

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОЧЕРЕТЯНИЙ АНАТОЛІЙ ВАДИМОВИЧ

УДК 378.017:17](73+477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ США ТА УКРАЇНИ**

011 – Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. В. Очеретяний

Науковий керівник: Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук,
професор

Умань – 2020

АНОТАЦІЯ

Очеретяний А. В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2020.

В умовах активізації процесів трансформації світового співтовариства у XXI ст. суспільне життя стало надзвичайно складним і динамічним явищем. Тож важливо зафіксувати ціннісні орієнтації та удосконалити технології формування життєвих цінностей у студентської молоді, яка є рушійною силою розвитку будь-якого суспільства.

У дисертації представлено результати теоретичного обґрунтування та визначено механізм (модель, алгоритм та інтерактивні методи) практичного вирішення проблеми формування життєвих цінностей у студентів закладів вищої освіти США та України.

Установлено, що американські та українські вчені і практики досліджували проблему життєвих цінностей студентів у спектрі таких характеристик як: система цінностей людини, ціннісно-смилова сфера особистості, духовно-психологічна структура та освітньо-культурний рівень студента, його ментальність і сенситивність, життєві потреби і цілі, життєві орієнтації і стилі поведінки, життєві стратегії і перспективи, життєві соціальні комунікації, життєва компетентність і професійна спрямованість, роль закладів вищої освіти у формуванні цінностей студентів.

У дисертації вперше виявлено і розкрито особливості формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США, а саме: студентоцентрикований підхід; урахування їх ментальності, сенситивності, життєвого досвіду та життєвих можливостей; взаємозв'язок з розвитком

життєвих потреб, життєвих орієнтирів та принципів; використання спеціального алгоритму; надання переваги інтерактивним інструментам і методам; поєднання реального та віртуального освітнього середовища; здійснення анімованого проектування життєвих ситуацій для визначення можливості дотримання тих чи інших цінностей; створення життєвого портфоліо студента – кодексу його життєвих цінностей.

Доведено необхідність урахування ментальності та сенситивності студентів як підґрунтя для формування їхніх життєвих цінностей у закладах вищої освіти.

У результаті розкриття поняттєво-термінологічного апарату дослідження уточнено сутність ключових понять: «життєві цінності студента», «формування життєвих цінностей студентів» та похідні від них.

Зокрема, життєві цінності студента трактуємо як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності.

Під поняттям «формування життєвих цінностей студентів» у дослідженні розуміється – спеціально організований педагогічний процес у рамках освітнього середовища закладу вищої освіти, який спрямований на актуалізацію і засвоєння студентами системи життєвих цінностей, що являє собою інтеграцію особистісних, культурно-соціальних, суспільно-політичних і професійно-зорієнтованих цінностей як власних життєвих переконань і життєвих орієнтирів.

Визначено зміст та встановлено ієрархію життєвих цінностей американських і українських студентів в градації від найбільшої до найменшої значимості для його життя, які формуються в таких життєвих сферах: професійне становлення, освіта, сімейне життя, суспільне життя, особисте захоплення, соціальна активність.

Виділено ієрархію основних термінальних цінностей у студентів закладів

вищої освіти у США: 1) наявність сім'ї (родини); 2) саморозвиток і креативність; 3) професіоналізм і конкурентоздатність; 4) патріотизм і активна соціальна позиція; 5) здоров'я та спортивна форма; 6) свобода вибору (висловлювань та діяльності); 7) плюралізм та демократичність у суспільних відносинах; 8) матеріальне становище; 9) кар'єрне зростання; 10) суспільно-політична активність; 11) життєрадісність; 12) життєві досягнення; 13) рівність та інклюзивність.

Виділено ієрархію основних термінальних цінностей у студентів закладів вищої освіти України: 1) свобода вибору; 2) громадянськість (патріотизм); 3) саморозвиток; 4) збереження власної індивідуальності; 5) власний престиж; 6) креативність; 7) активні соціальні контакти; 8) суспільно-політична активність; 9) матеріальне становище; 10) кар'єрне зростання; 11) життєві досягнення; 12) духовне задоволення; 13) родинне благополуччя.

Виявлено, що зміст життєвих цінностей студентів формується у процесі виховних впливів, передбачених навчальними планами і програмами закладу вищої освіти.

Визначено алгоритм формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США, який передбачає здійснення низки кроків: уведення у ціннісну атмосферу; наповнення ціннісних стимулів зрозумілим змістом; когнітивна розвідка; усвідомлене прийняття необхідності трансформації наявної системи життєвих цінностей; проектування майбутньої конструкції системи модернізованих життєвих цінностей; активна участь у комунікації, діалозі, діяльності; саморефлексія щодо прийнятих життєвих цінностей; творче самовираження в життєвих ціннісних орієнтирах; закріплення комплексу життєвих цінностей як власного переконання; їх інтеграція у власну життєдіяльність у соціумі; запуск механізму постійного оновлення життєвих ціннісних стимулів на основі сенситивності.

Виділено технологічні інструменти, які ефективно використовуються для формування життєвих цінностей студентів у вищій освіті США у XXI ст., а

саме: 1) інтерактивні освітні зони та інформаційно-комунікаційне освітнє середовище; 2) інтерактивні методи і формат коучингу; 3) фідбек-векторне спрямування; 4) Skype-простір; 5) SPARK! LAB-простір.

Доведено, що з методичної позиції сутність застосування інтерактивних інструментів у системі американської вищої освіти полягає в тому, що освітній процес відбувається за умови постійного активного моделювання життєвих ситуацій, спільного розв'язання життєвих проблем усіма суб'єктами взаємодії.

За результатами предметного дослідження освітніх програм і з урахуванням специфіки організації освітнього процесу в американських та українських закладах вищої освіти, а також на основі вивчення теоретичних підходів до проблематики життєвих цінностей молоді у сучасних умовах представлено теоретичні моделі формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України.

Унаслідок порівняльного аналізу змісту даних моделей запропоновано рекомендації щодо урахування конструктивних ідей американського досвіду для успішного розвитку системи життєвих цінностей студентів в українських закладах вищої освіти на суспільно-політичному, організаційному, навчально-методичному, предметно-професійному і виховному рівнях організації освітнього процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що визначено можливість використання в українській освітній практиці позитивного американського досвіду формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти. Зібраний і проаналізований фактичний матеріал, а також теоретичні положення та висновки можуть бути використані при вирішенні наукових і практичних завдань модернізації системи вищої освіти в Україні, для розширення змісту курсів лекцій, практичних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Порівняльна педагогіка», «Зарубіжна система вищої освіти», «Теорія і практика виховання у вищій школі», «Креативні технології навчання у ЗВО», «Освітні технології», а також під час укладання підручників,

посібників, методичних рекомендацій для широкого кола студентів, аспірантів, викладачів, науковців.

Ключові слова: життєві цінності, студенти, зміст, ієрархія, заклади вищої освіти, формування життєвих цінностей студентів, модель, алгоритм, інтерактивні інструменти, США, Україна.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ocheretianyi Anatolii. Life of american students: historical and pedagogical aspects. *Порівняльно-педагогічні студії*. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2017, № 3–4 (33–34). С. 43–48.
2. Очеретяний А. В. Особливості формування життєвих цінностей студентів у США. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. № 80. Т. 2. С. 105–108.
3. Очеретяний А. В. Вплив морально-патріотичного виховання на формування життєвих цінностей студентів у США. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Вип. 88 (частина 2). С. 131–138.
4. Очеретяний А. В. Роль менталітету студентів при формуванні життєвих цінностей у вищих навчальних закладах США. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 92. С. 101–106.
5. Очеретяний А. В. Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у ХХІ столітті. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОППО, 2019. № 4 (100). С. 7–10.

Статті у наукових виданнях інших держав

6. Kochubei T., Ocheretyanyi A. Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal, Bratislava*, 2017. Vol. 1. № 12. С. 21–24.
7. Тетяна Кочубей, Анатолій Очеретяний. Формування життєвих цінностей студентів у США. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, 2018. t. 80. nr 3. С. 43–51.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Очеретяний А. В. Свобода вибору як важлива життєва цінність студентів. *Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи* : матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, (Вища Банкова школа (м. Познань), Економічне відділення (м. Щецин), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький). (м. Хмельницький, 24 листопада 2017 р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 176–180.
9. Очеретяний А. В. Місце патріотизму у системі життєвих цінностей американських студентів. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2–3 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 51–53.
10. Очеретяний А. В. Структурні характеристики життєвих цінностей студентів у США. *Актуальные научные исследования в современном мире*: сборник научных трудов ISCIENCE.IN.UA. Переяслав-Хмельницький, 2018. Выпуск 2(34), ч. 9 (лютий 2018 р.). С. 98–102.
11. Очеретяний А. В. Функції життєвих цінностей студентів у США. *Становлення і розвиток педагогіки*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16–17 лютого 2018 р.). Харків: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 144–146.
12. Tetiana Kochubei, Anatolii Ocheretianyі. Coaching as anew paradigm for the

- formation of the living values of American students. *Побудова теорії у соціальній та освітній практиці*: матеріали міжнародної наукової Інтернет-конференції (Університет Антиок у Лос-Анджелесі (США), Приморський університет (Словенія), Краківська Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща), січень – квітень 2018 року), 2018. С. 207–214.
13. Очеретяний А. В. Місце соціальної відповідальності у структурі життєвих цінностей студентів у США. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали всеукраїнського науково-методичному семінару (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (м. Умань, 26 квітня 2018 р.). Умань, 2018. С. 115–117.
14. Очеретяний А. В. Духовно-світоглядний потенціал американського студента як основа модернізації його життєвих цінностей. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики*: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (м. Дніпро, 25–26 травня 2018 р.). Частина II. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 29–31.
15. Кочубей Тетяна, Очеретяний Анатолій. Роль віртуального освітнього простору закладів вищої освіти США у формуванні життєвих цінностей студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць*. За загальною редакцією Л. В. Барановської. К.: НАУ, 2020. С. 103–105.

Опубліковані праці, які додатково відображають

наукові результати дисертації

16. Очеретяний А. В. *Формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України*: навчальний посібник. Умань: «Візаві», 2019. 127 с.

ANNOTATION

Ocheretianyi A. V. The formation of living values in students of institutions of higher education of the USA and Ukraine. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

The thesis for Ph.D in Philosophy degree, specialty 011 «Educational, pedagogical sciences». – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2020.

In the context of intensification of the processes of transformation of the world community in the XXI century, when the public life has become extremely complex and dynamic, it is important to fix value orientations and improve technologies of living values, which young people guide and who are the driving force of any society.

The dissertation presents the results of theoretical substantiation of the problem of formation of living values of students and the mechanism (model, algorithm and interactive methods) of its practical implementation in the educational process in higher education institutions of the USA and Ukraine.

It is established that American and Ukrainian scientists and practitioners studied the problem of students' life values in the range of such characteristics as: human value system, value-semantic sphere of a personality, spiritual-psychological structure and educational-cultural level of a student, his mentality and sensitivity, life needs and goals, life orientations and styles of behavior, life strategies and prospects, life social communications, life competence and professional orientation, the role of higher education institutions in the formation of values of students.

In the dissertation for the first time features of formation of living values of students in establishments of higher education of the USA are revealed and opened, namely: the student-centered approach; taking into account their mentality, sensitivity, life experience and life opportunities; relationship with the development of life needs, life goals and principles; using of a special algorithm; giving preference

to interactive tools and methods; combination of real and virtual educational environment; implementation of animated design of life situations to determine the possibility of compliance with certain values; creating a student's life portfolio – a code of his living values.

The necessity of taking into account the mentality and sensitivity of students as a basis for the formation of their living values in higher education institutions is proved.

As a result of the characteristics of the conceptual and terminological apparatus of the research the essence of the key concepts of the research is specified: «living values of the student», «formation of living values of students» and their derivatives.

In particular, the student's life values are interpreted as his main life guidelines, which determine the future professional orientation, determine the content of his educational activities in higher education and outline the style and scale of social activity.

The concept of «formation of living values of students» in the study means – a specially pedagogically organized process within the educational environment of the educational institution, aimed at updating and mastering the system of living values, which is the integration of personal, cultural, social, socio-political and professional oriented values as their own life beliefs and life landmarks.

The content and hierarchy of life values of American and Ukrainian students are determined. It is established that the hierarchy of student life values consists of values that are distributed in stages from the greatest importance to the least importance for his life and which are formed in the following areas of life: professional development, education, family life, social life, personal hobbies, social activity.

The hierarchy of basic terminal values for students of higher education institutions in the United States is highlighted: 1) the presence of a family; 2) self-development and creativity; 3) professionalism and competitiveness; 4) patriotism

and active social position; 5) health and sports form; 6) freedom of choice (expressions and activities); 7) pluralism and democracy in public relations; 8) financial situation; 9) career growth; 10) socio-political activity; 11) cheerfulness; 12) life achievements; 13) equality and inclusiveness.

The hierarchy of basic terminal values for students of higher education institutions of Ukraine is highlighted: 1) freedom of choice; 2) citizenship (patriotism); 3) self-development; 4) preservation of own individuality; 5) own prestige; 6) creativity; 7) active social contacts; 8) social and political activity; 9) financial situation; 10) career growth; 11) life achievements; 12) spiritual satisfaction; 13) family well-being.

It is revealed that the content of students' life values is formed in the process of implementation of educational influences provided by the curricula and programs of higher education institutions.

The algorithm of formation of living values of students in establishments of higher education of the USA is defined and it provides a realization of a number of steps: introduction to the value atmosphere; filling value incentives with clear content; cognitive intelligence; conscious acceptance of the need to transform the existing system of living values; designing the future design of the system of modernized values of life; active participation in communications, dialogue, activities; self-reflection on accepted life values; creative self-expression in life values; consolidation of a set of life values as one's own belief; integration of life values into one's own life in society; launching a mechanism for constantly updating vital value incentives based on sensitivity.

The technological tools that are effectively used in the formation of life values of students in higher education in the United States in the XXI century, namely: 1) interactive educational areas and information and communication educational environment; 2) interactive methods and format of coaching; 3) feedback-vector direction; 4) Skype-space; 5) SPARK! LAB-space.

It is proved that from a methodological point of view, the essence of the using

of interactive tools in the system of American higher education is that the educational process takes place under the condition of constant active modeling of life situations, joint solution of life problems by all actors.

According to the results of the subject study of educational programs and the specifics of the organization of the educational process in American and Ukrainian higher education institutions, as well as the study of theoretical approaches to youth values in modern conditions, theoretical models of students' life values in higher education institutions are presented.

As a result of comparative analysis of the content of these models, the recommendations were proposed as for taking into account the constructive ideas of the American experience for the successful development of the system of living values of students in Ukrainian higher education institutions at the socio-political, organizational, educational, subject-professional and educational levels.

The practical significance of the obtained results is that the possibilities of using the positive American experience of forming the living values of students in higher education institutions in Ukrainian educational practice are determined. Collected and analyzed factual material, as well as theoretical provisions and conclusions can be used in solving scientific and practical problems of modernization of the higher education system in Ukraine, to expand the content of lectures, practical and seminar classes in the disciplines «Comparative Pedagogy», «Foreign Higher Education System education», «Theory and practice of education in higher education», «Creative technologies of teaching in IHE», «Educational technologies», as well as during the compilation of textbooks, manuals, guidelines for a wide range of students, graduate students, teachers, scientists.

Key words: living values, students, content, hierarchy, institutions of higher education, formation of living values of students, model, algorithm, interactive tools, USA, Ukraine.

REFERENCES

Research works in which the main scientific results of the thesis are published

Articles in scientific professional editions of Ukraine

1. Ocheretianyi Anatolii. (2017). Life of american students: historical and pedagogical aspects. *Porivnialno-pedahohichni studii*. Uman: Umanskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Pavla Tychyny, Issue 3–4 (33–34), 43–48 [in Ukrainian].
2. Ocheretyanyi A. V. Osoblyvosti formuvannia zhyttievkykh tsinnosti studentiv u USA. *Pedahohichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson, Issue 80, T.2, 105–108 [in Ukrainian].
3. Ocheretyanyi A. V. (2018). Strukturni kharakterystyky zhyttievkykh tsinnosti studentiv u USA. *Aktualnie nauchnie issledovanyia v sovremennom myre: sbornyk nauchnykh*. ISCIENCE.IN.UA. Pereiaslav-Khmelnyskyi, Issue 2(34), ch. 9 (liutyi 2018 r.), 98–102 [in Ukrainian].
4. Ocheretyanyi A. V. (2018). Vplyv moralno-patriotychnoho vykhovannia na formuvannia zhyttievkykh tsinnosti studentiv u SShA. *Problemy osvity : zbirnyk naukovykh prats*. Instytut modernizatsii zmistu osvity MON Ukrainy. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD», Issue 88 (ch. 2), 131–138 [in Ukrainian].
5. Ocheretyanyi A. V. (2019). Rol mentalitetu studentiv pry formuvanni zhyttievkykh tsinnosti u vyshchykh navchalnykh zakladakh SShA. *Problemy osvity : zbirnyk naukovykh prats*. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity». Vinnytsia : TOV «TVORY», Issue 92, 101–106 [in Ukrainian].
6. Ocheretyanyi A. V. (2019). Transformatsiia zhyttievkykh tsinnosti ukrainskykh ta amerykanskykh studentiv u XXI stolitti. *Nova pedahohichna dumka*. Rivne: ROIPPO, Issue (100), 7–10 [in Ukrainian].

Articles in scientific publications of other countries

7. Kochubei T., Ocheretyanyi A. (2017). Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal*, Bratislava, Vol. 1, Issue

12, 21–24.

8. Tetiana Kochubei, Anatolii Ocheretiani (2018). Formuvannia zhyttievykh tsinnosti studentiv u USA. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, Issue t. 80. nr 3., 43–51.

The works of approbation character are published

9. Ocheretyanyi A. V. (2017). Svoboda vyboru yak vazhlyva zhyttieva tsinnist studentiv. *Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v Yevropeiskomu Soiuzi: realii ta perspektyvy* : Materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu z mizhnarodnoiu uchastiu, (Vyshcha Bankova shkola (m. Poznan), Ekonomichne viddilennia (m. Shchetsyn), Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia (m. Khmelnytskyi). (m. Khmelnytskyi, 24 lystopada 2017 r.). Khmelnytskyi: Naukovo-vydavnychi viddil, 176–180 [in Ukrainian].
10. Ocheretyanyi A. V. (2018). Mistse patriotyzmu u systemi zhyttievykh tsinnosti amerykanskykh studentiv. *Innovatsiini naukovi doslidzhennia u haluzi pedahohiky ta psykholohii: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Zaporizhzhia, 2–3 liutoho 2018 r.). Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet, 51–53 [in Ukrainian].
11. Ocheretyanyi A. V. (2018). Funktsii zhyttievykh tsinnosti studentiv u USA. *Stanovlennia i rozvytok pedahohiky: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychna konferentsiia* (Kharkiv, 16–17 liutoho 2018 r.). Kharkiv: Vydavnytstvo «Molodyi vchenyi», 144–146 [in Ukrainian].
12. Tetiana Kochubei, Anatolii Ocheretiani. (2018). Coaching as anew paradigm for the formation of the living values of American students. *Pobudova teorii u sotsialnii ta osvitnii praktytsi: materialy mizhnarodnoi naukovo Internet-konferentsii* (Universytet Antyok u Los-Andzhelesi (USA), Prymorskyi universytet (Slovenii), Krakivska Akademiia im. Andzheia Frycha Modzhevskoho (Polshcha), sichen – kviten 2018 roku), 207–214.
13. Ocheretyanyi A. V. (2018). Mistse sotsialnoi vidpovidalnosti u strukturi zhyttievykh tsinnosti studentiv u USA. *Aktualni problemy pidhotovky fakhivtsiv*

sotsialnoi sfery: materialy vseukrainskoho naukovo-metodychnomu seminaru (Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny (Ukraina), 26 kvitnia 2018 r.). Uman, 115–117 [in Ukrainian].

14. Ocheretyanyi A. V. (2018). Dukhovno-svitohliadnyi potentsial amerykanskoho studenta yak osnova modernizatsii yoho zhyttievkykh tsinnostei. *Sotsialno-humanitarni nauky ta suchasni vyklyky*: Materialy III Vseukrainskoi naukovoii konferentsii (m. Dnipro, 25–26 travnia 2018 r.). Chastyna II. Dnipro: SPD «Okhotnik», 29–31 [in Ukrainian].
15. Kochubei Tetiana, Ocheretianyi Anatolii (2018). Rol virtualnoho osvitnoho prostoru zakladiv vyshchoi osvity SShA u formuvanni zhyttievkykh tsinnostei studentiv. Aktualni problemy vyshchoi profesiinoi osvity: zbirnyk naukovykh prats. Za zahalnoiu redaktsiieiu L. V. Baranovskoi. K.: NAU, 2020. C. 103–105 [in Ukrainian].

Published works that additionally reflect scientific

results of the research

16. Ocheretyanyi A. V. (2019). *Formuvannia zhyttievkykh tsinnostei studentiv u zakladakh vyshchoi osvity USA ta Ukrainy* : navchalnyi posibnyk. Uman: «Vizavi» [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ	28
1.1. Стан дослідженості проблеми	28
1.2. Сутнісні та структурні характеристики життєвих цінностей студентів	43
1.3. Роль закладів вищої освіти у формуванні життєвих цінностей студентів	69
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США	79
2.1. Зміст та ієрархія життєвих цінностей американських студентів	79
2.2. Моделювання процесу формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США	110
2.3. Трансформація життєвих цінностей американських студентів у ХХІ ст.	140
Висновки до другого розділу	147
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ США	150
3.1. Дослідження особливостей формування життєвих цінностей українських студентів	150
3.2. Порівняльна характеристика моделей формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США та України	175
3.3. Перспективи використання американського досвіду щодо формування життєвих цінностей студентів в українській освітній практиці	186
Висновки до третього розділу	192
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	247

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВОС** – віртуальне освітнє середовище
- ЗВО** – заклад вищої освіти
- ІКТ** – інформаційно-комунікаційні технології
- ІОС** – інформаційне освітнє середовище
- ІТ** – інформаційні технології
- США** – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Кардинальні зрушення в політичній, економічній, духовній сферах суспільного життя обумовлюють суттєві зміни в системі цінностей і вчинках людей. При цьому головним акумулятором та детермінатором ціннісних орієнтацій суспільного розвитку є молоде покоління.

Особливого інтересу набуває сьогодні вивчення змін, що відбуваються в свідомості сучасної студентської молоді, оскільки саме для неї характерна неминуча переоцінка життєвих цінностей. Водночас важливим залишається й розуміння структури життєвих цінностей студентської молоді та вивчення шляхів їх формування, що дає можливість спрогнозувати, як зміни в суспільстві можуть впливати на розвиток життєдіяльності особистості у подальшому.

Аналіз наукової літератури та української педагогічної практики свідчить, що наше суспільство з перших кроків становлення незалежної України усвідомило необхідність підготовки випускника закладу вищої освіти з високим рівнем ціннісної культури та багатим духовним світом.

Формування життєвих цінностей у студентів є одним з важливіших засобів розв'язання цієї задачі. Адже життєві цінності є першоосновою пізнавального процесу і протягом усього життя визначають розвиток інтелекту, раціональне осмислення оточуючої дійсності, професійну спрямованість майбутнього фахівця.

Відзначимо, що згідно з новим Законом України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380) в Україні термін «вищий навчальний заклад» (ВНЗ) був замінений терміном «заклад вищої освіти» (ЗВО).

У монографіях, дисертаціях та інших наукових працях українських дослідників знайшли відображення різні аспекти проблематики життєвих цінностей студентів, зокрема: питання філософсько-методологічних основ ціннісно-орієнтаційної та смисложиттєвої активності людини (М. Альохін,

І. Бурцева, І. Галян, В. Дуб, І. Надольний, І. Субашкевич, А. Фурман та ін.); сутнісних характеристик цінностей та їх значення в житті особистості (Г. Балл, Н. Бреславець, С. Гусаківська, О. Зазимко, О. Злобіна, Ю. Ільїна, Л. Коберник, Є. Скворчевська, Л. Сохань, О. Столярчук, Т. Титаренко, В. Тихонович, О. Трухан, О. Цукур та ін.); місце життєвих цінностей в системі особистісних якостей студентів (Н. Антонова, М. Безугла, І. Бех, М. Боришевський, В. Лутаєв, А. Циганчук та ін.); формування ціннісних орієнтацій студентів у різних площинах освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти (О. Безлюдний, Ю. Бойко, Т. Бутківська, В. Вербець, П. Гіровська, Н. Готовцева, О. Заболотна, О. Золотарьова, Т. Логвиновська, В. Лаппо, В. Лутаєв, А. Капська, О. Коберник, Н. Коляда, О. Кочерга, О. Кравченко, Г. Печерська та ін.); створення спеціалізованого освітнього середовища (Н. Валькова, М. Войнаренко, І. Войтович, С. Даньшева, А. Прокопенко, В. Сергієнко, Н. Тучина, І. Чернець та ін.); використання інноваційних, інтерактивних технологій, методів навчання і виховання (Н. Безлюдна, В. Бойченко, О. Бялик, Н. Дудник, О. Коберник, О. Комар, Т. Кочубей, Н. Стеценко, О. Постильна, С. Прищепа та ін.).

У Сполучених Штатах Америки ще з ХІХ ст. науковці одними з перших почали приділяти увагу проблемі життєвих цінностей студентів і досягли значних успіхів. Тому вивчення американського досвіду в цій галузі може збагатити українську соціально-педагогічну думку продуктивними ідеями та сприяти подальшій модернізації вищої освіти в Україні.

З огляду на зазначені обставини особливої актуальності набуває ознайомлення з доробком американських фахівців, які плідно розробляють проблему формування життєвих цінностей студентів як педагогічне явище, а саме таких, як: М. Бін (M. Beane), Б. Гросс (B. Gross), Т. Гроулінг (T. Grouling), К. Керр (C. Kerr), В. Лечуга (V. Lechuga), Б. Ньюман (B. Newman), Р. Реннер (R. Renner), К. Роджерс (C. Rogers), М. Сейден (M. Seiden), Х. Сміт (H. Smith), Д. Тіллман (D. Tillman), Г. Трейджер (G. Trager), Е. Холл (E. Hall), Дж. Шет (J. Sheth) та ін. Цінною є методика вивчення термінальних та інструментальних

життєвих цінностей студентів, яку розробили американські практики М. Рокич (M. Rokeach) та Ш. Шварц (S. Schwartz).

Зауважимо, що характеристики окремих ціннісних орієнтирів американських студентів присвячено також праці українських науковців: О. Бевз (саморозвиток особистості), В. Веселової (менталітет), В. Галузяка, Л. Довгань (моральне виховання), Н. Миропольської (комунікативна компетентність), Є. Панченко (лідерство), І. Турчик (громадянське виховання), Н. Мельник, Л. Огнівко (професійний розвиток) та ін.; а також дисертаційні роботи С. Бурдіної, Л. Віннікової (системність підготовки у закладі вищої освіти), Я. Гулецької (полікультурна освіта), О. Зарви (моральне виховання), М. Нагач, С. Шандрук (професійна підготовка), Ю. Топоркової (громадянське виховання), С. Федоренко (гуманітарна культура студентів закладів вищої освіти), Л. Яворської (підготовка до сімейного життя) та ін.

При цьому в українській педагогічній літературі накопичений значний обсяг знань з теорії і практики організації освітнього процесу у системі вищої освіти у США з позиції різних наукових підходів, зокрема: індивідуалізованого (Л. Смально), компетентнісного (Л. Черній), рефлексивного (В. Дикань), інформаційно-комунікаційного (М. Мокра), технологічного (В. Лунячек, С. Різниченко), професійного (Т. Кошманова, Т. Чувакова), змістового (Н. Бахмат, О. Коваленко, Т. Олендр) та оцінювального (А. Будко, І. Зварич).

Проте в цих роботах не знайшло належного висвітлення та наукової розробки питання формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США. Але, як свідчить американська педагогічна практика, саме освітній процес у закладах вищої освіти відповідає життєвим потребам і можливостям молоді та сприяє безперервному формуванню життєвих цінностей у відкритому наочному і зручному режимі для кожного студента.

Вивчення теорії та практики з досліджуваної проблеми дало змогу виявити низку *суперечностей* між:

– сучасним соціальним замовленням на підготовку молоді з цілісною системою життєвих цінностей та реальними умовами виконання означеного

замовлення;

- педагогічною значущістю запозичення зарубіжного, зокрема американського, досвіду для формування життєвих цінностей студентів та недостатнім його вивченням у теоретичному аспекті;

- необхідністю інноваційного оновлення освітнього процесу в закладах вищої освіти України та традиційними підходами до реалізації змісту, форм і методів освіти в них;

- теоретичним визнанням доцільності і вагомості обґрунтованих американськими науковцями технологій формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти та відсутністю практичних рекомендацій щодо їх застосування в національній системі вищої освіти.

Зважаючи на актуальність проблеми, її недостатню наукову розробленість та необхідність розв'язання зазначених суперечностей обрано тему дослідження – **«Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту «Формування компетентного вчителя в умовах освітнього середовища педагогічного вищого навчального закладу» (державний реєстраційний номер № 0111U007536) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тему дослідження затверджено Вченою радою університету (протокол № 10 від 28.04.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження і вивчення освітньої практики виявити і розкрити особливості формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США та визначити можливості використання позитивного американського досвіду в українській освітній практиці.

Відповідно до теми і мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми та уточнити зміст ключових понять дослідження.

2. Визначити ієрархію і зміст життєвих цінностей американських та українських студентів.

3. Розкрити та охарактеризувати особливості, модель, алгоритм, технологічні і методичні інструменти формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США.

4. Здійснити порівняльний аналіз моделей формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України, розробити рекомендації щодо врахування позитивного американського досвіду в українській освітній практиці.

Об'єкт дослідження – освітній процес у закладах вищої освіти США та України.

Предмет дослідження – особливості формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США та України.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання визначених завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні* – аналіз і систематизація, порівняння і узагальнення – для вивчення доробку українських та американських науковців щодо питання життєвих цінностей особистості; компонентно-структурний – для уточнення категорійно-поняттєвого апарату дослідження («життєві цінності студента», «ієрархія життєвих цінностей студента», «формування життєвих цінностей студентів»), характеристики особливостей та розкриття алгоритму формування життєвих цінностей американських студентів; системно-структурний і системно-функціональний – для визначення змісту і конструювання моделі формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України, порівняння ефективності шляхів та інтерактивних інструментів формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України;

– *емпіричні* – діагностичні спостереження (бесіди, анкетування);

методика «Ціннісні орієнтації» американського вченого Мілтона Рокича і методика «Опитувальник цінностей» Шалом Шварца в адаптації Томаса Гроулінга і Маріан Бін – з метою з'ясування особливостей розуміння студентами понять «життєва цінність» і «формування життєвих цінностей», визначення ієрархії життєвих цінностей американських і українських студентів та доцільності використання інтерактивних інструментів формування життєвих цінностей студентів у закладі вищої освіти.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- *вперше* виявлено і розкрито особливості формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США (студентоцентричний підхід; урахування життєвого досвіду та життєвих можливостей; забезпечення взаємозв'язку з розвитком життєвих потреб, життєвих орієнтирів та принципів; використання спеціального алгоритму; надання переваги інтерактивним інструментам і методам; поєднання реального та віртуального освітнього середовища; здійснення анімованого проектування життєвих ситуацій для визначення можливості дотримання тих чи інших цінностей; створення життєвого портфолію студента – кодексу його життєвих цінностей); модель, алгоритм та інтерактивні інструменти формування життєвих цінностей у студентів закладів вищої освіти у США (інтерактивні освітні зони та інформаційно-комунікаційне освітнє середовище, інтерактивні методи, фідбек-векторне спрямування, Skype-простір, SPARK! LAB-простір);

- *доведено* необхідність урахування ментальності та сенситивності студентів як підґрунтя для формування їхніх життєвих цінностей у закладах вищої освіти;

- *уточнено* сутність ключових понять дослідження: «життєві цінності студента», «ієрархія життєвих цінностей студента», «сенситивність студента», «ментальність студента», «формування життєвих цінностей студентів»;

- *удосконалено* наукові уявлення про зміст, структурні компоненти та функції життєвих цінностей студента у площині розвитку його особистості;

- *конкретизовано* технологічні і методичні інструменти формування

життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США та України у XXI столітті;

– *подальшого розвитку набули* питання особистісно зорієнтованого освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. Усі ключові ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження розроблено автором самостійно.

У спільних статтях, де співавтором є Т. Д. Кочубей, внесок кожного співавтора є рівнозначним та нероздільним. У статті зарубіжного наукового видання «Sensitivity of students for formula of living values» (у співавторстві з Т. Д. Кочубей) (2017) здобувачем висвітлено феномен сенситивності особистості студента (0,15 др. арк.). У матеріалах міжнародної наукової Інтернет-конференції «Формування життєвих цінностей студентів у США» (у співавторстві з Т. Д. Кочубей) (2018) здобувачем висвітлено алгоритм формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США (0,3 др. арк.). У статті зарубіжного наукового видання «Coaching as a new paradigm for the formation of the living values of American students» (у співавторстві з Т. Д. Кочубей) (2018) здобувачем проаналізовано роль коучів у формуванні життєвих цінностей студентів (0,2 др. арк.). У статті із збірника наукових праць НАУ «Роль віртуального освітнього простору закладів вищої освіти США у формуванні життєвих цінностей студентів» (у співавторстві з Т. Д. Кочубей) (2020) здобувачем висвітлено особливості створення віртуального освітнього середовища для формування життєвих цінностей студентів в американських закладах вищої освіти (0,3 др. арк.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *визначено* можливості використання позитивного американського досвіду формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти в українській освітній практиці (на суспільно-політичному, організаційному, навчально-методичному, предметно-професійному і виховному рівнях організації освітнього процесу); зібраний і проаналізований фактичний матеріал, а також теоретичні положення та висновки можуть бути використані

при вирішенні наукових і практичних завдань модернізації системи вищої освіти в Україні, для розширення змісту курсів лекцій, практичних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Порівняльна педагогіка», «Зарубіжна система вищої освіти», «Теорія і практика виховання у вищій школі», «Креативні технології навчання у ЗВО», «Освітні технології», а також під час укладання підручників, посібників, методичних рекомендацій для широкого кола студентів, аспірантів, викладачів, науковців.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено в освітній процес** Київського міжнародного університету (довідка № 468 від 13.01.2020 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна Академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/304 від 25.05.2020 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка від 04.05.2020 р.), Університету економіки та права «КРОК» (довідка № 21-10ц від 26.12.2019 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 889/01 від 28.05.2020 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 17/01 від 21.01.2020 р.) та при підготовці комітетських слухань і круглих столів у Комітеті Верховної Ради України з питань молоді і спорту (довідка № 04-21/19-449 (262971) від 27.12.2019 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, слуханнях, читаннях різного рівня, зокрема:

міжнародних конференціях – II Міжнародна науково-практична конференція «Становлення і розвиток педагогіки» (Україна, Харків, 16–17 лютого 2018 р.); XXXIV Міжнародна наукова конференція «Актуальные научные исследования в современном мире» (Україна, Переяслав-Хмельницький, 26–27 лютий 2018 р.); Міжнародна наукова Інтернет-конференція «Побудова теорії у соціальній та освітній практиці» (Університет Антиок у Лос-Анджелесі (США), Приморський університет (Словенія), Краківська Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща), січень – квітень 2018 р.); XVIII міжнародна

конференція «Морально-патріотичне виховання студентської молоді в системі вищої освіти» (Бар, 23–25 квітня 2018 р.); XX міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої освіти: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Бар, 15–17 квітня 2019 р.); XXI міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні» (Житомир, 21–22 листопада 2019 р.); VIII міжнародна науково-практична конференція з проблем вищої професійної освіти «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 20 березня 2020 р.);

всеукраїнських конференціях – XXI міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Запоріжжя, 2–3 лютого 2018 р.); III Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 25–26 травня 2018 р.);

науково-методичних семінарах – з історії освіти (Київ, 30 березня 2017 р., 17 травня 2017 р., 25 жовтня 2017 р., Національна академія педагогічних наук України, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського); «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 26 квітня 2018 р.);

на круглих столах – з міжнародною участю «Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи» (Вища Банкова школа (м. Познань), Економічне відділення (м. Щецин), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький), Україна, Хмельницький, 24 листопада 2017 р.);

на парламентських слуханнях – про становище молоді в Україні «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» (Київ, 2 листопада 2016 р.); про становище молоді в Україні на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (Київ, 10 квітня 2019 р.);

обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та освітнього менеджменту та на звітних наукових конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, 2016, 2017, 2018, 2019).

Публікації результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційного дослідження викладено у **16** публікаціях (у тому числі у **12** одноосібних, у **2** наукових виданнях, які входять до міжнародної наукометричної бази – Index Copernicus International), із них **5** статей одноосібно в українських фахових виданнях (загальним обсягом 2,8 д.а.) і **2** – у співавторстві у зарубіжних наукових виданнях (загальним обсягом 0,9 д.а. / особистий внесок здобувача 0,45 д.а.) – відображають основні наукові результати, **8** – апробаційного характеру (загальним обсягом – 1,69 д.а.), з них **2** – у співавторстві (особистий внесок здобувача 1,49 д.а.), **1** – додатково висвітлює наукові результати (загальним обсягом 7,5 д.а.). Загальний обсяг публікацій автора за темою дисертації становить 13,49 д.а., з яких особисто автору належить 12,34 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (480 найменувань, із них 229 англійською мовою), 13 рисунків, 5 таблиць та 16 додатків на 71 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 317 сторінок, основний зміст викладено на 185 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

1.1. Стан дослідженості проблеми

Вивчення протиріч між цінностями поколінь і виявлення життєвих цінностей студентської молоді – основні напрями наукового пошуку. Це має допомогти визначити особливості організації освітнього процесу у закладі вищої освіти з метою підготовки молоді до самостійного життя із сформованою цілісною системою життєвих цінностей.

На різних етапах дослідження було використано значний масив джерел інформації, який можна систематизувати й об'єднати у такі групи:

- 1) документи та аналітичні матеріали з питань ціннісних орієнтацій, життєвих орієнтирів молоді тощо;
- 2) праці українських та зарубіжних учених з проблематики цінностей у студентів та їх формування у закладі вищої освіти;
- 3) українські періодичні видання та науково-методичні журнали («Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал», «Педагогіка і психологія», «Освіта і управління», «Соціальна педагогіка: теорія та практика» та ін.);
- 4) зарубіжна наукова періодика: «Pedagogy» («Педагогіка»), «Psychological Review» («Огляд психології»), «Psychological Reports» («Психологічні звіти»), «Educational Research» («Освітні дослідження»), «The Chronicle of Higher Education» («Хроніка вищої освіти»), «The Review of Higher Education» («Огляд вищої освіти»), «Sociological Review» («Огляд соціології»), «Academe» («Академія»), «New Directions for Educational Reform» («Нові напрями реформування освіти»), «Change» («Зміни»), «The Journal of Higher Education» («Журнал вищої освіти»), «The Journal of Counseling and Development» («Журнал консультування та розвитку»), «The Journal of Counseling and Values»

(«Журнал консультування та цінності»), «Research & Practice in Assessment» («Оцінювання досліджень і практики»), «The Global Growth of Private Higher Education (review)» («Глобальний розвиток приватної вищої освіти (огляд)»), «The Great Transformation in Higher Education» («Великі трансформації у вищій освіті») та ін.;

5) документи та освітні програми закладів вищої освіти США (на прикладі – Американського університету (м. Вашингтон, округ Колумбія), Бернад коледжу (м. Нью-Йорк, штат Нью-Йорк), Гарвардського університету (м. Кембридж, штат Массачусетс), Йельського університету (м. Нью Гавен, штат Коннектикут), Університету Північної Кароліни (м. Чапел-Гілл, штат Північна Кароліна) і України (на прикладі – Київського міжнародного університету, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна Академія» Харківської обласної ради, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Університету економіки та права «КРОК», Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Хмельницького національного університету) (див. Додаток А, Додаток Б);

б) матеріали українських та зарубіжних бібліотечних ресурсів: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (Україна), Нью-Йоркської публічної бібліотеки (м. Нью-Йорк, США), Бібліотеки Конгресу (м. Вашингтон, США), Бібліотеки Гарвардського університету (м. Кембридж, США).

Дослідницький інтерес даної роботи був сконцентрований на аналізі життєвих цінностей студентської молоді, оскільки саме під час навчання у закладі вищої освіти здійснюється конструювання чітко виражених життєвих стратегій у різних вимірах життєвої системи координат: професійне становлення, освіта, сімейне життя, суспільне життя, особисте захоплення, соціальна активність. Адже, як справедливо відмічають М. Безугла [12], І. Бех [14], М. Бліхар [17], І. Бурцева [28], Л. Романюк [177], студентський вік – це період цілеспрямованого і системного формування життєвих ідеалів, цілей

життєдіяльності, життєвих орієнтацій і цінностей, а також стилів життєдіяльності. Причому система цінностей молодих людей ще не стійка і може трансформуватися під впливом різних чинників. Тому особливо важливим є дослідження зміни життєвих цінностей студентів у ході освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Для розуміння сучасної політики формування життєвих цінностей студентів у США та Україні необхідно звернутися до питання сутнісних і функціональних характеристик життєвих цінностей молодої людини та впливу таких чинників, як: соціальне середовище та суспільні вимоги до студента як члена суспільства, освітньо-культурний рівень студента, його ментальність і сенситивність, життєві цілі, професійна спрямованість.

Зазначимо, що поняття «цінності» як наукову категорію у США вперше почали досліджувати у ХІХ ст.

В 30-х роках ХХ ст. у період великої економічної депресії та соціальних змін у США американський президент і вчений Франклін Рузвельт (Franklin Delano Roosevelt) [371] розробив піраміду ефективності особистості, в якій розглядає її життєві цінності (living values) важливою початковою сходинкою організації майбутньої життєдіяльності.

У 1954 році американські дослідники Е. Хол (E. Hall) і Г. Трейджер (G. Trager) у доробку «Культура комунікації» («Culture as communication») виділяли основною цінністю американської молоді того періоду – здатність до міжкультурної комунікації [466].

У 1956 році Ч. Моріс (C. Morris) у доробку «Різновиди людських цінностей» («Varieties of human value»), виділяючи життєві цінності людини, надає їм особливу роль у формуванні майбутньої життєдіяльності [416].

У подальшому, з 50-х років ХХ ст., життєві цінності особистості як феномен досліджувались у площині потреб і мотиваційно-поведінкових детермінант особистості. Ці дослідження базувались на доробку таких американських учених: В. Білскі (W. Bilsky) [289], Дж. Брунера (J. Bruner) [305], П. Вернона (P. Vernon) [256], Д. МакКлеланда (David Clarence McClelland)

[411], А. Маслоу (Abraham H. Maslow) [125; 409], Г. Мюррея (Henry Alexander Murray) [417], Г. Ліндзєя (G. Lindzey) [256], Г. Олпорта (Gordon Willard Allport) [256], Ш. Спілбергера (Spielberger Charles D.) [411], Ш. Шварца (S. Schwartz) [450].

Зокрема, Генрі Мюррей розробив концепцію людських потреб, згідно з якою виокремив латентні (приховані) та явні (що конкретизуються у певних поведінкових діях людей) [417]. У 1938 році Г. Мюррей видав книгу «Дослідження особистості» («Exploration in Personality») [417], в якій представив виділений ним список із 36 потреб особистості. Вчений визначив, що потреби людини передбачають: «Досягати чогось важкого. Опанувати, маніпулювати або організувати фізичні об'єкти, людей або ідеї. Робити це якомога швидше і/або краще. Долати перешкоди і досягати високих стандартів. Перевершувати себе (в своїх досягненнях). Змагатися з іншими і перевершувати їх. Піднімати свою самоповагу завдяки успішному розвитку свого таланту (здібностей)» [417, с. 164].

Зазначимо, що Абрахам Маслоу вважав, що потреби можна ранжувати у п'ять груп у порядку ієрархічної значимості: 1) фізіологічні потреби; 2) потреби у безпечності життєіснування і життєдіяльності; 3) соціальні потреби; 4) потреби в повазі; 5) потреби в самореалізації [409]. Причому перші дві груп потреб дослідник визначав, як первинні, а наступні три – вторинні. Згідно з А. Маслоу потреби людини є ієрархізованими і утворюють своєрідну піраміду. Причому первинні потреби є основою піраміди, а вторинні її завершують (див. Додаток В).

Девід МакКлеланд запропонував вивчати цінності життя особистості в спектрі теорії «трьох набутих потреб»: 1) потреби влади (виражається у бажанні впливати на інших людей та контролювати інші особистості навколо себе, задоволення власного «єго»); 2) потреби досягнення успіху (виражається у балансі потреб поваги та самовираження); 3) потреби належності до соціального середовища (виражається у потребі дружніх стосунків із соціальними групами та потреби бути почутим та позитивно оціненим) [411].

Таким чином у 50–60-х роках ХХ ст. у наукових доробках американських дослідників відповідно до домінуючої наукової концепції людських потреб на перший план виходить поділ цінностей людини на предметні цінності та цінності уявлення [417].

З 70-х років ХХ ст. життєві цінності людини починають розглядатися американськими вченими крізь призму понять «ціннісні орієнтації» [304; 393] і «особистісні цінності» [450; 392].

Зокрема, Г. Олпорт, П. Вернон і Г. Ліндзей [256], досліджуючи природу цінностей, дійшли висновку, що майбутнє людини визначається сформованістю її особистісних цінностей. А тому при вивченні цінностей особистості в якості критеріїв учені запропонували шість показників: теоретичний, економічний, політичний, естетичний, соціальний та релігійний (обґрунтованих шістьма ідеальними типами особистості Ш. Спілбергера [411]). Загалом у дослідженнях Г. Олпорта, П. Вернона і Г. Ліндзей [256] цінності особистості розглядалися в кореляції з її життєвими потребами.

Дж. Брунер включив до переліку цінностей особистості – речі, які дійсно мають значення для людського існування: робота, освіта, вільний час, друзі [305, с. 280].

Ш. Шварц і В. Білські [450] виділяли 52 показника в системі цінностей особистості, які є дороговказом у майбутньому житті. Серед них: мудрість, внутрішня гармонія, єдність з природою та соціальна справедливість.

У другій половині ХХ ст. американські дослідники Карл Ренсом Роджерс (Carl Ransom Rogers) [440] і Ролло Піс Мей (Rollo Reese May) [410] розглядають життєві цінності людини в площині її «життєвих цілей».

Причому К. Роджерс звертає увагу на важливість такої життєвої цінності, як «свобода». Вчений наголошує, що свобода – це внутрішня освіта, тобто можливість вибору будь-яких зовні представлених альтернатив [439]. Надання в ході освітнього процесу студенту свободи, з позиції гуманіста К. Роджерса, сприяє розвитку його природних життєвих ресурсів, досвіду, здатності робити власний вибір і знаходити найбільш оптимальне рішення при плануванні та

здійсненні життєдіяльності [440]. Зауважимо, що найважливішою цінністю при цьому дослідник вважав уміння особистості орієнтуватися в ситуації вибору, робити правильний вільний невимушений вибір, пов'язаний з конкретною відповідальністю та поведінкою, що робить людину носієм етичної свідомості, дає їй змогу мислити ціннісно та повноцінно існувати в культурному просторі [439].

Р. Мей у своїх дослідженнях вивчає життєві цінності особистості у площині виявлення співвідношення протилежностей: добра і зла, свободи і обов'язку, самотворення і долі. У роботі «Любов і воля» («Love and Will») [410] Р. Мей аналізує поєднання двох найважливіших, на його думку, життєвих цінностей людини – любові та волі, які свідчать про рівень зрілості особистості та гармонізують її життєві цінності.

Згідно з висновками досліджень Р. Мея при формуванні життєвих цінностей людини в площині коучингової практики необхідно враховувати існування 5 рівнів сили: 1) сила до життя; 2) самоствердження; 3) відстоювання своєї життєвої позиції; 4) агресивне стремління до влади над оточуючими; 5) насилля (що часто застосовується при виборі життєвої поведінки) [410].

В 1970-их роках в американській психолого-педагогічній практиці активізувались дослідження діагностики цінностей особистості в площині ціннісно-сислової сфери існування людини.

Найпоширенішим підходом до вивчення цінностей людини стає концепція М. Рокича (M. Rokeach), який вважав, що система цінностей є «укорінена впорядкована сукупність переконань, що стосуються переважних стилів поведінки або кінцевих станів існування відповідно до континууму відносної важливості» [441, с. 27]. По суті, згідно з теорією М. Рокича, цінності – це принципи життя, які детермінують поведінку людини в різних життєвих ситуаціях. Водночас, життєві цінності особистості виступають важливими життєвими цілями, оскільки вони пов'язані з її реальними потребами.

Мілтон Рокич розробив власну концепцію ціннісних орієнтацій

особистості, згідно з якою людські цінності відносно нечисленні і організовані в системи цінностей, причому всі люди володіють одними і тими ж цінностями, але і не в однаковій мірі [441]. Дослідник виокремлює у своїх працях вісімнадцять термінальних та інструментальних цінностей (див. Додаток Д). До переліку термінальних цінностей він включає внутрішні переконання особистості про цілі і кінцеві стани, до яких вона прагне (зокрема: особисте щастя, соціальний стан, забезпеченість тощо), а до інструментальних – поведінкові стилі опанування термінальних цінностей (зокрема: відповідальність, наполегливість, творчість тощо).

Тобто з позиції розуміння М. Рокичем цінностей і ціннісних орієнтацій [441] в американській науці кінця ХХ ст. на перший план виступають поняття про культурні й індивідуальні цінності особистості.

Наголосимо, що теоретичне положення методики М. Рокича в подальшому стало базою для дослідження різних аспектів життєвих цінностей людей і розробки діагностичних опитувальників як американськими, так і українськими практиками.

Так, на основі концепції М. Рокича про термінальні й інструментальні цінності в 90-х роках ХХ ст. американський дослідник Ш. Шварц продовжує досліджувати питання діагностики цінностей особистості [447].

Під цінностями Шалом Шварц мав на увазі «пізнані» потреби особистості людини, які безпосередньо залежать від культури, середовища, менталітету конкретного суспільства [449].

Базуючись на такому визначенні, дослідник виділяє та акцентує увагу на двох групах життєвих цінностей особистості: індивідуальні та соціальні [447]. На основі такого розуміння проблеми Ш. Шварц розробив методику дослідження життєвих цінностей, яка складається з двох частин і спрямована на встановлення рівня значущості десяти типів цінностей. Перша частина досліджує нормативні ідеали, цінності особистості на рівні переконань, структуру цінностей. Друга частина – цінності на рівні поведінки, індивідуальні пріоритети, які проявляються в соціумі [459]. Відзначимо, що методика

Ш. Шварца і сьогодні використовується в американській вищій освіті для проведення професійного відбору, профорієнтації, виявлення спрямованості особистості.

Американська дослідниця Лінн Кале (Lynn Calais) за основу дослідження системи цінностей також взяла методику Мілтона Рокича [441] і в результаті скомпонувала термінальні цінності особистості у вісім наступних позицій: 1) повага до себе; 2) безпека; 3) теплі взаємини; 4) почуття досягнутого; 5) задоволеність собою; 6) повага до себе з боку інших; 7) почуття приналежності; 8) радість/задоволення/приємне збудження (див. табл. Н.1 з Додатку Н).

Відмітимо, що наприкінці ХХ ст. на вивчення проблеми формування, розвитку та діагностики ціннісних орієнтацій молоді була звернена дослідницька увага і низки українських вчених. Так, український дослідник С. Резнік [172] вважає, що в постіндустріальному інформатизованому суспільстві в основу організації освітнього процесу в площині вищої освіти має бути покладена цінність особистості студента. А для діагностики життєвих цінностей в українській педагогічній практиці в цей період почали використовувати опитувальник дослідника І. Сеніна, розроблений на основі методики М. Рокича [187] (див. Додаток Ж). Перелік термінальних цінностей в опитувальнику І. Сеніна включає 8 найменувань: власний престиж (тобто досягнення визнання себе у суспільстві шляхом дотримання конкретних соціальних потреб/вимог), високий рівень матеріального забезпечення (тобто звернення до факторів матеріального добробуту як до головної суті існування), креативність (тобто реалізація власних можливостей і, водночас, прагнення змінити оточуючу дійсність), активні соціальні контакти (тобто налагодження комфортних соціальних взаємозв'язків у різних соціумах, визначення власного соціального місця в соціумі та підвищення власної соціальної значимості для серед членів соціальної групи), саморозвиток (тобто визначення «сильних» і «слабких» сторін власної індивідуальності, позитивне удосконалення та розвиток власних задатків і особливостей), досягнення (тобто постановка та

вирішення конкретних життєвих задач як головних життєвих факторів), духовне задоволення (тобто керівництво моральними принципами, перевага духовних потреб над матеріальними), збереження власної індивідуальності (тобто виокремлення і збереження власної світоглядної позиції в системі загальноприйнятих у соціумі ціннісних орієнтацій) [187].

Життєві цінності особистості, як зауважує І. Сенін, проявляються в конкретних і найбільш значимих для неї життєвих сферах: професійне життя, навчання і освіта, сімейне життя, суспільне життя, розваги [187]. Тому вчений пропонує діагностувати вияв термінальних цінностей у кожній життєвій сфері.

У подальших дослідженнях інших учених методика І. Сеніна вдосконалюється. Так дослідники В. Сопів і Л. Карпушина розробили на її основі спеціальний «Морфологічний тест життєвих цінностей» (МТЖЦ) [195] і почали діагностувати сферу усвідомленої самореалізації людини, виходячи з позиції, що саме вона сприяє повноцінному відображенню структури ціннісних орієнтацій (див. Додаток К).

Інша дослідниця О. Фанталова, використовуючи перелік термінальних цінностей із тесту М. Рокича, створила методику «Рівень співвідношення «цінностей» і «доступності» в різних життєвих сферах» [201], що забезпечує діагностування значущих цінностей для вирішення внутрішнього ціннісного конфлікту (див. Додаток Л). В подальшому українська дослідниця І. Субашкевич модифікувала цю методику для діагностики ціннісно-сміслової сфери студентів педагогічних спеціальностей [202].

С. Бубнова розробила методику «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості», на основі якої досліджувала реалізацію ціннісних орієнтацій особистості у реальних умовах життєдіяльності за 11 шкалами: «приємне проведення часу, відпочинок; високе матеріальне забезпечення; пошук та насолода прекрасним; допомога людям, милосердя; любов; пізнання нового в світі, природі, людині; високий соціальний статус, управління людьми; визнання та повага людей, вплив на оточуючих; соціальна активність для досягнення позитивних зрушень в суспільстві; спілкування;

здоров'я» [24, с. 23].

З метою діагностики у різних сферах самореалізації особистості суб'єктивного переживання задоволення своїм фізичним і психологічним станами М. Молочников розробив методику «Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості». Згідно з цією методикою опитувальник містить два блоки запитань. Перший блок стосується цільової спрямованості особистості щодо професійної діяльності, побуту, фізичного стану, соціального становища та міжособистісних стосунків, душевної готовності та психологічного стану, сімейного життя. Другий блок зорієнтований на вивченні «рефлексії життєвих цілей, визначення їх важливості, структурування часової перспективи, а також необхідних засобів для їх реалізації» [51, с. 230–237].

Дослідник І. Семків адаптував методику Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей», спрямувавши її на дослідження динаміки зміни цінностей груп у зв'язку зі змінами в суспільстві та соціальними проблемами [186]. Адаптована методика покликана виявити десять типів цінностей студентської молоді (доброзичливість, універсалізм, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, конформізм, безпека, традиція).

У 1991 році у вивченні проблематики цінностей особистості набула поширення теорія американських дослідників Дж. Шета (J. Sheth), Б. Ньюмана (B. Newman), Б. Гросса (B. Gross) [453]. Вчені виходять з позиції, що комплекс людських цінностей часто здійснює вплив на людину як на споживача. А тому виділяли п'ять видів найважливіших для людини цінностей: *функціональні, соціальні, емоційні, епістимічні та умовні цінності* [453, с. 18–25]. Згідно з теорією Дж. Шета – Б. Ньюмана – Б. Гросса особливе місце в даній системі цінностей особистості займає *соціальна цінність* (social value), під якою вчені розуміли сприйняту особистістю «корисність блага, обумовлену її асоціацією з будь-якої соціальної групою або групами» [453].

На кінець ХХ ст. американський вчений Кларк Керр (Clark Kerr), досліджуючи природу цінностей у житті людини, акцентував увагу на важливості реалізації таких функцій життєвих цінностей: 1) орієнтаційної щодо

ідеалів і зразків діяльності; 2) конструюючої стратегію життя; 3) нормативної щодо стилів поведінки [379].

У цей же період (в 90-х роках ХХ ст.) директор Вашингтонського міжнародного центру Р. Колз (R. Kohls) виокремив тринадцять основних цінностей, які наповнюють сенсом життєдіяльність сучасної молоді в американському суспільстві [392]:

1. Особистий контроль над обставинами (Personal Control over the Environment). Американці вважають, що кожна окрема людина має контролювати все, що потенційно може впливати на неї, та загалом на всі події її життя. Вона повинна нести відповідальність за прийняті рішення, власні вчинки, діяльність тощо.

2. Зміни завжди на краще (Change is good). Американська спільнота стверджує, що будь-які зміни в житті завжди пов'язані з розвитком, удосконаленням, прогресом.

3. Час та управління ним є важливим (Time and Its Control is important). Для будь-якого американця час – це цінність виняткової важливості. Усі сфери життєдіяльності американців підпорядковані детальному плануванню та ретельному виконанню наміченого.

4. Рівність можливостей, рівноправність (Equality/Egalitarianism). Усі люди мають однакові можливості (політичні, економічні, правові) для добробуту, досягнення успіху в різних сферах своєї життєдіяльності.

5. Індивідуалізм та недоторканість особистого життя (Individual and Privacy). Кожна людина є абсолютно унікальною та має цінувати власне життя.

6. Самоствердження, самореалізація, самодопомога (Self-Affirmation, Self-Realization, Self-Help). У Сполучених Штатах Америки цінується тільки те, що людина зробила сама. Американці пишуться тим, що лише завдяки власним зусиллям і працьовитості вони досягають поставлених цілей у житті.

7. Конкуренція і вільне підприємництво (Competition and Free Enterprise). Американці вважають, що конкуренція позитивно впливає на саморозвиток, самопізнання, а в економіці вона сприяє прогресивному розвитку суспільства.

8. Спрямованість на майбутнє (Future Orientation). Американці спрямовують усі свої зусилля на здійснення власного «кращого» майбутнього.

9. Активність (Action/Work Orientation). У США цінують активність як прояв власної індивідуальності в усіх сферах життєдіяльності.

10. Невимушеність (Informality). Американці виявляють невимушеність у всьому – від одягу до соціальних інтеракцій.

11. Прямота, відвертість, чесність (Directness, Openness, Honesty). Американці віддають перевагу прямому підходу до справи та вимагають від інших більшої відвертості й прямоти. Численні програми відвертості, що з'явилися у США наприкінці 70-х років минулого століття, достатньо відображають цей настрій суспільства.

12. Практичність та ефективність (Practicality and Efficiency). Пріоритет практичних питань виник у США також як прояв зневаги до «емоційних» і «суб'єктивних» оцінок та прагнення до оцінок «раціональних», «об'єктивних». Американці намагаються робити так, щоб емоції найменше впливали на прийняття рішень. Вони завжди оцінюють ситуацію за наявністю об'єктивних факторів. Популярний серед американських громадян «емпіричний» підхід до вирішення проблем також відображає їх прагматизм. Цей підхід припускає складання списку можливих рішень певної проблеми, а потім їх послідовний розгляд з метою виявлення найбільш ефективного з низки можливих.

13. Матеріалізм та споживання (Materialism/Acquisitiveness). Американці вважають, що матеріальні об'єкти, які вони купують, є природною перевагою, що надається їм як винагорода за працю.

На початку XXI ст. американський практик В. Лечуга (V. Lechuga), досліджуючи життєві цінності молодих людей, основною життєвою цінністю американського студента виділяє його професійну конкурентоздатність [399]. В. Лечуга наголошує, що оскільки ринок праці наразі продовжує вимагати більше працівників з додатковими повноваженнями, то освітній процес у закладах вищої освіти має орієнтуватись на надання студентам таких знань і вмінь, які допомагають їм залишатись життєздатними на все більш

конкурентному ринку праці [399].

Отже, проблематика життєвих цінностей особистості як інтегрального утворення репрезентувалась на початок ХХІ ст. у роботах як американських, так і українських дослідників через феномени ціннісно-сислової сфери, життєві цілі, особистісні цінності, життєву значущість (особистісну, соціальну, професійну тощо). Діагностичне її дослідження спрямоване на психолого-педагогічні процеси, що детермінують виникнення, формування, зміст системи ціннісних орієнтацій та становлення векторної ієрархії цінностей особистості в житті.

З 1998 по 2001 роки американський учений Даяна Тіллман (Diane Tillman) опублікувала результати своїх досліджень щодо особливостей життєвих цінностей у людей різних вікових груп, в тому числі й студентів, а в 2019 році – науково-практичний посібник «Навчання життєвим цінностям для молодих людей». Книга 1» («Living Values Education Activities for Young Adults». Book 1) [465], призначений для молодих людей віком від 15 до 24 років.

У посібнику дослідниця виділила вісім найважливіших, на її думку, життєвих цінностей, навчання яких необхідно здійснювати для будь-якої молоді людини, а саме: мир, повага, любов, толерантність, чесність, щастя, відповідальність, простота та турбота про нашу Землю. Для формування цих цінностей була також розроблена спеціальна навчальна програма [465].

Відмітимо, що в 2004 році у Нью-Йорку за ініціативою Д. Тіллман і за сприянням ЮНЕСКО була утворена Асоціація «Навчання життєвим цінностям» (Association for Living Values Education – ALIVE), в основу діяльності якої покладено партнерство усіх учасників процесу формування життєвих цінностей підростаючого покоління [267]. Насьогодні ця Асоціація є міжнародною з центральним офісом у м. Женева (див. Додаток М).

Аналіз наукових доробок українських учених і практиків засвідчив, що українська наука досліджувала питання життєвих цінностей студента в різних спектрах: у площині ціннісних орієнтацій (О. Легун [119]), особистісних смислів життя (І. Бурцева [28]), в системі його особистісних якостей

(Н. Антонова [3]), самовдосконалення (Т. Северина [184]), у виховних площинах: етнопсихологічній (О. Трухан [214]), громадянської соціалізації (П. Гіровська [52]), професійної підготовки (О. Безлюдний [11], О. Головаха [53], В. Дуб [70], О. Коберник [101], Н. Яремчук [250]), гуманістично-комунікативних взаємин (О. Александрова [1], О. Бевз [9], Г. Балл [61]), соціальної активності (П. Вербицька [36]), суспільно-політичної діяльності (Н. Дічек [67], В. Лутаєв [122], А. Циганчук [122]), етико-моральної та духовної культури (М. Боришевський [21], О. Кузнєцова [115], К. Кучина [117], Т. Селюкова [185], І. Сіданіч [189], О. Целякова [229]); життєві стратегії особистості (О. Злобина [83], В. Тихонович [83]), психологічний аспект життєвих цінностей (О. Зазимко [77], О. Столярчук [199]) тощо.

Так, І. Галян, досліджуючи систему життєвих цінностей, пов'язує їх функціонування із ціннісно-смісловою сферою буття особистості [51]. Вчений зауважує, що життєві цінності студента відображаються у його життєвих смислах і пов'язані з мотивацією майбутнього життя. Причому життєві цінності функціонують як джерело життєвих цілей і, водночас, регулюють мотиви та перспективи майбутньої життєдіяльності [51, с. 111].

Дослідниця С. Гусаківська розглядає ціннісно-сміслову сферу як складну, багаторівневу, ієрархізовану структуру [62, с. 31].

У доробку Т. Кадикової «Динаміка ціннісних орієнтацій студентів-психологів» [93] було теоретично та емпірично встановлено характерні показники розвитку та трансформації ціннісних орієнтацій студентів під час навчання у закладах вищої освіти недержавної форми власності, визначено вплив смисложиттєвих цінностей у контексті самовизначення та самоприйняття студентів.

В подальших дослідженнях ціннісно-сміслової сфери студентської молоді, здійснених Н. Савелюк [178], було визначено ієрархію ціннісно-сміслових орієнтацій студентів початку ХХІ ст. В ній найбільш значимі цінності були ранжовані таким чином: 1) моральність у власній поведінці та поведінці інших; 2) самореалізація та особистісне зростання; 3) міжособистісні

зв'язки та спілкування; 4) задоволення та внутрішній комфорт; 5) любов та прив'язаність; 6) навчальна діяльність та успіхи в ній; 7) автономність, самоповага; 8) матеріальний успіх; 9) здоров'я; 10) захищеність та надійність у житті; 11) гідний рівень усіх сфер життя; 12) слід на землі після себе; 13) духовність та релігійність [178, с. 11].

Досліджуючи проблему особистісних цінностей, український дослідник І. Бех зазначає, що вони становлять внутрішній стрижень особистості, сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів в особистісні принципи життєдіяльності. Тобто цінності стають виховним чинником завдяки тому, що перетворюються у внутрішні мотиви поведінки особистості [14, с. 5–14].

У доробках С. Матяж і А. Березнянської розглядається процес формування ціннісних орієнтацій особистості, а також висвітлено основні функції та чинники, що впливають на окреслення ціннісних орієнтацій особистості [126]. Л. Онуфрієва й І. Рудзевич [421] розглядають професійну реалізацію особистості через призму ціннісних життєвих регуляторів.

О. Зазимко виявила, що студентська молодь вбачає смисл свого життя у свободі та влаштуванні сімейного життя [77].

Загалом проблема життєвих цінностей особистості досліджувалась як у США, так і в Україні в різних аспектах (філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному, культурологічному, професійному тощо).

Тобто, життєві цінності особистості (*living values of the individual*) – це її уявлення та переконання про цілі життєдіяльності і норми поведінки у соціумі, векторно-формуючий елемент духовно-моральної структури, який визначає змістовну сторону життєвого спрямування.

Керуючись основними теоретико-концептуальними положеннями наукових розробок досліджуваної проблеми, зазначених у даному підрозділі, проаналізуємо феномен життєвих цінностей студентської молоді зокрема, різні підходи до визначення цього терміна, чинники актуалізації проблеми формування ціннісних векторів розвитку сучасного американського та українського суспільств.

1.2. Сутнісні та структурні характеристики життєвих цінностей студентів

Для детального висвітлення категорії «життєві цінності» розглянемо низку понять, що допоможуть охарактеризувати сутність досліджуваного явища: «цінності», «цінності особистості», «життєві цінності», «життєві цінності студентів», «ієрархія життєвих цінностей студентів», «формування життєвих цінностей», «заклади вищої освіти», «формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти».

У сучасних словниках категорію цінностей розглядають по-різному. Для нашого дослідження цінними є трактування цінностей як явища духовної сфери буття людини, що спрямоване на задоволення певних потреб особистості. суспільства чи окремої людини. Акцентуватимемо увагу і на цінності як продукту (предмету чи абстрактної ідеї) активної діяльності молодшої людини, спрямованої на трансформацію своїх особистісних смислів життєдіяльності. Крім того, важливим для дослідження вбачаємо трактування цінностей як етичних ідеалів, основних переконань та цілей функціонування людини в суспільстві [54; 224; 349; 353; 434].

При цьому зауважимо, що серед дослідників (як українських, так і американських) теж немає одностайної думки щодо визначення поняття «цінність». Наприклад, М. Рокич розуміє під «цінностями» певні абстрактні ідеї щодо ідеалів людської поведінки, які трансформуються у власні переконання особистості щодо стилів поведінки у діяльності [441, с. 5]; М. Боришевський означає їх як регулятори самоактивності індивіда [21, с. 216]; а Ш. Шварц та В. Білські у своїх дослідженнях виходять з позиції, що «цінності» – це «поняття чи переконання, які мають відношення до бажаних станів і поведінки, наділені надситуативним характером, керують вибором, оцінкою поведінки та впорядковані в певній ієрархії» [289, с. 173].

Згадані та інші підходи до означення поняття «цінності» доповнюють один одного, висвітлюють різні аспекти феноменології цінностей. Тобто, одні

дослідники «цінність» характеризують як об'єктивну суть речей, інші – як благо для особистості. Ряд дослідників пов'язують цінність із суб'єктивною значущістю для життєдіяльності людини або з властивостями задовольнити її потреби, інтереси, прагнення, бажання.

Наприклад, український дослідник І. Бех розглядає цінність як поняття, яке означає особистісну, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів дійсності для конкретної людини [14]. М. Заброцький вивчає цінності в плані позитивного смислу життєіснування та життєдіяльності людини [76]. М. Рокич трактує цінності як «стійке переконання, що певний стиль поведінки або кінцевий стан існування індивіда переважає в особистому або соціальному відношенні протилежний або зворотній стиль поведінки або кінцеве існування» [441, с. 15].

На думку Ш. Шварца, цінності відображають три сфери найважливіших потреб для життя кожної людини: природну потребу, потребу в соціальних взаємодіях та потребу у виживанні [449, с. 32].

Важливим для нашого дослідження є твердження А. Маслоу про те, що цінності людини за своєю природою визначені різним сприйняттям нею життєвого різноманіття та функціонування індивідуальної системи цінностей [125].

Американський вчений А. Ребер, розкриваючи зміст поняття «цінність», акцентує увагу на таких характеристиках: 1) якість чи властивість, яка робить її корисною і бажаною; 2) абстрактний і загальний принцип (щодо стилів і стратегій поведінки в межах певної культури чи соціуму); 3) величина корисності буття в соціумі [434].

Поділяємо переконання Р. Сопівника, що цінності особистості – «світоглядною орієнтацією людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу. Будь-які події та явища в природі, суспільстві, житті індивіда сприймаються ним не лише за допомогою науково обґрунтованих теорій, а й пропускаються через призму власного ставлення до них (емоційно-почуттєва сфера)» [196, с. 167].

Українська дослідниця Н. Яремчук у своїх доробках зазначає, що «обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує своєрідний довготривалий план своєї поведінки й діяльності, визначає тривку смислової перспективу останньої. Якщо мотивація дає відповідь на запитання, для чого людина діє певним чином, то доповнююча її ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність» [250, с. 135].

У зв'язку з множинністю трактувань поняття «цінності особистості» в наукових доробках представлені різні класифікації цінностей [14, с. 126]. Зокрема вирізняють такі види цінностей особистості:

- за суб'єктами-носіями ціннісних якостей – індивідуальні (особистісні), групові (колективні), загальнонародні (національні) та загальнолюдські цінності [52; 61; 80; 251; 414];
- за об'єктом засвоєння людських потреб – матеріальні, матеріально-духовні [21];
- за метою засвоєння потреб – егоїстичні, альтруїстичні [411];
- за способом реалізації потреб – ситуативні, стійкі [62];
- за сферами життєдіяльності – духовні та матеріальні, а також сімейні, професійні, патріотичні, релігійні тощо [154; 189];
- за функцією у діяльності людини – термінальні, інструментальні [441];
- за змістом для здійснення діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.) [2];
- за ознакою значимості для носія цінностей – соціально значимі (соціальна повага, досягнення, суспільна активність) та духовно-морально значимі (пізнавальні, етичні, естетичні) [176];
- за характером і способом вияву ціннісних якостей – цінності-ідеали, цінності-властивості речей та цінності-речі [96];
- за результатом вияву – позитивні й негативні [21];
- за способом формування – природні та штучно створені [125].

У даному доробку в основу дослідницької уваги беремо поділ життєвих

цінностей американським дослідником М. Рокичем на дві групи: термінальні (особливо значимі цінності для ефективного здійснення власної життєдіяльності, виходячи з переконання особистості) та інструментальні (найбільш оптимальні, на думку особистості, способи поведінки і дій задля швидкого досягнення термінальних цінностей) [441].

Як справедливо відмічають українські дослідники С. Паламар і С. Кондратюк, інструментальні цінності, умовно можна поділити на такі види цінностей: вольові, інтелектуальні, міжособистісне спілкування, професійна самореалізація, емоційні, самовдосконалення [153].

Цінним для нашого дослідження вбачаємо об'єднання життєвих цінностей за ознакою векторності життєвої активності американським практиком Ш. Шварцом у 10 таких груп: 1) «влада» як домінування над людьми; 2) «досягнення» як власний успіх у співвідношенні із соціальними стандартами; 3) «гедонізм» як насолода чи почуттєве задоволення; 4) «стимуляція» як відображення потягу до чогось; 5) «самостійність» щодо думок та дій; 6) «універсалізм» – розуміння і захист оточуючих людей, природного середовища та світу загалом; 7) «доброта» як бажання отримати певні блага; 8) «традиції» – відповідальність за збереження культурних звичаїв; 9) «конформність» – стримання поривів, що можуть нашкодити іншим; 10) «безпечність» як стабільність розвитку суспільства та саморозвитку [450].

Український вчений В. Гіровська, досліджуючи ієрархію життєвих цінностей, акцентує особливу увагу на важливості для будь-якої особистості загальнолюдських цінностей, оскільки вони є глобальними і властиві переважній більшості людей. Мається на увазі такі цінності, як нація, народ, свобода, гуманізм, солідарність, чесність, праця, творчість, вихованість, інтелігентність, сім'я, діти [52].

Український психолог Г. Балл та американський викладач українського походження Р. Трач (професор з Університету штату Нью-Йорк) акцентують дослідницьку увагу на п'яти видах загальнолюдських життєвих цінностей,

які важливі для благополуччя не лише особистості, а й соціуму, в якому вона проживає, а саме: «турбота та співчуття», «самовизначення», «людська різноманітність», «співпраця», «демократичне втручання та справедливість» [61, с. 222].

Український учений І. Надольний виходив з позиції, що життєвим базисом особистості є загальнолюдські цінності (істини, свободи, добра (блага), віри, правди, краси, корисності, творчості), а сенсом її індивідуального становлення та підґрунтям розвитку власної індивідуальності є індивідуальні цінності (а саме: мир, війна, держава, праця, здоров'я, сім'я, любов, свобода, відповідальність, честь, творчість тощо) [134].

Український дослідник О. Вишневецький, базуючись на системному підході до ціннісної сфери буття особистості, досліджував життєві цінності у двовимірній системі життєвих координат, в якій одна вісь – функціонування суспільного організму з шістьма показниками ієрархізації: природа – людина – родина – спільнота – нація (держава) – все людство, а друга вісь – конкретна особистість з власними ціннісними настановами [14].

Цінним є доробок М. Боришевського, в якому він, вивчаючи духовність особистості, виокремлював моральні та громадянські цінності як базові у житті кожної людини [21].

Тому у даному дослідженні розглядаємо життєві цінності як ключові життєві вектори, які визначають життєвий ідеал, взірцевий стиль життєдіяльності та по яких здійснюється розвиток, виходячи з позитивного результату прийнятих настанов і переконань.

Систему життєвих ціннісних орієнтацій студентської молоді в американському суспільстві вивчали з позиції умовного поділу на такі групи: суспільно-політичні, громадянсько-патріотичні, морально-етичні, інтелектуально-професійні, культурні та полікультурні цінності.

Важливим для дослідження є також класифікація цінностей особистості в освітньому процесі, запропонована науковцем М. Кісілем та ін. [96, с. 138–141], а саме: 1) цінності-цілі; 2) цінності-засоби; 3) цінності-відносини; 4) цінності-

якості; 5) цінності-знання.

Зауважимо, що цінності-цілі стають значущими чинниками життєдіяльності і впливають на інструментальні цінності, що називають цінностями-засобами [96, с. 138]. Ці цінності формуються у результаті оволодіння теоретичними концепціями, методологічними прийомами і технологічними процесами. Тому в системі цінностей-засобів виокремлюються цінності-ставлення, цінності-якості та цінності-знання [96, с. 139]. При цьому цінності-ставлення студентів забезпечують доцільну й адекватну побудову освітнього процесу у ЗВО та взаємодії усіх його суб'єктів [96, с. 139]. А цінності-знання – представляють собою модульну систему життєвих знань, умінь та навичок, яка послідовно конструюється і наповнюється дієво-практичним змістом у ході освітнього процесу в ЗВО [96, с. 140].

Важливою є позиція дослідників Л. Романюк [176] і О. Удич [217], що ціннісні орієнтації особистості являють собою «ієрархічну систему життєвих цілей, зміст яких визначає пріоритетність напрямків самореалізації особистості на певному етапі життєвого шляху» [176, с. 140].

М. Альохін, досліджуючи смисложиттєві цінності особистості, виходить з позиції, що життєві цінності є «формою самоусвідомлення, самовираження внутрішніх моральних, інтелектуальних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, що перебувають у стійкому взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки, обумовлюючи їх, і водночас, перебуваючи у їх залежності» [2, с. 154].

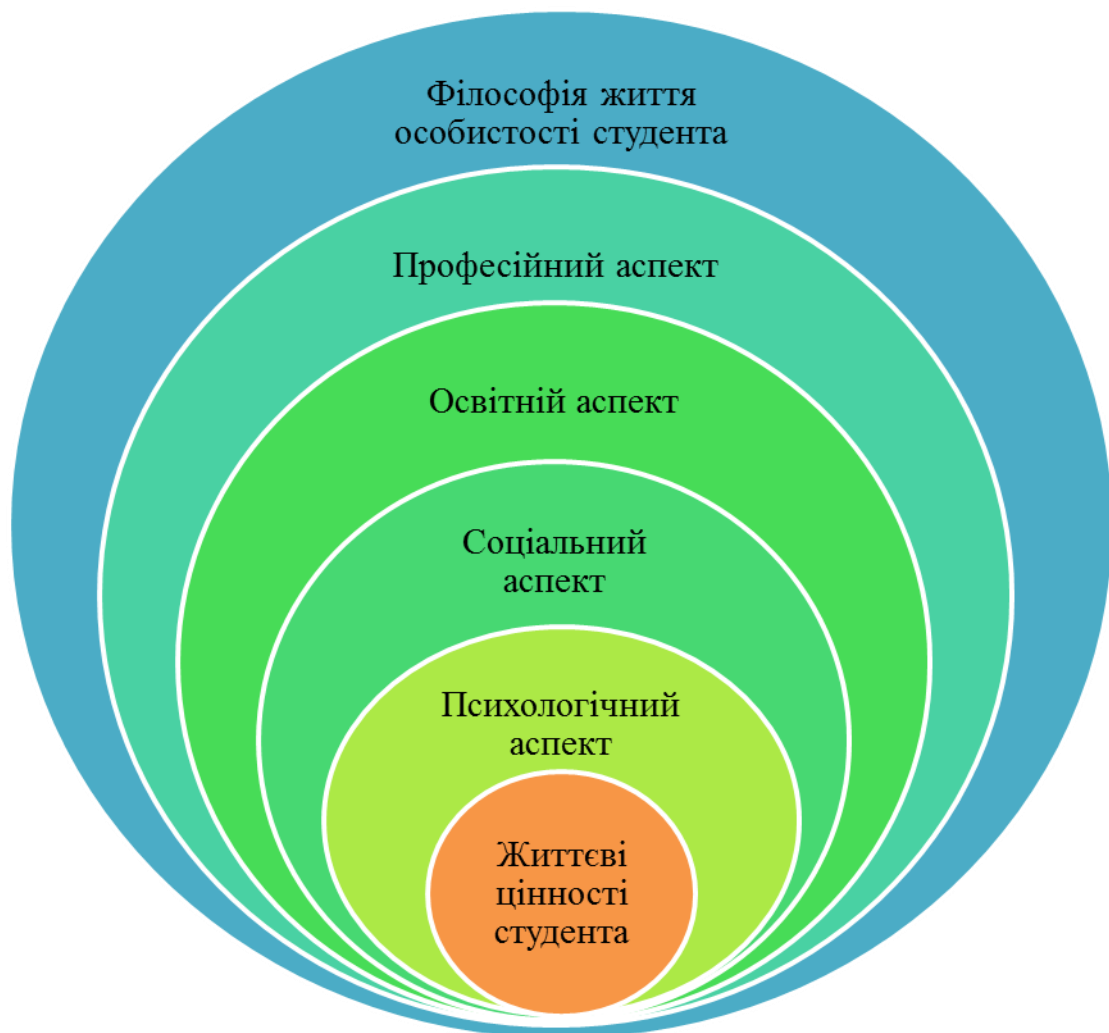
І. Сенін розглядає життєві цінності людини як її переконання у перевагах конкретно визначених життєвих цілей [187]. В. Сопів і Л. Карпушина під поняттям життєва цінність розуміють відношення суб'єкта до життєвого явища, факту і визнання його як такого, що має життєву важливість [195]. З. Шевчук досліджувала життєві цінності як передумови розвитку духовного потенціалу молоді [242] і розглядала їх специфіку з точки зору психологічного аспекту.

У даному дисертаційному дослідженні ми трактуємо *життєві цінності*

студента (living values of students) як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності.

Цінними для дослідження є доробки українських [21; 62; 77; 125; 134] та американських [251; 393; 450] учених і практиків з висвітлення природи формування життєвих цінностей студентів з точки зору психолого-педагогічного, соціологічного, філософського, освітнього і професійного аспектів (див. рис. 1.1). Розглянемо детальніше їх характеристичні риси.

Рис. 1.1. Природа життєвих цінностей особистості студента

У розкритті філософського аспекту природи життєвих цінностей методологічне обґрунтування відповідного ключового поняття «цінності» зустрічаємо в сучасних (філософських та енциклопедичних) словниках. Так, у Філософському словнику соціальних термінів, виданому в Україні в 2005 році, «цінність» трактується як «духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії, утопічні образи, суспільні ідеали й виступає критерієм оцінки людських діянь» [224, с. 651].

І. Надольний відзначає, що «основна форма, в якій функціонують цінності, – ідеал» [134, с. 392]. Причому ціннісні орієнтації людини можуть формуватись у будь-якій сфері її життєдіяльності.

Таким чином у межах філософсько-аксіологічного підходу життєві цінності визначаються як загальні ідеали, еталони, ключові орієнтири. Вони не піддаються сумніву, функціонують як ідеальні критерії оцінки й орієнтації особистості. Водночас, життєві цінності є індикаторами розвиненої особистості, за допомогою яких її ідентифікують у житті соціуму. Особистісне зростання студента залежить від того, наскільки він ідентифікує себе з певною системою життєвих цінностей. Причому він ставиться до результатів своєї діяльності як до цінності, коли вони мають позитивний ефект. Тобто життєві цінності студент розглядає як позитивну значущість життєвих орієнтацій.

У площині соціального аспекту природи життєвих цінностей зазначимо, що формування системи цінностей особистості відбувається у процесі її соціалізації. Неможливо розглядати студента окремо від соціуму (суспільства), адже розвивається він тільки в діалозі з навколишнім світом. У зв'язку з цим система життєвих цінностей студента є найважливішим компонентом в структурі соціалізації його особистості.

Психологічний аспект природи життєвих цінностей позиціонує наявність взаємозв'язку між життєвими цінностями і духовною сферою особистості студента. Ґрунтовний аналіз такого зв'язку представлений у працях українських дослідників І. Беґа [14], М. Боришевського [21], С. Гусаківської [62] та ін.

Зокрема, М. Боришевський наголошує, що розвиток духовності

особистості означає формування у неї таких морально-релевантних ціннісних якостей, як гідність, відповідальність, порядність, чесність тощо [21, с. 19]. Тому життєві цінності особистості є суттєвою ознакою рівня її духовно-морального розвитку.

З цієї точки зору, життєва цінність є тим, що завжди відмічене позитивом (позитивними переживаннями), і початок формування життєвих цінностей студента бере у внутрішньому (духовно-життєвому) досвіді його особистості. Причому, як справедливо відмічає С. Гусаківська, цінності детермінуються об'єктивними потребами людини, які усвідомлено і цілеспрямовано трансформуються в її переконання, прагнення та інтереси [62, с. 13]. Паралельно відбувається становлення (або трансформація) характеру особистості.

Основними життєвими цінностями, що формують характер особистості, дослідниця З. Шевчук виділяє такі цінності, як: здоров'я, сім'я, свобода, навчання, справедливість, любов, дружба, творчість, самовдосконалення [242]. Водночас, головною життєвою цінністю студента є, на її думку, цінність «кохання» та «здоров'я». В. Дуб акцентує увагу на тому, що для ціннісних орієнтацій студентів характерна опора на власні сили [70]. М. Рокич визначає життєві цінності особистості як орієнтири певного способу її поведінки під час життя в соціумі, що надають життю певного сенсу [441].

Водночас, складна структура життєвих потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань студента, що складають спрямованість його особистості і виявляють його ставлення до об'єктивної дійсності, слугує психолого-педагогічним базисом процесу формування життєвих цінностей студента [62; 77; 125; 393; 450]. Зокрема, Т. Бутківська відмічає, що «цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб'єктом своїх потреб у співставленні їх з предметом навколишнього світу або в результаті відношення, що реалізується в акті оцінки» [31, с. 28].

Виходячи з таких позицій формування життєвих цінностей студента під час освітнього процесу в ЗВО проходить 3 етапи: на першому етапі на основі

власного життєвого досвіду відбувається переоцінка життєвих цінностей та ідеалів, якими він керувався до ЗВО; на другому етапі здійснюється засвоєння нових життєвих цінностей; на третьому етапі відбувається діагностика нової системи життєвих цінностей у практичній діяльності з вираженням особистих внутрішніх ставлень до об'єктивних умов свого буття.

У спектрі педагогічного аспекту природи життєвих цінностей формування життєвих цінностей студента – безперервний процес, оскільки має структуруватися і перебудуватися особиста, професійна і сімейна ідентичність його особистості у міру того, як змінюється його внутрішній і зовнішній життєвий світ.

Американський дослідник Е. Еріксон вбачав важливе завдання, що постає перед молодою людиною, у встановленні власної індивідуальності у площині різних соціальних взаємин [251]. При цьому він наголошував, що формування ідентичності особистості тісно пов'язане з пошуком спільних інтересів та розвитком спорідненості з іншими людьми, які стають йому друзями. Е. Еріксон вважав, що ті, хто не здатен сформувати близькі стосунки протягом періоду молодості, часто комплексують у процесі соціальної адаптації в нових соціальних групах чи умовах, або ж унаслідок уникання соціальних взаємин страждають від почуття самотності та нерідко переживають стан пригніченості в подальшому житті.

У спектрі освітнього аспекту природи життєвих цінностей зазначимо, що освітній процес завжди пов'язаний з освоєнням найважливіших для особистості цінностей [173].

У спектрі професійного аспекту становлення життєвих ціннісних орієнтацій відбувається у площині зростання студента і як особистості, і як фахівця. Дослідниця Г. Печерська відзначає, що професійні цінності особистості – це орієнтири, на основі котрих вона обирає, опановує і організовує свою фахову діяльність, забезпечуючи якісне професійне виконання робочих завдань [159].

Наголосимо, що студент, навчаючись у закладі вищої освіти, орієнтується

на самостійне прийняття рішення у конкретній життєвій ситуації у площині здійснення майбутньої професійної діяльності. При цьому професійне самовизначення відбувається з урахуванням прийнятної моделі життєвих цінностей особистості [222].

Таким чином, конструювання життєдіяльності студентів здійснюється системно з одночасним вираженням усіх компонентів: життєві потреби, життєві орієнтири (сенситивність, ментальність, світогляд, принципи), життєві стилі поведінки (ставлення, норма, поведінкова позиція), життєва стратегія, життєва компетентність, життєва перспектива.

Центральне місце в цій системі займають життєві цінності (див. рис. 1.2):

Рис. 1.2. Місце життєвих цінностей в системі компонентів конструювання життєдіяльності особистості

Для подальшого дослідження процесу формування життєвих цінностей студентів у закладі вищої освіти спочатку розглянемо взаємовпливи у підсистемах: «життєві цінності – життєві потреби»; «життєві цінності – життєві орієнтири», «життєві цінності – життєві стилі поведінки»; «життєві цінності – життєва компетентність»; «життєві цінності – життєві стратегії»; «життєві цінності – життєві перспективи».

1) *Підсистема «життєві цінності – життєві потреби».*

Згідно з Українським педагогічним енциклопедичним словником ціннісні орієнтації – це «вибіркова відносно стійка спрямованість інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей» [54, с. 493].

Досліджуючи механізми формування ціннісних орієнтацій низка українських науковців: П. Ігнатенко [89], С. Шандрук [239] та інші вважають, що основою формування життєвих цінностей особистості є її потреби і мотиви. Причому П. Ігнатенко стверджує, що якщо потреба дає відповідь на запитання, чого хоче досягти особистість, діючи певним чином, то доповнююча її життєва ціннісна настанова висвітлює те, заради чого діє особистість, чому вона присвячує свою діяльність [89].

2) *Підсистема «життєві цінності – життєві орієнтири».*

Поняття «ціннісні орієнтації» вперше в ХХ ст. ввів американський соціолог Т. Парсонс (Т. Parsons) [156]. На його думку, ціннісні орієнтації – ціннісні стандарти, які є визначальними значеннями і символами взаємодії індивідів у соціумі. Тобто ціннісна орієнтація особистості є тією якістю, яка з одного боку об'єднує людей за певною ознакою соціальної приналежності (щодо релігії, вірування, традицій, професії тощо), а з другого боку – є дороговказом у її активній індивідуальній життєдіяльності.

Американські дослідники в крос-культурній психології Ф. Клакхон (F. Kluckhohn) та Ф. Стрідбек (F. Strodtbeck), у своїх доробках визначили, що ціннісні орієнтації – це «складні, певним чином згруповані принципи, що надають стрункості й спрямованості різноманітним мотивам людського мислення і діяльності в процесі вирішення загальних людських проблем» [385, с. 10].

Погоджуємося з позицією української дослідниці Т. Цакум, що ціннісні орієнтації – є результатом самореалізації і саморозвитку особистості, а цінності особистості є характеристикою її психологічної структури і визначають: [173, с. 26] зміст уявлень про власне «Я» в соціумі; спрямованість на реалізацію певної діяльності і відносин, які відповідають цим цінностям; виділення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту.

Життєві цінності особистості, будучи механізмом особистісного росту і саморозвитку, як справедливо відмічає дослідниця І. Шевякова, синтезують правила життя, певний кодекс, що регламентує поведінку молодої людини у безлічі життєвих ситуацій [243]. Зафіксовані студентом для себе життєві принципи виступають своєрідними векторами у виборі його життєвих цінностей та визначають спрямованість його життєдіяльності.

Тобто в ціннісних орієнтаціях молодої людини акумулюється набутий життєвий досвід, який, у свою чергу, у процесі збагачення детермінує прийняття нею нових життєвих цінностей.

Цінними для нашого дослідження є виділення українськими дослідниками мотиваційного, когнітивного, емоційного та оціночного компонентів ціннісних орієнтацій [52; 57; 177].

Американський педагог-гуманіст К. Роджерс зробив низку припущень щодо цінностей і ціннісних орієнтирів: «1) ціннісний процес як частина життя людини має органічну основу, базується на довірі людини до мудрості цілісного «Я», а не якоїсь її частки; 2) ефективність цього процесу прямо пропорційна відкритості людини своєму внутрішньому досвіду; 3) чим більша відкритість людей їхньому внутрішньому життєвому досвіду, тим більшою є спільність їхніх цінностей; 4) загальні для всіх людей цінності гуманістичні та конструктивні» [439, с. 37]. Тому життєві цінності – це той фундамент, на якому кожен будує самостійно власне життя [439].

Життєві цінності людини, зокрема студентів закладів вищої освіти, утворюють певну систему. У структурі цієї системи українська дослідниця І. Гіровська виділяє три підсистеми [52]:

1) когнітивна – включає ціннісні уявлення, світогляд, знання, уявлення людини про своє життя та шляхи його успішної реалізації;

2) емоційна – об'єднує відносно стійкі почуття людини до об'єктів, що відображається в емоційній оцінці нею навколишнього світу, інших людей, власних соціальних взаємин, відчуттів тощо);

3) діяльнісна – передбачає спрямування на конкретний спосіб досягнення життєвих цілей і планів, а також дотичність до певного стилю соціальної поведінки.

Загалом життєві цінності студента, перебуваючи у кореляційному зв'язку із ціннісними орієнтирами, характеризують направленість і зміст його соціальної активності, визначають порядок переваг напрямів життєвого шляху, на яких він планує сконцентрувати свої зусилля.

3) Підсистема «життєві цінності – життєві стилі поведінки».

Відмітимо, що згідно з дослідженнями Н. Володарської [45], Т. Гурлевої [45], а також Д. Тілман [465], життєвий стиль поведінки означає індивідуальний спосіб життєдіяльності особистості, який характеризується її власним поглядом на смисл життя, проектування життєвих стратегій і постановкою життєвих завдань, що базуються на особистісній системі життєвих цінностей [45; 465].

Обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує своєрідний довготривалий план своєї поведінки та визначає смислову перспективу майбутньої життєдіяльності.

Водночас, на думку дослідниці М. Шугай, життєві цінності визначаються певною ментальною поведінкою. При цьому вона акцентує увагу на 4 видах такої поведінки: співзалежна (прагнення єдності з іншими членами соціальної групи), протизалежна (протиставлення себе іншим, самозвеличення), незалежна (самостійність, самоствердження і, водночас, прийняття унікальності інших індивідів), взаємозалежна або консенсусна (задоволення власних потреб з урахуванням інтересів інших) [247, с. 259–260].

Поділяємо висновок дослідниці, що обрані життєві орієнтації сприяють

розвитку самореалізації особистості та підвищенню її життєвої компетентності.

4) Підсистема «життєві цінності – життєва компетентність».

Поняття компетентності визначається у педагогічній практиці як здатність самостійно та активно застосовувати під час діяльності здобуті в ході освітнього процесу знання, уміння та навички, а також спроможність кваліфіковано виконувати завдання, що виникають у різних ситуаціях [203].

Згідно з Українським педагогічним енциклопедичним словником життєва компетентність – це той «індикатор, який дозволяє визначити готовність студента до життя, його подальший особистісний розвиток і здатність до активної участі у житті суспільства» [54, с. 167].

Життєва компетентність розглядається українськими дослідниками як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного забезпечення власного життя» [73, с. 285]. Причому компетентність логічно поєднує ставлення і цінності, уміння і знання.

Українська дослідниця Л. Сохань трактує життєву компетентність як інтеграцію особистісних якостей людини, що спрямовується на реалізацію її життєдіяльності на основі власного життєвого потенціалу, досвіду і творчості [197]. Причому розвивається життєва компетентність у просторі ціннісної парадигми особистості.

В американській науці однією з важливих цінностей у системі життєвих цінностей студента розглядають його професійно-особистісну компетентність [357; 473]. Причому професійно-особистісні цінності американська педагогічна практика розглядає як інтегративне утворення, що характеризує особистісне життя і визначає аспекти (компетентності) майбутньої фахової діяльності [386; 429; 433]. Тобто формування життєвих цінностей у ЗВО має здійснюватись у трьох основних площинах набуття і розвитку професійної компетентності: формування загального ціннісного відношення студентів до професії; формування професійного образу студента; розвиток ціннісних орієнтацій образу майбутньої діяльності. Причому важливим елементом процесу професійного становлення студента є його особистісний вибір, який

характеризує наявні протиріччя між потребою бути корисним суспільству та самореалізацією.

5) *Підсистема «життєві цінності – життєві стратегії».*

Згідно з висновками української дослідниці П. Драгой «життєва стратегія» особистості в широкому значенні – це «своєрідна система перспективного орієнтування особистості у своєму життєвому світі, включаючи в себе свідомі і поведінкові характеристики, які необхідні і достатні для формування та реалізації майбутнього життя»; а у вузькому значенні – це «стійка сукупність перспективних орієнтацій щодо свого індивідуального життя, які локалізовані у свідомості особистості і трансформуються в систему її поведінкової готовності» [69, с. 105].

Водночас, більшість українських та американських учених у дослідженнях проблеми опираються на твердження про те, що життєві стратегії особистості – це спосіб організації її життя в спектрі своєї індивідуальності та забезпечення власних потреб і прагнень [4; 69; 83; 444; 452].

У даному дослідженні виходили з розуміння життєвої стратегії студента як усвідомленого способу конструювання ним власного життя відповідно до притаманної йому системи життєвих цінностей, смислів і цілей.

б) *Підсистема «життєві цінності – життєві перспективи».*

Життєва перспектива, згідно з результатами досліджень українських учених О. Шегди [244], М. Андрущак [244], Р. Хавули [227], по суті є образом майбутнього життя, який вибудовується у вигляді впорядкованого життєвого плану на основі покладених життєвих завдань.

Зауважимо, що, згідно з науковою позицією американської дослідниці Н. Кантор (N. Cantor), життєві завдання – це когнітивний базис, на якому ґрунтуються життєві сфери особистості, зокрема: близькість, незалежність і досягнення [310]. Український науковець О. Цукур розглядає ці завдання як способи досягнення бажаного в майбутньому житті особистості в просторі її різноманітних соціальних взаємин [232, с. 255]. Реалізація життєвих завдань у

площині самовдосконалення особистості перебуває в кореляційному зв'язку з позитивним ставленням до оточуючих та прийняттям їх ціннісних настанов, а в площині досягнення кар'єрних успіхів – із самостійністю, незалежністю і впевненістю у власному життєвому потенціалі [232, с. 258–259].

Американський учений Е. Еріксон трактує життєві завдання в площині розвитку особистості як низку особистісних життєвих виборів та випробувань, що може привести або до життєвого успіху, або до життєвої кризи [251].

У нашому розумінні, життєві завдання для студента – це базисні точки життєвого розвитку (проміжні та фінішні), а його життєва перспектива – це власний життєвий потенціал, можливості, що складаються під час його навчання у закладі вищої освіти та повинні проявитися в майбутньому відповідно до обраних для себе життєвих завдань, які базуються на визначеній і прийнятній системі життєвих цінностей.

Наголосимо, що студентська молодь в силу своїх характеристичних особливостей переймає життєві цінності людей із свого найближчого соціального оточення (члени родини, однолітки, друзі, викладачі та інші дорослі, які користуються у неї особливим авторитетом і повагою).

Особливе місце в системі життєвих цінностей студента займають його цінності як суб'єкта освітнього процесу у закладі вищої освіти. Причому, у період навчання у закладі вищої освіти у студента формується індивідуальний характер, з яким йому доведеться прожити все життя. Це означає, що багато в чому в студенський період життя людина започатковує свою долю, свій життєвий шлях.

Загалом структура життєвих цінностей студента відзначається динамічністю. Це дозволяє йому оперативно забезпечити необхідне коригування і саморефлексію формування життєвої ціннісної сфери упродовж усього освітнього процесу у закладі вищої освіти відповідно до нових життєвих умов та обставин (див. рис. 1.3).

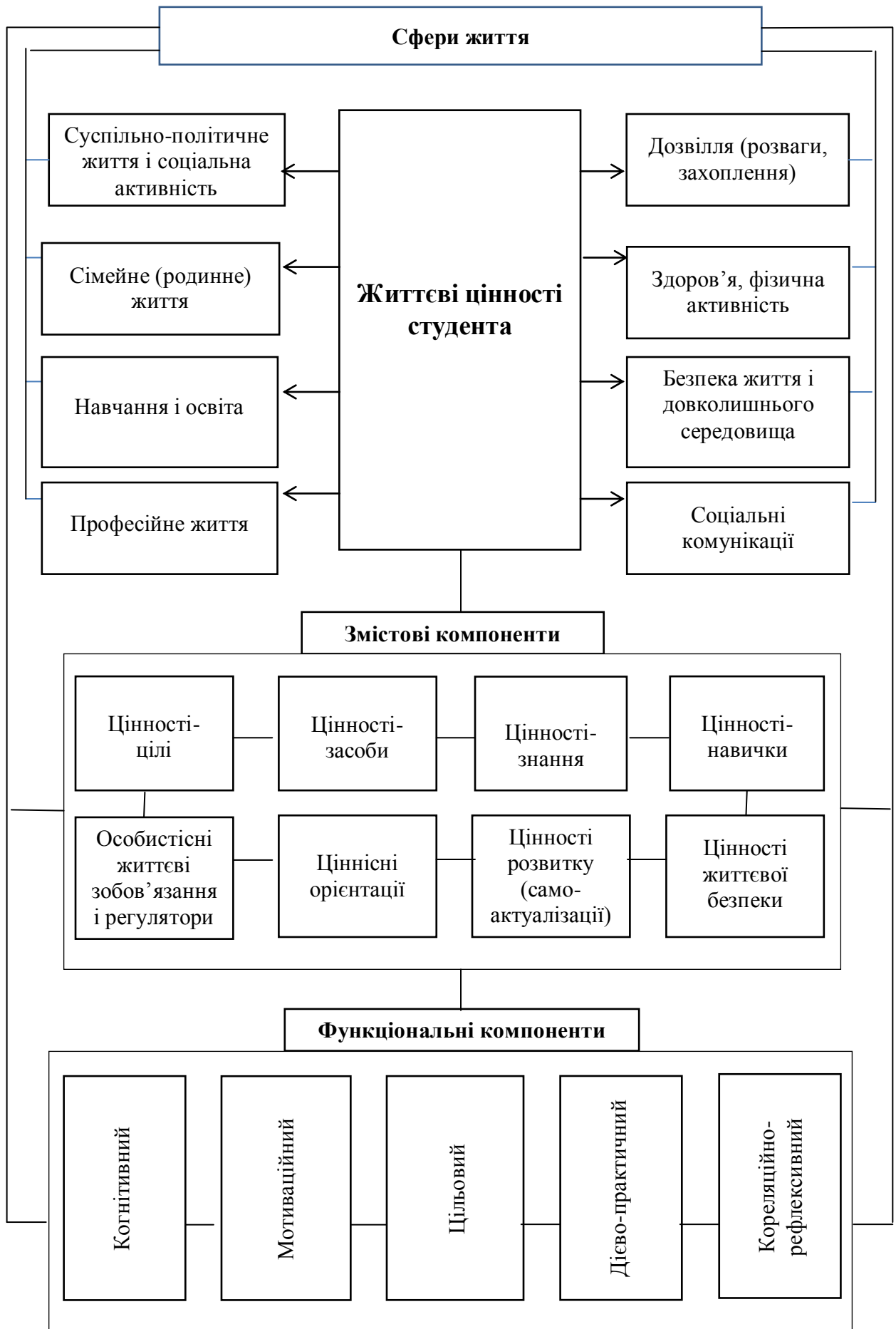

Рис. 1.3. Структура життєвих цінностей студента

Життєві цінності студента є інтегральним утворенням, яке базується на виділенні значимих для його життя орієнтирів, стратегій і перспектив з метою забезпечення комфортного функціонування в різних сферах життєдіяльності.

Під життєвою сферою, перш за все, ми розуміємо соціальну сферу, де студент здійснює різнопланову діяльність. Причому значимість тієї чи іншої життєвої сфери для різних особистостей неоднакова [195].

Основними життєвими сферами набуття та прояву життєвих цінностей у студентів є: суспільно-політичне життя і соціальна активність, соціальні комунікації, навчання і освіта, професійне становлення і робота, сімейне (родинне) життя, безпека життя і довколишнього середовища, здоров'я, фізична активність, дозвілля (розваги, захоплення).

Американський дослідник Ш. Шварц вважає, що в основі відмінностей між життєвими цінностями, є тип мотиваційних цілей, які вони виражають [447]. Тому він згрупував життєві цінності в типи у відповідності щодо спільних цілей: значущі та незначущі для майбутніх фахівців.

Згідно із А. Маслоу [125], в структурі життєвих цінностей студентів виділяються цінності розвитку (самоактуалізація) та цінності «здорового регресу» (безпека, захист від реальності або звільнення від неї). Чим більш життєво зрілий, сильний та здоровий студент, тим він більш схильний до прийняття цінностей розвитку і чим менш – до регресивних цінностей, але йому необхідні і ті та інші. За словами вченого, ці дві групи цінностей діалектично пов'язані між собою, утворюють динамічну рівновагу для особистості.

Зауважимо, що в свідомості американської молоді людини позитивним є обґрунтоване прагнення до постійних змін, які пов'язані із можливістю подальшого особистісного розвитку, матеріальним поліпшенням, прогресом у соціальному становищі. Водночас американці воліють бути впевненими, що забезпечують для себе безпеку життєдіяльності. Українські студенти стали раціонально підходити до ціннісних змін лише з набуттям незалежності Україною з 1991 року. До того часу зміни у життєвих цінностях могли

відбутися лише на емоційному фоні сприйняття власної життєвої кризи.

Цінним є виокремлення Н. Готовцевою компонентів сформованості ціннісних орієнтацій у студентів: ціннісно-смыслового, оцінно-пізнавального та емоційно-вольового. При визначенні якості прояву рівнів даних компонентів дослідниця керується такими критеріями: потреба у пізнанні, інтелект, мислення, знання, рефлексія, самоорганізація [57, с. 181].

Оскільки студент як молода людина з наявним певним життєвим досвідом усвідомлено ставиться до соціальної реальності, то доречним для дослідження є акцентування дослідницької уваги на тому, що структурі життєвих цінностей студентів притаманні такі компоненти: свідомий – має когнітивний характер, що є наслідком розуміння важливості цінностей для життя особистості та є способом диференціації об'єктів за їх значущістю (результат упровадження ціннісної орієнтації виявляється у стійких переконаннях); підсвідомий – виявляється у важливості для особистості пріоритетної цінності, що впливає на її діяльність у реальному житті (при цьому зміна значущості цінностей може відбиватися на виконанні обов'язків, прояві почуттів) [209, с. 253–261].

Цілісність формування системи життєвих цінностей американських студентів у закладах вищої освіти забезпечується в освітньому процесі синтезом взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних компонентів: когнітивний (знання, розуміння), мотиваційний, цільовий, дієво-практичний, корекційно-рефлексивний [352].

Причому, когнітивний компонент передбачає здобуття студентом відповідних знань та його поінформованість щодо різноманітності та значущості життєвих цінностей для людини і соціуму, в якому вона перебуває.

Мотиваційний компонент визначає ставлення студента до власного життєвого стану в соціумі (значимо/незначимо). Крім того, якщо студент відчуває «дефіцит» потреб або незадоволення наявними потребами, він прагне одразу заповнити «пустоту» в системі життєвих цінностей заради збереження власного існування. Наприклад, одним з головних мотивів життєіснування сучасного американського студента є девіз – «Цінувати сьогодні і

орієнтуватись на поліпшення свого майбутнього» [258, с. 496]. Причому поточний стан життя розглядається ним як підготовчий до формування кращого і кориснішого в найближчій перспективі. У зв'язку з цим цілепокладання життєвих цінностей, як підтверджує і американська дослідниця Д. Тілман, є досить динамічним і конкретизованим [465].

Дієво-практичний компонент життєвих цінностей, як свідчать доробки дослідника Сальватор Мадді (Salvatore Maddi), покликаний забезпечити життєздатність, життєстійкість та ефективну життєдіяльність студента [406, с. 279–298].

Корекційно-рефлексивний компонент передбачає рефлексивність свідомості та потребу змістового коригування інтелектуальної та емоційної сфер особистості студента з позиції суб'єктивного реалізму життєдіяльності в соціумі. Внутрішні зміни, які відбуваються в структурі особистості студента, у свою чергу детермінують переформатування його життєвих цінностей відповідно до нових життєвих реалій та перспектив.

Загалом структурний підхід до життєвих цінностей у США передбачає розгляд об'єктивної реальності освітнього процесу у закладі вищої освіти у площині формування життєздатності, життєстійкості та життєвого самоствердження особистості студента по векторах розвитку свідомості, особистісної культури, діяльності у соціумі.

Як справедливо наголошує Л. Коберник, система ціннісних орієнтацій є значимим регулятором щодо життєдіяльності людини в соціумі та прояву нею соціальної активності [100, с. 31]. Тому важливим є акцентування уваги на функціях життєвих цінностей для студента.

Згідно з доробком Г. Товканець у площині розвитку особистості життєві цінності студентів виконують певні функції, а саме: «гармонізують і інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість; визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості; регулюють поведінку і діяльність майбутнього випускника в суспільстві, визначаючи його дії і вчинки в різних соціумах» [209, с. 253–261].

Доречним для дослідження є виділення Л. Коберник таких функцій цінностей щодо розвитку свідомості індивіда, як члена певного соціуму: 1) диференційна (передбачає визначення місця в соціумі); 2) інтегративна (означає визначення спільних рис життєдіяльності членів соціуму); 3) систематизуюча (відбувається координування життєвих явищ); 4) смисловизначальна (здійснюється орієнтування у причинно-наслідкових зв'язках явищ); 5) цільовизначальна (співвідноситься явище з ідеальним образом); 6) консервуюча (забезпечує збереження набутого досвіду); 7) комунікаційна (сприяє знаходженню під час спілкування спільності у поглядах); 8) коригуюча (передбачає здійснення імперативного впливу на життя інших членів соціуму) [100, с. 29–30].

Американська дослідниця Ізабель Пешард (Isabelle Peschard), виявила, що життєві цінності особистості з одного боку, є визначальними елементами її когнітивної структури, а з іншого боку – векторними елементами її потреб і мотивацій. Це пояснюється двоїтим характером системи цінностей, які базуються та водночас зумовлюються як індивідуальним, так і соціальним досвідом суб'єкта [426, с. 97–109]. У зв'язку з цим життєві цінності студента покликані виконувати функцію когнітивного елемента структури його особистості та функцію його мотивації до життєдіяльності.

Американський учений Кларк Керр у своїх дослідженнях доводить, що життєві цінності людини є невід'ємною складовою її духовного життя [379]. Ці цінності визначаються на основі прийнятих моральних ідеалів і норм, що єднають соціум або суспільство загалом духовно, та, водночас, обґрунтовують встановлення у соціальному середовищі нових духовно-моральних стандартів, які піднімають на новий рівень розвитку як саму особистість, так і її соціальні взаємини та комунікації. Базуючись на таких висновках дослідник виокремив такі функції життєвих цінностей: 1) орієнтаційна щодо ідеалів і зразків життєдіяльності; 2) конструююча щодо життєвої стратегії; 3) нормативна щодо стилів поведінки [379].

При цьому орієнтаційна функція життєвих цінностей студента означає

виявлення прийнятих у соціумі зразків життєдіяльності та конструктивних векторів їх засвоєння [145, с. 145].

Функція конструювання стратегії життя студента вимагає врахування наявного у нього життєвого досвіду та базується на таких стержнях прогресивного розвитку соціуму (суспільства) та суб'єктів у ньому, як: мультикультурність, толерантність, демократизм, патріотизм, соціальна справедливість та відповідальність, добробут кожного громадянина, сім'ї та родини, професіоналізм і конкурентоздатність [145, с. 145].

Нормативна функція життєвих цінностей студентів щодо стилів їхньої поведінки передбачає закріплення життєвих правил, законів, стандартів поведінки, що обумовлені сенсом буття та смыслом життя [145, с. 145].

Як свідчить аналіз соціальних комунікацій в американському суспільстві, реалізація функцій життєвих цінностей американських студентів з початку XXI ст. відбувається у площині балансу між «законом» і «свободою вибору і реалізації життєвої стратегії», між «корпоративними реаліями» та «освітньо-культурними ідеалами» [444, с. 24].

Згідно з результатами досліджень Девіда Т. Конлі (David T. Conley) та Центру поліпшення освітньої політики [316; 317], проведених упродовж останніх дев'яти років, забезпечення реалізації функцій життєвих цінностей американських студентів в освітньому процесі закладу вищої освіти має відбуватись з використанням так званих «чотирьох ключів до здобуття знань та підготовки до кар'єри» [317]. Перший ключ «THINK» («Key Cognitive Strategies») – «ключ пізнавальних стратегій». Другий ключ «KNOW» («Key Content Knowledge») – «ключ розуміння структур, знання». Третій ключ «ACT» («Key Learning Skills and Techniques») – «ключ методики навчання та навчальних технологій». Четвертий ключ «GO» («Key Transition Knowledge and Skills») – «ключ втілення знань у навички».

Освітній експерт Тоні Вагнер (Tony Wagner) виділив сім якостей, які необхідні для «виживання» студенту в майбутньому, а саме: «критичне мислення і мотивація вирішення проблем; співробітництво і лідерство;

гнучкість і адаптивність; ініціативність і підприємництво; ефективна вербальна і невербальна комунікація; оцінка й аналіз отримуваної інформації; цікавість і увага» [33, с. 60].

Вчений-практик уважає виховання даних якостей і врахування особливостей мислення студентів в освітньому процесі неодмінною умовою реалізації ними власного життєвого потенціалу в освітньому середовищі ЗВО.

Цінним для нашого дослідження є позиція українського науковця Н. Шевченко, яка акцентує увагу на тому, що саме освітнє середовище закладу вищої освіти має визначальний вплив на розвиток світогляду студента, прийняття та засвоєння ним життєвих цінностей, визначення життєвих цілей і бажаних життєвих спрямувань, дотримання життєвих принципів та конструювання майбутньої життєвої стратегії [241].

Формування ціннісних орієнтацій життєвих цінностей людини розглядається як українськими [14], так і американськими дослідниками [317] як тривалий і складний процес, що відбувається за певним механізмом під впливом безпосереднього соціального оточення і загальних психолого-педагогічних умов.

Основними складовими інтегрованого механізму становлення ціннісних орієнтацій особистості, згідно з доробком Л. Коберник, є: соціальні (забезпечують інтеріоризацію та екстеріоризацію культурного досвіду соціуму як системи соціальних цінностей); психологічні (передбачають врахування психологічних компонентів структури особистості); педагогічні (організація освітнього процесу як цілісного явища) [100, с. 7–8].

Основними чинниками, які, на нашу думку, найбільшою мірою впливають на формування цінностей підрастаючого покоління є: родина, коло спілкування, заклад вищої освіти, ЗМІ. Основними чинниками формування життєвих цінностей у ЗВО є компетентісно професійно-особистісне зорієнтоване освітнє середовище, зміст і організація освітнього процесу, спрямованого на актуалізацію системи життєвих цінностей. Причому зміст формування життєвих професійно-особистісних цінностей має орієнтувати студента на

опанування ним аксіологічними компетентностями у сфері конкретного виду діяльності.

Тому *формування життєвих цінностей студентів* трактуємо як спеціально організований педагогічний процес у рамках освітнього середовища закладу вищої освіти, який спрямований на актуалізацію і засвоєння студентами системи життєвих цінностей, що являє собою інтеграцію особистісних, культурно-соціальних, суспільно-політичних і професійно-зорієнтованих цінностей як власних життєвих переконань і життєвих орієнтирів.

На формування життєвих професійно-особистісних цінностей заклад вищої освіти, його освітнє середовище здійснює вплив через освітні програми та цикл професійно-орієнтованих дисциплін, які складають фундаментальне ціннісне освітнє ядро вищої освіти.

Механізм формування життєвих цінностей студента визначаємо як низку психолого-педагогічних і соціальних процесів особистості: від формування життєвих потреб і мотивів у сфері спрямованості, пошуку та засвоєння відповідної життєво значущої інформації до формування життєвих задумів, цілей, планів, програм життєдіяльності, життєвої поведінки, дій і вчинків й отримання відповідних результатів з емоційно-почуттєвим закріпленням життєвих досягнень у зовнішньому плані та перетвореннях особистості (зміна ставлень, самооцінки, досвіду тощо) (дис. рис. 1.4).

Причому ціннісне середовище соціуму, в якому перебуває студент, здійснює вплив на конструювання особистого життєвого світу індивіда та визначає навколо нього суспільно ціннісну парадигму, яка є інтеграцією цінностей соціальної групи, цінностей сім'ї (родини), ціннісних установок закладу вищої освіти та інших соціальних цінностей. Власний життєвий світ студента формується на основі наявного життєвого досвіду, здобутих життєвих знань і навичок та проявляється у процесі різних видів життєдіяльності. Особистий розвиток студента відбувається на основі його потреб і смислу життя, задіяння наявного життєвого потенціалу в спектрі прийнятих життєвих принципів та в площині життєвої значущості.

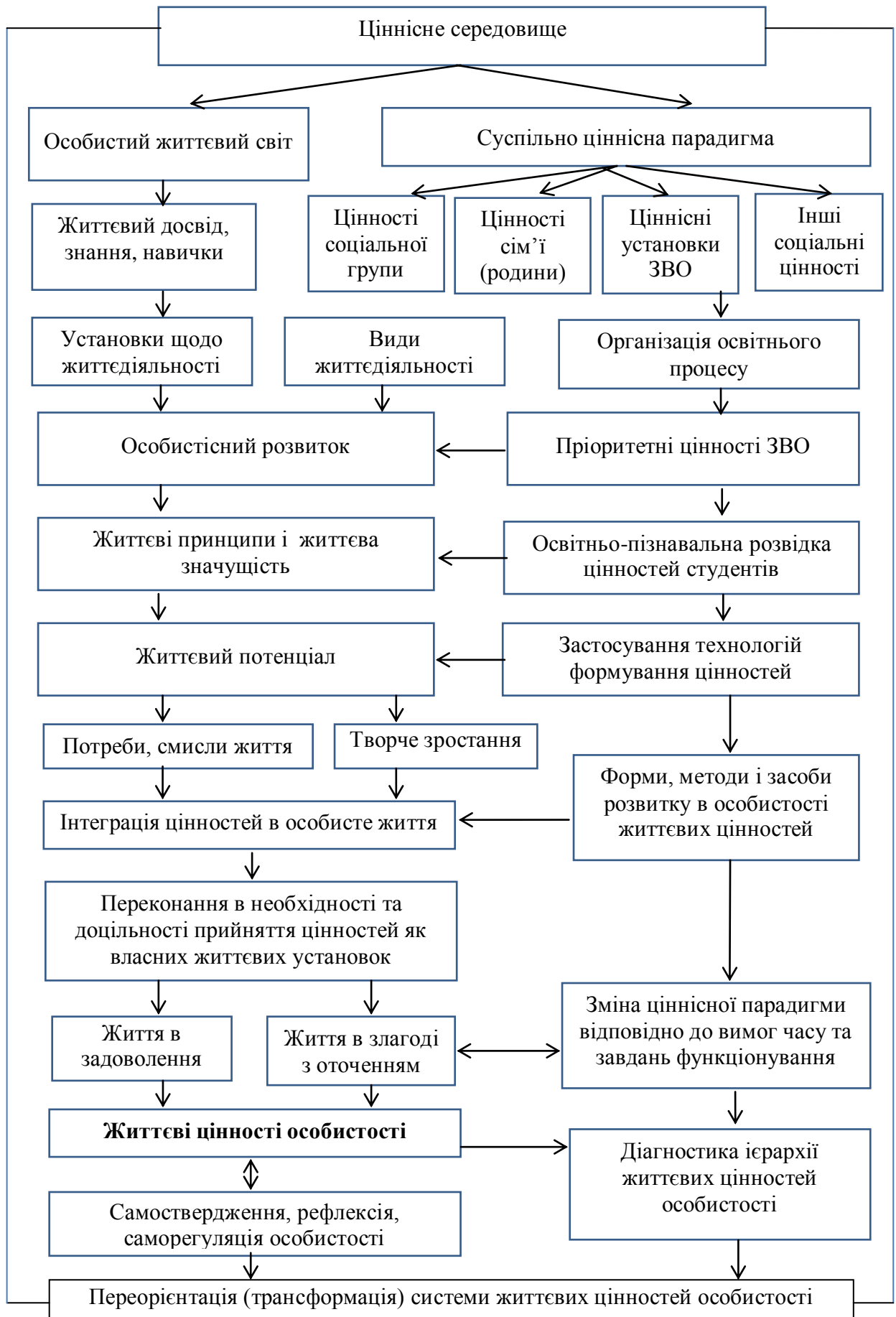

Рис. 1.4. Механізм формування життєвих цінностей студентів

Практично особистий розвиток студента відбувається в рамках освітнього середовища закладу вищої освіти, який на базі власних ціннісних орієнтацій проводить освітньо-пізнавальну розвідку найбільш значимих для життя конкретного індивіда набору цінностей. Для діагностування і розвитку прийнятних для студентів життєвих цінностей у закладі вищої освіти обирається комплекс певних методичних інструментів (технологій, форм, методів, засобів). Оволодіння студентом певною системою життєвих цінностей спрямоване на отримання задоволення від життя. Зміна життєвих умов детермінує трансформацію життєвих цінностей шляхом саморефлексії і самоствердження.

Причому поділяємо думку української дослідниці З. Шевчук, яка вбачає завдання вищої освіти у формуванні особистості, котра здатна на основі власної професійно-життєвої компетентності творчо і ефективно вирішувати різноманітні життєві завдання (зокрема, особистісного, соціального і фахового змісту) [242].

Проаналізуємо в наступному підрозділі детальніше роль закладів вищої освіти у формуванні життєвих цінностей студентів.

1.3. Роль закладів вищої освіти у формуванні життєвих цінностей студентів

Американські дослідники К. Фельдман (K. Feldman) і Т. Ньюкомб (T. Newcomb) у 1969 році наголошували на значенні закладів освіти у розвитку ціннісних орієнтацій молодого покоління [340].

Охарактеризуємо основні аспекти участі сучасних закладів вищої освіти у формуванні життєвих цінностей студентів.

Згідно з американським законодавством заклад вищої освіти (Institution of higher education) – освітня установа, яка отримала акредитаційний статус і надає повноцінні освітні послуги у сфері вищої освіти відповідно до програм, що відповідають вимогам Міністерства освіти США, по завершенню яких

присуджуються ступені молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, доктора [405]. Ці заклади повинні мати прийнятну юридичну правомочність, прийнятні стандарти акредитації та прийому, відповідні академічні програми, адміністративні можливості та фінансову відповідальність [456].

Відмітимо, що послуги з надання вищої освіти у США можуть надавати й неакредитовані заклади, але вони повинні мати у своїй структурі акредитовані факультети і навчальні програми для отримання ступенів на цих факультетах [104, с. 16].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37–38, ст. 2004) заклад вищої освіти (ЗВО) – «окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [167]. До закладів вищої освіти в Україні віднесено технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети.

Сучасна система вищої освіти США включає три основні типи закладів вищої освіти – університети (загальноосвітні, дослідницькі та докторські), коледжі (однорічні та дворічні професійні школи, чотирирічні або класичні коледжі, магістерські коледжі) і спеціалізовані інститути (теологічні, медичні, інженерно-технологічні, бізнесу і менеджменту, мистецтв, музики і дизайну, юридичні, педагогічні, морські академії, військові інститути та ін.) [405].

Причому сучасний американський університет, згідно концепції вищої освіти XXI ст., запропонованої практиком К. Керр, – це, по суті, «мультиуніверситет», «система спільнот, об'єднаних одною назвою, управлінським персоналом і загальними цілями» [380].

Відмітимо, що до початку XXI століття у США зберігають свою актуальність проблеми співвідношення ліберальної і всебічної освіти, загальної освіти і професіоналізації, визначення соціальної ролі, призначення і

відповідальності закладів вищої освіти, співвідношення приватних, суспільних і державних інтересів у регулюванні вищої школи США [268]. Відтак у перші два десятиліття ХХІ століття система вищої освіти характеризується посиленням балансу між державним регулюванням і збереженням академічної свободи ЗВО, гармонізацією між споживацькими настроями і традиційними інтелектуальними та культурними університетськими цінностями, розвитком загальної демократичної і багатокультурної освіти, орієнтацією освітнього процесу на формування життєвих цінностей у студентів [136].

Слід визнати, що сучасна система американської вищої освіти, на відміну від української, відзначається високим рівнем децентралізації. У відповідності до 10-ї поправки до Конституції США, федеральний уряд не має права встановлювати загальнонаціональну систему освіти, визначати політику і навчальні програми для закладів вищої освіти [456]. Рішення по цих питаннях приймаються на рівні влади штату чи округу. Кожен штат створює свою модель вищої освіти та мережу навчальних закладів, а роль федерального уряду в сфері освіти зводиться до загального керівництва без надмірного втручання [22; 378]. Федеральний уряд несе юридичну відповідальність щодо захисту права кожного громадянина отримати рівний доступ до державних закладів вищої освіти. Розробку загальнонаціональної політики у сфері вищої освіти здійснює Міністерство освіти США (U.S. Department of Education) [405]. Воно інтегрує плани розвитку вищої освіти і економічного зростання. Паралельно з управлінськими структурами у деяких штатах функціонують координаційні ради [27].

Освітнє середовище (Learning environment) у вищій школі у США, згідно з дослідженнями С. Федоренко [222], охоплює освітні ресурси і технології, методи навчання і виховання, способи навчання і зв'язку із соціальним та глобальним контекстами буття людини, соціокультурні моделі поведінки та прояв життєво важливих емоцій в освітньому процесі, що утворюють комплексну систему умов для всебічного розвитку студентів відповідно до

педагогічних цілей закладу вищої освіти. Ознаками цієї моделі є: мультимодальна дискурсивність (зміст навчального матеріалу розкривається за допомогою двох і більше семіотичних систем), а також різноманітні прояви і застосування вербальної і невербальної мови як найвищого досягнення символічного розуму людини (слова, знаки, символи тощо) і мовлення (усного і письмового); ціннісна спрямованість (виховання у студентів загальнолюдських цінностей); інтегрування знань; активна взаємодія усіх учасників освітнього процесу на основі особистої участі, ініціативи, співпраці) [222, с. 526].

На сьогоднішній день у США існує розгалужена система закладів вищої освіти, які відрізняються за акредитаційним статусом (акредитовані та неакредитовані), формою власності (державні (state higher education institutions) й приватні (private higher education institutions), рівнем навчання (дворічні і чотирирічні) та ін. [22; 38; 48; 291; 401; 445]. Причому приватний сектор вищої освіти Сполучених Штатів завжди домінував за кількістю вузів [330].

У США, як і в Україні (згідно із національним законодавством країн) державні заклади вищої освіти – заклади, які створюються державними владними структурами різних рівнів і фінансуються переважно з державного бюджету [136; 167; 171].

Водночас, у США державна установа (Public institution) може отримувати кошти і від громадськості [38; 114; 136; 401].

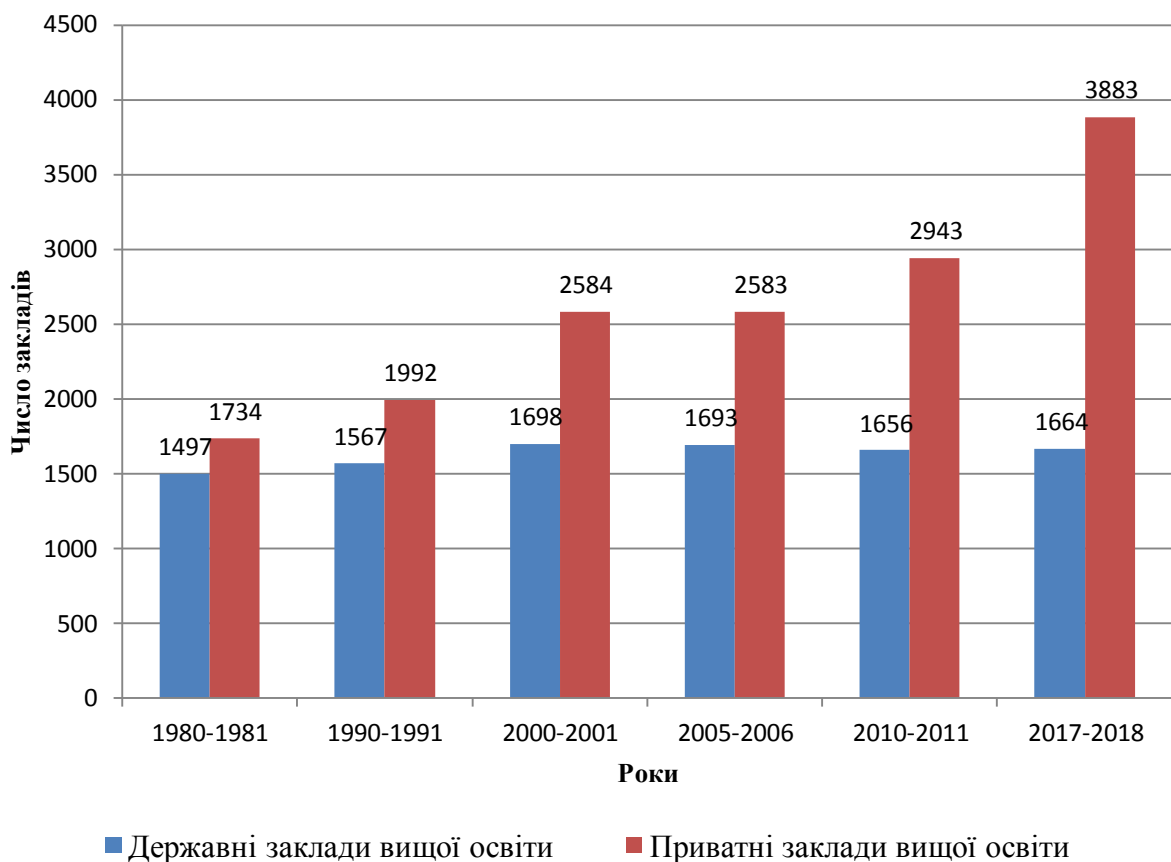
Приватна установа (Private institution), згідно з американським законодавством, – це установа, яка підтримується фінансовими джерелами, відмінними від державних фондів, і контролюється фізичною особою чи агентством, як правило, незалежними від держави чи федерального уряду [114; 382]. Тобто американські приватні заклади вищої освіти – заклади, які створюються і фінансуються приватними фізичними чи юридичними особами [291; 401; 445]. Хоча держава теж може і часто долучається до фінансування цих закладів.

У США державні заклади вищої освіти створюються державними

владними структурами різних рівнів, однак їх частка у загальній кількості навчальних закладів поступово зменшується на користь приватних закладів [136; 171; 405].

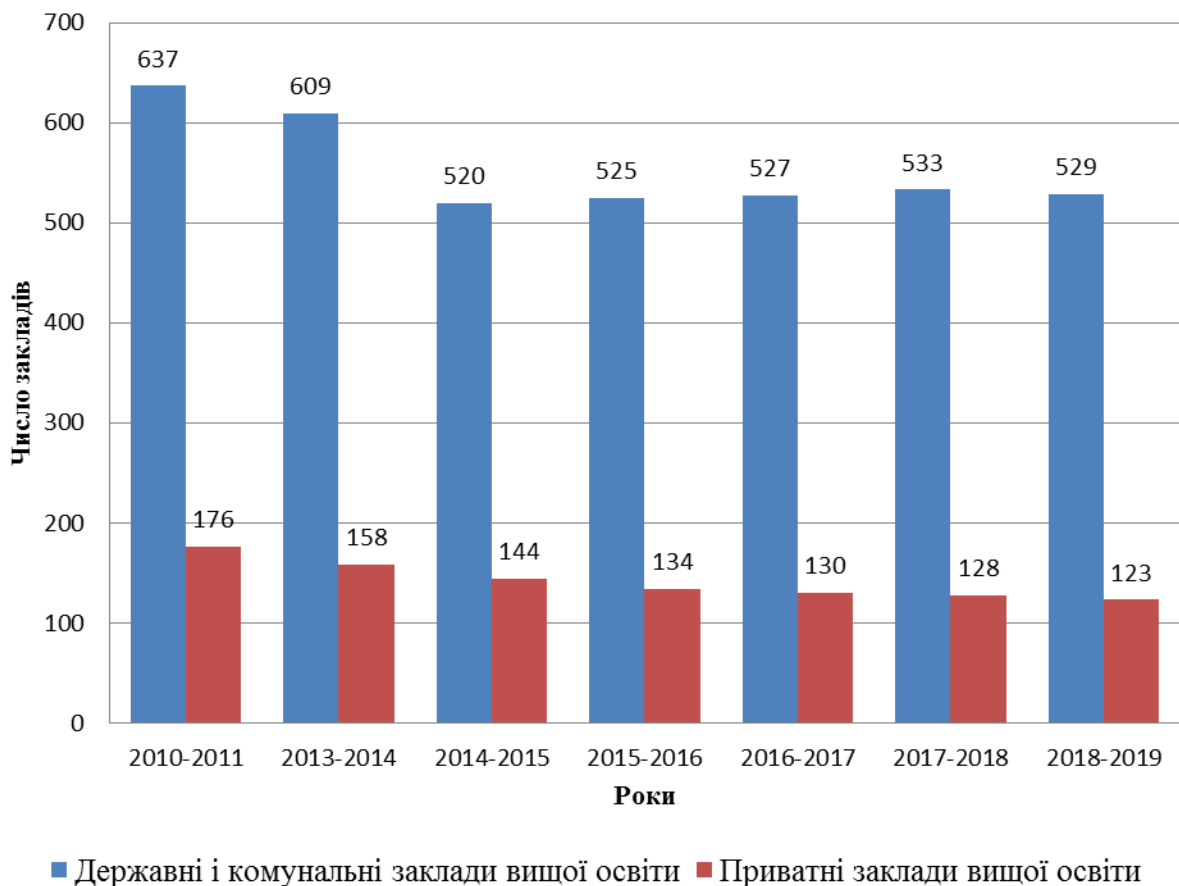
Як свідчать статистичні дані стану розвитку освіти у США, опубліковані у 2019 році, наразі 77 % студентів у країні отримують освіту у приватних закладах вищої освіти, які становлять близько 70 % від загальної кількості усіх американських навчальних закладів [461]. Така популярність приватних закладів вищої освіти посилювалась з 1980 року до теперішнього часу (див. рис. 1.5) і детермінована тим, що ці заклади відрізняються потужною науково-дослідною базою, достатнім фінансуванням, швидким і ефективним упровадженням інтерактивних технологій та інструментів організації освітнього процесу, мобільністю та гнучкістю освітніх програм, які орієнтуються на індивідуальні протреби і можливості кожного студента.

Рис. 1.5. Кількість державних і приватних закладів вищої освіти у США

Зауважимо, що наявність приватного сектору вищої освіти характерна і для України. На сьогодні чимало українських приватних закладів вищої освіти мають позитивний досвід і досягнення в підготовці фахівців [161; 218], але все ж вони часто розглядаються державними владними структурами у сфері освіти не тільки альтернативою щодо державних, а навіть небажаними конкурентами.

Розподіл закладів вищої освіти за формами власності в Україні за період незалежності держави (згідно з даними Державної служби статистики України [40]) зазнав суттєвих змін: частка ЗВО державної/комунальної власності зменшилась з 97 % у 1991 р. до 79 % у 2013 р. (відповідно частка приватних закладів вищої освіти зростає з 3 % до 21 %). Великою мірою таке зростання приватного сектору вищої освіти припало на період 1993–2007 рр., що пов'язано із загальною лібералізацією системи соціально-економічних відносин у країні, відходом від радянської моделі тотального одержавлення в освітній сфері.

Рис. 1.6. Кількість державних, комунальних і приватних закладів вищої освіти в Україні

Цінним для української системи вищої освіти є досвід США щодо розробки шляхів вдосконалення і модернізації приватної освітньої системи так, щоб вона була спрямована на формування і розвиток життєвих цінностей студентів та відповідала останнім досягненням науково-технічного прогресу [472].

Сьогодні більше половини всіх закладів вищої освіти США пропонують навчання за дистанційною формою з використанням різноманітних електронних освітніх платформ.

Вищим рівнем впровадження інформаційних технологій в освітній процес є створення віртуальних закладів вищої освіти. На початку XXI століття у США функціонує чимало акредитованих віртуальних приватних університетів, першим з яких був Міжнародний університет Джонса.

Цінною особливістю функціонування даного ЗВО є те, що студенти, які вступили на факультети гуманітарних, природничих, суспільних і соціальних наук повинні вивчати упродовж двох років програму «Освіта для життя». Ця програма містить перелік курсів з різних наукових галузей: риторика, іноземні мови, історія цивілізації, культура різних країн, історичні перспективи та ін. Метою програми є формування в студентів прагнення до інтелектуального розвитку, соціальної відповідальності, критичного мислення, здатності адаптуватися до нових професійних можливостей, терпимості тощо.

Водночас зауважимо, що формування життєвих цінностей у американських студентів у навчальних закладах, загалом, здійснюється у процесі здобуття знань з різних предметів та під час позааудиторної діяльності.

Таким чином, вивчення деяких аспектів організації та функціонування вищої освіти США дозволило виділити такі її особливості: мережа приватних закладів вищої освіти займає превалююче місце у системі вищої освіти; популярність приватної вищої освіти забезпечується різноманітністю джерел фінансування, налагодженістю зв'язків з роботодавцями, що сприяє працевлаштуванню випускників; американська вища школа швидко реагує на інформаційні та технологічні новаторства завдяки мобільності та модульності

освітніх програм і курсів; американська вища освіта є гнучкою системою, яка відповідає життєвим потребам і можливостям кожного студента та сприяє безперервному формуванню життєвих цінностей у відкритому, наочному, зручному (щодо можливості дистанційного місця і часу, засобів і форм) режимі для кожного студента.

По суті реформування вищої освіти в XXI столітті у більшості країн світу (у т.ч. в Україні та в США) здійснюється в акмеологічній площині та сприяє активному розвитку приватних закладів вищої освіти, передбачає розвиток особистості у ментальному спектрі [238].

Висновки до першого розділу

У розділі проаналізовано стан дослідженості та підходи американських та українських дослідників до проблеми життєвих цінностей особистості.

З'ясовано, що підвищений інтерес дослідників до формування життєвих цінностей студентів обумовлений тим, що молодь завжди була важливим суб'єктом моральних, економічних, політичних, соціальних змін у державі та потужною інноваційною силою розвитку демократичного громадянського суспільства.

Встановлено, що життєві цінності студента розглядаються українськими та американськими науковцями у педагогічному, психологічному та соціологічному, філософському, освітньому і професійному аспектах.

Застосування методу системно-структурного аналізу дозволило з'ясувати, що в суспільстві життєва цінність сприймається як феномен, який об'єктивно, за своєю природою, є благом для людини, спрямованим на утвердження в бутті життя, та фактором всебічної реалізації її творчих можливостей у життєдіяльності.

У результаті характеристики поняттєво-термінологічного апарату дослідження подано робочі визначення ключових понять дисертаційної роботи. Так, життєві цінності студента трактуємо як основні його життєві орієнтири,

котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності.

Досліджено місце життєвих цінностей американських студентів у системі цінностей, а також взаємовпливи у підсистемах: життєві цінності – життєві потреби; життєві цінності – життєві стилі поведінки; життєві цінності – життєві компетентності; життєві цінності – життєві перспективи; життєві цінності – життєві стратегії.

Проаналізовано мотиваційний, когнітивний, емоційний, діяльнісний та оціночний компоненти структури життєвих цінностей американського студента. З'ясовано, що у площині розвитку особистості життєві цінності американського студента виконують різні функції, зокрема: гармонізують та інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість; визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості; регулюють поведінку і діяльність майбутнього випускника в суспільстві, визначаючи його дії і вчинки в різних соціумах. Причому у площині розвитку свідомості індивіда, як члена певного соціуму, життєві цінності виконують такі функції: диференційну, інтегративну, систематизуючу, смисловизначальну, цілевизначальну, консервуючу, комунікаційну та коригуючу.

Визначено основні життєві сфери для набуття та прояву життєвих цінностей у студента – суспільно-політичне життя і соціальна активність, соціальні комунікації, навчання і освіта, професійне становлення і робота, сімейне (родинне) життя, безпека життя і довколишнього середовища, здоров'я, фізична активність, особисте захоплення і дозвілля (розваги).

Встановлено, що заклад вищої освіти відіграє визначальну роль у формуванні життєвих цінностей студента. Саме тут практикується свідоме ставлення студента до соціальної реальності та мотивація поведінки в освітньому процесі.

Означено, що формування життєвих цінностей студентів у ЗВО має здійснюватися цілісно та системно згідно з регулятивним механізмом.

Окреслено механізм формування життєвих цінностей студентів у ЗВО, який передбачає на основі ціннісного середовища соціуму і внутрішнього життєвого світу особистості та переконання в необхідності і доцільності прийняття цінностей як власних життєвих установок – здійснення конструювання індивідуальної, динамічної і мобільної системи життєвих цінностей.

З'ясовано, що цілісність формування системи життєвих цінностей американських студентів у закладах вищої освіти забезпечується в освітньому процесі синтезом взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних компонентів: когнітивного (знання, розуміння), мотиваційного, цільового, дієво-практичного, корекційно-рефлексивного.

Зміст розділу відображено в таких публікаціях автора: [112; 150; 152; 390; 420].

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США

2.1. Зміст та ієрархія життєвих цінностей американських студентів

Життєві цінності американського студента розглядаються нами у спектрі його життєвої філософії. Причому під життєвою філософією ми розуміємо усвідомлення людиною власної реальності у контексті навколишнього світу в пошуках сенсу життя.

На переконання американського соціолога Т. Парсонса життєві цінності слугують орієнтирами внутрішньо організованої, осмисленої життєдіяльності сучасної американської молоді [156, с. 164].

Водночас, як справедливо наголошує інший американський дослідник Р. Інглегарт (R. Inglehart), кожна молода людина як продукт ціннісної суспільної культури має свою власну ментальну парадигму, на основі якої вона сприймає світ і себе в ньому [367]. Менталітет є своєрідною здатністю мислення індивіда, за допомогою якого формується його ціннісне ставлення до реальної життєвої дійсності [150, с. 101].

Система вищої освіти США, починаючи з другої половини ХІХ ст., в основу організації освітньої діяльності студентської молоді покладає ціннісні аспекти її реальної життєдіяльності, пов'язані з ментальністю. Завдяки цьому процес формування життєвих цінностей студентів є максимально мобільним і більш відповідним запитам конкретного індивіда та суспільства загалом.

Згідно з результатами досліджень американських науковців М. Кросен (M. Crossan), Д. Мазутіс (D. Mazutis) та Дж. Сейца (G. Seijts) життєві цінності особистості становлять ядро її менталітету [319]. Водночас самі цінності є продуктом функціонування менталітету. Менталітет визначає умонастрій і життєву позицію індивіда.

Дослідники П. Абрамсон та Р. Інглегарт у своїх доробках дійшли

висновку, що менталітет – це також світоглядна матриця, картина світу в свідомості людини, норма уявлення світу навколо себе і себе в ньому [253].

Український учений Д. Полежаєв наголошує, що менталітет людини, по суті, виступає розумовим механізмом, що бере участь у формуванні її свідомості поряд з інтелектом, відображаючи історичні, культурні та географічні умови життєдіяльності особистості як представника певної спільноти і народу [160, с. 71–85].

Згідно з доробком М. Поповича, менталітет особистості є складним динамічним суб'єктним феноменом, що формується і розвивається у певному ментальному просторі під впливом соціального середовища, індивідуального розвитку особистості, поєднання свідомості і несвідомого [168, с. 372–403].

Причому у ментальному просторі саме менталітет є константною базою для визначення суспільством й особистістю лінії життєвої поведінки, життєвих ціннісних орієнтирів, ціннісно-нормативних настанов подальшого життя [32; 247; 319].

У студентів, які навчаються у закладі вищої освіти, складається особлива картина світу, через призму якої вони сприймають явища дійсності і вибудовують свою поведінку.

Створення гармонійного «ментального простору» для особистості завжди було одним із важливих постулатів при визначенні векторної спрямованості формування життєвих цінностей студента у закладах вищої освіти у США (більшою мірою у приватних закладах) [39, с. 93].

Як свідчить американська педагогічна практика, упродовж ХХ ст. організація освітнього процесу у системі вищої освіти базувалась на постулатах гармонізації загально соціального та індивідуально особистісного ментального простору [402]. Водночас, на початку ХХІ ст. у США, згідно з доробком М. Кросен, Д. Мазутіс та Дж. Сейца, спостерігається посилення уваги ЗВО до ефективних шляхів, засобів і методів урахування менталітету студентів при формуванні їхніх життєвих цінностей [319].

Зауважимо, що вперше термін «менталітет» (*mentality*) зустрічається в

роботі американського філософа Р. Емерсона (R. Emerson), який уводить його у науковий обіг термінів у 1856 р., розглядаючи як першоджерело «цінностей та істин» [333].

У більш конкретному плані під ментальністю сучасні українські науковці З. Бойко, В. Буяшенко, І. Кутняк, М. Попович розуміють особливий стиль світосприйняття тієї чи іншої людської спільності, комплекс установок, моделей і стереотипів поведінки, емоцій, настроїв, які презентують спосіб життя людей [18; 32; 116; 168].

Тобто, ментальність, як справедливо відмічають І. Данилюк і В. Гресько, стосується самоусвідомлення людини/нації, її світоглядні настанови, а менталітет – моделі поведінки та самовираження людини/нації [65].

Українська дослідниця Н. Савчук наголошує, що саме «ментальність слугує тим імпульсом і мотивом, який інколи не усвідомлюється, але визначає поведінкові імперативи великої спільноти, що своєрідно оцінює оточуючу дійсність і своє місце в ній» [180, с. 197].

Американський учений Дж. Вестхаймер (J. Westheimer) зауважує, що менталітет американської молоді (*mentality of American youth*) продукується чітко вираженою американською ментальністю, яка представляє національну самосвідомість, сформувалась у процесі тривалого соціально-історичного розвитку американської спільності, віддзеркалює особливості розвитку американського суспільства та історичну пам'ять американського народу, спрямована на високий рівень соціальної справедливості і усвідомлення наявності можливостей для повноти реалізації та захисту своїх конституційних прав і свобод, що дозволяє вільно виражати свою власну думку з будь-яких питань, сприяє самореалізації особистості та покладена в основу процесу засвоєння нею життєвих цінностей [476, с. 237–269].

Таким чином, у даному дослідженні розглядаємо менталітет студента (*Student's mentality*), з одного боку, як симбіоз його світобачення у якості і громадянина, і особистості, а з другого боку, як складну ієрархічну світоглядну систему, що визначає спрямованість студента як суб'єкта освітньо-виховних

впливів у соціумі закладу вищої освіти на реалізацію конкретних мотивів майбутньої життєдіяльності [150, с. 103].

Культурологічні, соціально-психологічні дослідження феномену американської ментальності [39; 150; 319; 402] дозволяють стверджувати, що її визначальними рисами є: дотримання демократичних цінностей, індивідуальна рівність і відсутність класової та етнічної нетерпимості, культурна толерантність, індивідуалізм у приватному житті, свобода вибору, практичний досвід підготовки з концепції майбутньої роботи, прагматизм і цілеспрямованість життєдіяльності, безпека трудового життя, неформальність у комунікаціях, протестантська робоча етика, гнучкість у побудові кар'єри та готовність змінити роботу і зустріти нові виклики.

Практичний менталітет сучасної американської молоді вербалізується в культурно-історичному концепті «американської мрії», особливістю якої є орієнтація на успіх (success orientation) та матеріальне процвітання (material prosperity), що базуються на ідеї рівних можливостей для всіх громадян США (equal opportunities) [39, с. 91–99; 476, с. 237–269].

Учені Дж. Вестхаймер і Дж. Кане [476], досліджуючи ментальний характер американських громадян, пояснюють це наступними твердженнями: по-перше, американські студенти радо допоможуть іншим студентам у скрутні, але не звикли перекладати на когось власні проблеми, або надокучати стороннім власними проблемами і потерпаннями; по-друге, американцям притаманний напівсвідомий оптимізм (вони вважають, що якщо людина не втрачає оптимістичних сподівань на краще, то з нею варто мати справу, бо вона в жодному разі не невдаха) та незалежність в діях; по-третє, пишаючись родиною і радо хизуючись сімейними фотокартками, американські студенти, водночас, дбайливо боронять право на приватність у своєму особистісному життєвому просторі.

Зауважимо, що згідно з доробком української дослідниці М. Шугай основними властивостями ментальності молодого українця, які визначають його етнопсихологічні життєві орієнтації, є інтровертність (зосередження на

збереженні існуючих традицій), індивідуалізм (прагнення творити себе самого і брати відповідальність за результати життєдіяльності), антеїзм (емоційна чутливість до родинного тепла, поваги і підтримки друзів та близьких людей, часто емоції та почуття превалюють над раціональністю), кордоцентризм (потреба бути цінним і значимим для оточуючих) [247, с. 261–262].

Процес формування життєвих цінностей студента у закладі вищої освіти у США відбувається в площині мисленнєвого аналізу життєвої ситуації, на основі якого відбувається особистісне усвідомлення її сутності та визначаються способи і перспективи її вирішення. Особистість, займаючи таку позицію, обмірковує, аналізує, досліджує, інтегрує, збагачує і передбачає власний життєдіяльнісний досвід [150, с. 104].

Для дослідження є близькою позиція американських дослідників П. Абрамсона та Р. Інглхарта, які справедливо наголошують, що корекція життєвих цінностей особистості американського студента детермінує коригування змісту її ментальності під впливом внутрішніх чинників – філогенетична спадковість; обсяг і глибина наявного життєвого досвіду; особливості характеру, емоційність внутрішнього світу; вчинкова активність індивіда та зовнішніх – традиції родини; культурологічний досвід життя народу; форми та зміст взаємодії із соціальними групами [253]. Водночас розвиток нових життєвих орієнтирів особистості відбувається у спектрі наявного у неї сформованого менталітету.

При формуванні життєвих цінностей студентів в освітньому процесі враховують психолого-педагогічний зміст наявного менталітету студентів, який полягає в особливому способі мислення, спрямованості думок, що народжуються у підсвідомості, але поступово вбирають у себе те спільне, що складається із природних даних і соціально зумовлених елементів і відображаються в уявленні про життєву реальність.

Структура ментальності складається з трьох компонентів: 1) емоційний – включає емоційні стани особистості, які передують виникненню у неї життєво значимих потреб, спрямованих на забезпечення бажаної життєдіяльності,

сприяючи засвоєнню і систематизації знань та появі певної життєвої поведінки; 2) когнітивний (вербальний) – зосереджена інформація щодо життєвих ситуацій та поведінки об'єктів у них, що акумулюється особистістю на основі індивідуального життєвого досвіду; 3) поведінковий – актуалізація зафіксованих установок, ціннісних життєвих орієнтацій та етнічних цінностей [150, с. 105]. Причому ментальна установка виявляється в реальних діях і вчинках студента.

При формуванні життєвих цінностей американські заклади вищої освіти реалізують підхід до менталітету студента як до динамічного феномену, що розвивається під впливом середовища життєдіяльності носія менталітету.

Для корекції ментальності американських студентів використовуються такі методики: створення «загального ментального простору» освітнього закладу (з урахуванням ментального профілю, який відображає домінантне ментальне співвідношення спонук, рис і тлумачень і є спільним для всіх студентів конкретного закладу вищої освіти); сприяння в освітньому процесі рефлексивному мисленню студентів для розвитку їхньої самосвідомості і усвідомлення корисності ціннісних життєвих орієнтацій особистості; розвиток позитивної «Я-концепції» для зростання самосвідомості, аксіологічної, емоційно-вольової сфери ментальності особистості [150, с. 106].

Мобільний світоглядний характер менталітету американської молоді використовується для визначення змістовних параметрів освіти у закладі вищої освіти та формування життєвих цінностей студентів.

Таким чином, з одного боку, характер організації освітньої діяльності у вищому навчальному закладі США залежить від ментальних пріоритетів студента, а, з іншого, саме характер його світобачення залежить від освітніх потенцій освітнього процесу щодо набуття ним нових життєвих цінностей та прийняття нових ідеалів.

Основними функціональними особливостями сучасної ментальності при формуванні життєвих цінностей американських студентів у вищих навчальних закладах є такі [150, с. 106]: 1) ідентифікаційно-інтегративна: самоототожнення

індивіда з системою консолідованих національно-суспільних цінностей; 2) комунікативна: ментальні настанови є вихідним пунктом розвитку адекватного спілкування; 3) світоглядна, що подає життєву цінність як певну «картину світу»; 4) смислотворча, що надає життєво ціннісного змісту ментальним символам, стереотипам та настановам; 5) оцінна, що здійснюється в площині асиміляції інформаційних ресурсів; 6) регулятивна, оскільки містить скоректовані стійкі спонукальні мотиви до дії, до освітньої, професійно-ділової, соціальної, культурно-комунікативної та суспільно-політичної активності.

Відзначимо, що особистість американського викладача ЗВО і його ментальність відіграють важливу роль провідника при формуванні життєвих цінностей студентів. Тому освітній процес у закладі вищої освіти США передбачає, щоб кожний викладач-наставник став для студентів взірцем американської ментальності, завдяки якому вони сповідуватимуть позитивні життєві цінності (у сприйнятті конкретного індивіда та американського суспільства загалом). При цьому слід пам'ятати, що ментальність студента корелюється з її сенситивністю [390].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови подано таке визначення поняття: сенситивність – «характерологічна особливість індивіда, яка виявляється в підвищеній чутливості до подій, що відбуваються з нею» [29, с. 1475] Причому саме у студентський період емоційно-вольова сфера особистості збагачується диференційованими емоційними реакціями і якісним вираженням власних емоційних станів [390].

У даному дослідженні трактуємо *сенситивність студента* як його соціо-емоційну чутливість до подій, що відбуваються з ним в рамках освітнього процесу в закладі вищої освіти, яка базується на його менталітетові, родинних установках й відношенні до культурних традицій народу, нації, суспільства загалом, наявних життєвих цінностей, рівня розвитку особистості.

Важливим методом укріплення сенситивності студентів в освітньому процесі ЗВО є організація тренінгів, основними завданнями яких, як справедливо зазначає українська дослідниця С. Вдович, є усвідомлення

необхідності та удосконалення здатності студента розуміти інших студентів у соціумі та розвиток соціальної компетентності [34, с. 24]. При цьому тренінги сенситивності сприяють розвитку власних сенситивних можливостей у площині відносного відмежування від думок і почуттів оточуючих людей.

Відзначимо, що програми тренінгів сенситивності у студентів у вищих навчальних закладах США в основному спрямовані на розвиток професіональних навиків студентів: ефективне спілкування, прийняття рішення, розв'язання проблемних робочих ситуацій [396, с. 170]. Основними засобами таких тренінгів є психогімнастичні вправи, рольові ігри, відео-зйомка та аналіз ситуацій, групові дискусії.

При цьому ключові способи розвитку сенситивності студентів, як зауважує американський дослідник Г. Гей (G. Gay), американські заклади вищої освіти шукають не у набутті поведінкових умінь і не в ризикованих намаганнях особистісної реконструкції, а в площині активного усвідомлення індивідом природних міжособистісних взаємин та власної ролі як дієздатного учасника, а також розвитку соціально-психологічного уявлення, що дозволяє побачити світ з точки зору інших людей [346].

Загалом, ідея корисності, яка пронизує усі сенситивні тренінги, дозволяє найкращим чином наповнити навчальні плани, предметні програми, підручники у закладах вищої освіти життєвими цінностями, які апробовані багаторічною практикою, та доповнити їх такими, яких дуже потребує сучасний студент. Водночас, це детермінує більш продуманий підхід до відбору і алгоритмів досягнення життєвих цінностей як в змістовному, так і в кількісному відношенні [390, с. 24].

Таким чином, в основу формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США покладено цілеспрямований студентоцентрикований підхід, який реалізується у сенситивній площині певної моделі ментального простору.

Для вивчення змісту життєвих цінностей студентів у США у дослідженні

використано: щодо цінностей – напрацювання А. Маслоу [409], Р. Мертона [415], М. Рокича [441], Б. Ньюмана [453] та Б. Гросса [453]; щодо життєвих завдань – результати дослідження Е. Еріксона [251], Н. Кантор [310], О. Цукур [232]; щодо особистих прагнень – доробок Р. Емерсона [333], В. Лечуги [399], Дж. Міллера [413], Б. Пусера [430], К. Строснідера [457], Ж. Шета [453]; щодо життєвого світу – напрацювання К. Кінзера [382; 383], Л. Кольберга [428]; щодо розвитку професійних цінностей – доробки Р. Вагнера [473] та ін.

При цьому виходили з позиції, що освітній процес у закладі вищої освіти – це складний процес здобуття освітніх знань, навичок і вмінь студентів, у змісті якого поєднуються різні види освітньої діяльності, зокрема: навчальна, засвоєння наукової та професійної інформації, оволодіння навичками дослідницької діяльності, набуття практичного фахового досвіду для забезпечення майбутньої конкурентоспроможності на ринку праці, громадська, суспільно-політична, національно-патріотична та інші, які, взаємодоповнюючись, здійснюють значимий вплив на формування життєвих цінностей особистості.

На підставі доробку американських учених М. Олбрайта (M. Albright) [255], С. Ароновіца (S. Aronowitz) [264], Х. Бадрула (H. Badrul) [273], Р. Бара (R. Barr) і Дж. Теги (J. Tagg) [279] та ін., які досліджували особливості практичної організації освітнього процесу, та вивчення специфіки освітніх програм низки закладів вищої освіти у США (Американського університету (м. Вашингтон, округ Колумбія) [259], Бернард коледжу (м. Нью-Йорк, штат Нью-Йорк) [276], Гарвардського університету (м. Кембридж, штат Массачусетс) [355], Йельського університету (м. Нью Гавен, штат Коннектикут) [479], Університету Північної Кароліни (м. Чапел-Гілл, штат Північна Кароліна) [467]) виявлено, що життєві цінності студенти набувають у процесі духовного (ментального, морального, релігійного), національно-патріотичного, громадсько-політичного (суспільно-політичного), соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого виховання та професійного становлення (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Життєві цінності, яких набувають студенти на різних виховних площинах освітнього процесу в американських закладах вищої освіти

Площина виховання	Життєві цінності
Духовне (ментальне, моральне, релігійне) виховання	відкритість, духовна зрілість, духовне задоволення, добродійність, толерантність, життєрадісність, щастя, благополуччя інших, допомога, ввічливість, віра, самоповага, мир
Національно-патріотичне виховання	громадянська активність, патріотизм, національна ідентичність, дотримання національних традицій, власна національна гідність, безпека нації, американське кредо, гордість за націю, обов'язок
Громадсько-політичне (суспільно-політичне) виховання	свобода вибору (висловлювань та діяльності), плюралізм та демократичність у суспільних відносинах, суспільно-політична активність, волонтерство, відповідальність, безпека, дисциплінованість, суспільне визнання, повага, стабільність, правовий захист
Соціальне виховання (соціалізація)	високий соціальний статус, активна соціальна позиція, волонтерство, свобода вибору (висловлювань та діяльності), рівність та інклюзивність, сміливість у відстоюванні власних думок, відповідальність, довіра, суспільне визнання, повага, наявність вірних друзів, взаємопідтримка, соціальна справедливість
Сімейне (родинне) виховання	створення сім'ї, достатнє матеріальне становище, життєві досягнення, відповідальність, любов, романтичні взаємини, стабільні й гармонійні родинні взаємини, довірливе спілкування, щастя, довіра, дружба, благополуччя інших, взаємопідтримка
Полікультурне виховання	плюралізм, рівність та інклюзивність, широта поглядів, освіченість, саморозвиток, толерантність, терпимість, чуйність, відсутність етнічної нетерпимості
Естетичне виховання	саморозвиток і креативність, збереження власної індивідуальності, відпочинок, розваги, хобі, мандрівки, мистецтво, насолода прекрасним і красою природи, збереження навколишнього середовища, творчість
Здоров'язберігаюче виховання	здоров'я та спортивна форма, активне життя, віра у свої сили, реалістичність
Виховання професійних компетентностей	професіоналізм і конкурентоздатність, саморозвиток і креативність, кар'єрне зростання, особисті фахові досягнення, ефективність у роботі, раціоналізм, цілеспрямованість, практичність

Охарактеризуємо особливості змісту життєвих цінностей студентів у кожній із цих площин.

Площина духовного (ментального, морального, релігійного) виховання і освіти. Згідно з дослідженнями Дж. Лемінга (J. Leming) [399], сучасна американська вища освіта зосереджена на вихованні духовно зрілої особистості з такими ціннісними непохитними орієнтирами, як добродійність і толерантність. Адже для американського студента духовні життєві цінності є пріоритетними для втілення у порівнянні з матеріальними [369; 377]. Водночас американці мають репутацію надзвичайно реалістичних, практичних, прагматичних і, водночас, відкритих, толерантних людей, здатних на добродійні поступки [363; 449].

Культурні та полікультурні цінності у системі життєвих цінностей студентської молоді розглядаються американськими вченими-практиками Л. Нучі (L. Nucci), Г. Трейджером (G. Trager), Е. Холл (E. Hall) та ін. як уміння толерантного співіснування у соціумі з представниками різних культур, етносів, релігій, рас, а також прагнення до взаємного співробітництва [419; 466]. Вплив на формування таких цінностей відбувається різними способами. Насамперед, це релігійне виховання, сімейне виховання, що здійснюється в площині гуманітаризації вищої освіти [60; 147; 222; 355].

Як свідчить американська педагогічна практика, культурно-освітній простір в американських закладах вищої освіти, створює можливості студентові для задоволення його різноманітних духовних інтересів, сприяє найширшому розвитку індивідуальних позитивних задатків і якостей та виявленню творчих здібностей, а також забезпечує його духовне становлення на ціннісно-орієнтованому підґрунті щодо погляду на життя і створює умови для актуалізації духовного-морального потенціалу самого студента [475].

Саме в духовно-моральній парадигмі освітній процес закладів вищої освіти у США скеровує студентів через «творення самого себе» самостійно приймати відповідальні рішення при визначенні сенсу життя і виборі життєвого шляху [12; 68; 258; 475].

У зв'язку з цим в освітньому просторі американського закладу вищої освіти здійснюється поетапно:

1) насичення змісту освітніх курсів пізнавальною інформацією щодо духовної сутності студента як члена людського співтовариства, а також світоглядними виховними елементами та базовими знаннями щодо морально-етичного світу людей, духовно-моральних ідеалів, орієнтирів та цінностей американського суспільства [147; 149; 363; 464];

2) створення модульних спецкурсів, спрямованих на вивчення духовно-моральної, релігійної культури американського суспільства та висвітлення особливостей духовного розвитку студента [68; 78; 258];

3) створення позитивної, психологічно комфортної атмосфери освітнього процесу [78; 428; 464];

4) актуалізація міжпредметних зв'язків та інтеграція навчальних дисциплін, курсів (організація такої форми роботи стимулює розвиток духовної сфери студента як майбутнього фахівця, розширює його світогляд, поглиблює теоретичну та загальнокультурну підготовку, розвиває духовні потреби та стійкий потяг до саморозвитку й самовдосконалення) [266; 428];

5) індивідуалізація професійно-фахового становлення студента на полікультурній, гендерній та інклюзивній основі [259; 464].

Моральне виховання в позааудиторній діяльності університетів та коледжів США здійснюється через широкий спектр студентських організацій та рад, якими в американських закладах вищої освіти найчастіше є студентський уряд, студентська асоціація, або студентський союз (student government, students association, student's union) [78; 276].

Площина національно-патріотичного виховання і освіти. Становлення громадянськості американського студента у ЗВО розглядається в спектрі формування його ціннісних орієнтацій, які є підґрунтям цього процесу і визначають смисл життя людини, її інтегрованість у суспільство [158; 424]. Причому традиційні американські життєві цінності нерозривно пов'язані з такими поняттями, як «американська національна ідея, американське кредо,

американський патріотизм» [424].

Громадянськість, як справедливо зазначають у своїх доробках українські дослідники Н. Коляда і О. Кравченко [107] в якості почуття передбачає «певне переживання особистістю власної приналежності до своєї нації, народу, його національних героїв та історичного минулого. Тому одним із головних завдань громадянського виховання та формування громадянськості є розвиток патріотизму (від грецького «співвітчизник», «вітчизна») [107].

Є. Барилко відмічає, що у США патріотизм розглядається як важлива частина американської культури [5]. Причому, згідно з дослідженнями української дослідниці О. Жаровської [74] та американських учених М. Апле (M. Apple) [261], Дж. Боднара (J. Bodnar) [292], американський патріотизм (*patriotism american*) – це результат багатьох соціокультурних змін і прогресу, який відбувався у країні понад 200 років.

В американській енциклопедії World Book патріотизм (*patriotism*) трактується як «надзвичайно важлива складова громадянськості, яка вимагає від громадян обов'язку брати участь у громадянських справах та суспільному житті країни» [353, с. 197–198].

Патріотизм визначається самими американцями як внутрішнє почуття любові до своєї країни, захоплення звичаями і традиціями, гордості за історію країни, поваги та відданості своїй Батьківщині [476]. У поняття «патріотизм» американська молодь XXI ст. включає і наявність таких життєвих цінностей, як толерантність, полікультурність, а також повага до інших країн і народів [5].

Загальна мета виховання патріотизму в американських закладах вищої освіти полягає у підготовці свідомих громадян-патріотів, які сприймають державні інтереси та загальнонаціональні цінності як особисто життєво значущі, виявляють готовність до їхнього захисту і примноження, віддані ідеалам демократії та служіння американському народові [424]. Водночас, в організації освітнього процесу виходять з позиції, що належний рівень патріотичного виховання студента розвиває активну життєву позицію його особистості в самостійному житті в соціумі [144].

Американський учений Дж. Вестхаймер (J. Westheimer), у своєму доробку представив результати анкетування у Хамільтонському коледжі [477]. Згідно з результатами анкетування, 67 % опитаних підкреслюють свою приналежність до патріотів, 20 % американських студентів визнають патріотизм за «необхідне і корисне відчуття». Аналіз проведеного опитування 570 американських студентів засвідчив, що 62 % опитаних американських студентів пов'язують патріотизм із такими життєвими цінностями, як: плюралізм та демократичність у суспільних відносинах, активна соціальна позиція, свобода вибору (висловлювань та діяльності), розвиток своєї особистості, професіоналізм і конкурентоздатність.

Причому заклади вищої освіти у США, організовуючи освітній процес, виходять з позиції, що ідея патріотизму повинна стати тим стрижнем, навколо якого сформується високі, значущі відчуття, переконання, позиції, прагнення кожного студента, його готовність і здібність до активних соціальних дій для блага Вітчизни [259; 355].

Для формування патріотичної свідомості студентів використовуються відлагоджені механізми публічного управління. Значна роль приділяється налагодженню взаємозв'язків ЗВО з інститутами громадянського суспільства та з різними молодіжними організаціями (наприклад, «Молода Америка»; «Молоді американці за свободу» [355; 424]).

Площина громадсько-політичного (суспільно-політичного виховання і освіти. Громадянське виховання в США направлено на формування у студентів цивільних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних для життя в демократичному суспільстві [200; 215; 364]. На підставі американських методологічних досліджень і статей з громадянського виховання можна стверджувати, що успішна реалізація громадянського виховання у навчальних закладах у США є умовою активної громадської участі студентів, сходинкою до подальшого придбання та вдосконалення якостей громадянина демократичного суспільства [67; 200; 312; 364].

Широке коло форм і методів громадянського виховання американської

молоді акцентує роботу на практичній складовій. Використовуються форми і методи в комплексі, забезпечуючи ефективну методико-педагогічну основу громадянського виховання у ЗВО. Популярними є: лекція-презентація, лекція-обговорення, майстер-класи експертів, метод вирішення ділових завдань, конструктивний метод пізнання, студентська презентація [355]. Особливе значення надається організації навчання під час тематичної (профільної) практики (field-practice) в організаціях та закладах [211, с.182]. В ході безпосередніх зустрічей з інструкторами-наставниками студенти розробляють власні громадські проекти та удосконалюють їх згідно з отриманими зауваженнями і порадами [274; 467].

Найбільш перспективною технологією громадянського виховання студентів у США, на думку американських педагогів-практиків А. Давілла (A. Davilla) [322] і Дж. Кане (J. Kahne) [327], Ж. Солтмарша (J. Saltmarsh) і Е. Злотковського (E. Zlotkovsky) [443] є «освіта через служіння» (Service–Learning).

Так, А. Давілла в статті «Громадянська участь і успішність» [322] підкреслює, що такі форми громадської участі американської молоді, як студентське управління і суспільне служіння не тільки сприяють формуванню громадянських якостей особистості, але й позитивно впливають на загальний рівень успішності та стимулюють пізнавальні процеси. Іншими словами, регулярна добровільна участь студентів у заходах громадянської спрямованості створює явну тенденцію до підвищення навчальної мотивації і формуванню їхніх громадянсько-політико-суспільних життєвих цінностей.

Результати дослідження Дж. Кане, представлені в праці «Вплив освіти через служіння на показники громадянської активності студентів», засвідчили, що для успішної реалізації громадянського виховання в США крім теоретичних дисциплін і «пасивних» методів роботи необхідна домінуюча практична складова, спрямована на розвиток громадянського світогляду студентів, а саме: залучення їх до участі у волонтерських проектах, благодійних акціях допомоги співгромадянам, в он-лайн форумах і конференціях з актуальних суспільно-

політичних питань, у підготовці і презентації проектів розвитку суспільства тощо [327, с. 32–39].

Тобто підвищення ефективності громадянського виховання американської молоді перебуває у кореляційному зв'язку з її активною практичною громадянською діяльністю.

Площина соціального виховання і освіти. У спектрі здійснення індивідом соціальної діяльності ми розглядаємо життєві цінності студента як основні його життєві орієнтири, котрі характеризують ментально-соціальний світогляд, детермінують його соціалізацію, визначають зміст соціальної діяльності під час здобуття вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціального спрямування, соціальної активності, конструювання соціальних взаємин, соціальної відповідальності. У цьому сенсі можемо констатувати важливість соціальних цінностей у системі життєвих цінностей індивіда [209]. Варто зазначити, що соціальні ролі студентів у площині реалізації соціальних життєвих цінностей в американському суспільстві визначаються потребами самих студентів, інтересами і здібностями, а не статтю.

Згідно з результатами досліджень О. Романовської [175] та В. Лечуги [399] вироблення власного унікального життєвого задуму в студентів закладів вищої освіти досить тісно пов'язане із такою життєвою цінністю, як свобода вибору реалізації життєвого шляху (implementation of the freedom of choice of life path).

По суті, все життя людини – це безперервний потік вибору. Причому особливо вартісним у цьому потоці є свідомо свобода вибору особистості у житті, яка реалізується у власному самостійному прийнятті життєвих рішень, долученні до певних життєвих пріоритетів, виборі власного способу організації життєіснування.

Свобода, як векторна характеристика людини, означає бажання і здатність студента обирати власний шлях свого буття, діяти у всіх важливих справах на основі вибору, тобто свобода вибору стає своєрідним дороговказом у просторі реалізації вільної діяльності [142].

У молодіжному середовищі сучасного суспільства водночас функціонує досить багато моделей самореалізації, але всі вони базуються на свободі вибору як центральній цінності [78]. Яскравим прикладом цього є формування життєвих цінностей американських студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого приватного закладу вищої освіти, де свобода розглядається не лише як соціальна умова, що надає можливості для власного цілепокладання, але й суспільна вимога – особисто відповідати за власні прийняті рішення з урахуванням можливих ризиків [259; 274; 276; 355].

Ідея свободи в освіті була введена американським реформатором освітньої системи США Джоном Дьюї ще в першій половині ХХ ст. На сьогодні, у період превалювання демократичних принципів життя в американському суспільстві, забезпечення свободи вибору студентів у вищих навчальних закладах у США взаємопов'язане із організацією вільного освітнього простору, прозорості та законності освітньо-виховного процесу [175].

Водночас відмітимо, що розвиток внутрішнього аспекту свободи вибору американського студента, його суб'єктивних життєвих суджень, мотивів поведінки, життєвих цілей і намірів щодо майбутньої професійної діяльності здійснюється крізь призму його моральних переконань [78].

Зміст формування такої життєвої цінності студента як свобода життєвого вибору розглядається у вищій освіті США в парадигмі суб'єкт-суб'єктних відношень, де викладач і студенти об'єднані морально-ціннісним ставленням до дійсності [259; 274; 276; 355].

Серед компонентів соціальних цінностей в американських закладах вищої освіти приділяють особливу увагу також формуванню соціальної відповідальності студентів.

Соціальна відповідальність (*social responsibility*) – усвідомлене розуміння наслідків і змісту відчуженого власного світу у зовнішнє середовище, що проявляється у формі думок та ідей, наукових концепцій, переживань, оціночних критеріїв, відчуттів, ідеологічних переконань, загального рівня

знань, етичних норм тощо і, як результат, формує через педагогічний вплив майбутнє соціальне середовище [111; 293].

Соціальної відповідальності американського студента притаманні з одного боку обов'язок, покладений суспільними вимогами і особливостями освітнього процесу у закладі вищої освіти на суб'єкта, з іншого – суб'єктивне розуміння відповідальності, пов'язане з свідомістю, професійними компетентностями як члена соціуму. Причому формування саме соціальної відповідальності студента здійснюється у процесі його соціалізації як інтеріоризація індивідом об'єктивних соціальних відносин у специфічні внутрішні переконання [293].

Американська педагогічна практика, досліджуючи поняття «соціальна відповідальність студентів», трактує її як особистісну якість, сутність якої полягає в усвідомленій моральній потребі та практичній готовності до виконання соціальних норм, розумінні соціального значення своєї майбутньої професійної діяльності, чіткому знанні своєї соціальної ролі, правильній оцінці своїх можливостей, активній життєвій позиції, ініціативній поведінці, здатності передбачити результати своєї діяльності [293; 361].

У дослідженні виходимо з позиції, що соціальна відповідальність студента є інтегральною якістю особистості, що включає в себе усвідомлення суспільної значущості своєї ролі в соціумі, чітке знання своїх соціальних функцій, володіння вміннями і навичками майбутньої професійної діяльності, ініціативу, самостійність і творче ставлення до справи, прагнення до самоаналізу і самовдосконалення.

Американська дослідниця Христина Хемінгуей (Christine Hemingway) визначає такі особливості соціальної відповідальності студентів у США, як: стійке особистісне утворення (інтеграція всіх психічних функцій особистості, самоусвідомлення, емоційне ставлення до обов'язку, професійна етика); засвоєння особистістю моральних норм поведінки, перетворення їх у внутрішні регулятори соціальної діяльності; охоплення усіх сфер діяльності людей і форм суспільної й індивідуальної свідомості, що має об'єктивну (вимоги суспільства)

і суб'єктивну (усвідомлення, почуття обов'язку, совісті) сторони; органічне поєднання внутрішнього (наказ самому собі) і зовнішнього (вимоги до професійних компетентностей) імперативу, що з'єднує усі структурні компоненти компетентності (спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна) [361].

Площина сімейної освіти. Дослідники процесу підготовки молоді до сімейного життя у США: Маргарет Аркус (Margaret Arcus) [262], Джей Шванefeldт (Jay Schvanefeldt) [262], Джоел Мосс (Joel Moss) [262], Лоренс Генонг (Lawrence Ganong) [314], Мерилін Коулман (Marilyn Coleman) [314], Джеймс Позетті (James Ponzetti) [427], Бонні Шліхтінг (Bonnie Schlichting) [427], справедливо вважають, що формування сімейних цінностей є одним із основних завдань в освітньому процесі ЗВО у США, адже сім'я і родина для американців є беззаперечною життєвою цінністю.

Як свідчать результати дисертаційного дослідження Л. Яворської, мета американської системи підготовки молоді до сімейного життя на сучасному етапі – забезпечити засвоєння теоретичних знань та розвиток практичних умінь і навичок для набуття чи збагачення досвіду сімейного життя [248].

Для формування сімейно-родинних життєвих цінностей, американські заклади вищої освіти пропонують інтегровані освітні курси, які зосереджують увагу студентів на підготовці до шлюбу, статевому вихованні та підготовці до відповідального батьківства (наприклад: «Мистецтво кохати» («The Art of Loving Well»), «Зв'язки: взаємини та шлюб» («Connections: Relationships and Marriage»), «Будуємо стосунки» («Building Relationships»), «Партнери» («Partners»), «Основи кулінарії» («Principles of Food Preparation»), «Технології дизайну» («Interior Design Technology»), «Основи крою та шиття» («Principles of Clothing Construction») та «Шлюб 101» («Marriage 101») [248, с. 12; 276; 467].

Площина професійного становлення студента як майбутнього конкурентоздатного фахівця. Професійна підготовка студентів у ЗВО у США ґрунтується на реалізації чотирьох компонентів освітнього процесу: 1) освітня підготовка та розвиток студента; 2) організація формування життєвих професійних цінностей студента; 3) проектування в дотриманні життєвих

професійних цінностей у практичних життєвих ситуаціях; 4) професійні компетентності [44; 222, с. 469–492].

Підготовка фахівців у США досить ефективна і здійснюється у двох напрямках: шляхом удосконалення і оновлення освітнього процесу відповідно до потреб сучасного суспільства та завдяки введенню більшої кількості предметів професійного спрямування [133; 137; 259; 356]. Досвід США, в цьому аспекті може бути трансформовано в українську систему фахової підготовки таким чином, щоб засвоїти найбільш доцільні її надбання і разом з тим зберегти рівновагу між високоякісною вищою освітою та поміркованими матеріальними витратами на неї.

Важливим є те, що у підготовці конкурентоздатного фахівця як життєвої цінності студента приватні заклади вищої освіти у США активно використовують міждисциплінарний підхід, спрямований на розширення життєвого професійного світогляду студентів, на виховання у них нестандартності мислення, здатності вирішувати загальні проблеми, що виникають на межі різних галузей [90; 259; 356].

При цьому освітні програми розробляють з орієнтацією на кваліфіковану професійну підготовку, а реалізують у площині реального практичного застосування набутих теоретичних знань [386]. Цінний професійний досвід студенти отримують у процесі безпосереднього спілкування із викладачами-практиками, які часто не є академічними науковцями, а працюють у конкретних сферах. Їх запрошують в якості позаштатних викладачів, або ж як лекторів-гостей. Основні навчальні технології та методи мають інтерактивну спрямованість [467]. Для якнайкращого забезпечення зв'язку теорії з практикою в освітньому процесі активно використовують проекти та презентації (як групові, так і індивідуальні), ситуаційні дослідження, стажування (практика) тощо [401].

Згідно з доробками як американських, так і українських дослідників, із самої сутності цінностей витікає ціннісна ієрархія [69; 134; 393; 448]. Базуючись на результатах вивчення проблематики ціннісних орієнтацій

особистості у США, здійсненого американськими (В. Білські [289], Р. Кахіл [375], Дж. Келлі, Дж. Холт, Р. Патель та В. Нолет [377], С. Ключон [384], Р. Кольс [392], М. Рокич [441], Д. Тілман [465], К. Хемінгуей [361], Ш. Шварц [448]) та українськими (В. Гіровська [56], Н. Дмитрук [233], П. Драгой [269], Є. Зеленов [80] та ін.) науковцями, у даному дослідженні виходимо з позиції, що ієрархія життєвих цінностей студента передбачає розгляд цілого комплексу життєвих цінностей студента, які розподілені по щабелях від найбільшої значимості до найменшої значимості для життя його особистості.

Тобто, досліджуючи ієрархію життєвих цінностей американського студента, розумітимемо узагальнену систему життєвих цінностей його особистості, що розподілені по щабелях від найбільшої до найменшої значимості для його життя у силу вроджених і набутих особливостей і потреб в певних соціокультурних, освітніх і життєдіяльнісних умовах, яка допомагає студенту здійснювати життєві вибори, самовизначатися, проектувати власні життєві стратегії та перспективи.

Відмітимо, що одним із перших життєві цінності американців запропонував ранжувати американський дослідник М. Рокич у 1960–70-х роках. Він провів широкомасштабні польові дослідження за загальнонаціональною американською вибіркою, пропонуючи респондентам ієрархічно ранжувати цінності з двох списків: термінальні (що стосуються цілей індивідуального існування) та інструментальні (пов'язані зі способом дій і досягнення цілей) [441].

Основним діагностичним конструктором власної методики М. Рокич вважав термінальні цінності, під якими він розумів переконання людини у перевагах конкретних життєвих цілей у порівнянні з іншими цілями.

В результаті дослідження М. Рокича ієрархія термінальних цінностей американських студентів у 80-х роках ХХ ст. [441] мала такий вигляд: 1) активне діяльнісне життя (active working life), 2) життєва мудрість (life wisdom), 3) здоров'я (health), 4) цікава робота (interesting work), 5) краса природи і мистецтво (the beauty of nature and art), 6) любов (love), 7) матеріально

забезпечене життя (a financially secure life), 8) наявність хороших і вірних друзів (having good and loyal friends), 9) суспільне покликання (public vocation), 10) пізнання (knowledge), 11) продуктивне життя (productive life), 12) розвиток (development), 13) розваги (entertainment), 14) свобода (freedom), 15) щасливе сімейне життя (a happy family life), 16) щастя інших (the happiness of others), 17) творчість (creativity), 18) впевненість у собі (self-confidence) (див. табл. Н.1 з Додатку Н).

Ієрархія інструментальних цінностей американських студентів у 80-х роках ХХ ст. [441] мала такий вигляд: 1) акуратність (cleanliness), 2) вихованість (education), 3) толерантність (tolerance), 4) високі життєві запити (high life demands), 5) життєрадісність (cheerfulness), 6) старанність (diligence), 7) незалежність (independence), 8) непримиренність до власних недоліків та негативних дій інших (indifference to defects in oneself and others), 9) освіченість (intellectuality), 10) відповідальність (responsibility), 11) раціоналізм (rationalism), 12) самоконтроль (self-control), 13) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів, тверда воля (courage in upholding their thoughts, views, firm will), 14) терпимість (tolerance), 15) широта поглядів (breadth of views), 16) чесність (honesty), 17) ефективність у справах (efficiency in cases), 18) чуйність (responsiveness) (див. табл. Н.1 з Додатку Н).

У 90-х роках ХХ ст. американський дослідник Ш. Шварц [447] акцентує дослідницьку увагу на вивченні цінностей особистості з позиції інтеграції її соціальності та індивідуальності.

Опитувальник Ш. Шварца (див. Додаток Е) складається із 30 цінностей (рівність, внутрішня гармонія, влада, задоволення, свобода, духовне життя, почуття спільності, стабільність суспільства, цікаве життя, сенс життя, ввічливість, багатство, безпека нації, почуття власної гідності, взаємність у стосунках з людьми, творчість, мир у всьому світі, повага традицій, зріла любов, самообмеження, байдужість до турбот інших, безпека сім'ї і близьких людей, суспільне визнання, єднання з природою, новизна, мудрість, авторитет, справжня дружба, світ краси, соціальна справедливість) [448]. Студенту

необхідно обрати найбільш важливі цінності для нього та оцінити за шкалою від -1 до 7 (-1 – це суперечить моїм принципам; 0 – байдуже; 1 – неважлива; 2 – мало важлива; 3 – не дуже важлива; 4 – важлива; 5 – достатньо важлива; 6 – дуже важлива; 7 – виключно важлива). Потім оцінюються інші цінності.

На основі проведеного дослідження Ш. Шварцом було виділено та охарактеризовано 10 типів мотиваційних цінностей особистості [447–450]: 1) влада (power); 2) досягнення (achievement); 3) гедонізм (hedonism); 4) стимуляція (stimulation); 5) самостійність (self-Direction); 6) універсалізм (universalism); 7) доброта (benevolence); 8) традиції (tradition); 9) конформність (conformity); 10) безпека (security) (див. Додаток Е).

Тобто, на кінець ХХ ст. американські студенти у своїй життєдіяльності в студентському соціумі орієнтувались на таку ієрархію життєвих цінностей: наявність сім'ї (родини), саморозвиток (індивідуальність), свобода вибору (висловлювань та діяльності), плюралізм та демократичність у суспільних відносинах, активна громадянська (соціальна) позиція і патріотизм, професійна компетентність і конкурентоздатність, достатнє та стійке фінансово-матеріальне становище, міцне здоров'я та спортивна форма [447–450].

У 2010 році дослідницею А. Іванчук у ході моніторингу системи ціннісних орієнтацій американських студентів було опитано близько 30 студентів з різних університетів Сполучених Штатів Америки [88]. При цьому дослідницею була використана методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича у власній модифікації (пропонувалось опитуваним сім варіантів тесту Рокича із застосуванням альтернативних інструкцій). Зокрема, студенти мали вибрати: п'ять цінностей, які б вони хотіли бачити в ідеальній людині (the values according to your ideals); п'ять цінностей, які б вони хотіли бачити у своїх одногрупників (Values that you'd like to see your classmates have); п'ять цінностей керівництва університету (Values that you'd like your superiors to have); п'ять цінностей, які вони хотіли б бачити у себе через 20 років (Values that you'd like to see yourself have in 20 years); п'ять цінностей, від яких би вони ніколи не відмовились (Values that you'd never say «no» to); п'ять цінностей, від

яких вони змогли б відмовитись (Values that you would reject) [88].

Результатом проведеного опитування стало виділення 18 найбільш значущих термінальних та інструментальних цінностей для студентів на початку другого десятиліття ХХІ ст. (див. рис. П.1 та рис. П.2. з Додатку П).

Так, в ієрархії термінальних цінностей американських студентів перші п'ять місць займають: справжня дружба (true friendship), мудрість (wisdom), сімейна безпека (family security), здоров'я (health), внутрішня гармонія (inner harmony). З 6 по 15 місця для американців займають такі цінності – спасіння душі (salvation), свобода (freedom), наповнене, цікаве життя (an exciting life), самоповага (self-respect), зріла любов (mature love), почуття виконаного обов'язку (a sense of accomplishment), рівність (equality), соціальне визнання (social recognition), комфортне зручне життя (a comfortable life), задоволення (pleasure). Останні місця в ієрархії термінальних цінностей американських студентів займають такі цінності, як – мирний світ (world of peace), національна безпека (national security), світ краси (world of beauty).

В ієрархії інструментальних цінностей перші п'ять позицій займають такі цінності: життєрадісність (loving); чесність (honesty); корисність (helpfulness); сміливість, мужність (courage); відповідальність (responsibility), що свідчить про те, що на початку ХХІ ст. в Америці серед молоді панував культ героя, який є життєрадісним (він постійно посміхається), сміливим, відданим, відповідальним, турботливим і рятівником усього світу. Такий культ героя обумовлений багатонаціональністю і мультикультурністю Америки та позиціонуванням американського суспільства як найбільш демократичного і вільного, до якого прагнуть усі інші нації, народи.

Наступні п'ять позицій займають цінності: амбіційність (ambition); великодушність (forgiveness); лояльність (loyalty); здібність (capability); слухняність, покірність (obedience). Це свідчить, що для американців важлива не стільки участь, скільки перемога, яка забезпечується завдяки повному і чіткому ходу розкриття власних задатків і здібностей. Соціальний статус

американців оцінюється за досягненням, тому для них амбіційність є запорукою поваги в суспільстві, а звідси й усвідомлення самоцінності та впевненості у власному досвіді та силах.

Позиції з 11 по 18 місце: охайність (cleanliness); ввічливість (politeness); освіченість (intellectuality); незалежність (independence); самоконтроль (self-control); логічність (logic); здатність уявляти (imaginative); широкий світогляд (broad-minded).

Американці постійно дбають про підтримання порядку в домі, в господарстві, в здобутті нових знань. Освіченість у американців займає 13 позицію, що пояснюється тим, що для них важливими є не наявність диплому про вищу освіту, а оволодіння професійними компетентностями та фаховими вміннями.

Поряд з цим, американські молоді люди вважають, що вони є досить обізнаними в різних галузях і не мають комплексів у спілкуванні в будь-якому соціальному середовищі. Крім того американські студенти не виділяють в якості надважливої життєвої цінності – незалежність, адже для них вона є звичним явищем (вони рано розпочинають самостійне життя окремо від батьків). Щодо цінностей, які американські студенти хотіли б бачити в одногрупників, то виділяється: бажання мати вірних друзів, чесність, великодушність, турботливість, взаємопідтримка та відповідальність, рівність, мудрість, любов, здоров'я [88].

Тобто, на кінець першого десятиліття ХХІ ст. для американських студентів виділяється такий ідеал особистості з ідеальними життєвими цінностями – незалежний, чесний, відповідальний, великодушний, здатний прийти на допомогу, турботливий, безконфліктний, мудрий, дбаючий про сімейний добробут.

В 2013 році Томас Гроулінг (Thomas Grouling), доктор філософії Університету Дрейка, досліджуючи специфіку американської культури, дійшов висновку, що у центрі американської системи життєвих цінностей знаходяться

такі цінності: індивідуальна свобода, сімейне благополуччя, свобода в домі для кожного члена родини, конфіденційність, самостійність, впевненість у собі, вольовий підхід до вирішення різних ситуацій, рівність можливостей, упевненість у правовому захисті, освіта як ключ до розвитку власної особистості та використання наявних можливостей у суспільстві, фінансова безпека, матеріальне стабільне становище, наполеглива праця і конкуренція, сенситивність до співробітництва, збереження навколишнього середовища [351].

Тобто спрямованість життєвих цінностей американських студентів є: індивідуальною, соціальною та професійною, а тому формування їх під час освітнього процесу у закладі вищої освіти США відбувається у тривимірній системі координат з направляючими осями – індивідуальний, соціальний та професійний розвиток особистості студента.

У 2014 р. Маріан Бін (Marian Beane) [281], співзасновниця Міжнародного наукового офісу Університету Північної Кароліни, досліджуючи на початку XXI ст. особливості освітнього процесу в американських закладах вищої освіти, дійшла висновку, що він орієнтується на таку ієрархію життєвих цінностей студентів: індивідуальність (individuality) (студентам рекомендується бути незалежними і розвивати свої власні цілі в житті), конфіденційність (privacy) (студентам створюються умови, щоб вони мали приватне середовище і могли проводити час на самоті), рівність (equality) (означає надання рівного доступу до отримання освіти незалежно від статі, раси, національності, країни походження), повноцінне використання свого часу та пунктуальність (time) (передбачає культивування у студентів життєвої позиції раціонального використання часу та пунктуальності), неформальність (informality) (проявляється у взаєминах студентів та викладачів, як у комунікаційному плані, так і на рівні зовнішнього вигляду), досягнення та робота (achievement & hard work/play) (позиція конкурентоспроможності як мотиваційно-рушійна детермінанта у різних сферах життєдіяльності), прямота і цілеспрямованість (direct & assertive) (орієнтація студентів на самостійне знаходження рішення

проблемної ситуації, спонукання до постійного висловлювання власної думки і представлення своєї позиції вирішення життєвого питання), дивитись у майбутнє і змінюватися (*looking to the future and to change*) (навчання студентів розробляти не лише ближні, а й дальні перспективи своє життєдіяльності).

Для визначення і вивчення життєвих цінностей студентів закладів вищої освіти у США у другому десятилітті XXI ст. (2017–2019 рр.) у дослідженні нами використано дані застосування методик американських учених М. Рокича та Ш. Шварца щодо моніторингу ціннісних орієнтацій, що активно практикуються американськими практиками в університетах штатів Вашингтон і Мічіган.

Аналіз результатів анкетувань, проведених американськими дослідниками Томасом Гроулінгом [351] і Маріан Бін [281] за зазначеними методиками, засвідчив про такі пріоритетні життєві цінності студентської молоді у США: здоров'я (фізичне і психічне); щасливе сімейне (родинне) життя; впевненість у власному життєвому досвіді та потенціалі (внутрішня душевна гармонія, позбавлена гострих внутрішніх протиріч).

При цьому ієрархія термінальних життєвих цінностей для американських студентів 1-го курсу закладів вищої освіти у США має вид: 1) наявність сім'ї (родини), 2) свобода вибору (висловлювань та діяльності), 3) плюралізм та демократичність у суспільних відносинах, 4) патріотизм і активна соціальна позиція, 5) здоров'я та спортивна форма, 6) саморозвиток і креативність, 7) професіоналізм і конкурентоздатність, 8) матеріальне становище, 9) суспільно-політична активність, 10) життєві досягнення, 11) життєрадісність, 12) кар'єрне зростання, 13) рівність та інклюзивність.

В ієрархії термінальних життєвих цінностей для американських студентів 3-го курсу закладів вищої освіти у США виділено: 1) наявність сім'ї (родини), 2) саморозвиток і креативність, 3) професіоналізм і конкурентоздатність, 4) патріотизм і активна соціальна позиція, 5) здоров'я та спортивна форма, 6) свобода вибору (висловлювань та діяльності), 7) плюралізм та демократичність у суспільних відносинах, 8) матеріальне становище,

9) кар'єрне зростання, 10) суспільно-політична активність, 11) життєрадісність, 12) життєві досягнення, 13) рівність та інклюзивність.

Така ієрархія відображає позицію належності американського суспільства до індивідуалістських культур, де перевагу надають «здоровій» конкуренції, а не безвідповідальній кооперації. Тому американські студенти цінують право на особистий погляд, приватну власність, свободу висловлювань та діяльності. Людей, які є професіоналами у своїй діяльності – поважають і цінують, а які пасують перед труднощами чи відмовляються випробувати межі своїх можливостей в цьому суспільстві, – зневажають. Американці виявляють беззаперечний патріотизм. Вважають важливим у спілкуванні зарекомендувати себе як життєрадісні, демократичні, плюралістичні, відкриті члени суспільства. Сім'я – найвища цінність для американця. У кожного американця є з собою фотографія сім'ї. Американські студенти також цілком справедливо вважають, що у здоровому тілі – здоровий дух, через це важливою життєвою цінністю для них є міцне здоров'я та спортивна підготовленість. Тому під час навчання у закладах вищої освіти вони намагаються активно брати участь у різних спортивних секціях та спортивному житті закладу.

При цьому ієрархія інструментальних життєвих цінностей для американських студентів 1-го курсу має вид: 1) чесність, правдивість, 2) доброта, гуманізм, 3) щирість, 4) віра (релігійна), 5) традиції, 6) акуратність, скромність, 7) вихованість, дисциплінованість, 8) терпимість, урівноваженість, 9) чутливість, 10) відповідальність, 11) старанність, 12) життєрадісність, 13) сміливість у відстоюванні власних думок.

В ієрархії інструментальних життєвих цінностей для американських студентів 3-го курсу виділено: 1) життєрадісність (почуття гумору), 2) сміливість у відстоюванні власних думок, 3) широта поглядів, 4) незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності, 5) креативність, творчість, 6) самоконтроль, самокритичність, 7) життєва мудрість, 8) раціоналізм, 9) освіченість, 10) ефективність у роботі, 11) традиції, 12) відповідальність, 13) дисциплінованість.

Тобто в ієрархії інструментальних цінностей студентів старших курсів абсолютно домінують такі життєві цінності: життєрадісність (почуття гумору); вихованість (гарні манери). Третє рангове місце займають одночасно такі цінності, як: чесність та акуратність; широта поглядів. Зауважимо, що потреба в чесності, правдивості, широті займає провідне місце в ієрархії життєвих цінностей у студентів 1 курсу. Проте для студентів 3 курсу ця потреба перемістилася на третє місце і стала менш значимою для подальшого життя. А ось «життєрадісність (почуття гумору)» стає для третьокурсників домінуючою потребою. Водночас такі потреби, як дисциплінованість, терпимість, чуйність та дбайливість для студентів 3 курсу втратили свою значимість. Студенти старших курсів характеризуються більш високим рівнем здійснення самоконтролю, самоактуалізації, усвідомлення подальших життєвих цілей і саморефлексії.

По суті ієрархія та зміст життєвих цінностей американських студентів фіксуються у своєрідному «життєвому портфоліо». Як підтверджує американська педагогічна практика, потенціал життєвого портфоліо відіграє істотну роль у формуванні навичок життєвої саморефлексії студентів (усвідомлення власних життєвих вмінь і досягнень).

З початку 1990-х років у США портфоліо є досить розповсюдженим і популярним навчальним методом і освітньою технологією [418]. Університети США, і зокрема Массачусетський технологічний інститут, набули значного досвіду у створенні спеціальних портфоліо – кодексів життєвих цінностей студента, так званих «Кодексів честі студента» [355; 412, с. 217].

Згідно із американським словником освітніх реформ (Education Reform Glossary) портфоліо студента – це сукупність навчальних робіт та інших форм навчальних доказів, зібраних з метою: 1) оцінювання якості курсової роботи, успішності навчання та навчальних досягнень; 2) визначення того, чи відповідають студенти стандартам навчання чи іншим академічним вимогам щодо курсів, підвищення кваліфікації та закінчення навчання; 3) допомога

студентам розмірковувати над своїми академічними цілями та прогресом у навчанні; 4) створення постійного архіву продуктів, навчальних досягнень та іншої документації [461].

В українській педагогічній практиці популярними стали портфоліо освітніх досягнень студента. Українські дослідники Т. Олійник, А. Прокопенко, Н. Тучина вважають, що освітня технологія щодо створення портфоліо включає такі основні етапи: мотивація і цілепокладання щодо створення портфоліо; розробка структури матеріалів; планований підбір матеріалів, оформлення слайдів до презентації; виділення критеріїв (показників) оцінювання; оформлення змісту; коректування плану; оцінювання результатів діяльності; рефлексія [139, с. 98–102].

В українських ЗВО часто студенти розробляють такі види портфоліо власних освітніх досягнень: документаційне портфоліо (пакет документів, які підтверджують освітні досягнення студента), портфоліо робіт (творчого, дослідницького, наукового характеру), портфоліо відгуків (оцінка досягнень студента з боку викладачів, однокурсників, інших членів соціуму) [174].

Призначення портфоліо студента українська педагогічна практика вбачає у тому, що зібрані матеріали допоможуть оцінити власні навчальні та наукові досягнення, зусилля і прогрес у навчанні, готовність до майбутньої професійної діяльності [174, с. 39].

У зв'язку з цим структура портфоліо освітніх досягнень українського студента включає такі компоненти: публічна інформація щодо особистості (автобіографія, рівень освіченості, сфери інтересів, захоплення, життєві компетентності), резюме, рівень професійних знань (професійні компетентності, досягнені результати практичних робіт, курсових проектів, наукових досліджень тощо), офіційні документи (дипломи, грамоти, сертифікати та ін.), опис професійних навичок (практики), наукові роботи (публікації, розробки), додаткові освітні навички (курси, факультативи, семінари тощо) [174].

Часто в освітньому портфоліо студента зазначається інформація про його

соціальну, творчу чи спортивну активність (участь в органах студентського самоуправління, громадських чи партійних організаціях і заходах, участь у фестивалях, конкурсах, спортивних змаганнях, інша інформація, що характеризує студента).

Іноді в портфоліо включають і такий компонент як життєве кредо. Але все ж таки в такому портфоліо не відображені життєві цінності, до яких прагне студент в ході освітнього процесу в ЗВО.

Важливим для ефективного використання життєвого портфоліо є визначення його структури. Наприклад, структура власного портфоліо життєвих цінностей американського студента включає такі компоненти [468]:

1. Власний життєвий досвід.
2. Власні життєві цілі, потреби.
3. Визначення життєвих цінностей у різних сферах життя сьогодення.
4. Визначення життєвих цінностей у різних сферах життя, до яких студент прагне в майбутньому.
5. Шляхи та засоби досягнення бажаних життєвих цінностей.
6. Життєва стратегія на майбутнє (яким чином життєві цінності впливають на подальше життя).
7. «Я» студента та оточуючий життєвий світ [418].

У практиці здобуття вищої освіти у США існує досконало розроблена методика консультувань і побудови консультаційного діалогу, яка спрямована на допомогу студентам виробити власне портфоліо життєвих цінностей і включає такі позиції: 1) діагностика життєвих навичок, когнітивних можливостей життєвого досвіду, життєвих мотивації студента; 2) дослідження стратегій самостійного здобуття інформації і проектування життєвої стратегії; 3) надання студентові допомоги в набутті чи переорієнтації індивідуально-соціальних життєвих навичок, покращенні адаптації до мінливості життєвих ситуацій; 4) відпрацювання навичок вирішення життєвих проблем і самостійного прийняття рішень; 5) проектування життєвої перспективи з урахуванням трансформаційних змін у суспільстві, ЗВО та освіті [478].

2.2. Моделювання процесу формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США

У нашому дослідженні виходимо з наукової позиції українського вченого В. Лаппо, що моделювання передбачає конструювання інтегрованої системи педагогічних об'єктів, здатної відобразити сутнісні характеристики процесу з метою його удосконалення та прискореного розвитку [118. с. 229–230].

Американська дослідниця Дайян Тіллман ще у 2000 році розробила спеціальну освітню програму щодо розвитку життєвих цінностей молодих дорослих (Activities for Young Adults), яку протягом останніх 17 років успішно упроваджують в американських закладах вищої освіти [465].

У програмі виділено 20 цілей та розписані покрокові дії щодо формування життєвих цінностей студентів у таких площинах: розвиток особистих емоцій, удосконалення навичок міжособистісної комунікації, соціальне партнерство, повага і миролюбство, сім'я і соціум, дозвілля і праця.

Серед цілей особлива увага акцентується на таких: створення інтересу та почуття значимості життєвих цінностей; прийняття загальнолюдських цінностей як своїх власних через вияв творчості та співробітництва; збагачення власного життєвого досвіду та розвиток самостійності; утвердження особистої відповідальності та почуття задоволення і щастя за виконану роботу; здатність до мирного співіснування та толерантності; підвищення власної самоповаги; контроль над страхом, гнівом та іншими негативними проявами характеру особистості; відстоювання власної думки, прав та позиції; позитивний настрій на досягнення поставлених життєвих цілей; вияв творчої позиції у реалізації життєвих планів; уникнення негативної, неприйнятної у соціумі траєкторії поведінки та конструювання альтернативних позитивних стилів поведінки; побудова партнерських відносин у мікросоціумі та розвиток почуття єдності та захищеності в сім'ї; гармонійне розв'язання міжособистісних конфліктів; мирне співіснування в полікультурному середовищі; уникнення дискримінацій у

житті; зміцнення матеріального становища та фінансової свободи, сприятливий екосоціум і мир у світі, розвиток когнітивної свідомості, утвердження соціальної справедливості та відповідальності

Д. Тілман пропонує також алгоритм формування життєвих цінностей молодих людей: створення ціннісної атмосфери – когнітивна розвідка – актуалізація внутрішніх потреб та вивчення прийнятних цінностей у суспільстві – запуск механізму стимулів – розвиток навиків формування конкретних життєвих цінностей – саморефлексія щодо конкретних життєвих цінностей – творче самовираження – комунікації – інтеграція обраних цінностей у реальне життя [465, с. 245].

Для реалізації даного алгоритму в ході освітнього процесу у закладі вищої освіти пропонується проводити так звані «уроки миру та поваги», які спрямовані на виділення та розвиток корисних життєвих цінностей, профілактику рецидивів вияву негативної життєвої поведінки.

Формування системи життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти у США здійснюється на основі таких принципів, як: довіра, турбота, безпека, повага до природи мотивації особистості, когнітивний розвиток, самореалізація, творчість [112, с. 46].

Американський дослідник Р. Кагіл (R. Kahil) наголошує на важливості таких етапів при формуванні життєвих цінностей у молоді: теоретичне ознайомлення з цінністю, рефлексивна практика, ціннісно-сміслова чутливість, участь та діалог, прийняття цінності як власного переконання і потреби [372].

У процесі аналізу навчальних планів і програм у низці приватних і державних ЗВО у США (див. Додаток А) дійшли висновку, що при формуванні життєвих цінностей американських студентів у ХХІ ст. здійснюється послідовність певних кроків, а саме:

- 1 крок – уведення у ціннісну атмосферу;
- 2 крок – наповнення ціннісних стимулів зрозумілим змістом;

3 крок – когнітивна розвідка;

4 крок – усвідомлене прийняття необхідності трансформації наявної системи життєвих цінностей;

5 крок – проектування майбутньої конструкції системи модернізованих життєвих цінностей;

6 крок – активна участь у комунікаціях, діалозі, діяльності;

7 крок – саморефлексія щодо прийнятих життєвих цінностей;

8 крок – творче самовираження в життєвих цінностях;

9 крок – закріплення комплексу життєвих цінностей як власного переконання;

10 крок – інтеграція життєвих цінностей у власну життєдіяльність у соціумі;

11 крок – запуск механізму постійного оновлення життєвих ціннісних стимулів на основі сенситивності.

Охарактеризуємо детальніше специфіку кожного із зазначених кроків.

Уведення у ціннісну атмосферу передбачає ознайомлення студента з існуючою ціннісною парадигмою суспільства та ціннісними орієнтирами у закладі вищої освіти [112, с. 47].

Водночас виділяються особистісні потреби і переконання студента. Створюється найбільш гармонійне середовище всебічного інформування щодо цінностей. Найбільш дієвими навчальними методами при цьому є лекція-презентація (представлення нового матеріалу) та лекція-обговорення (двосторонній зв'язок між учасниками процесу виховання) [56].

Студент досліджує природу, важливість, необхідність і можливість прийняття тих чи інших цінностей (представлених у ціннісному середовищі) для своєї подальшої життєдіяльності шляхом *наповнення ціннісних стимулів зрозумілим змістом* [112, с. 46]. Відбувається це в процесі проведення лекцій-дискусій (аналіз, синтез та оцінювання інформації в ході обміну різними думками; розв'язання питання конфлікту інтересів), майстер-класів експертів

(на них запрошуються політики, громадські діячі, представники ЗМІ, волонтери і звичайні громадяни).

Когнітивна розвідка спрямована на ознайомлення з цінностями відповідно до шкали оцінювання: від неприйняття до переконання у життєвій важливості цінності для конкретного соціуму (соціального середовища конкретного закладу вищої освіти) та конкретного індивіда в ньому [112, с. 47]. Вона детермінує в подальшому актуалізацію внутрішніх потреб особистості та генерацію альтернатив.

Завдяки застосуванню інтерактивних технологій та методів (інтерактивна презентація, відео демонстрація, ситуаційний аналіз) студентам надається можливість віртуально спроектувати переваги значення того чи іншого життєвого орієнтира та небажані наслідки його реалізації в життєдіяльності. У зв'язку з цим студенти з більшим інтересом вивчають цінності та з більшою вірогідністю схиляються до них на рівні усвідомлення.

Усвідомлене прийняття необхідності трансформації наявної системи життєвих цінностей відбувається у площині із спрямовуючим вектором – жити в злагоді із собою та навколишнім середовищем [112, с. 47]. При цьому варто враховувати мотивацію до виконання різного роду діяльності, що є важливим спонукальним елементом для особистісної зміни через духовне збагачення.

Тому американські студенти у процесі навчання долучаються до різноманітних джерел дослідження життєвих цінностей різних людей. Молоді люди почувають себе більш умотивованими, маючи як негативні приклади антицінностей, так і позитивні приклади життєвих орієнтирів людей, які вони бажають наслідувати.

Проектування майбутньої конструкції системи модернізованих життєвих цінностей здійснюється в процесі практичного набуття знань і розвитку практичних життєвих навичок (компетентностей) щодо їх прояву в реальній життєдіяльності [112, с. 48]. При цьому важливо враховувати спосіб

життя студента під час навчання у ЗВО, його звички, авторитетність соціального оточення.

Активна участь у комунікаціях, діалозі, діяльності проявляється в ході застосування таких інтерактивних методів, як дискусія, дебати, круглий стіл, рольові ігри, мозкова атака, аукціон [112, с. 48]. Вони спрямовані на вивчення, оцінювання і можливість прийняття життєвих цінностей людей із соціального середовища, що оточує студента на даний момент, в реальному життєвому просторі.

Саморефлексія щодо життєвих цінностей поєднується із візуалізацією цих цінностей у свідомості студента [112, с. 48]. Рефлексивні процеси дають змогу співвіднести наявний життєвий досвід та значимість пропонованих життєвих орієнтирів для індивіда.

Творче самовираження в життєвих цінностях забезпечується через створення у закладі вищої освіти творчої атмосфери [112, с. 48]. Застосування творчих методів навчально-виховної роботи сприяє вираженню студентами власних ідей та почуттів (в т.ч. почуття гордості від власних життєвих цінностей).

Закріплення комплексу життєвих цінностей як власного переконання відображається у життєвих навичках [112, с. 48]. В американській теорії та практиці не існує єдиної загально визнаної класифікації життєвих навичок.

Найчастіше у США приділяють увагу формуванню внутрішніх особистісних (інтелектуальних, емоційно-вольових) та міжособистих (комунікативних) навичок, спрямованих на підвищення позитивної самореалізації індивіда [293]. Життєві навички, сконструйовані та розвинені в освітньому процесі у закладі вищої освіти та у вільний час в студентському середовищі, втілюються в освітньо-пізнавальній, соціально-культурній, соціально-комунікативній та інших видах діяльності студентів.

Інтеграція життєвих цінностей у власну життєдіяльність у соціумі реалізується у процесі конструювання взаємовідносин студента зі студентами,

викладачами, сім'єю, сусідами, друзями, іншими членами оточуючого соціального середовища та представниками світового співтовариства [112, с. 48].

Запуск механізму постійного оновлення життєвих ціннісних стимулів на основі сенситивності здійснюється у реаліях і перспективах соціокультурної динаміки у період зміни соціальних координат та принципів суспільного розвитку, тобто тоді, коли стверджується нова система соціальних цінностей, змінюються суспільні пріоритети [112, с. 49]. При цьому студентом моніториться суспільно-політична та економічна ситуація, соціальні проблеми, інтереси, життєві плани, ціннісні орієнтації та поведінка молодого покоління у спектрі змін тих чи інших ситуацій, професійного утвердження, проведення вільного часу, рівня реального сімейного життя.

Студент у процесі навчання ідентифікує оточуючі в життєвому середовищі об'єкти та сплановує дії на зовнішні ціннісні стимули, які допомагають йому задовольнити змінні життєві потреби [478].

Представлений алгоритм, як свідчить практика організації освітнього процесу в американських закладах вищої освіти, є динамічним і гнучким. Він передбачає можливість внесення відповідних коректив з урахуванням змінності потреб, мотивів, емоційного стану та рівня соціально-демократичної активності студентів на різних етапах організації освітнього процесу у ході здобуття ними вищої освіти.

Передумовою уведення в дію представленого алгоритму формування життєвих цінностей студента у закладі вищої освіти у США є визначення для кожного студента рівня взаємовпливів у підсистемах: життєві цінності – життєві потреби і смисл життя; життєві цінності – стилі поведінки і життя; життєві цінності – життєві навички і компетентності; життєві цінності – життєві пріоритети; життєві цінності – життєві стратегії [259; 274; 276; 355; 467].

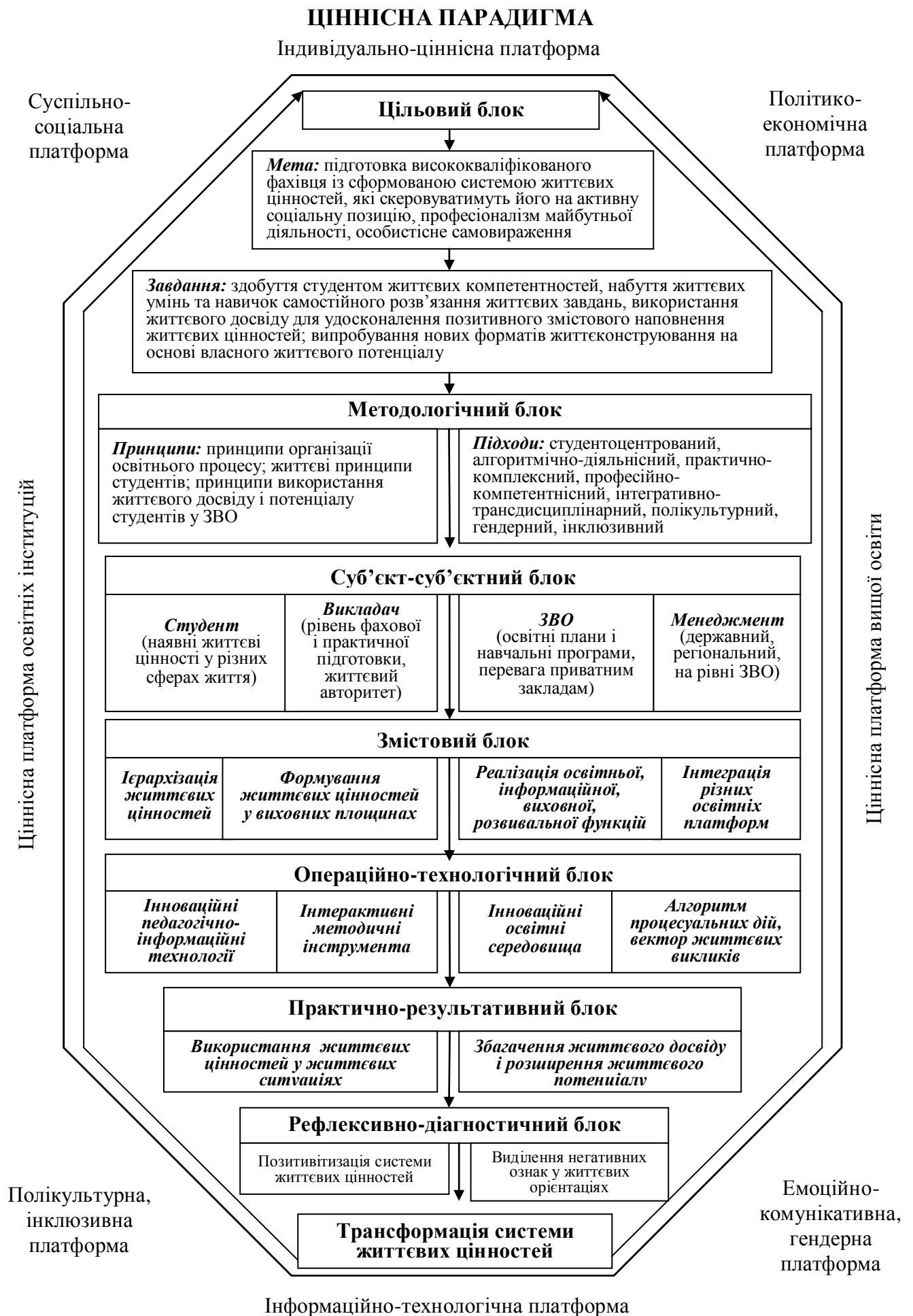
Більшість американських і українських дослідників об'єднує розуміння того, що ґрунтуючись саме на життєвих цінностях, життєві стратегії

представляються стабільними, стійкими утвореннями, які організують цілісність життєдіяльності, визначають спосіб буття людини в майбутньому [69; 83; 227; 384; 393; 450; 452; 478].

Вивчення проблеми життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США є ефективним з позиції розгляду таких аспектів: змісту, ієрархії, алгоритму та педагогічно-технологічного та методичного інструментарію формування цих цінностей; визначення еталонної структури життєво-ціннісної сфери студента, до якої бажає наблизитися американський студент у своєму професійному самовизначенні та соціальній самореалізації.

Результати вивчення дозволили схематично оформити модель формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США з виділенням таких блоків: цільовий (мета, завдання), методологічний блок (підходи до орієнтації освітнього процесу на особистість студента), суб'єкт-об'єктний блок (життєві принципи та ієрархія життєвих цінностей студентів, принципи та функції освітнього процесу в спектрі формування життєвих цінностей студентів), змістовий (в різних площинах освітнього процесу – духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого розвитку та професійно-фахового становлення), операційно-технологічний (педагогічно-технологічні та методичні інструменти забезпечення ефективності формування життєвих цінностей студентів) та рефлексивно-діагностичний блок (див. рис. 2.1):

Насамперед відмітимо, що дана модель функціонує у певній системі ціннісної парадигми, яка, виходячи із наведених вище зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на становлення життєвих цінностей особистості студента, складається із таких складових: індивідуально-ціннісна, суспільно-соціальна, політико-економічна, інформаційно-технологічна, полікультурна, емоційно-комунікативна ціннісні платформи, а також ціннісна платформа вищої освіти та ціннісна платформа освітніх інституцій.

Метою формування життєвих цінностей студентів у ЗВО американська педагогічна практика в спектрі американської ціннісної парадигми вбачає у підготовці висококваліфікованого фахівця із сформованою системою життєвих цінностей, які скеровуватимуть його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження.

У сучасних ЗВО у США освітній процес реалізується як результативно-динамічна система професійної підготовки соціально зорієнтованого громадянина у площині активного рефлексивного суб'єкт-суб'єктного впливу на формування цінностей студента, що здійснюється на базі особистісно орієнтованого (студентоцентрованого), алгоритмічно-діяльнісного, практично-комплексного, професійно-компетентнісного, інтегративно-трансдисциплінарного, полікультурного, гендерного, інклюзивного підходів до розвитку його особистості. У зв'язку з чим основними завданнями формування життєвих цінностей у студентів у американській вищій освіті виділено такі: здобуття студентом життєвих компетентностей, набуття життєвих умінь та навичок самостійного розв'язання життєвих завдань, використання життєвого досвіду для удосконалення позитивного змістового наповнення життєвих цінностей; випробування нових форматів життєконструювання на основі власного життєвого потенціалу.

Основними принципами, які визначають організаційний компонент формування життєвих цінностей студентів під час освітнього процесу у закладі вищої освіти, згідно з американською педагогічною практикою, є такі:

– *принцип орієнтації на життєві цінності студента та ідеали в освіті*, що спрямований на становлення студента як високоосвіченої особистості, здатної до самовдосконалення (духовно-культурного, професійного тощо);

– *принцип ціннісного переосмислення процесу здобуття вищої освіти*, що є ціннісним підґрунтям формування у студентів ставлення до життя та усвідомлення ними істинної цінності вищої освіти;

– *принцип життєво-ціннісної насиченості змісту освітнього процесу*, що спонукає до створення в освітньому процесі атмосфери взаєморозуміння і

взаємодопомоги між студентами, між викладачами і студентами на засадах спільних життєвих ціннісних орієнтацій; стимулювання внутрішнього потягу особистості до саморозвитку і самоосвіти, розкриття життєвого потенціалу кожного студента.

Значиму роль відіграють також принципи, які забезчують комфортне середовище для формування життєвих цінностей особистості. Мається на увазі створення умов для найоптимальнішого вияву: довіри, турботи, безпеки, поваги до природи, мотивації, когнітивного розвитку, самореалізації, творчості особистості.

Аналіз навчальних планів і програм низки американських закладів вищої освіти [259; 274; 276; 355; 467] засвідчив, що *змістовий компонент формування життєвих цінностей у студентів базується на визначених життєвих принципах студентів*. Причому пріоритетними серед американських студентів на сьогодні є 8 життєвих принципів, виділених американським науковцем Бенджаміном Франкліном (Benjamin Franklin) ще у XVIII ст., а саме: 1) переможці прокидаються рано («Ранковий час є золотим для особистості»); 2) відкритість до нової інформації («Читання робить повноцінною людиною, медитація глибокою людиною»); 3) попереднє планування («Якщо помилилися у підготовці, то готуйтеся помилятися в діяльності»); 4) ніколи не припиняти вчитися («Найкращі інвестиції – це інвестиції в освіту»); 5) буденна робота за розкладом («Мотивація – це коли мрії втілюються в робочому порядку»); 6) отримувати насолоду від життя щомиті («Щастя полягає більше в маленьких задоволеннях, які відбуваються щодня, ніж у великих частках щастя, які трапляються, але рідко з людиною протягом життя»); 7) виділення часу для родини, друзів і відпочинку («Ми не перестаємо грати, бо виростаємо. Ми виростаємо, бо перестаємо грати»); 8) усвідомлення та самооцінка («Воюйте зі своїми слабкостями, будьте в мирі зі своїми сусідами й дозвольте кожному пізнати вас з кращого боку») [432].

Відмітимо, що використання життєвого досвіду студентів в освітньому процесі американських ЗВО базується на таких принципах: принцип опори на

ціннісний досвід особистості; принцип «умонтовування» у досвід привнесених цінностей; принцип групового зняття ціннісних дисонансів; принцип доповнення ціннісно-регуляційних схем; принцип зняття ціннісної конфліктності; принцип ціннісної регуляції особистісного зростання; принцип особистісного привласнення життєво-діяльнісних цінностей; принцип особистісного привласнення життєво-моральнісних цінностей; принцип соціальної валідизації життєвих цінностей; принцип рефлексивно-особистісної асиміляції цінностей; принцип визнання права особистості приймати чи не приймати певні життєві цінності; принцип латентного існування життєвих цінностей як потенціалу професійного розвитку; принцип врахування необхідності латентного періоду, який потрібний для закріплення життєвих цінностей; принцип фіксування і ціннісного закріплення успіхів у нових видах професійної діяльності; принцип взаємного визнання досягнень; принцип нерівномірності розвитку і динаміки ціннісних пріоритетів [259; 274; 276; 355; 467].

У дослідженні з'ясовано організаційно-педагогічні особливості ефективного формування життєвих цінностей у студентів у ході реалізації освітнього процесу у закладах вищої освіти США:

1) *утвердження студентоцентрованості освітнього процесу*, що надає студентам можливість самостійно сформувати власну програму навчання, мотивує їх до відповідальності за власні навчальні досягнення та до рефлексії набутих знань і досвіду; сприяє залученню студентів до активної освітньо-пізнавальної діяльності, співпраці з усіма учасниками освітнього процесу; забезпечує розвиток автономності, самооцінки і самоповаги [194]. Зокрема, поширений в американській вищій школі метод портфоліо дає змогу кожному студенту побачити власні результати навчання, інтегровані в кінцевий продукт. Портфоліо, як доречно зауважує американський дослідник Ф. Урбах (F. Urbach), сприяє формуванню у студентів навичок рефлексії навчально-пізнавальної діяльності, самоорганізації, самоконтролю, самооцінки, а також надає можливість студентам вибудовувати траєкторію саморозвитку і самовиховання [468];

2) *орієнтація освітнього процесу на ієрархію життєвих цінностей студентів у різних сферах життя, що передбачає попереднє виділення ієрархії життєвих цінностей абітурієнтів та системи бажаних життєвих цінностей студентів даного ЗВО у різних площинах майбутньої життєдіяльності;*

3) *розвиток життєвої ціннісно-сислової сфери студентів у площині трансдисциплінарності та інтеграції з інформаційно-мотиваційним та операційно-діяльним аспектами життєдіяльності, що забезпечує формування у студентів потреби в освітній інформації та здатності застосовувати здобуті знання і навички в різних контекстах своєї життєдіяльності, адекватно оцінюючи власний життєвий потенціал та життєві перспективи. В американських ЗВО досить поширена практика вивчення не розрізнених окремих навчальних дисциплін, а освітніх проектів, що розробляються декількома викладачами та виконуються студентами. З цією метою утворюються певні освітні співтовариства, до складу яких входять по 15–20 осіб, котрі об'єднуються між собою за спільними освітніми інтересами (потребами) та здобувають необхідні знання, вміння і навички під керівництвом декількох викладачів-теоретиків і практиків-представників певної фахової галузі [259; 274; 276; 355; 467]. Для виконання проекту студенти спілкуються як під час аудиторних занять, так і поза межами кампусу, що значно розширює можливості та дієвість формування життєвих цінностей студентів у соціумі. Наприклад, у Коледжі Бернарда студентам першого року навчання пропонується освітній проект, який об'єднує їх спільною темою *три навчальні курси: два курси* з різних навчальних площин (тема змінюється щороку на пропозицію викладачів, які спільно готують інтегрований робочий навчальний план для своїх двох курсів, що передбачає кооперативно-інтерактивне навчання в аудиторії, суспільно корисне навчання, виїзні заходи тощо) та *один курс*, у межах якого теорія поєднується з практикою. Наприклад, тема «Етика і цінності» передбачає вивчення курсів «Анатомія і фізіологія», «Закон, свобода, мораль» та «Етика в медицині»;*

4) *актуалізація життєвого потенціалу комунікативної підготовки*

студентів, що спрямовує освітній процес на продукування і підтримку загальнолюдських життєвих цінностей, соціокультурних зразків життєдіяльності, життєвих стилів поведінки, а також задоволення усвідомленої потреби в здійсненні комунікації між наявними, накопиченими знаннями та новими соціокультурними уявленнями (в т.ч. гендерного спрямування) в комунікативному середовищі вищої освіти США. Наприклад, в Єльському університеті успішно функціонує освітня платформа *«курсів з розвитку навичок письмової комунікації»*, що орієнтована на майстерне оволодіння студентами різними формами цього виду комунікації (звіти, листи, довідки, пояснювальні записки, резюме, статті тощо) шляхом вироблення власного стилю.

5) *інклюзивність освітнього процесу* вимагає на практиці усунення можливих бар'єрів освітнього процесу (соціальних, організаційних, інформаційних, управлінських), пов'язаних із особливостями індивідуального розвитку студента (зокрема, фізичними, інтелектуальними, соціальними, психологічними) та забезпечення рівнозначної доступності освітніх послуг для всіх студентів. Наприклад, в Американському університеті у м. Вашингтон для студентів пропонується курс *«Погляди на інклюзивне майбутнє»* («Envisioning an Inclusive Future»), що спрямований на прийняття студентами переконання щодо необхідності подолання соціальної нерівності у соціумі та розвитку інклюзивного суспільства.

Щодо змістового блоку формування життєвих цінностей у студентів як у приватних, так і державних американських ЗВО варто зауважити, що, насамперед, діагностують наявну у студентів першого курсу ієрархію життєвих цінностей [326; 350]. Формування нових життєвих цінностей або удосконалення змісту існуючих цінностей здійснюється в ході духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого виховання та професійного становлення студента як конкурентоздатного фахівця. Реалізація освітньої, інформаційної, виховної, розвивальної функцій при цьому здійснюється у спектрі інтеграції освітніх платформ [259; 274; 276; 355; 467].

Практична реалізація змістового блоку моделі забезпечується в американських ЗВО шляхом упровадження в освітній процес інноваційних педагогічно-інформаційних технологій, використання інтерактивних методичних інструментів у рамках інноваційних освітніх середовищ, дотримання визначеного алгоритму процесуальних дій з урахуванням векторів сучасних життєвих викликів.

Як американські, так і українські дослідники розглядають «інтерактивність» (interactivity) як взаємодію, вплив один на одного. При цьому в основу інтеракції покладається принцип багатосторонньої комунікації, де студенти і викладачі є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу [106, с. 118; 205; 285, с. 45; 329, с. 42].

Сутність інтерактивного навчання полягає в такій організації освітнього процесу, щоб усі учасники мали можливість долучитись до пізнання через діалог, обмінюватися знаннями, ідеями і способами діяльності, самостійно формувати висновки і створювати певний продукт пізнання, збагачуючи його індивідуальним внеском [47; 106, с. 119; 108; 223].

Визначальними інтерактивними інструментами, які ефективно використовуються у вищій освіті США у XXI ст. є: інтерактивні зони та інформаційно-комунікаційне освітнє середовище; інтерактивні методи; формат коучингу; фідбек-векторне спрямування; Skype-простір; SPARK! LAB-простір [323].

Охарактеризуємо детальніше ці інструменти та визначимо особливості застосування їх в освітньому процесі американських ЗВО з метою ефективного формування життєвих цінностей студентів.

Інтерактивні зони передбачають наявність інтернет-покриття, комп'ютерного і мультимедійного обладнання, планшетних комп'ютерів та мобільних пристроїв, ІТ-технологій, ІТ-серверів і ІТ-програм [368] та створюються в рамках інформаційно-комунікаційного освітнього середовища.

Українські дослідники М. Войнаренко та Н. Валькова наголошують, що використання інформаційно-освітнього середовища у ЗВО «дозволяє студентів відчувати свободу при виборі часу для сприйняття інформації,

уможливило обговорення її на форумі. У подальшому студенти самі можуть вносити корисну інформацію у модуль групи, а також брати участь у формуванні тем для обговорення, розміщувати посилання на веб-сайти та додавати відео, що урізноманітнює форми подачі інформації» [43, с. 86].

Створення віртуального освітнього простору дозволяє якісно трансформувати освітнє середовище й сприяти формуванню життєвих цінностей особистості для повноцінної життєдіяльності в умовах розвитку цифрового суспільства [59; 389].

Згідно з висновками Ю. Трач, віртуалізація освіти – це складова процесу інформатизації суспільства, що передбачає здобуття знань за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, а також результат взаємодії суб'єктів та об'єктів освіти між собою, який супроводжує, створений ними, віртуальний освітній простір [212; 213].

Причому віртуальний освітній простір в американських закладах вищої освіти функціонує лише в межах реального освітнього простору в чітко обмежено-визначених часових рамках, що унеможливило дискомфортну ситуацію «віртуального переходу» [269; 389].

Загалом, віртуальний освітній простір закладу вищої освіти українські дослідники розглядають як «засноване на використанні комп'ютерної техніки програмно-телекомунікаційне середовище, що реалізує єдиними технологічними засобами і взаємопов'язаним змістовним наповненням якісне інформаційне забезпечення студентів, педагогів, адміністрації закладу вищої освіти» [212, с. 166]. А в американській педагогічній практиці під віртуальним освітнім середовищем у закладі вищої освіти розглядається таке середовище, в якому відбувається ефективна освітня взаємодія між її суб'єктами, а також суб'єктами та об'єктами, де засобами є інформаційні, телекомунікаційні та освітні технології [298].

Згідно з результатами досліджень американського вченого Вільяма Брікена (William Bricken) [298], основними суб'єктами віртуального освітнього середовища у закладах вищої освіти у США є: студент; віртуальний викладач

(або мережевий викладач, який проводить онлайн заняття та консультації, перевіряє завдання, оцінює роботу студентів, координує в цілому весь освітній процес); педагог-куратор (тьютор, допомагає студентам під час роботи в програмному середовищі); адміністратор (ІТ-фахівець, який забезпечує функціонування системи, має доступ до всіх ресурсів системи, здійснює її детальне налаштування).

Посередником між викладачем і студентом є система дистанційної (або електронної) освіти, яка реалізується на певній освітній платформі.

Сучасна освітня платформа є по суті інтеграцією масових відкритих онлайн-курсів (Massive open online course – MOOC), які дозволяють отримувати освітню інформацію, консультації, поради від визнаних в академічному світі науковців та практичні рекомендації від фахівців, котрі досягли значних результатів та успіхів у конкретній галузі. Водночас молодим людям створюються умови для обміну думками і життєвими цінностями у форматі вебінарів, відео конференцій тощо [307]. Часто онлайн-платформи пропонують у публічному доступі відеоматеріали та тести для оцінювання отриманих знань [323].

Серед них найбільш застосовуваних освітніх онлайн-платформ у закладах вищої освіти США виділяються такі: «Coursera» – масштабна, всеохоплююча (www.coursera.org); «Khan Academy» – інтерактивна (www.khanacademy.org), відкрита освітня; «EdX» – професійна (www.edx.org); «Udacity» – спеціалізована (www.udacity.com); «Canvas Network» – демократична (www.canvas.net); «Udemy» – різноманітна (www.udemy.com) [164].

Відмітимо, що у вищій освіті США активно використовують «відкриті» онлайн-платформи, на яких для початку занять не вимагається реєстрація безпосередньо на он-лайн ресурсі [307; 323].

Зазначимо також, що для формування життєвих цінностей студентів особливою популярністю користується освітня платформа «Go Pollock», співрозробниками якої є вихідці з України, тому вона є досить цінною для української педагогічної практики. Особливістю цієї платформи є принцип

колаборації, що дозволяє студенту охарактеризувати, оцінити ту чи іншу життєву цінність, обговорюючи разом з викладачем анімовану життєву історію та залежно від відповіді спроектувати результат цієї історії [164].

Здійснений аналіз практичного функціонування різних освітніх платформ дозволив дійти висновку, що для забезпечення ефективної взаємодії всіх суб'єктів на освітній платформі в рамках дистанційної освіти висувається низка вимог до кожного з них. Так, мережевий викладач, окрім свого предмету, повинен повною мірою володіти засобами ІКТ для ефективної роботи у віртуальному середовищі; методичними прийомами, що дозволяють правильно організувати в дистанційному освітньому процесі подачу навчального матеріалу, взаємодію зі студентами, контроль засвоєння матеріалу (дозволяючи студенту самостійно вибудовувати свою освітню траєкторію з урахуванням потреб і можливостей); психологічними прийомами, що дозволяють організувати спілкування і комфортне навчання у дистанційному освітньому процесі.

Середовище дистанційного (електронного) навчання повинно: мати інтуїтивно зрозумілий інтерфейс; забезпечувати можливість доступу до різних видів освітнього контенту, який містить гіпертекст та мультимедіа, що дозволить активізувати розумову діяльність студента; забезпечувати можливість онлайн і оффлайн спілкування з викладачем та іншими студентами; забезпечувати можливості колективної роботи; допомагати викладачеві здійснювати контроль отриманих знань.

Відзначимо, що викладач американської вищої школи може виконувати у віртуальному освітньому середовищі як роль слухача, так і роль розробника електронного курсу, тьютора, адміністратора і т. ін. [260; 389]. Виконання цих ролей визначається його здібностями до здійснення певного виду діяльності.

Необхідною умовою формування життєвих цінностей студентів у віртуальному освітньому середовищі закладу вищої освіти у США є реалізація особистісно орієнтованої освітньої парадигми без абсолютизації методик викладання [275; 389].

Особливо популярною серед американських освітніх установ визнана електронна освітня платформа – система Moodle, що функціонує на безоплатній основі та з відкритим доступом. Головна особливість віртуального освітнього середовища Moodle полягає в тому, що воно дозволяє кожному студенту створити власний освітній простір і самостійно планувати свій час підготовки до занять та є інтуїтивно зрозумілими для формування життєвих цінностей [102; 164]. Використання віртуального середовища розвиває навички роботи в Інтернеті, навички письмової онлайн комунікації, вміння вести дискусію у віртуальному просторі. Крім того, робота з віртуальним освітнім середовищем значно полегшує процес упровадження в освітній процес принципів навчання у співпраці, тобто створення умов для спільної освітньо-пізнавальної діяльності студентів, здійснення групових дослідницьких проєктів і т. ін. При цьому враховується, що ресурси і можливості, які надаються віртуальним освітнім середовищем, – це інноваційний додаток до традиційного процесу очного навчання, що дозволяє розширити освітні комунікаційні можливості як студентів, так і викладачів, проте не підміняють собою сам процес безпосередньої взаємодії студентів і викладачів у рамках регулярних лекцій і семінарів [188].

Наголосимо, що навички грамотного і професійного пошуку та обробки інформації на сьогоднішній день є невід’ємним аспектом конкурентоспроможності молодих американських фахівців на ринку праці.

Навчально-методичний матеріал у рамках функціонування віртуального освітнього простору в американському закладі вищої освіти включає: конспекти лекційних занять, електронні версії підручників і навчальних посібників, методичні рекомендації з вивчення курсу, практичні та лабораторні заняття, відеофільми, аудіо матеріали, презентації, додаткові ресурси (довідкові системи, словники, хрестоматії, галузеві та періодичні видання, посилання на сторонні сайти), які є направляючими векторами для формування життєвих цінностей студентів [259; 274; 276; 355; 467].

Такий підхід підвищує ефективність навчання, готує студентів до

реальних ситуацій у житті та сприяє розвитку у них прийнятних життєвих цінностей.

Зауважимо, що в останні роки в американських закладах вищої освіти (зокрема, у Державному університеті Північної Кароліни, у Пеннському державному університеті в Пенсильванії, у Вестмінстерському університеті) для формування життєвих цінностей студентів стали активно поєднувати технології віртуальної реальності з технологіями доповненої реальності (VR/AR реальність) [254]. При цьому віртуальна реальність (Virtual Reality, VR) дозволяє студенту «зануритися» в штучно створений світ, який він вибудовує сам або під керівництвом викладача. Доповнена реальність (Augmented Reality, AR) передбачає надання можливості об'єднувати віртуальні об'єкти з реальним середовищем, проектуючи цифрову інформацію (зокрема, відео, зображення, графіку, текст) поза екранами пристроїв. Технологічно для створення VR/AR реальності використовують різні пристрої – окуляри, шоломи, рукавички, інтерактивні дошки, пульти управління тощо.

Для забезпечення ефективного функціонування віртуального освітнього простору використовуються різні засоби веб-орієнтованого навчання (наприклад, Web-Based Learning або WBL) та веб-орієнтовані освітні платформи.

Як свідчить міжнародна практика організації освітнього процесу [254; 273; 368], у контексті масового використання дистанційної освіти у другому десятилітті XXI ст. веб-орієнтовані навчальні середовища стають у ЗВО дедалі більш популярними і найчастіше використовуваними.

Зауважимо, що вперше поняття «веб-навчання» (Web-Based Training) почав вживати професор Бедрул Худа Хан (Badrul Huda Khan), президент дистанційного центру професійного розвитку Маквідон (McWeadon Education, США) в 2000 році у своєму доробку «Веб-навчання» («Web-Based Training») [273]. Вчений означив технологію веб-орієнтованого навчання (WBL) як «засновану на гіпермедіа програму навчання, яка використовує атрибути і ресурси всесвітньої павутини (WWW) для створення змістоутворюючого

освітнього середовища, що характеризується підтримкою і мотиваційно-ціннісним забезпеченням навчального процесу» [273, с. 27].

Відмітимо, що за допомогою сучасних знаннево-орієнтованих ІТ у закладах вищої освіти у США з початку ХХІ ст. для всебічного формування життєвих цінностей студентів здійснюється організація мережеорієнтованого інформаційно-освітнього середовища (ІОС) [269]. Робота мережі реалізується на сучасних принципах, заснована на цілях, технологіях та інструментах розвитку системи освіти, сукупність яких складає концептуальні підходи в створенні адаптивних освітніх сервісів відкритої освіти [130].

З метою створення у закладах вищої освіти дієвої та ефективної інтерактивної зони засвоєння нових знань, умінь і навичок та перетворення їх у власні переконання використовують ряд спеціальних ІТ-серверів і ІТ-програм. Наприклад, Doodle – інструмент для планування заходів та зустрічей (<https://doodle.com/>); FreeMind – програма, яка надає можливість візуалізувати інформацію, подаючи її структуровано (це забезпечує краще засвоєння студентами об'ємного за обсягом та складного за конструкцією навчального матеріалу (<https://sourceforge.net/projects/freemind/>); Prezi – веб-сервіс для створення інтерактивних мультимедійних презентацій з нелінійною структурою, що дозволяє використовувати запозичені відео- та фото-матеріали, графічні зображення та інші засоби для візуальної презентації з можливістю збільшення окремих частин одного слайду (<https://prezi.com/>); Sitch – веб-сервіс надає можливість скопіювати інформацію з екрану та внести до неї важливі особисті примітки та зауваження (при створенні та передачі великих за обсягом інформативних даних (презентацій, навчальних інструкцій) даний сервіс дозволяє за допомогою зображень коротко і доступно пояснити навіть складну інформацію (<https://evernote.com/intl/ru/products/skitch>); Todoist – веб-сервіс, який дозволяє за мінімальний часовий проміжок планувати завдання, моніторити їх виконання та результати роботи (<https://todoist.com/>); Dipity – веб-сервіс, який використовують для інформативної презентації історій, фактів або подій у певному проміжку часу (<http://www.dipity.com/>);

Moodle – веб-додаток, що дає можливість створювати ефективні сайти для віртуального онлайн-навчання (VLE) (<https://moodle.org/>); AnyMeeting – веб-сервіс, який забезпечує проведення вебінарів для різної аудиторії в режимі реального часу (<http://www.anymeeting.com>); VOXOPOP – веб-сервіс для проведення колективних дискусій, коли тема для обговорення записується на спільну дошку і кожен учасник має можливість залишити свій аудіо коментар незалежно від місця перебування у зручний для нього час (<http://www.voxopop.com/signup>); Kahoot – веб-сервіс для створення інтерактивних рольових ігор, опитувальників за певною темою (<https://kahoot.it/#/>) тощо.

Проведені Національним тренінговим центром США дослідження засвідчили, що використання інтерактивних зон та методів в освітньому процесі забезпечує глибше та швидше засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише свідомість, а й на його почуття і переконання [368]. Тому застосування інтерактивних методів набули поширення в американській освітній практиці ЗВО ще наприкінці ХХ ст. [303; 329; 347; 388].

Інтерактивні методи навчання (Interactive teaching methods) розглядаються американським і українськими дослідниками як способи організації активної взаємодії в освітньому процесі як студентів і викладачів, так і студентів між собою з метою досягнення певних дидактичних результатів [10; 47; 183; 285; 329; 431].

В освітньому процесі часто використовують такі традиційні методи навчання, як: рольові ігри, дискусії, мізкові атаки, тренінги тощо [296; 355].

Водночас, наголосимо, що в американських вищих навчальних закладах в останнє десятиріччя почали ефективно використовувати такі інтерактивні методи, як: обернене заняття, кейс-метод, тайм-лайн, флешмоб, метод проєктів, спільний проєкт, мозаїка, презентація [263; 285; 296; 329].

Визначимо характеристичні особливості застосування їх для формування життєвих цінностей студентів.

«Обернене заняття» або «Перевернуті кабінети» – популярний приклад

інноваційного навчання [296]. У перевернутому навчальному закладі вчитель пропонує студентам звичайну лекцію або досвід накопичення знань поза класом, такий як відео-лепка. Студенти потім завершують заняття, тематичні дослідження та інші проекти на базі лабораторій у класі. Викладач служить керівником або консультантом для студентів, які беруть участь у проекті [285].

Надзвичайно ефективним зарекомендував себе кейс-метод (case-study), відомий в українській педагогічній освіті як метод ситуативного навчання [15; 347]. Більше того, США є батьківщиною кейс-методу. Вперше почали використовувати даний метод в освітній системі США ще в 1910 році [120; 347]. У 1921 році за сприяння декана Гарвардської школи бізнесу Діна Донхема було розроблено та видано збірник кейсів [356]. При цьому під кейс-методом розумівся навчальний метод, який передбачав спільне обговорення студентів з викладачем конкретних ділових ситуацій з практичного бізнесу [347].

Відмітимо, що Гарвардська школа бізнесу надавала кейс-методу особливого значення і активно впроваджувала його в освітній процес [356; 413]. У подальшому кейс-метод стає досить популярним навчальним методом у більшості американських закладах вищої освіти [123].

Мета кейс-методу в площині розвитку життєвих цінностей у студентів полягає у створенні такої освітньої ситуації, в якій студенти повинні самі визначити істотні й другорядні події та факти, при цьому виділити основні проблеми та розробити дієві стратегії та рекомендації щодо їх втілення. В основі методу покладається самостійна робота студентів у площині колективного обговорення проектів рішень, а викладач має спостерігати за ходом дискусії студентів та скоригувувати її напрям [389].

Як свідчить практичне застосування кейс-методу в освітньому процесі у ЗВО у США, даний навчальний метод сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів і розвитку їх винахідливості, розвиває здатність та здібності аналізувати і діагностувати життєві проблеми, вміння самостійно вирішувати нагальні питання життєдіяльності [263]. При підготовці до

обговорення певного кейса в аудиторії перед студентом ставиться завдання: зібрати необхідну інформацію, виділити найбільш значимі факти, зробити висновки з цих фактів, оцінити альтернативи дій у конкретній ситуації та обрати найбільш оптимальний і ефективний план вирішення проблеми. Поряд з цим студент готується до відстоювання власного погляду і пропозицій щодо запропонованого плану дій, а в разі суттєвих зауважень до нього з боку інших студентів він повинен могли скоригувати власне рішення життєвої проблеми (завдання).

Навчальний кейс складається з таких елементів: анатомія; середовище, де відбуваються події; тема і питання, які піднімаються у кейсі; дані щодо сукупності інформації; розв'язок (застосування дедуктивного, індуктивного, аналітичного чи творчого стилю мислення); аналіз – результат, який необхідно досягнути (закритий кейс – єдина відповідь, відкритий – кілька можливих відповідей); необхідний часовий проміжок для обговорення [389].

При формуванні життєвих цінностей студентів в американських закладах вищої освіти використовують такі *типи кейсів*: кейс-випадок (для ілюстрації певної ідеї або представлення певного життєвого ідеалу), кейс-вправа (найчастіше застосовується для проведення кількісного аналізу наявних потреб і цінностей) і кейс-ситуація (формулюється запитання: «Чому ситуація набула такого розвитку і як становище можна виправити?»).

На виклики глобальної інформатизації та прискореного розвитку ІТ більшість американських навчальних закладів стали використовувати в освітньому процесі метод – «*тайм-лайн*» (Time-line), який має на меті допомогти проілюструвати для студентів розвиток певних подій і фактів у часі та просторі в їх хронологічній послідовності за допомогою зображення, фотоматеріалів, аудіо- та відеофайлів [307]. Це можуть бути біографічні довідки, хронологія подій, історія певних заходів чи процесів. При цьому метод «тайм-лайну» дозволяє розповідати кілька історій паралельно, або ж розбити тимчасову подієву життєву шкалу на кілька частин.

В останнє десятиліття в американській педагогічній практиці стали

активно використовувати *скрайбінг* (від англ. «scribe» – створювати ескізи або малюнки) як інноваційну технологію аудіовізуальної підтримки освітнього процесу та водночас продуктивний інтерактивний засіб для концептуалізації навчальної інформації. Першим розробником скрайбінгу став американський викладач Пол Богуш [140], який довів ефективність впровадження в освітній процес скрайб-презентації. Дослідник проблеми упровадження освітніх інновацій в американську вищу освіту Кен Робінсон запропонував модернізований скрайб для освітнього веб-простору [140].

Насьогодні в освітньому середовищі розроблені та впроваджуються різні види скрайбінгу: відеоскрайбінг, скрайбінг-презентація, фасилітація та ін. [191]. Зокрема, скрайбінг-фасилітація (від англ. facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) використовується для полегшення перекладу інформації зі словесної форми у візуальну, фіксуючи її в режимі реального часу.

Як свідчить огляд соціальних мереж, в американському молодіжному середовищі в останнє десятиріччя все частіше для формування життєвих цінностей у закладах вищої освіти використовують метод «флешмобу», що є спланованою через Інтернет чи засоби стільникового зв'язку масовою акцією у громадському місці [338]. Основні характеристики флешмобу: ініціатором флешмобу може бути одна людина, яка надсилає повідомлення щодо проведення заходу через мережеві спільноти або засоби комунікації (наприклад, sms-повідомлення) своєму знайомому, або розміщує оголошення на відкритому мережевому ресурсі. Якщо ідея флешмобу видається отримувачу цікавою, він передає її своїм знайомим, а ті – своїм. Тобто флешмоб організовується шляхом ланцюгового поширення інформації неформальними каналами комунікації.

Причому подія, про яку студент не просто дізнався у спільноті чи на форумі, а й у якій взяв реальну участь, стає частиною його «Я» Це набагато сильніше впливає на його свідомість, ніж почута інформація чи побачена життєва ситуація. Те, що стало частиною життєвого досвіду студента, починає, відповідно, переживатися як частина реальної історії його особистості та прийматися як власне переконання, що втілюється як життєва цінність.

Використання інтерактивних методів в освітньому процесі американського закладу вищої освіти здійснюється у форматі міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі. Найпродуктивнішим таким форматом в американських закладах вищої освіти визнано – «коучинг» (*coaching*) [431].

Формат коучингу активно використовується особливо у приватних ЗВО у США та передбачає формулювання і максимально швидке досягнення мети шляхом мобілізації внутрішнього життєвого потенціалу, засвоєння провідних життєвих стратегій для отримання бажаного результату, розвиток необхідних задатків (здібностей) і вдосконалення життєвих навичок студента [389, с. 207].

Тобто, коучинг (*coaching*) – це система взаємодії особистостей коуча (тренера) і студента, спрямована на швидке досягнення позитивних результатів у режимі «тут і зараз» [388].

Історія появи поняття «коуч» сягає ще початку XIX ст. коли дослідники розуміли під ним «те, що швидко доставляє до мети і допомагає рухатися» [389, с. 210]. Пізніше за допомогою терміну «коучинг» означували будь-яку діяльність, яка передбачала здійснення консультування, інструктування або наставництво. З 80-х років XX століття ефективність від використання технології коучингу була офіційно визнана у сфері бізнесу. Запровадження коучингу в американській освіті здійснюється на початку 90-х років XX століття. У 2001 році у США професія коуча-викладача стає офіційно визнаною [436].

Наприкінці XX ст. в американській педагогічній практиці з'являються особистий і діловий види коучів [388]. З 1994 року дослідницька увага Міжнародної Академії Коучинга, заснованої у США, фокусується на таких видах коучингу: лайф-коучинг, груповий коучинг, спеціалізований коучинг, коучинг для вищого менеджменту, бізнес-коучинг [436].

Американський дослідник Дж. Леонард Томас (J. Leonard Thomas) у 1998 році створив TeleClass.com, віртуальний університет коучів із більш ніж 20000 студентів, пропонуючи більше 100 різних предметів у тиждень [463]. Учений написав також 28 персональних і професійних розвиваючих програм, в

тому числі: «Особистий фундамент», «Ідеальне життя» [460]. Він особисто сприяв офіційному визнанню у США професії коуча в 2001 році.

Дж. Томас означає коучинг (*Coaching*) «як навчальну систему, що базується на поєднанні принципів консультування і тренінгу та має на меті не повчання, а мотивування суб'єктів навчального процесу до якісних змін» [463, с. 27].

Інший американський учений – Мерілін Кохман (Marilyn Kochman) розглядає коучинг як взаємодію особистостей студента і викладача (в якості консультанта і тренера – «коуча»), що спрямована на швидке досягнення позитивних результатів в даний момент [388].

На сьогодні в світі існує приблизно 50 шкіл і біля 500 видів коучингу, починаючи від VIP-коучингу і закінчуючи соціальною роботою. При цьому в американській освітній системі активно пропагуються і розвиваються такі види коучингу: коучинг топ-менеджменту, коучинг високої ефективності, коучинг команд, кар'єрний коучинг, коучинг особистої ефективності, лайф-коучинг, коучинг відносин [190].

Основним завданням коучингу у вищій освіті американські вчені вбачають надання студентам допомоги щодо розвитку їх професійних та життєвих компетенцій, усунення перепон на фаховому та особистісному життєвому шляху [436]. Саме завдяки коучингу активізуються механізми особистісної мотивації студентів самостійно отримувати необхідні теоретичні знання, оволодівати практичними фаховими вміннями, досягати високих професійних результатів та удосконалювати систему власних життєвих цінностей.

Американські практики Д. Паркер (D. Parker), Л. Роландс (L. Rolands), Ш. Савиловський (Sh. Sawilowsky) відзначають, що основними принципами, якими керується коуч і студент у процесі міжособистісної взаємодії є такі: принцип *усвідомлення та відповідальності* (забезпечує перехід від мотивації «уникання невдач» до мотивації «досягнення успіху»), принцип *єдності і взаємодії* (визначає шлях досягнення певних результатів щодо одних питань шляхом застосування вже здобутих позитивних результатів щодо інших

питань), принцип *гнучкості* (передбачає виявлення гнучкості мислення, усвідомлення «позитивних» і «негативних» сторін певних стилів життєвої поведінки та алгоритмів власної життєдіяльності), принцип *партнерства* (передбачає постійне комунікативне співробітництво у вигляді консультацій та тренінгів), принцип *ієрархічності розвитку* [431].

Результати досліджень цих американських педагогів-практиків засвідчили, що саме в парадигмі коучингу відбувається формулювання і максимально швидке досягнення мети шляхом мобілізації внутрішнього життєвого потенціалу, засвоєння студентом провідних життєвих стратегій і навичок конструювання життєвої перспективи [431].

Загалом парадигма коучингу як особливого стилю навчальної взаємодії у процесі формування життєвих цінностей студентів в американських закладах вищої освіти базується на наступних позиціях: 1) студент здатен змінюватися лише в тому випадку, коли сам захоче цього і готовий до цього; 2) переконання студента щодо власних можливостей, напряду пов'язані з його особистісними досягненнями; 3) те, як студент визначає успіх, здійснює прямий вплив на його досягнення; 4) студент часто обмежує свій життєвий потенціал власними життєвими переконаннями; 5) студент вчиться лише тоді, коли він безпосередньо залучений до освітнього процесу; 6) засвоєння знань, умінь і навичок як власних переконань відбувається лише тоді, коли студент свідомо мислить і будує плани на майбутнє; 7) модернізація життєвих цінностей має бути прогресивно динамічною. Водночас формат коучингу задля підвищення навчального ентузіазму студента передбачає створення креативної атмосфери, особливого простору пошуку альтернатив, атмосфери довіри, в якій студент відчуває себе корисним в соціумі [389, с. 210].

Практична діяльність американських педагогів-коучів Тіма Тебома (Tim Theeboom), Біанки Беерсма (Bianca Beersma) та Віанени Аннеліс (Vianena Annelies) [459] засвідчила, що під час запровадження формату коучингу закладами вищої освіти найбільш дієвим є використання таких специфічних інтерактивних методів, як: *метод конкретних ситуацій* (в основі лежить принцип вдосконалення власних знань, який реалізується лише через розгляд,

вивчення та обговорення конкретних проблемних життєвих ситуацій), *метод емоційного стимулювання* (в основі лежить принцип формування пізнавального інтересу шляхом створення позитивних емоцій до запропонованого виду діяльності, підвищення зацікавленості та мотивації до освітнього процесу), *метод проектів* (в основі лежить принцип самостійного конструювання знань та орієнтації в інформаційному просторі), *метод презентації* (в основі лежать принципи публічної демонстрації результатів вирішення завдання та захисту обраної траєкторії дій). При цьому позитивним результатом педагогічного коучингу в системі вищої освіти США є набуття студентом здатності самостійно вибудувувати позитивний ряд власних життєвих переконань: хочу – можу – вірю – дію – маю результат [389, с. 213].

Як свідчить американська педагогічна практика [431], формат коучингу передбачає застосування інтерактивних методів у площині фідбек-векторного спрямування. Фідбек (*feedback*) – у широкому значенні означає зворотний зв'язок у вигляді відгуку, відзиву, тобто зворотньої реакції на яку-небудь дію чи подію [442]. Зокрема, коли викладач читає лекцію, то він щоразу чекає виявлення зворотньої реакції: коли студенти будуть обговорювати представлену освітню інформацію та ставити питання. Водночас на фідбек у значенні «відгуку» чекають і студенти від викладача, коли представляють власні доробки (реферати, курсові та дипломні роботи, творчі проекти тощо). При цьому правильно організований фідбек допомагає поліпшити якість виховної роботи і дати поштовх до подальшого життєвого розвитку студента.

Застосування фідбек-векторного спрямування в освітньому процесі у закладах вищої освіти США полягає в тому, що початок і кінець фідбека містить позитив і похвалу, а в середині – необхідні критику і зауваження. Завдяки цьому американські студенти прислухаються до критики, сприймають зауваження і модернізують власні життєві цінності [323]. При цьому для організації ефективного фідбека американські студенти використовують різні веб-сервери та соціальні мережі [329].

Досить поширеною соціальною мережею у США у XXI ст. є Skype-простір. Як свідчить американська педагогічна практика, організація процесу

формування життєвих цінностей студентів із застосуванням даного ресурсу має багато позитивних вигод [259; 274; 276; 355; 467]. Через участь на спеціальній соціальній платформі «Skype in the Classroom» (<https://education.skype.com/>) в онлайн-екскурсіях, онлайн-подорожах, онлайн-комунікаціях завдяки демонстрації фото і відеоматеріалів, що відбувається в режимі реального часу в мережі Інтернет, студент має можливість у зручний для себе час переймати життєвий досвід, знаходити партнерів для організації та участі в освітніх проектах. При цьому ефективною інтерактивною формою навчання (отримання нової інформації та удосконалення життєвих навичок) зарекомендував себе «вебінар» (*webinar*), суть якого полягає у візуальній когнітивній розвідці щодо прийнятних в соціумі цінностей та наповнення ціннісних стимулів зрозумілим змістом під час семінарів і тренінгів, організованих у режимі відео-конференції або інтернет-телефонії (<https://www.lifewire.com/what-is-a-webinar-3486257>). Вебінар як особлива форма навчання з'явилася у США в кінці 1990-х рр., коли в мережі Інтернет стали масово використовуватися надійні системи конференц-зв'язку. На сьогодні американські викладачі розглядають вебінар як інтерактивне навчальне заняття в мережі, що забезпечує присутність усіх учасників освітнього процесу і проводиться викладачем дистанційно з використанням різноманітних програмних засобів та мережевих ресурсів, які забезпечують високу інформаційну насиченість і активність студентів у режимі реального часу [256; 276; 354; 467; 479].

В американських закладах вищої освіти з початку XXI ст. набув поширення також інтерактивний простір SPARK! LAB, у якому для більш результативного та емоційного сприйняття і вивчення навколишнього світу (соціуму, себе в ньому) поєднують в єдиній програмі технології та мистецтво [323]. Така програма реалізується з використанням інтерактивних методів: «кріолабораторія», «лабораторія винаходів», «магічна лабораторія», «майстер-класи», завдяки яким молодим людям доносяться цінності життя у США, а їх особистісні творчі цінності стають життєвими переконаннями і орієнтирами в подальшій життєдіяльності.

Основним вектором організації «SPARK! LAB-простору є позиція

«виникнення ідеї зі спалаху», а провідними принципами – заклики: «Подумай! Вивчи! Створи! Випробуй! Оціни! Виправ! Переконайся у дієвості! Прийми як цінність! Реалізуй!»

Загалом, визначальними ознаками використання інтерактивних методів та інтерактивної взаємодії при формуванні життєвих цінностей студентів у закладі вищої освіти США є: множинність думок, активний діалог, самостійна пізнавальна діяльність, індивідуальне творче ставлення до явищ і предметів життя, свобода вибору життєвих орієнтацій, створення ситуацій життєвого успіху, ментальна рефлексія, швидке самоствердження і постійне самовдосконалення [436; 455]. При цьому стратегія впровадження інтерактивних інструментів в освітній процес реалізується в режимі «win-win», коли студент і викладач отримують задоволення від когнітивної взаємодії та життєвого співробітництва.

Відмітимо, що практично-результативний блок моделі формування життєвих цінностей студентів у американських закладах вищої освіти, представленої на рис. 2.1 передбачає практичне використання студентами набутих життєвих цінностей у життєвих ситуаціях, збагачення життєвого досвіду і розширення життєвого потенціалу.

Рефлексивно-діагностичний блок моделі вимагає виділення позитивних моментів та негативних наслідків дотримання студентом сформованих у нього життєвих цінностей у тих чи інших життєвих ситуаціях у процесі здійснення життєдіяльності. На основі цих даних відбувається трансформація системи життєвих цінностей студентів з подальшим спрямуванням на цільовий блок моделі.

Тобто ефективне функціонування моделі формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США взаємопов'язане з урахуванням особливостей трансформування даних цінностей для американської молоді. Розглянемо в наступному підрозділі основні чинники та характерні риси такого трансформування.

2.3. Трансформація життєвих цінностей американських студентів у XXI ст.

Як справедливо зазначають у своїх наукових доробках американські дослідники: П. Абрамсон [253], В. Бакер [367], Р. Інглехарт [367], та українські вчені: Т. Воропаєва [471], С. Резнік [172], І. Шапошникова [240], молодому поколінню в силу їх вікової природи та особливостей внутрішнього світу притаманне постійне прагнення до динамічності та мінливості.

Дослідження, проведені американськими вченими К. Брайаном, Дж. Кухом, І. Кінзі, Дж. Баклі [299], акцентують увагу на ціннісній еволюції у свідомості американських студентів. З початку XXI ст. для них став більш характерним розвиток ціннісно-сміслового поля по векторах толерантності, полікультурності, впевненості у власних силах, потенціалу і можливостей, активної життєвої позиції та ставлення до життя в настановах «задоволення» і «щастя», що пояснюється розквітом США в економічній, політичній, соціальній сферах та зверненням поглядів молоді на Америку, як взірць цивілізаційного, демократичного, вільного і полікультурного суспільного розвитку.

2019–2020 рр. відзначилися низкою політичних, економічних, демографічних кризових явищ. По всій планеті спостерігалися стихійні лиха, економічні катаклізми та спалахи військових конфліктів. Загострилися екологічні проблеми та поширилися різні хвороби серед людей. Не минули такі негативні процеси і США (і Україну). Більшість американських громадян вперше за багато років відчувають себе незахищеними і перебувають в стані постійної тривоги і депресії, або ж стають агресивними злочинцями. Як наслідок у молодіжному середовищі проявляються суперечності між необхідністю прийняття нових життєвих цінностей і недовірою до пропонованої соціумом (суспільством, державою) ціннісної парадигми. Треба віддати належне американським закладам вищої освіти, які в непростих умовах сьогодення, не покидають студентів на ласку долі, а намагаються знайти

швидкі та ефективні рецепти і засоби вирішення цих суперечностей. Зокрема, в Американському університеті у м. Вашингтон в освітній процес впроваджують спеціальні курси під об'єднавчою назвою «Комплексні проблеми» [259]. Бернард коледж акцентує увагу студентів на гендерних життєвих проблемах та залучає їх до безпосереднього вирішення питання подолання гендерної нерівності у суспільному розвитку [276]. В даному закладі студенти також залучаються до Кампусу «Сталий розвиток та кліматичні дії» та до інтерактивних досліджень щодо розв'язання різних життєвих кризових ситуацій (наприклад, насильство в сім'ї). В Гарвардському університеті удосконалюють моделі морально-етичної поведінки студентів стосовно того, що вони говорять та роблять, в усіх сферах їхньої життєдіяльності (див. Додаток А).

Загалом, як доречно зазначають українські дослідники В. Банах і Л. Банах [4], Т. Селюкова, Н. Андріїв [185], Ю. Шайгородський [238] та американські вчені П. Гастон [345], Дж. Келлі, Дж. Холт, Р. Патель, В. Нолет [377], К. Керр [379], Е. Кім, Ф. Ньютон, Р. Дауні, С. Бентон [425], Дж. Понзеті [427], П. Тейлор [458], на формування і розвиток життєвих цінностей американських студентів здійснюють вплив різні чинники: політичні, економічні, суспільні, соціальні, національно-культурні, духовно-моральні, освітні, професійні, індивідуально-особистісні, родинні (сімейні).

Суспільно-політичні чинники впливають на змінність політичного устрою та визначають особливості і рівень суспільного розвитку в конкретному історичному періоді [326; 423]. Якщо суспільство переживає певні кризові процеси, то відбувається перегляд життєвих цінностей молодого покоління [4, с. 15]. Наприклад, за часів президентства Б. Обама у США, серед американського населення превалювали настрої полікультурності, відкритості, довіри до органів влади, впевненості у життєвій безпеці. На сьогодні в США американська студентська молодь прагне до таких життєвих цінностей, як особиста безпека, здоров'я, належне матеріальне забезпечення, інклюзивність, гендерна рівність, уникнення сексуального та сімейного насилля. Переживання

життєвої кризи у частини американців супроводжується також десоціальною або ресоціальною життєвою поведінкою. У зв'язку з цим американські ЗВО (наприклад, Американський університет [256] та Коледж Бернарда [276; 277]) переорієнтують освітній процес на формування інклюзивних, гендерних, безпекових життєвих цінностей (див. Додаток А).

До суспільних чинників, на яких часто акцентується увага в американській вищій освіті в ХХІ ст., згідно з доробком американських учених П. Альтбах, П. Бердах, П. Гумпорт, належать розвиток демократії, плюралізму та інклюзії в суспільстві, а також духовно-моральні, культурологічні і науково-технічні стандарти суспільних взаємин [257]. Так, в Американському університеті освітній курс «Погляди на інклюзивне майбутнє» («Envisioning an Inclusive Future») спрямовується на прийняття студентами переконання щодо необхідності подолання соціальної нерівності у соціумі та розвитку інклюзивного суспільства (див. Додаток А).

Американські вчені Дж. Кахне і С. Спорт [327], досліджуючи громадянські цінності особистості, дійшли висновку, що активна участь у громадських справах детермінує усвідомлене прийняття студентом таких життєвих цінностей, як громадянський обов'язок, громадянська відповідальність та громадянська безпека. Чим більше успішних громадських справ, тим сенситивніше американський студент ставиться до громадянських цінностей [364; 422].

Економічні чинники визначають рівень економічної незалежності країни та стабільність економічного зростання [474]. При цьому нові економічні стандарти вимагають оновлення ринку праці. В даних умовах американські студенти більше акцентують увагу на таких життєвих цінностях, як: висока заробітна плата, чітка визначеність фахових обов'язків та завдань, можливість кар'єрного зростання, цікава робота, можливість удосконалення професійних компетенцій, можливість працювати стабільно, самостійно та за гнучким графіком. А матеріальний ресурс стає інтегруючим фактором для розвитку цих цінностей у ході освітнього процесу в ЗВО.

Соціальні чинники зумовлюють розподіл ролей та взаємодію соціальних груп, традиції та історичну пам'ять нації, народу, вплив засобів масової інформації, існування ідеалів та виділення смисложиттєвих орієнтирів для окремих соціальних груп [271; 322].

Поділяємо позицію І. Шапошникової, що в умовах соціального розшарування у суспільстві, у студентів загострюються почуття причетності до забезпечення рівного доступу до соціальних благ. Життєві цінності: соціальна відповідальність та справедливість приймаються у площині критичного ставлення до соціальних структур та одночасного підвищення соціальної активності та соціалізації загалом [31; 271].

Американська антропологиня Маргарет Мід (Margaret Mead), досліджуючи процес соціалізації молоді, виділила види культур щодо соціальних взаємин у суспільстві, а саме: 1) постфігуративну, що характерна для суспільств з традиційним укладом життя людей і орієнтована на минулий досвід; 2) конфігуративну, що передбачає зростання молодих людей на основі власного життєвого досвіду взаємодії без урахування надбань минулого; 3) префігуративну, що орієнтована на конструювання життєвого досвіду на основі рівнопартнерської взаємодії і врахування позитивного досвіду минулого покоління та власного досвіду [271].

Відмітимо, що американське суспільство на сьогодні розвивається у площині префігуративної культури суспільних взаємин, а тому американська молодь, опираючись на цінності, закладені старшим поколінням, спрямовується на швидке засвоєння нових ціннісних соціальних вимог та активно приймає участь у конструюванні нового ціннісного середовища у соціумі (яким послуговуються вже в подальшому, як самі молоді люди, так і старше покоління). Оскільки українське суспільство перебуває в площині конфігуративної культури, то українські студенти на сьогодні визначають ціннісні орієнтири власного життя переважно із взаємин з однолітками (на основі власних проб та помилок). При цьому вони відмежовуються від життєвого досвіду і цінностей старшого покоління, як від пострадянського синдрому.

Зауважимо, що трансформація життєвих цінностей студентів великою мірою відбувається під впливом ЗМІ та реклами. Досить часто тут лунає не лише позитивна, а й негативна інформація, зокрема щодо зростаючого насилля, кризи і нестабільності, що має місце останнім часом. Це детермінує у молодих людей страх (часом паніку), невпевненість у собі та у власній безпеці, невизначеність щодо достатнього матеріального забезпечення подальшого власного життя, а звідси і зростання злочинності.

Національно-культурні чинники забезпечують ціннісний простір для самоіндефікації особистості на базі національних традицій, звичаїв та культурних здобутків [366; 367]. Детермінуючи також загальний рівень культурної підготовки студента, ці фактори спонукають його до вияву внутрішньої потреби щодо освоєння гуманістичних цінностей та керування ними у власному житті [392]. Удосконалення освітнього середовища американських ЗВО на національній та світовій культурологічних платформах сприяє потребі студентів у збагаченні власної культурно-ціннісної життєвої сфери.

Освітні чинники пов'язані із особливостями освітнього процесу в ЗВО та перспективами освітніх реформ. Американський педагог-практик А. Сейдман (A. Seidman), відмічає, що з початку XXI ст. американські заклади вищої освіти в основу власної освітньої стратегії покладають створення максимально комфортних умов для студентів, щоб вони, набуваючи цінностей у ході освітнього процесу, могли в майбутньому досягти життєвого успіху [445]. З цією метою більшість закладів, окреслюючи формулу життєвого успіху американського молодого покоління, з початку навчання студентів здійснюють діагностику їхніх життєвих потреб, наявних у них цінностей та життєвого досвіду, визначають фактори, які усуватимуть освітні бар'єри на шляху задоволення цих потреб та коригують навчальні плани для всебічного використання життєвого потенціалу [425]. Забезпечується це, передусім, наданням студенту можливості самому скласти власну освітню програму, обираючи необхідні для його подальшої життєдіяльності освітні курси.

Як правило, в американських ЗВО перед початком навчального року на веб-сайтах закладів представляється перелік обов'язкових базисних та факультативних за вибором курсів із зазначенням, яка інформація буде представлена, який викладач буде її подавати та час заняття [259; 274; 276; 355; 467]. Студент, вивчаючи освітні пропозиції, сам формує для себе необхідну навчальну програму, komponуючи її з базисних та самостійно обраних факультативних курсів. При цьому відбувається саморефлексія і коректування життєвих цінностей студентів.

Професійні чинники визначають характер формування життєвих цінностей студентів у площині здобуття ними компетентностей щодо майбутнього професійного фаху [282; 345].

Індивідуально-особистісні чинники пов'язані з особливостями індивідуального розвитку та власного життєвого світобачення. Особисті життєві уподобання та переконання у значимості тієї чи іншої життєвої цінності спонукають студента до активізації пізнавального пошуку під час навчання у ЗВО. Навички самоорганізації, раціонального використання навчального часу, усвідомлений підхід до здобуття життєво необхідних знань, умінь та навичок, упевненість у своїх життєвих (в т.ч. освітньо-пізнавальних) силах, самооцінка власних академічних та життєвих досягнень, здатність до саморефлексії та корекції життєвих орієнтирів, уміння знаходити вихід з будь-якої життєвої кризи, спрямованість на уникнення або розв'язання життєвих конфліктів – все це в комплексі сприяє зміцненню і збагаченню життєвого досвіду студента та підвищує результативність навчання в закладі. Причому, як доречно відмічають В. Банах і Л. Банах, чітко окреслена пізнавальна мотивація стимулює особистість до заінтересованого життєвого самовдосконалення та зростання [4, с. 14].

А тому основним завданням освітнього процесу в американських закладах вищої освіти на сьогодні є вмотивоване скеровування розвитку нових життєвих цінностей студентської молоді по векторах позитивного особистісного зростання у площині індивідуальної ідентичності [445].

Американські дослідники [355; 377] вважають, що глобалізація та інформатизація вищої освіти у США сприяла появі з початку ХХІ ст. орієнтованих на ринок віртуальних університетів (першим з яких був Міжнародний університет Джонса) та прискорила широкомасштабне використання ІТ в освітньому процесі. Сьогодні більше половини усіх закладів вищої освіти США пропонують навчання за електронною (дистанційною) формою [104].

Отже, становлення та трансформація життєвих цінностей американських студентів (як, зрештою, і українських молодих людей) відбувається в багатовимірній системі координат – політичних, економічних, суспільних, соціальних, національно-культурних, морально-духовних, освітніх, професійних, індивідуально-особистісних, родинних (сімейних) чинників. На основі значень різних впливів цих чинників на життєво-сміслову сферу особистості і вибудовується ціннісний базис її життя.

Аналізуючи у дослідженні трансформаційні процеси ціннісно-сміслові сфери буття американської молоді упродовж останніх 20-ти років, дійшли висновку, що різка зміна спрямованості впливу хоч би одного із зазначених чинників детермінує посилення кризових явищ у її житті. Розв'язання кризових життєвих ситуацій вимагає конструювання нової ціннісної парадигми: оскільки стара система цінностей не надає можливості для успішного знаходження рішення життєвої проблеми [4; 83; 348].

Відмітимо, що виділені чинники впливу відзначаються специфічними особливостями детермінування трансформаційних процесів у системі життєвих цінностей сучасної американської студентської молоді. Урахування їх у закладі вищої освіти, як справедливо відмічає американський дослідник Г. Колліер [315], дозволяє організовувати освітній процес відповідно до вимог часу та рівня розвитку соціального середовища та особистості в ньому.

Згідно з доробком українського вченого С. Резніка, формування життєвих цінностей особистості молоді людини та здобуття нею вищої освіти взаємопов'язані процеси [172]. З одного боку, наявні життєві цінності та

життєвий досвід, потенціал студента є базисом при розробці навчальних планів і програм, а з іншого – рівень організації освітнього процесу безпосередньо впливає на повноту і дієвість засвоєння студентом певної системи життєвих цінностей [172].

При цьому американська педагогічна практика вбачає важливою і доречною у XXI ст. спрямованість освітнього процесу у закладі вищої освіти на те, щоб студент у житті навчився керуватися свідомим вибором комплексу життєвих цінностей задля не лише прагнення відчувати позитивні переживання від прийняття тих чи інших життєвих орієнтирів, а й для уникнення маніпуляції зі сторони будь-якого соціуму з негативними наслідками для його особистості.

Висновки до другого розділу

У результаті аналізу навчальних планів і програм у низці американських закладів вищої освіти доведено, що створення гармонійного «ментального простору» для особистості є важливим концептуальним підґрунтям при визначенні векторної спрямованості формування життєвих цінностей студента.

Менталітет студентів розглядається в дослідженні як сформована система елементів їхнього духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи їхньої навчальної діяльності, що включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення, які визначають здатність сприймати чи діяти відповідно до прийнятих життєвих цінностей.

У дослідженні трактуємо сенситивність студента з точки зору його характеристичної особливості, що проявляється у підвищеній емоційній чутливості до подій, котрі відбуваються з ним.

Встановлено, що у сучасних закладах вищої освіти США життєві цінності студентів формуються у різних площинах освітньо-виховного процесу як під час аудиторних занять, так і в позааудиторний час.

З'ясовано, що засвоєння життєвих цінностей студентами відбувається

згідно з алгоритмом, який передбачає здійснення низки кроків, починаючи з уведення у ціннісну атмосферу і закінчуючи запуском механізму постійного оновлення життєвих ціннісних стимулів на основі сенситивності.

Визначено, що у XXI ст. заклади вищої освіти США при формуванні життєвих цінностей у студентів ефективно використовують інтерактивні інструменти, а саме: інтерактивні освітні зони та інформаційно-комунікаційне освітнє середовище; інтерактивні методи і формат коучингу; фідбек-векторне спрямування; Skype-простір; SPARK! LAB-простір. Причому сутність застосування інтерактивних інструментів у системі американської вищої освіти полягає в тому, що освітній процес відбувається за умови постійного активного моделювання життєвих ситуацій, спільного розв'язання життєвих проблем усіма суб'єктами взаємодії. Інтерактивні методики сприяють ефективному оволодінню знаннями, навичками і вміннями, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва і взаємодії.

Укладено модель формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США за такими структурними блоками: цільовий (мета, завдання), методологічний (підходи до орієнтації освітнього процесу на особистість студента), суб'єкт-об'єктний (студент, життєві принципи та ієрархія життєвих цінностей, принципи та функції освітнього процесу в спектрі формування життєвих цінностей студентів), змістовий (в різних площинах освітнього процесу – духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого розвитку та професійно-фахового становлення), операційно-технологічний (педагогічні технології та методичні інструменти забезпечення ефективності формування життєвих цінностей студентів) та рефлексивно-діагностичний.

Визначено, що формування життєвих цінностей американського студента у ЗВО здійснюється на базі студентоцентрованого, алгоритмічно-діяльнісного, практично-комплексного, професійно-компетентнісного, інтегративно-трансдисциплінарного, полікультурного, гендерного, інклюзивного підходів до

розвитку його особистості з метою скеровування його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження.

Охарактеризовано вплив низки чинників на трансформацію життєвих цінностей американських студентів у XXI столітті, а саме таких, як: політичний, економічний, духовно-моральний, національно-культурологічний, науково-технічний стан розвитку соціального середовища та суспільні вимоги до студента як члена американського суспільства, характер здійснення освітнього процесу у ЗВО та хід освітніх реформ, освітньо-культурний рівень студента, його життєве світобачення і життєві цілі, професійна спрямованість.

З'ясовано, що освітній процес в американському закладі вищої освіти (особливо в приватному закладі) все більш орієнтується на усвідомлене «повернення» студентів зі світу переважно віртуального в реальний, що дає їм змогу усвідомити практичну значущість та істинність тієї чи іншої життєвої цінності.

Зміст розділу відображено в таких публікаціях автора: [121; 122; 150; 151; 152; 153; 154; 155; 156; 157; 159; 160; 383].

РОЗДІЛ 3.

ПРІОРИТЕТНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ США

3.1. Дослідження особливостей формування життєвих цінностей українських студентів

На кожному етапі розвитку суспільства формується специфічна система цінностей його представників. При цьому зміни в політичній, економічній, соціальній та духовній сферах кожного суспільства детермінують зміну життєвих пріоритетів людей. Водночас, зміни життєвих орієнтирів людей, особливо молодого покоління, призводять до коригування суспільної думки. Активним провідником при цьому є освіта, і, зокрема, вища освіта.

Заклади вищої освіти, організовуючи освітній процес, орієнтують свої навчальні плани і програми на формування такої системи життєвих пріоритетів студентів, яка, з одного боку відображає життєві запити суспільства, а з другого – спрямовує її на індивідуальний та всебічний розвиток кожної особистості.

Зазначимо, що зміни, які відбулися в політичній і соціальній площинах українського суспільства в останні шість років, призвели до змін у системі життєвих цінностей української молоді. Більшою мірою на перший план вийшли – патріотизм, героїзм, милосердя, волонтерство, доброчинність. Проте, на жаль, набула поширення серед молоді й орієнтація на перемогу будь-якою ціною, лицемірство, блюзнірство, цинізм, байдужість, звикання до жорстокості, невисокий професіоналізм.

У зв'язку з цим вивчення проблемних питань життєвих пріоритетів студентів у різні історичні періоди у США є актуальним для педагогічної практики сучасної вищої освіти в Україні. Американське суспільство упродовж свого існування переживало різні соціально-економічні й політичні потрясіння, а сьогодні це одна з найрозвинутіших країн світу, в якій особливе ставлення до

людини, її життєвих цінностей та життєвого потенціалу.

У XXI ст. стрижневим поняттям нової вищої школи в Україні є стратегія розвитку особистості студента, динамічна система його уявлень про своє життя, яка зорієнтовує й спрямовує його діяльність упродовж усього часу навчання у закладі вищої освіти. Саме в цей період студент обирає життєво важливі орієнтири і пріоритети на довготривалу перспективу.

У ході дослідження здійснено аналіз ієрархій життєвих орієнтацій, стратегій і цінностей української молоді, які визначені українськими вченими упродовж останніх 10 років і представлені нами у таблиці Р.1 з Додатку Р.

Зокрема, у 2010 році А. Іванчук здійснила дослідження системи ціннісних орієнтацій студентів (термінальних та інструментальних цінностей) на базі ЗВО м. Києва з використанням методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [88]. Для визначення ціннісних стереотипів, соціальних очікувань, ідеалів та неважливих для студентів цінностей А. Іванчук запропонувала обрати: п'ять цінностей, які б студенти хотіли бачити в образі ідеальної людини; п'ять цінностей своїх одногрупників; п'ять цінностей керівництва університету; п'ять цінностей, які вони хотіли б бачити у себе через 20 років; п'ять цінностей, від яких би вони ніколи не відмовились; п'ять цінностей, від яких вони змогли б відмовитись; п'ять цінностей, які, на їхню думку, є важливими для американських студентів, а також виокремити цінності притаманні українцям. Таким чином ранжуванню було піддано 18 цінностей.

У результаті проведеного анкетування А. Іванчук було виявлено, що в ієрархії термінальних цінностей українських студентів в 2010 р. на першій позиції знаходиться здоров'я, на другій – любов, на третій – саморозвиток, на четвертій – активне дієве життя, а на п'ятій – наявність хороших і вірних друзів (див. рис. П.1 з Додатку П, табл. Р.1 з Додатку Р). Наступні позиції: з 6 по 18 для українців займають – продуктивне життя, щасливе сімейне життя, впевненість у собі, творчість, свобода, пізнання, матеріально забезпечене життя, цікава робота, краса природи та мистецтва, щастя інших, суспільне визнання та розваги.

В ієрархії інструментальних цінностей українських студентів рангові місця представлені таким чином: 1 – життєрадісність, 2 – широта поглядів, 3 – чесність, 4 – освіченість, 5 – чутливість, 6 – відповідальність, 7 – вихованість, 8 – незалежність, 9 – акурантість, 10 – сміливість у відстоюванні власних думок, 11 – ефективність у роботі, 12 – самоконтроль, 13 – терпимість, 14 – старанність, 15 – тверда воля, 16 – високі запити, 17 – раціоналізм, 18 – непримиримість до недоліків (див. рис. П.2 з Додатку П, табл. Р.1 з Додатку Р).

У 2011 році М. Федоренко на базі Інституту педагогіки і психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка продіагностувала сформованість професійно-ціннісних орієнтацій студентів 1–3 курсів. З цією метою дослідниця використала методику «Визначення життєво-професійних цінностей» [220]. Студентам було запропоновано вибрати з 34 тверджень (з них 13 – були професійно орієнтованими) життєво-професійні цінності та розташувати їх за ранговими місцями – від найменш значущої до найбільш значущої цінності. В результаті аналізу такого вибору дослідниця дійшла висновку, що більшість студентів першого курсу на перше місце поставили здоров'я – 25 % (від усієї кількості респондентів); на друге – наявність хороших і вірних друзів – 16,7 %; на третє – цікаву роботу – 15,7 %; на четверте – позитивний соціум – 14,8 %; на п'яте – кар'єрне зростання – 13,9 % (див. табл. Р.2 з Додатку Р).

Ті ж самі студенти на другому курсі такі життєво-професійні цінності, як здоров'я і суспільне визнання вивели на перше місце по 18,20 %; на другому місці – любов до дитини – 16,20 %; на третьому – професійна компетентність – 14,66 %; на четвертому – уміння розуміти дитину – 13,66 %; на п'ятому – наявність хороших і вірних друзів – 11,66 % (див. табл. 3.1).

Студенти третього курсу на перше місце поставили любов до дитини – 23 % (від усієї кількості респондентів); на друге – професійну компетентність – 17,65 %; на третє – кар'єрне зростання – 15,65 %; на четверте – спілкування з учнями, колегами, батьками – 14,65 %; на п'яте – уміння розуміти дитину –

12,65 % (див. табл. Р.2 з Додатку Р).

Таким чином, аналіз результатів проведеного дослідження М. Федоренко за методикою «Визначення життєво-професійних цінностей» показав, що студенти на другому й третьому курсах серед усього масиву цінностей переважно обирають професійні та цінності, що сприятимуть опануванню професії [220].

Згідно з результатами дослідження О. Савчука [182], проведеного у березні-квітні 2012 р., у яких взяло участь 1076 представників української молоді (див. рис. Р.1 з Додатку Р), найбільш значущими виявилися такі цінності: здоров'я – 72 % досліджуваних поставили цю цінність на перше місце; власне благополуччя – 68 %; фізична насолода – 56 % поставили цю цінність на перше місце та розваги – 31 %. Найменш значущими виявилися свобода (21 %), благополуччя близьких друзів (18 %), чесність (14 %), доброта (4 %) [182, с. 63].

У квітні-травні 2013 року на базі 1 і 3 курсів закладів професійної освіти в м. Орджонікідзе Дніпропетровської області вченим П. Драгоєм було здійснено дослідження впливу ціннісних орієнтацій молоді на формування їх життєвих стратегій з використанням запитальника М. Рокича [69].

Аналізуючи результати анкетування, дослідник дійшов висновку, що молоді люди розробляють проект власної майбутньої життєдіяльності на підґрунті певних груп термінальних та інструментальних життєвих цінностей, які виділяються ними в таких життєвих сферах, як: особистісне зростання, любов, схильність і здібності, міжособистісні взаємини і комунікації, самостійність, безпека [69, с. 107].

При порівнянні результатів відповідей першокурсників і третьокурсників було виявлено, що у процесі навчання у молодих людей відбувається переоцінка життєвих орієнтацій. Так, якщо для студентів 1 курсу пріоритетними виділено такі цінності, як: потреба в чесності, правдивості, щирості, терпимість, дисциплінованість, то для студентів 3 курсу більш значимими стають інші цінності: життєрадісність (почуття гумору),

самоосмислення, самоактуалізація, самоконтроль [69].

Загалом в ієрархії термінальних цінностей молодих людей (наприкінці навчання в закладі професійної освіти) перші три місця займають такі життєві цінності, як: 1) особисте здоров'я; 2) щасливе сімейне (родинне) життя; 3) впевненість у своїх силах (задатки, здібності, можливості, потенціал). Серед інструментальних цінностей рангові місця розподілилися таким чином: 1) життєрадісність (почуття гумору); 2) вихованість (гарні манери); 3) чесність та акуратність, а також широта поглядів [69, с. 107].

В 2014 р. дослідницька увага вченої С. Гусаківської була звернена на вивчення ціннісно-сислової сфери українського студентства. В результаті проведеного анкетування серед студентів педагогічних спеціальностей (з використанням власної методики на базі «Опитувальника цінностей» Ш. Шварца) дослідницею було виділено ціннісні уявлення та ідеали майбутніх вихователів. Серед них було виокремлено «цінності-знання», тобто декларативні цінності [62, с. 66], на основі яких формуються нормативні – «ідеали-цінності».

Згідно з результатами дослідницького доробку С. Гусаківської ієрархія нормативних життєвих цінностей студентів-першокурсників має такий вид (у дужках зазначені відповідні середні бали значимості цінності для студентів): 1) «доброта» (4,7); 2) «універсалізм» (4,3); 3) «традиції» (4,01); 4) «безпека» (3,82); 5) «конформність» (3,8); 6) «досягнення» (3,31); 7) «самостійність» (2,9); 8) «влада» (2,51); 9) «гедонізм» (2,41); 10) «стимуляція» (2,25). А нормативні цінності студентів-випускників (5 курс) вибудувалися в таку ієрархію: 1) «безпека» (5,27); 2) «традиції» (4,91); 3) «самостійність» (4,9); 4) «доброта» (4,8); 5) «конформність» (4,5); 6) «влада» (3,8); 7) «досягнення» (3,6); 8) «гедонізм» (3,5); 9) «універсалізм» (3,3); 10) «стимуляція» (2,85) (див. рис. Р.2 з Додатку Р).

Аналізуючи «цінності-стимули» студента (чим він реально керується у поведінці) С. Гусаківська встановила, що ієрархія базових поведінкових життєвих цінностей першокурсників має такий вид (у дужках зазначені

відповідні середні бали значимості цінності для студентів): 1) «самостійність» (2,8); 2) «доброта» (2,7); 3) «досягнення» (2,44); 4) «конформність» (2,4); 5) «універсалізм» (2,35); 6) «традиції» (2,25); 7) «безпека» (2,1); 8) «гедонізм» (1,6); 9) «влада» (1,5); 10) «стимуляція» (1,35) [62, с. 110].

Водночас ієрархія базових поведінкових життєвих цінностей випускників має інший вид (у дужках зазначені відповідні середні бали значимості цінності для студентів): 1) «доброта» (3,9); 2) «самостійність» (3,85); 3) «досягнення» (3,45); 4) «безпека» (3,2); 5) «конформність» (2,6); 6) «універсалізм» (2,55); 7) «гедонізм» (2,51); 8) «влада» (2,5); 9) «традиції» (2,35); 10) «стимуляція» (1,85) (див. рис. Р.3 з Додатку Р):

При цьому життєві «цінності-цілі» першокурсників, за С. Гусаківською, вибудовуються в наступну ієрархію: 1) прив'язаність і любов у сім'ї; 2) гармонійні міжособистісні контакти; 3) паритетні відносини з державою та суспільна безпека; 4) самоповага і повага від інших; 5) особистісне зростання та самореалізація; 6) успішність у навчальній діяльності; 7) здоров'я; 8) любов до дітей; 9) задоволення життям; 10) духовна культура та вихованість; 11) турбота про навколишнє середовище; 12) віра в Бога; 13) матеріальний успіх.

У той же час в ієрархії «цінностей-цілей» п'ятикурсників рангові місця життєвих цінностей розподілилися таким чином: 1) особистісне зростання та самореалізація; 2) прив'язаність і любов у сім'ї; 3) матеріальний успіх; 4) гармонійні міжособистісні контакти; 5) паритетні відносини з державою та суспільна безпека; 6) задоволення життям; 7) любов до дітей; 8) самоповага і повага від інших; 9) успішність у навчальній діяльності; 10) здоров'я; 11) духовна культура та вихованість; 12) турбота про навколишнє середовище; 13) віра в Бога (див. табл. Р.3 з Додатку Р):

В 2015 році вчений О. Столярчук досліджував динаміку життєвих пріоритетів студентської молоді на прикладі студентів – майбутніх учителів філологічних спеціальностей першого, третього та п'ятого курсів ЗВО [199]. Застосовуючи методику самооцінки значущості головних життєвих аспектів юнацтва дослідником було виділено найбільш значимі для студентів аспекти, а

саме: навчання; спілкування з друзями; стосунки з батьками; плани, задуми на майбутнє; стан здоров'я; романтичні стосунки; інтереси та хобі, дозвілля, відпочинок (див. табл. Р.1 з Додатку Р). Причому самооцінка значущості цих аспектів здійснювалася О. Столярчуком за 10-бальною шкалою [199, с. 5].

В 2016 році дослідник О. Зима здійснив діагностику ціннісних орієнтацій студентів (магістерського курсу), яка була реалізована на базі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця [82]. З цією метою ним було використано методику «Діагностика справжньої структури ціннісних орієнтацій особистості», що була запропонована С. Бубноюю [24] для вивчення прояву ціннісних орієнтацій у процесі практичної життєдіяльності особистості (див. табл. Р.1 з Додатку Р).

Результатом діагностування є висновок, що найбільш вагомими ціннісними орієнтаціями для студентів випускних курсів ЗВО є такі (в дужках зазначено процентне вираження надання студентами переваги): 1) «допомога і милосердя до людей» (15 % від загального числа опитаних студентів); 2) «визнання і повага людей та вплив на оточуючих» (15 %), 3) «відпочинок, задоволення та реалізація мрій» (12 %). Причому найнижче студенти оцінили потребу в реальному спілкуванні (2 % від загального числа опитаних), що пояснюється тим, що з активним упровадженням в освітній процес ЗВО віртуального освітнього середовища студенти надають перевагу он-лайн спілкуванню (див. рис. Р.5 з Додатку Р).

Базуючись на отриманих даних діагностики, О. Зима наголошує, що студенти українських ЗВО до власних життєвих цінностей відносять, насамперед, щасливе сімейне життя, наявність вірних друзів, взаємопідтримку близьких людей. Водночас від початку Революції гідності для української молоді стали актуальними й такі життєві цінності, як свобода, патріотизм, готовність до захисту Вітчизни і самопожертва заради щастя рідних [82, с. 291].

Досліджуючи смисложиттєві цінності та орієнтири молоді індустріальних регіонів України М. Альохін провів у 2017 р. анкетування з використанням методів кластерного аналізу та ранжування відповідно до частоти їх обрання

молодими людьми [2]. Так, найвищою смисложиттєвою цінністю молоді індустріального регіону визначає родинне та сімейне благополуччя. 2 і 3 сходинку в ієрархії життєвих цінностей молодих людей із приблизно рівними показниками значущості займають цінності: саморозвиток та самопошук й стабільні соціальні стосунки. Не менш важливими студенти вважають здобуття якісної кар'єри, мандрівки та відкриття світу, матеріальне благополуччя, успішні особисті стосунки, роботу «у задоволення», визнання оточуючих. Найменш значущими є спортивні досягнення, бізнес-успіхи, здоров'я, мовна грамотність, благодійництво, життя заради дітей (див. табл. Р.1 з Додатку Р).

Відмітимо, що, згідно з емпіричними даними, отриманими дослідницею Г. Радчук у 2018 році, була виділена така ієрархія життєвих цінностей студентів: 1) безпека і зрілість, 2) самовизначення, 3) досягнення, 4) соціальність, 5) стимулювання і підтримка традицій, 6) насолода та духовність, 7) соціальна влада, 8) конформізм, 9) соціальна культура [170, с. 16–17].

В цей же час Н. Антонова стверджує, що найбільш значущими життєвими цінностями у період особистісного становлення студента є «щастя рідних», «фізичне здоров'я», «любов», «щаслива сім'я», «душевна гармонія», а менш важливими – цінності «свободи», «естетики», «соціального статусу» та «відпочинку» [3, с. 2].

Підсумовуючи результати попередніх досліджень ціннісно-сміслової життєвої сфери українських студентів, дійшли висновку, що очевидні відмінності між цими результатами обумовлюються, насамперед, специфікою використаних методів та методик, а також рівнем впливу на молодих людей різних чинників: політичних змін, стану суспільного розвитку, соціальних взаємин, освітніх реформ, економічної ситуації, професійних компетентностей, індивідуально-особистісних особливостей; родинних (сімейних) міжособових стосунків.

У даному дослідженні для визначення ієрархії життєвих цінностей

українських студентів нами було здійснено інтегрований підбір методик і виконано емпіричне комплексне дослідження. Зокрема використані методики американських вчених: «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича і «Опитувальник цінностей» Шалом Шварца в адаптації Томаса Гроулінга і Маріан Бін.; укладено анкету для визначення життєвих цінностей студентів у сучасних умовах трансформації суспільних відносин та реформування системи вищої освіти.

Дослідження проводилося на базі 6 українських закладів вищої освіти.

Усього нами було опитано близько 428 студентів різних спеціальностей із переліку приватних, державних та комунальних закладів вищої освіти, а саме: Київського міжнародного університету, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна Академія» Харківської обласної ради, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Університету економіка та права «КРОК», Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Хмельницького національного університету.

Відмітимо, що для проведення анкетування з метою визначення і вивчення життєвих цінностей студентів в Україні часто використовують дві методики: «Морфологічний тест життєвих цінностей» В. Сопіва і Л. Карпушиної (див. Додаток К) та методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (пряме ранжування 2-х класів цінностей: термінальних та інструментальних) у модифікації О. Фанталової («Рівень співвідношення «цінності» і «доступність» в різних життєвих сферах») (див. Додаток Л).

У даному дослідженні ми теж опирались на методику М. Рокича, що використовується й американськими закладами вищої освіти.

Отримані результати анкетування (див. Додаток С) студентів 1 і 3 курсів державних, комунальних і приватних закладів вищої освіти дозволили нам ранжувати термінальні життєві цінності студентів за місцями від 1 до 28 (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1

**Ранжування термінальних життєвих цінностей
українських студентів**

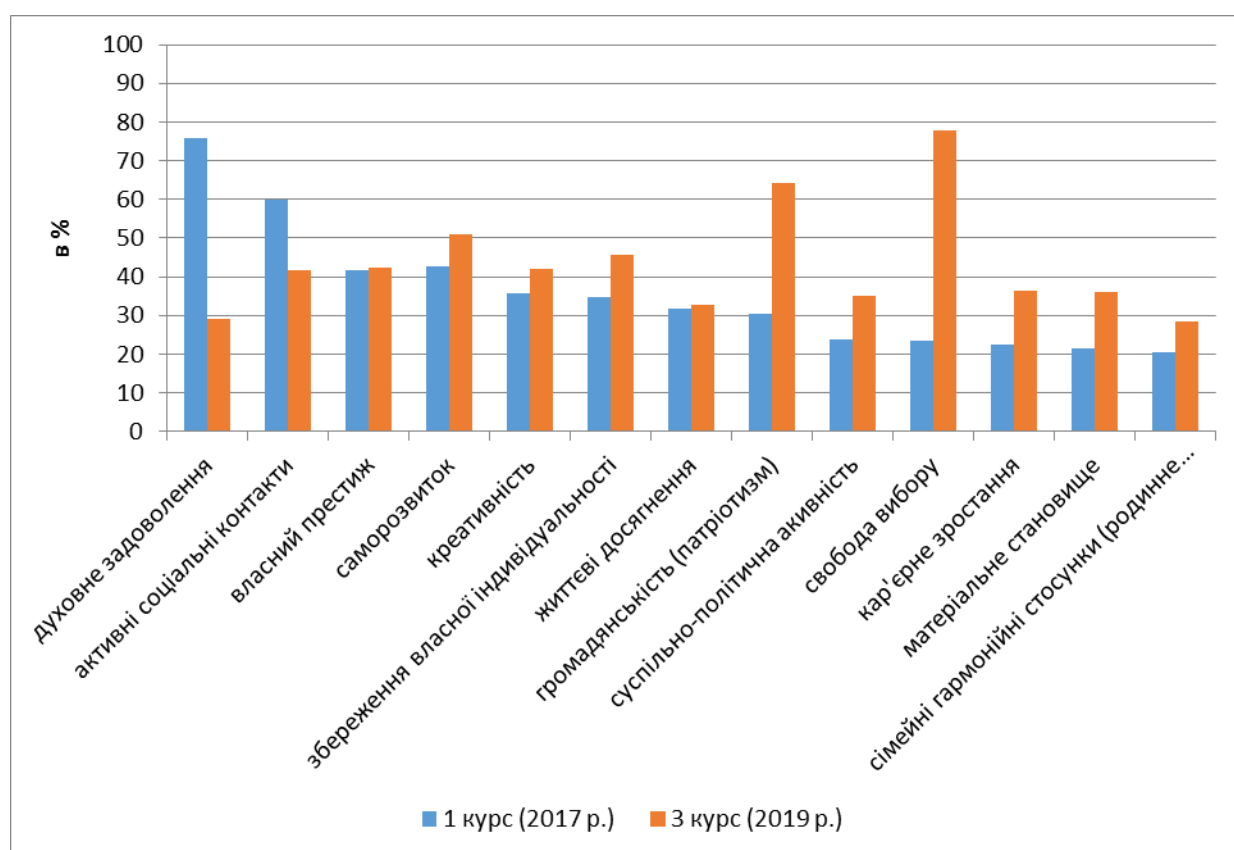
Рангове місце	Життєві цінності	Кількість студентів (у %)	
		2017 р. (1 курс)	2019 р. (3 курс)
1	духовне задоволення (краса природи та мистецтво, насолода прекрасним)	75,8	28,9
2	активні соціальні контакти	59,9	41,6
3	власний престиж	41,8	42,3
4	саморозвиток	42,7	51
5	креативність (цікава, креативна робота)	35,7	42
6	збереження власної індивідуальності	34,8	45,7
7	життєві досягнення	31,7	32,8
8	громадянськість (патріотизм)	30,4	64,2
9	суспільно-політична активність	23,8	35,1
10	свобода вибору	23,4	77,7
11	кар'єрне зростання	22,5	36,5
12	матеріальне становище (матеріально забезпечене життя, власне благополуччя)	21,6	36,2
13	сімейні та родинні гармонійні стосунки (щасливе сімейне життя родинне благополуччя)	20,3	28,5
14	здоров'я	11,9	28,4
15	якісна професійна підготовка	16,3	27,5
16	любов, романтичні взаємини	18,5	25,6
17	активне життя		
18	дружба (наявність хороших, вірних друзів)	12,8	24,2
19	якісна освіта, пізнання	17,6	22,5
20	високий соціальний статус	19,4	22,2
21	щастя, благополуччя інших, допомога	18,9	21,9
22	суспільне визнання, повага	14,5	17,3
23	відпочинок, розваги, хобі, мандрівки	18,1	17,1
24	спілкування	16,6	15,8
25	стабільні й гармонійні соціальні взаємини	8,4	15,5
26	влада	10,1	13,6
27	безпека	9,5	11,1
28	рівні можливості для всіх	8,8	9,3

Згідно з даними таблиць ієрархія основних 13 термінальних життєвих цінностей для студентів 1-го курсу (в 2017 р.) має вид: 1) духовне задоволення, 2) активні соціальні контакти, 3) власний престиж, 4) саморозвиток,

5) креативність; 6) збереження власної індивідуальності, 7) життєві досягнення, 8) громадянськість (патріотизм); 9) суспільно-політична активність; 10) свобода вибору; 11) кар'єрне зростання, 12) матеріальне становище, 13) родинне благополуччя.

Ієрархія основних 13 термінальних життєвих цінностей для студентів 3-го курсу (в 2019 р.) має такий вид: 1) свобода вибору; 2) громадянськість (патріотизм); 3) саморозвиток; 4) збереження власної індивідуальності, 5) власний престиж, 6) креативність, 7) активні соціальні контакти, 8) суспільно-політична активність; 9) матеріальне становище, 10) кар'єрне зростання, 11) життєві досягнення; 12) духовне задоволення, 13) родинне благополуччя.

Розглянемо більш детально змiну значимостi термінальних життєвих цінностей для студентів від 1-го курсу до 3-го курсу (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка зміни ієрархії термінальних життєвих цінностей українських студентів 1 та 3 курсів

Домінування цінності «духовне задоволення» у першокурсників свідчить про те, що одним із основних чинників, які привели студента до ЗВО є інтерес до улюбленої справи, бажання отримати, в першу чергу, моральне задоволення від своїх дій, а потім вже матеріальне. На третьому ж курсі для студента більш значимою є цінність «свобода вибору», що детермінована активною включеністю молодого покоління в Україні у суспільно-політичні події останніх років.

Поняття цінності «життєві досягнення» вказує на бажання отримати значимі для власної особистості та визнані в соціумі результати життєдіяльності, що є ретельно спланованою роботою, вмінням ставити конкретні і реальні цілі на кожному її етапі та досягати цих цілей. У першокурсників вона була на 7 місці, а у третьокурсників перемістилась на 11 місце. Пояснюється це тим, що чим вищий курс навчання, тим більше студента цікавить конкретне кар'єрне зростання, власний престиж та зереження власної індивідуальності.

Цінність «матеріальне становище» з 12 місця для першокурсників перемістилась на 9 місце для третьокурсників. Пояснюється це тим, що на перших роках навчання студенти отримують значну фінансову підтримку від батьків, сім'ї (родини), але в подальші роки ця підтримка вже не задовольняє матеріальні запити і тому вони починають шукати підзаробіток. Крім того студенти усвідомлюють, що реалії сучасного світу диктують умови, в яких багато що визначається фінансовими коштами, відповідно інтерес і любов до улюбленої справи повинні бути підтримані фінансовими вливаннями.

Відмітимо, що у зв'язку із суспільно-політичними змінами в Україні, детермінованими Революцією Гідності, з 2014 року і до сьогодні в українських студентів посилюється інтерес і до розбудови демократичного суспільства, а звідси набрали значимості й такі життєві цінності, як соціально активне життя та соціальне визнання.

Розглянемо, як змінювалась значимість тієї чи іншої термінальної цінності для українського студента упродовж останніх 10 років (навпроти кожної життєвої цінності позначено рангове місце щодо значимості для студента) (див. табл. 3.2):

Таблиця 3.2

**Ранжування термінальних життєвих цінностей українських студентів
2010–2019 рр.**

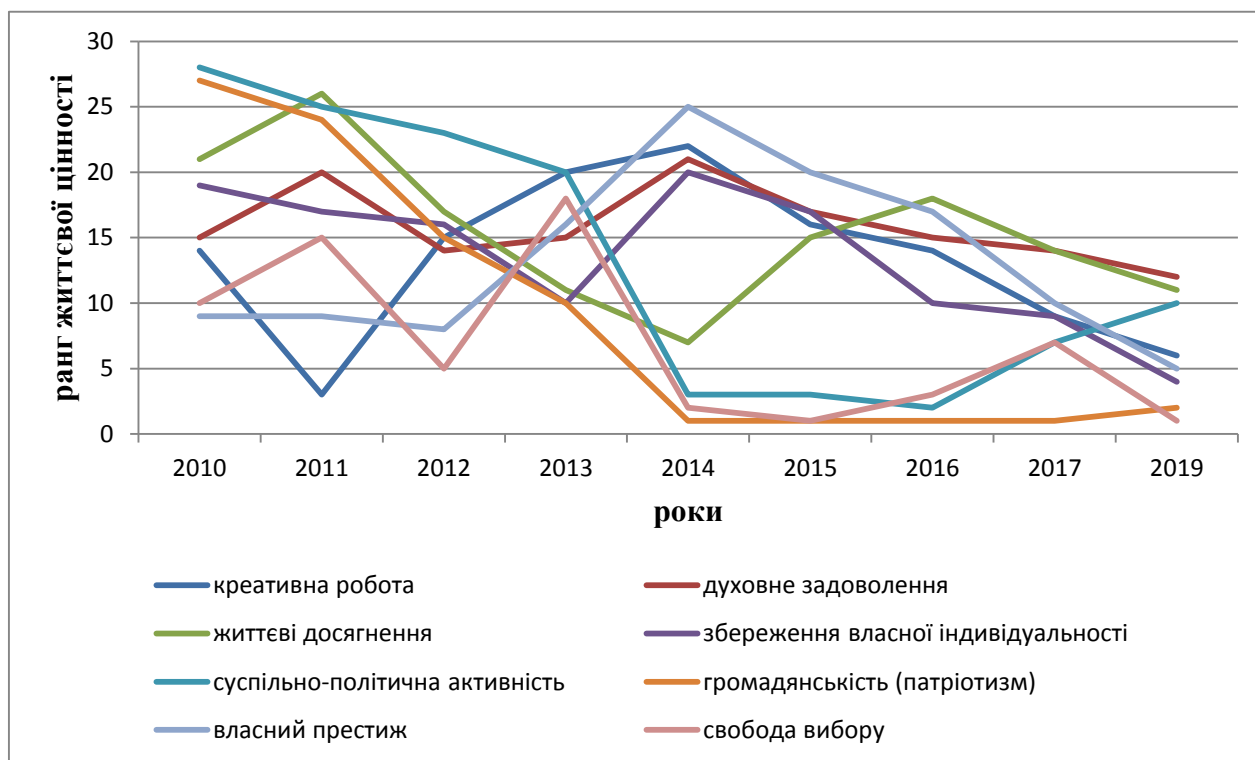
№	Життєві цінності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
1.	здоров'я	1	1	1	1	10	2	7	5	14
2.	любов, романтичні взаємини	2	1	3	10	2	3	6	8	15
3.	саморозвиток	3	7	5	9	1	5	4	2	3
4.	активне життя	4	6	10	12	18	8	9	7	15
5.	наявність хороших, вірних друзів	5	5	11	13	7	6	10	8	17
6.	кар'єрне зростання	6	3	10	17	9	17	10	4	8
7.	щасливе сімейне життя, родинне благополуччя	7	7	5	2	15	1	7	1	13
8.	активні соціальні контакти	8	8	18	3	16	7	5	8	7
9.	власний престиж	9	9	8	16	25	20	17	10	5
10.	свобода вибору	10	15	5	18	2	1	3	7	1
11.	якісна освіта, пізнання	11	11	9		15	5	4	5	18
12.	матеріально забезпечене життя, власне благополуччя	12	13	2	5	3	17	5	7	9
13.	високий соціальний статус	13	18	19	20	2	12	8	10	19
14.	цікава, креативна робота	14	3	15	20	22	16	14	9	6
15.	краса природи та мистецтво, насолода прекрасним, духовне задоволення	15	20	14	15	21	17	15	14	12
16.	щастя, благополуччя інших, допомога	16	10	6	17	4	3	1	7	20
17.	суспільне визнання, повага	17	14	20	19	8	10	2	10	21
18.	відпочинок, розваги, хобі, мандрівки	18	13	4		28	8	3	6	22
19.	якісна професійна підготовка	20	2	10	9	19	12	10	4	14
20.	спілкування, стабільні й гармонійні соціальні взаємини	23	4	7	6	4	6	11	3	24
21.	безпека	26	27	22	17	5	3	5	9	26
22.	влада	24	28	18	20	6	5	4	3	25
23.	життєві досягнення	21	26	17	11	7	15	18	14	11
24.	збереження власної індивідуальності	19	17	16	10	20	17	10	9	4
25.	дружба	22	16	10	7	17	5	4	10	27
26.	суспільно-політична активність	28	25	23	20	3	3	2	7	10
27.	рівні можливості для всіх	25	25	20	15	26	25	24	22	28
28.	громадянськість (патріотизм)	27	24	15	10	1	1	1	1	2

Рис. 3.2. Ранжування ряду термінальних життєвих цінностей українських студентів упродовж 2010–2019 рр.

З рис. 3.2 видно, що саморозвиток для українських студентів було досить значимим до революційних подій 2014 р. З 2014 по 2018 роки студенти акцентували власну увагу на національно-патріотичних цінностях і захисті Вітчизни. На сьогодні значущість саморозвитку знову зростає.

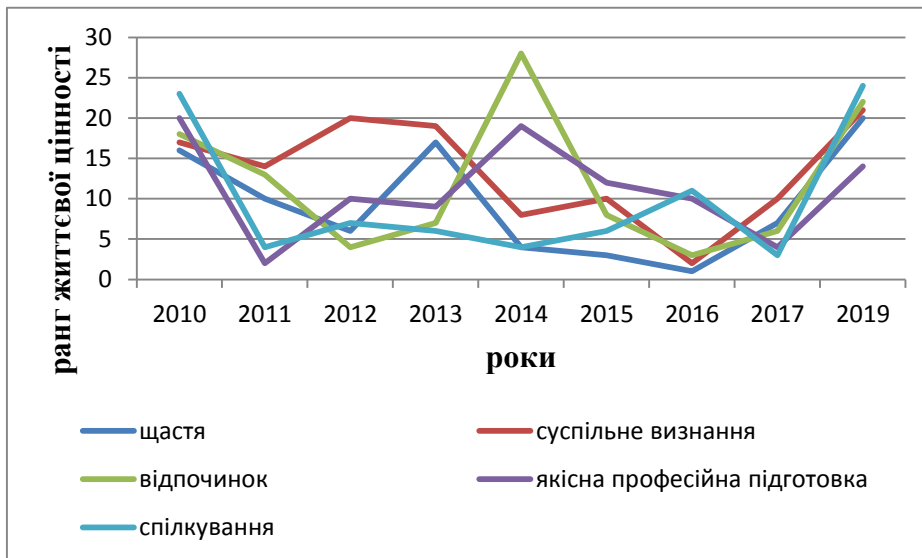
У період з 2014 по 2018 роки більш важливими для студентів були цінності активних соціальних контактів та щасливого сімейного життя. Кар'єрне зростання було в центрі прагнень студентів у 2014 році, а до 2017 році втратило свою актуальність. Насьогодні студенти знову починають працювати над собою в плані зайняття високого кар'єрного становища. Матеріально забезпечене життя цікавило студентів найбільше у період 2012–2013 рр., коли вони переживали значну особистісно життєву та суспільно-політичну кризу. Із зміною поколінь у владних структурах у 2019 р. підвищився інтерес молодих людей і до матеріально забезпеченого життя.

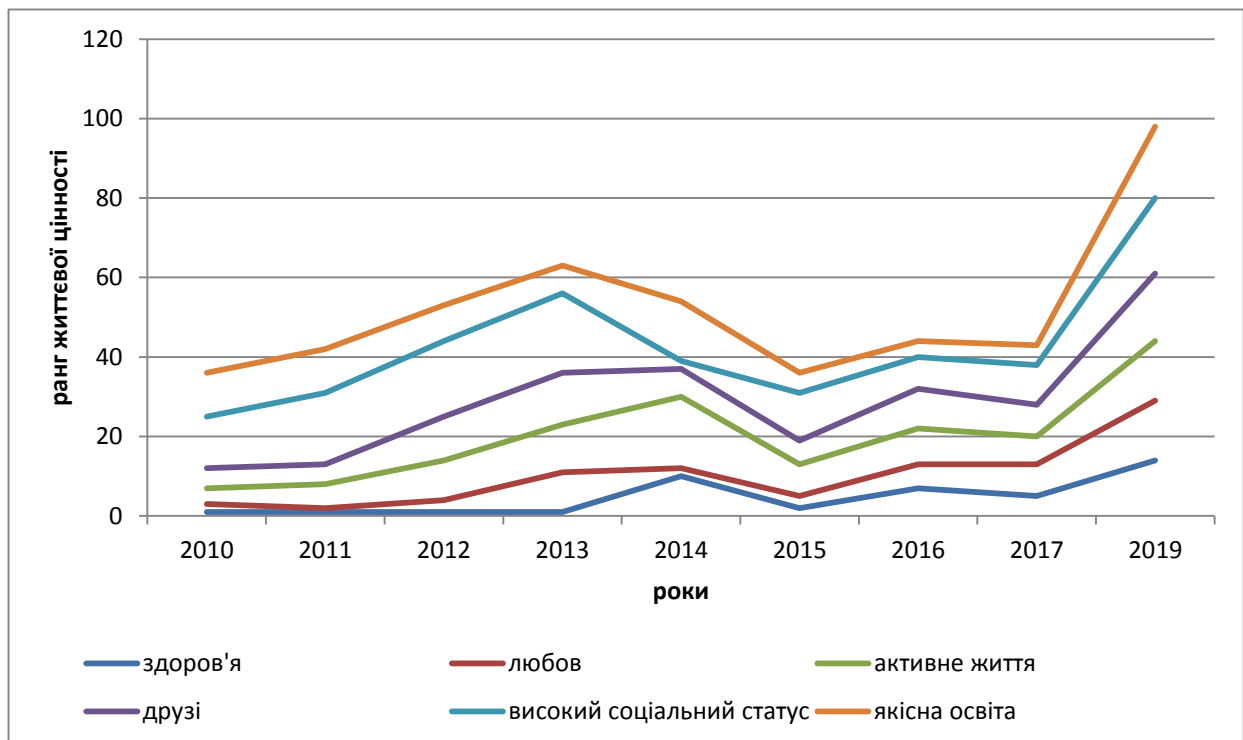
Рис. 3.3. Ранжування ряду термінальних життєвих цінностей українських студентів упродовж 2010–2019 рр.

Розглядаючи рис. 3.3 визначили, що на сьогодні вияв громадянської позиції та патріотизму є однією з найвищих життєвих цінностей українського студентства. Поряд з цим важливе значення має цінність збереження власної індивідуальності, свобода вибору. Якщо в 2014 році креативність відігравала не дуже велику роль у житті студента, то наразі цю цінність він намагається формувати в собі, зважаючи на велику конкурентність на ринку праці та бажання знайти гідну та цікаву роботу. У період 2014–2016 рр. суспільно-політична активність стала центром життєдіяльності більшості українських студентів. Така цінність, як суспільне визнання, не надто турбувала українських студентів до 2019 р., а тепер це стало важливим для їх особистого життя.

Натомість спілкування з іншими людьми до недавня дуже високо цінувалась серед молоді. На жаль, на сьогодні гаджети та захопленість віртуальним світом на другий план відтісняють реальні комунікативні взаємини між студентами.

Рис. 3.4. Ранжування ряду термінальних життєвих цінностей українських студентів упродовж 2010–2019 рр.

Рис. 3.5. Ранжування ряду термінальних життєвих цінностей українських студентів упродовж 2010–2019 рр.

З розгляду рис. 3.4 і 3.5 визначаємо, що здоров'я та любов завжди знаходяться в центрі життя студентів. А ось здобуття якісної освіти та професійних компетентностей саме по собі не є значущими, а лише у співвідношенні із конкретною майбутньою роботою. Щодо активного відпочинку і активного особистісного життя, то тут все залежить від наявності у студентів вільного часу.

Фіксуючи тенденцію зростання значення особистісних життєвих пріоритетів та життєвих цінностей, зазначаємо, що в умовах стресових подій спостерігається значне підвищення проявів громадянськості в студентському середовищі. Ще зовсім недавно питання про гордість за свою Вітчизну не було пріоритетним у багатьох студентів. Сьогодні ж, за даними проведеного анкетування серед студентів, 87,8 % респондентів пишаються своїм українським громадянством; 99,1 % – вважають Україну своєю Батьківщиною; 98,2 % – глибоко поважають державну символіку; 95,6 % – любить українську культуру і мову; 70,2 % – віддані українському народу; 67,6 % – готові захищати свою Батьківщину в разі загрози її суверенітету і цілісності; 62,3 % – прагнуть працювати на благо свого народу; 55,3 % пов'язують своє майбутнє з Україною.

Отримані результати проведеного анкетування (див. Додаток С) серед студентів 1 і 3 курсів державних, комунальних і приватних закладів вищої освіти дозволили нам також ранжувати інструментальні життєві цінності студентів (які виступають пріоритетним дороговказом для особистості щодо досягнення нею тієї чи іншої прийнятної термінальної цінності) за місцями від 1 до 28 (див. табл. 3.3).

Дані таблиці свідчать, що насьогодні українські студенти перших курсів віддають перевагу вірі, життєрадісності, доброті, гуманізму, а студенти старших курсів – збереженню власної індивідуальності, якісній професійній підготовці, готовності до ризику, суспільно-політичній та соціальній активності.

Таблиця 3.3

Ранжування інструментальних життєвих цінностей українських студентів

Рангове місце	Життєві цінності	Кількість студентів (у %)	
		2017 р. (1 курс)	2019 р. (3 курс)
1	життєрадісність	75,8	28,9
2	відповідальність	59,9	41,6
3	впевненість у власних силах	31,8	52,3
4	самоконтроль, самокритичність	42,7	61
5	креативність, творчість	35,7	62
6	незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності	34,8	55,7
7	освіченість	31,7	32,8
8	доброта, гуманізм	30,4	64,2
9	раціоналізм	23,8	45,1
10	сміливість у відстоюванні думок	43,4	71,7
11	ефективність у роботі	22,5	36,5
12	готовність до ризику	21,6	36,2
13	традиції	20,3	28,5
14	тверда воля	11,9	28,4
15	старанність	16,3	27,5
16	щирість	18,5	35,6
17	оптимізм		
18	віра	72,8	74,2
19	широта поглядів	17,6	42,5
20	універсалізм	19,4	40,2
21	акуратність, скромність	18,9	21,9
22	життєва мудрість	14,5	41,3
23	стимуляція	18,1	37,1
24	чутливість	16,6	15,8
25	терпимість, врівноваженість	8,4	15,5
26	непримиренність до недоліків	10,1	13,6
27	вихованість, дисциплінованість	9,5	11,1
28	чесність	8,8	9,3

Аналіз результатів даного дослідження та доробок українських вчених А. Іванчук, М. Федоренко, О. Савчука, П. Драгоя, С. Гусаківської, О. Столярчука, О. Зими, М. Альохіна (див. табл. Р.1 у Додатку Р), здійснений ними у період з 2010 по 2019 роки, дозволив продіагностувати, як змінювалась значимість тієї чи іншої інструментальної цінності для українського студента упродовж останніх 10 років (див. табл. 3.4) (напроти кожної життєвої цінності позначено рангове місце щодо значимості для студента):

**Ранжування інструментальних життєвих цінностей українських студентів
2010–2019 рр.**

№	Життєві цінності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
1.	тверда воля	15	1	1	1	10	2	7	5	14
2.	щирість	2	1	3	10	2	3	6	8	15
3.	самоконтроль, самокритичність	12	7	5	9	1	5	4	2	3
4.	оптимізм	4	6	10	12	18	8	9	7	15
5.	віра	5	5	11	13	7	6	10	8	17
6.	ефективність у роботі	11	3	10	17	9	17	10	4	8
7.	традиції	7	7	6	2	2	1	7	1	13
8.	відповідальність	6	8	18	3	16	7	5	8	7
9.	впевненість у власних силах	9	9	8	16	25	20	17	10	5
10.	сміливість у відстоюванні думок	10	15	5	18	2	1	3	7	1
11.	широта поглядів	2	11	9	3	15	5	4	5	18
12.	готовність до змін і ризиків	12	13	2	5	3	17	5	7	9
13.	універсалізм	13	18	19	20	9	6	8	10	19
14.	креативність, творчість	14	3	15	20	22	16	14	9	6
15.	життєрадісність	1	20	3	1	21	17	15	14	12
16.	акуратність, скромність	9	10	6	3	4	3	1	7	20
17.	життєва мудрість	17	14	20	19	8	10	2	10	21
18.	стимуляція	18	13	4		10	8	3	6	22
19.	старанність	14	2	10	9	19	12	10	4	14
20.	чутливість	5	4	7	6	4	6	11	3	24
21.	вихованість, дисциплінованість	7	27	22	2	1	4	5	9	26
22.	непримиренність до недоліків	18	28	18	20	66	85	4	3	25
23.	освіченість	4	26	17	11	77	3	18	14	11
24.	незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності	8	17	16	10	3	2	10	9	4
25.	терпимість, врівноваженість	13	16	10	7	17	5	4	10	27
26.	раціоналізм	17	25	23	20	3	3	2	7	10
27.	чесність	3	25	7	3	26	25	24	22	28
28.	доброта, гуманізм	16	24	8	10	4	1	1	1	2

Дані таблиці засвідчують, що в ієрархії інструментальних життєвих цінностей українських студентів перші тринадцять місць займають: 1) сміливість у відстоюванні думок; 2) доброта, гуманізм; 3) самоконтроль; 4) незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності; 5) зростаюча впевненість у власних силах і власному досвіді; 6) креативність, творчість; 7) відповідальність; 8) ефективність у роботі; 9) готовність до змін і ризику; 10) раціоналізм; 11) освіченість; 12) життєрадісність; 13) традиції.

Наголосимо, що українські студенти з року в рік надають перевагу таким інструментальним цінностям, як віра, тверда воля, оптимізм, традиції, самоконтроль. Пояснюється це національною ментальністю.

Як вже було зазначено нами вище, важливою характеристикою усталеності громадянськості студентів, їх громадянської ідентичності є сформованість почуття патріотизму. Поділяємо дослідницьку позицію С. Золотухіної, яка розглядає дефініцію «патріотизм» як «почуття любові до Батьківщини, ідею, свідомість, громадянську відповідальність за долю Вітчизни, що виражається у прагненні служити своєму народові, захищати його інтереси» [86, с. 89–90]. Цінним є її висновок, що патріотизм «об'єднує співвітчизників перед лицем небезпеки, у боротьбі за процвітання Вітчизни, свободи народу, прогрес культури» [86, с. 90].

Варто зазначити, що формування патріотизму як складової громадянськості студента є одним із першочергових завдань українських закладів вищої освіти. Очевидно, що в умовах нестабільності суспільства формування особистості професіонала – громадянина, патріота, який чітко усвідомлює європейську перспективу, потребує підвищеної уваги держави і видається як головне завдання освітнього процесу закладу вищої освіти.

Наприклад, провідною ідеєю формування життєвих цінностей студентів в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького розглядається національно-патріотичне виховання (див.

Додаток Б). З цією метою у 2015 році в університеті було розроблено і впроваджено цільову Програму національно-патріотичного виховання студентської молоді на 2015–2020 роки [230]. Згідно з Програмою формування національно-патріотичних цінностей як важливої складової життєвих цінностей студента здійснюється у ЗВО в площині організованого, планомірного та цілеспрямованого процесу виховної взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу (студентів, викладачів, інших співробітників університету), що спрямовується на усвідомлене і дієве засвоєння кожним національних цінностей, етичних та естетичних норм національної культури, розвиток громадянської самосвідомості і готовності стати на захист Батьківщини, практичне втілення патріотичних переконань у стилі поведінки і життєдіяльності.

Водночас, як справедливо зазначають українські вчені-практики О. Коберник, Н. Стеценко, В. Бойченко, С. Прищепа одним із важливих завдань вищої освіти в Україні в ХХІ ст. залишається підготовка фахівця, «який вільно орієнтується в інформаційному просторі, має знання та навички щодо пошуку, обробки та зберігання інформації, використовуючи при цьому сучасні комп'ютерні технології» [102, с. 54].

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у рамках застосування інноваційного освітнього середовища в українській педагогічній практиці сьогодні надає реальні можливості для оптимізації освітнього процесу у ЗВО з метою ефективного формування життєвих цінностей студентів.

Наприклад, у Хмельницькому національному університеті в якості інформаційного освітнього середовища впроваджене модульне середовище (<https://msn.khnu.km.ua/>) (див. Додаток Б), в Херсонському державному університеті – дистанційне навчання «KSU Online» (<http://ksuonline.kspu.edu/?lang=uk>), в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка – позитивно зарекомендували себе електронні курси (<http://elr.tnpu.edu.ua/mod/forum/discuss.php?d=11>), в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича – електронне навчання «e-learning»

(<http://e-learning.chnu.edu.ua/>).

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини [219] в освітній процес впроваджені функціональні модулі платформи Moodle (зокрема, «Семінар», «Форум», «Чат», «Вікі»), які дають змогу здійснювати обмін інформацією, проводити дискусії та диспути з певної проблеми, організовувати конференції, зробити заняття інтерактивними (див. Додаток Б). Ця система успішно забезпечує комунікаційні зв'язки між учасниками освітнього процесу за допомогою різних видів діяльності та ресурсів, які сприяють успішному засвоєнню життєвих цінностей студентами.

Причому стандартний набір функціональних модулів платформи Moodle можна розширювати шляхом інтеграції зовнішніх онлайн-сервісів [102]. Зокрема, для організації групової роботи та обговорення студентами життєвих проблем ефективним є використання безкоштовного онлайн-сервісу Padlet, що результативно функціонує (згідно з доробками українських педагогів-практиків В. Сергієнко і І. Войтович [188]) завдяки створенню спеціальних «віртуальних стін», «віртуальної дошки», на яких і студенти, і викладачі можуть розміщувати написи, завантажувати текстові документи, зображення, мультимедійні файли, гіперпосилання.

Як засвідчила практика викладання електронного курсу «Педагогіка», розроблена педагогом-практиком Н. Стеценко на платформі Moodle в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, використання сервісу Padlet дає змогу майбутнім педагогам здійснювати пошук та узагальнення додаткової навчальної чи пізнавальної інформації (музичного та фотооформлення, коментарів різного роду), створювати проекти, розробляти веб-квести, буктрейлери тощо [102].

Сервіс Padlet, згідно з результатами організації освітнього процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини та в Хмельницькому національному університеті, можна використовувати

на всіх етапах організації практичного заняття, у ході застосування методів формування і розвитку життєвих цінностей студентів у процесі засвоєння ними навчальних дисциплін, зокрема таких як: мізковий штурм, рефлексія, розміщення та обговорення ідей, навчальних проєктів, та інші інтерактивні методи [219].

Українські дослідники Т. Кочубей і О. Свиридюк справедливо наголошують на ефективності використання інтерактивних технологій при формуванні життєвих цінностей у студентів у ході викладання навчальних дисциплін [183].

Набирає популярності серед сучасних українських студентів (зокрема, які навчаються в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини) і технологія візуалізації навчального матеріалу – скрайбінг (Scribing), створювана за допомогою он-лайн сервісу PowToon і програмного забезпечення Videoscribe. Як зазначає українська дослідниця технології скрайбінгу Н. Сидорчук, «головним у змістовій інтерпретації поняття скрайбінг є візуалізація інформації, а його головним завданням – відтворення інформації у привабливій для слухача і глядача формі для кращого її запам'ятовування і засвоєння. Це спосіб зафіксувати найважливіші тези виступу спікера чи тренера під час заходу за допомогою візуальних засобів – метафор, особливим чином оформленого тексту й інших елементів. Такий запис робиться наживо, тобто безпосередньо під час самого виступу, зазвичай на великоформатних поверхнях» [191, с. 58].

Для створення скрайбінгу в українських закладах вищої освіти переважно користуються такими сервісами [164]:

- Moovly (<https://www.moovly.com/>);
- PowToon (<https://www.powtoon.com/>);
- VideoScribe (<https://www.sparkol.com/videoscribe.php>);
- Sparcol VideoScribe (<https://www.sparkol.com>).

Під час індивідуальної роботи студенти часто створюють прості

скрайбінги з використанням спеціальної програми для iPad (так звані «пояснювалки»). В площині даної програми спочатку записується звукова частина презентації (або завантажується готовий аудіофайл), потім до кожної інформаційної тези додаються ілюстрації. Особливість програми полягає в тому, що якість візуальної частини презентації визначається вмінням малювати, оскільки в ній немає готових шаблонів.

Українські педагоги-практики відзначають такі переваги використання скрайбінгу в освітньому процесі закладу вищої освіти: 1) візуалізація допомагає студентам оперативно організувати та аналізувати отриману інформацію; 2) за допомогою візуальних образів студенти оперативно інтегрують нові знання; 3) візуалізація розвиває критичне мислення; 4) візуалізація є універсальною та доступною всій аудиторії [140].

У ряді українських закладів вищої освіти активно використовують також студію онлайн-освіти – «Educational Era», яка окрім курсів та вебінарів має велику безкоштовну онлайн-бібліотеку книг та журналів.

Наприклад, електронне освітнє середовище в Київському міжнародному університеті складається з освітньо-інформаційного порталу та інституційного репозиторію [218]. Функціонування освітньо-інформаційного порталу здійснюється на основі використання елементів дистанційного навчання. Освітні матеріали можуть бути представлені у вигляді різноманітних інформаційних ресурсів (електронний посібник, текст, презентація, відео, анімація тощо) (див. Додаток Б). Це дозволяє студенту віртуально змоделювати життєву ситуацію, знайти можливі варіанти розв'язання життєвих завдань і оцінити їх результативність.

В освітньому процесі достатньо часто використовуються такі навчальні методи, як психолого-педагогічні дебати: «Мій життєвий вибір» і «Психологія успіху особистості».

У Харківській гуманітарно-педагогічній академії організоване оптимальне освітньо-виховне, соціокультурне середовище, яке реалізується в просторі

студії онлайн-освіти EdEra (зокрема, викладається онлайн-курс «Академічна доброчесність»); проводиться цикл семінарів «Діалоги про виховання» у форматі WorkShop [228].

Упродовж освітнього процесу в даному закладі використовують й такі методи формування життєвих цінностей студентів, як: створення персонального освітнього середовища; методи критичного мислення; опанування інтернет-сервісів для створення мультимедійних презентацій; робота в міжнародних наукометричних базах; розповідь, пояснення, бесіда, диспут; вправа, практична робота; робота з книгою, конспектування; тестування, самоконтроль, майстер-класи. За характером пізнавальної діяльності студентів здійснюється комплексне використання пояснювально-ілюстративних, репродуктивних, частково-пошукових та дослідницьких методів. Активно використовуються інтелектуальні та асоціативні карти, створення мультимедійних презентацій. Серед інтерактивних методів в українській освітній практиці доволі популярними є такі методи, як: «мозковий штурм», «рольові ігри», «мозаїка», «мікрофон», «прес-метод», «дискусії», «пошук інформації», «коло ідей», «синтез думок», «діалог», «акваріум», «басейн», «вебінари», «відео-конференції», виконання проєктів у групах з використанням відео- та аудіоконтенту [41; 47; 106; 131; 152].

При цьому, як справедливо зауважує українська дослідниця Ю. Колісник-Гуменюк [106, с. 118], застосування даних методів залежать від освітньої мети і завдань заняття, а також форм організації навчальної діяльності студентів, зокрема таких, як: кооперативне навчання (робота в парах, робота в малих групах, «карусель», «акваріум» та ін.); колективно-групове навчання («мікрофон», «мізковий штурм», «коло ідей», «синтез думок» та ін.); ситуативне моделювання (імітаційні і рольові ігри та ін.); опрацювання дискусійних питань («прес-метод», «діалог», «пошук інформації» та ін.).

Виділені особливості життєвих цінностей українських студентів та специфіка організації освітнього процесу в українських закладах вищої освіти

лежать в основі конструювання і функціонування моделі формування життєвих цінностей студентів в Україні.

В наступному підрозділі розглянемо детальніше характерні риси цієї моделі та здійснимо порівняльний аналіз її з американською моделлю формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти.

3.2. Порівняльна характеристика моделей формування життєвих цінностей у студентів у закладах вищої освіти США та Україні.

Модель формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США була охарактеризована у підрозділі 2.2 за компонентами, виділеними нами з урахуванням вікових особливостей та специфіки освітньої підготовки студентів у платформі цілісного педагогічного процесу ЗВО: цільовий (мета, завдання), методологічний блок (підходи до орієнтації освітнього процесу на особистість студента), суб'єкт-об'єктний блок (студент-життєві принципи та ієрархія життєвих цінностей, принципи та функції освітнього процесу в спектрі формування життєвих цінностей студентів), змістовий (в різних площинах освітнього процесу – духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого розвитку та професійно-фахового становлення), операційно-технологічний (педагогічні технології та методичні інструменти забезпечення ефективності формування життєвих цінностей студентів) та рефлексивно-діагностичний блок (див. рис. 2.1).

Для коректного здійснення подальшого порівняльного аналізу американської та української моделей укладемо та охарактеризуємо за такими ж компонентами і модель формування життєвих цінностей у студентів ЗВО в Україні (див. рис. 3.6).

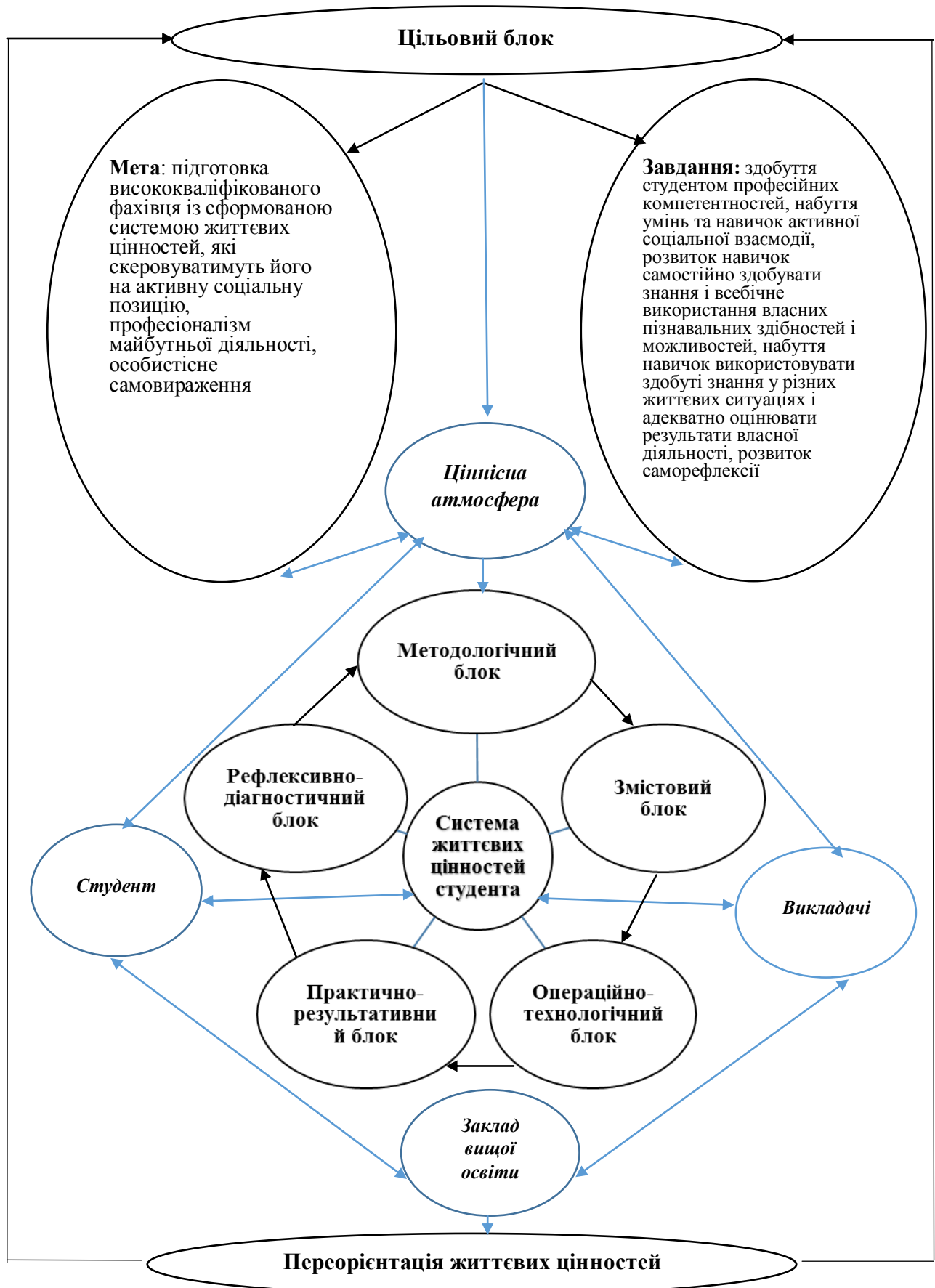

Рис. 3.6. Модель формування життєвих цінностей студентів у ЗВО в Україні

Мета формування життєвих цінностей студентів. Система вищої освіти як України, так і США у XXI ст. зорієнтована на підготовку висококваліфікованого фахівця із сформованою системою життєвих цінностей, які скеровуватимуть його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження.

У сучасних українських ЗВО освітній процес реалізується як динамічна система професійної підготовки фахівця у площині активного педагогічного впливу на формування цінностей студента. Підготовка здійснюється на базі системно-діяльнісного, соціально-гуманістичного та національно-патріотичного підходів до його особистості у визначеній ціннісній атмосфері (яку утворюють суспільно-політичні ціннісні орієнтації, глобалізація суспільно-економічного розвитку, інформатизація українського суспільства та освітніх інституцій, інтеграція української вищої освіти у світові освітні процеси, індивідуальні ціннісні орієнтації студентів та викладачів, ціннісна стратегія розвитку ЗВО). У зв'язку з чим основними завданнями формування життєвих цінностей студентів в Україні є: здобуття студентом професійних компетентностей, набуття умінь та навичок активної соціальної взаємодії, розвиток навичок самостійно здобувати знання і всебічно використовувати власні пізнавальні здібності та можливості, набуття навичок використовувати здобуті знання у різних життєвих ситуаціях і адекватно оцінювати результати власної діяльності, розвиток саморефлексії.

Методологічний блок, окрім зазначених методологічних підходів, включає основні принципи, які визначають організаційний компонент формування життєвих цінностей студентів під час освітнього процесу в українських ЗВО. Виходячи з результатів досліджень ціннісно-сміслової сфери особистості молодшої людини, здійснених українськими ученими-практиками (І. Бурцевою [28], С. Гусаківською [62, с. 50–51], В. Дуб [70], І. Субашкевич [202]), вважаємо особливо значимими такі принципи: принцип розвитку, який дає змогу розглядати життєві цінності студента під час освітнього процесу як динамічне утворення; принцип детермінізму, згідно з яким процес розвитку ціннісно-

сміслової сфери студента визначається об'єктивними і суб'єктивними факторами; принцип єдності свідомості та діяльності, що лежить в основі первинної професіоналізації студентської молоді; принцип активності, який стверджує активний орієнтувальний-дослідницький характер життєво-ціннісного функціонування студента; принцип системності, що передбачає розгляд внутрішнього світу студента як складної системи взаємопов'язаних особистісних характеристик та індивідуальних ціннісних орієнтацій.

Ми поділяємо позицію І. Шевякової, яка, досліджуючи цінності юнацтва у площині життєвих принципів, дійшла висновку, що пріоритетні життєві принципи української студентської молоді можна згрупувати по таких смислових блоках, як: відношення до власної особистості, відношення до інших людей, відношення до навчання і життя, принципи раціонального використання життєвого часу [243, с. 901].

Водночас, для нашого дослідження є доречною наукова позиція О. Музики, який відзначає, що важливим ресурсом формування життєвих цінностей студентів у ЗВО є переосмислення і переоцінка ними власного життєвого досвіду в спектрі здобуття нових знань, оволодіння професійними компетентностями [132].

Відмітимо, що на сьогодні в українській освітній практиці у процесі формування життєвих цінностей у ЗВО зрідка орієнтуються на використання наявного життєвого досвіду студентів в освітньому процесі [132].

Але ж, як свідчить аналіз психолого-педагогічних досліджень, проведених українськими дослідниками у останні 10 років, сучасна українська молодь є достатньо підготовленою до освітнього процесу у ЗВО і, водночас, є відкритою до майбутніх життєвих змін, здатною самостійно формувати конкретні життєві цілі, визначати власні смислові пріоритети, докладати максимум зусиль для досягнення поставленої мети.

При цьому, як зауважує П. Драгой, молодь в Україні при плануванні свого життя найчастіше орієнтується на такі життєві цілі, як особистісне зростання, фахово-кар'єрні досягнення, здобуття прихильності і поваги в

соціумі та любові близьких у сім'ї (родині), побудова гармонійних міжособистісних взаємин і комунікацій, забезпечення самостійності та автономності, безпека життєдіяльності [69, с. 107]. П. Драгой наголошує, що сучасні студенти досить високо оцінюють власні можливості та потенціал щодо створення щасливої сім'ї, отримання якісної освіти зараз і престижної роботи в майбутньому (в т.ч. заснування власного бізнесу і т.п.). Пояснюється це вираженим життєвим оптимізмом української молоді, а також впевненістю у тому, що вона зможе швидко досягнути бажаних життєвих результатів [69, с. 107].

Відмітимо, що з 2014 року молоді люди в Україні, у зв'язку з активним упровадженням в усі сфери життя українського суспільства здобутків західної зарубіжної культури та організації життя, прискоренням реформаційних змін у різних галузях суспільного розвитку, зорієнтовуються переважно на індивідуалістичний тип організації майбутньої життєдіяльності. В основу життєвих цінностей все більше покладається виражене усвідомлене переконання в тому, що людина «сама себе створює», а отже, сама несе відповідальність за наслідки усіх своїх дій.

Базуючись на аналізі результатів доробку українських вчених та власного дослідження життєвих цінностей студентської молоді упродовж останніх 10 років, дійшли висновку, що якщо ще 10 років тому українські студенти смисложиттєвого значення надавали внутрішньорієнтованим цінностям (комфортне сімейне та соціальне середовище, саморозвиток, самореалізація, мандрівки та якісна освіта), то на сьогодні превалюючим життєвим орієнтиром для них є – перехід від спрямованості на забезпечення здоров'я та гедоністичної поведінки й особистого благополуччя до самоактуалізації, самореалізації та самовдосконалення. Водночас, незмінно важливою життєвою цінністю залишається цінність родинно-сімейних стосунків та соціальних відносин, участі у політичному й громадському житті країни, бізнес-успішність та готовність до захисту Вітчизни. Зауважимо, що наразі більшість представників української студентської молоді знаходиться також в активному

пошуку можливості поєднання духовних та прагматичних цінностей [2].

При цьому основний вектор змін ціннісних систем сучасного молодого покоління України, яке виросло в умовах ринкових реформ полягає у переконанні, що матеріальних успіхів усі повинні досягати самостійно. А тому українські студенти віддають перевагу активній життєвій позиції. Більшість молодих людей покладаються переважно на власний життєвий досвід і можливості. На відміну від попереднього покоління сучасні українські студенти сприймають життєвий світ більш прагматично і раціонально.

В умовах постійних динамічних соціальних змін та економічних і політичних потрясінь у XXI ст. українські студенти, як і американські прагнуть долучитися до позитивних переживань і тому смисл життя вбачають в оволодінні позитивними життєвими цінностями.

Теоретичні висновки та практичні доробки С. Гусаківської засвідчують, що процес розвитку ціннісно-сислової сфери українських студентів, як майбутніх фахівців передбачає «трансляцію через зміст учбово-професійної діяльності когнітивного її компоненту – цінностей-знань («що я знаю про це»); продукування через особистісно-професійне самовизначення складових емотивного компоненту – цінностей-смислів («як я це оцінюю»); а також втілення останніх в утвореннях регулятивного компоненту – цінностях-стимулах («чим я реально керуюся у поведінці»). Основним механізмом зазначеного процесу виступає інтеріоризація об'єктивно існуючих, загальновідомих цінностей у суб'єктні утворення – особистісні смисли» [62, с. 59–60].

У зв'язку з цим, освітній процес у ЗВО в Україні, спрямовуючись на оволодіння студентами термінальних та інструментальних життєвих цінностей, виконує такі функції: освітня (набуття необхідних для майбутньої професії знань, умінь і навичок), інформаційна (ознайомлення з основними методами і прийомами знаходження та опрацювання інформації), виховна (залучення студентів до прийнятної у суспільстві системи принципів, потреб, норм, поглядів, ідеалів, мотивів, життєвих настанов, стандартів), розвивальна

(стимулювання студента до саморозвитку, самоактуалізації, саморефлексії, самостійності у прийнятті рішень у сфері професійної діяльності), формувальна (формування ціннісної сфери студента під час професійного становлення та соціальної адаптації).

Основними організаційно-педагогічними особливостями формування життєвих цінностей студентів у ході реалізації освітнього процесу у ЗВО в Україні є такі позиції:

– перш за все, це відображення у свідомості більшості українських студентів соціального розшарування українського суспільства (виражене утворення соціальних «антигруп»: «бідні – багаті», «еліта – аутсайтери», «демократи – націонал-патріоти» тощо) та ціннісне усвідомлення ними власної належності до певної соціальної групи, що супроводжується формуванням своєрідних соціальних життєвих правил співіснування і норм поведінки;

– закріплення у свідомості молодої людини сприйняття себе як самоцінності, а також визнання своїх прав на цінності життя та гідності, особистої безпеки та свободи;

– актуалізація значимості приватних, особистих життєвих цінностей (зокрема, матеріального достатку, родинного благополуччя, здоров'я близьких тощо) при зниженні значущості колективних і суспільних цінностей;

– підвищення ролі сім'ї як ключової цінності для розвитку суспільства;

– переважне покладання на власні можливості, сили та досвід через нестабільність суспільно-політичної та економічної ситуації в країні та зростаючої недовіри до урядових інституцій;

– прагнення до матеріального достатку сьогодні через невпевненість і невизначеність щодо можливості отримання достатнього фінансового ресурсу завтра;

– підняття значимості наявності роботи та кар'єрного зростання на фоні масового безробіття;

– актуалізація емоційно-психологічної підготовки до роботи в ринкових (конкуруючих) умовах;

- прагнення до переживання стану життєвого успіху та оптимізму на фоні посилення депресивних відчуттів у соціумі;
- намагання використати суспільний заклик до нових облич у політиці для підняття власного соціального статусу та життєвого престижу.

Погоджуємося з позицією І. Шапошникової, що сучасне українське суспільство характеризується, «з одного боку, прагненням до радикальної трансформації відносин власності, докорінних змін політичної структури, а з іншого – тотальною кризою в усіх сферах суспільного життя і суттєвою трансформацією системи цінностей» [240, с. 182].

Зауважимо, що за останній рік соціально-економічна та політична ситуація в Україні характеризується зростанням соціальної напруги, дисонансом між соціальними потребами суспільства та ступенем їх задоволення, руйнацією потенціалу соціальної інфраструктури, зростанням частки маргіналізованих верств суспільства. З огляду на це, відбувається активна відмова від раніше існуючих цінностей, в центрі яких вибудовувалась пріоритетність праці, матеріальне благополуччя, гедонізм [2; 83; 84].

Порівнюючи моделі формування життєвих цінностей студентів у ЗВО в США та в Україні, представлені на рис. 2.1 і рис. 3.6, дійшли висновку, що:

- в цільовому блоці маємо співпадіння мети формування (підготовка висококваліфікованого фахівця із сформованою системою життєвих цінностей, які скеровуватимуть його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження) і розбіжності у завданнях (в американських ЗВО надається перевага здобуттю студентом, перш за все, життєвих компетентностей на основі власного життєвого потенціалу, а в українських – здобуття студентом професійних компетентностей, набуття умінь та навичок активної соціальної взаємодії);
- в методологічному блоці різняться підходи щодо орієнтації освітнього процесу на особистість студента. Зокрема для американської моделі характерні студентоцентрований, алгоритмічно-діяльнісний, практично-комплексний, професійно-компетентнісний, полікультурний, гендерний, інтегративно-

трансдисциплінарний, інклюзивний підходи до формування системи життєвих цінностей студентів, а для української моделі – інтеграція системно-діяльнісного, соціально-гуманістичного та національно-патріотичного підходів до його особистості у визначеній ціннісній атмосфері;

– щодо суб'єкт-суб'єктного блоку відмітимо, що спільним для обох моделей є орієнтація освітнього процесу ЗВО на формування життєвих цінностей у різних сферах життя. Відмінним є залучення до освітнього процесу у США переважно приватних закладів вищої освіти і запрошення в якості викладачів практикуючих фахівців, які досягли значних результатів у професійній практичній діяльності, та в якості життєвих прикладів для наслідування – визнаних у американському суспільстві авторитетних громадян. Для української системи вищої освіти характерним є функціонування в переважній більшості державних закладів та залучення до освітнього процесу в основному викладачів цих закладів;

– в змістовому блоці для американських ЗВО визначальним є формування життєвих цінностей студентів в інтегрованих площинах освітнього процесу, що забезпечує найкращим чином поєднання: духовного, національно-патріотичного, громадсько-політичного, соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого розвитку та професійно-фахового становлення, а в українських ЗВО перевага надається розвитку окремих цінностей під час викладання окремих навчальних предметів, хоча останнім часом в багатьох ЗВО спостерігається тенденція до інтегрованих освітніх курсів);

– в операційно-технологічному блоці для американської моделі характерне активне упровадження в освітній процес визначеного алгоритму формування життєвих цінностей та використання для його реалізації комплексу інноваційних освітньо-інформаційних технологій, інтерактивних методичних інструментів та інноваційних освітніх середовищ. Українська модель теж передбачає використання інтерактивного методичного інструментарію, але поки що на рівні окремих його елементів і без визначення алгоритму

формування цінностей у студентів;

– в рефлексивно-діагностичному блоці американська модель відзначається більшою спрямованістю на позитивізацію системи життєвих цінностей студентів, а українська модель орієнтує студентів на критичний аналіз та саморефлексію стосовно системи наявних життєвих цінностей.

Щодо ієрархії термінальних цінностей, то для американських студентів (як було виділено в підрозділі 2.1) найбільш значимими є цінності: 1) наявність сім'ї (родини); 2) саморозвиток і креативність; 3) професіоналізм і конкурентоздатність; 4) патріотизм і активна соціальна позиція; 5) здоров'я та спортивна форма; 6) свобода вибору (висловлювань та діяльності); 7) плюралізм та демократичність у суспільних відносинах; 8) матеріальне становище; 9) кар'єрне зростання; 10) суспільно-політична активність; 11) життєрадісність; 12) життєві досягнення; 13) рівність та інклюзивність.

А для студентів закладів вищої освіти України: 1) свобода вибору; 2) громадянськість (патріотизм); 3) саморозвиток; 4) збереження власної індивідуальності, 5) власний престиж, 6) креативність, 7) активні соціальні контакти, 8) суспільно-політична активність; 9) матеріальне становище, 10) кар'єрне зростання, 11) життєві досягнення; 12) духовне задоволення, 13) родинне благополуччя.

Це пояснюється нагальним прагненням української молоді до оволодіння демократичними цінностями і бажанням жити у «вільному» співтоваристві, покладаючись на власний життєвий досвід та власні знання, вміння, життєвий потенціал. Особливо значимо для українця є визнання його самотності в соціумі, суспільстві, задоволення від результатів власної життєдіяльності, сімейне благополуччя і підтримка близьких, друзів.

Щодо ієрархії інструментальних цінностей, то американські студенти беруть за основний інструментарій досягнення термінальних цінностей: віру, сміливість у відстоюванні власних думок, креативність, творчість, самоконтроль, незалежність, раціоналізм. А українські студенти вбачають за можливе швидке досягнення обраних ними термінальних цінностей завдяки:

збереженню власної індивідуальності, якісній професійній підготовці, готовності до ризику, суспільно-політичній та соціальній активності.

Щодо трансформації життєвих цінностей студентської молоді, то варто відмітити, що як у США, так і в Україні це безперервний динамічний процес переорієнтації життєвих дороговказів, який відбувається під впливом інтегративної системи чинників: політичних, економічних, соціальних, національно-культурологічних, освітньо-професійних та індивідуально-особистісних [4; 55; 84; 151; 185; 229; 238].

Згідно з результатами досліджень Т. Воропаєвої, у сфері трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства [471], упродовж 2000–2009 рр. під впливом заміни для доволі великої кількості громадян України посттоталітарних, пострадянських уявлень та життєвих стереотипів на демократичні, національно визначені і, водночас, прозахідні, активізації участі молоді в житті країни у студентів сформувалася така ієрархія з базових життєвих цінностей: 1) доброзичливість; 2) універсалізм; 3) самовираження; 4) традиційність; 5) безпека; 6) майстерність; 7) рівноправність; 8) автономія; 9) гармонія; 10) конформність.

При цьому спостерігалось прагнення більшості студентів інтегрувати усталені ціннісні орієнтації з новими. Так, поєднання «самовияву» й «універсалізму» свідчило про потяг студентів до справедливості й толерантності; «універсалізму й доброзичення» – про їх альтруїстичну спрямованість; «традиційності» й «конформності» – про прагнення зберегти стабільність за рахунок добровільного самообмеження й підпорядкування; «конформності» й «безпеки» – про прагнення захистити порядок, стабільність та соціальну гармонію; «самовияву» й «майстерності» – про творчу спрямованість.

А вже в 2010–2013 рр. з часу звернень української освітньої практики на європейські цінності у студентів спостерігалось посилення значущості цінностей «майстерності» й «автономії», що стало підґрунтям і ціннісною базою для розвитку вільного підприємництва в Україні. Укріплення цінностей

«самовияву» і «майстерності» є аксіологічною базою для утвердження нової освітньої та трудової етики.

Водночас, згідно з результатами досліджень М. Скок, ціннісно-орієнтаційний портрет українського студента цього періоду має такий вид: «Головне в житті – це міцне здоров'я, сім'я – джерело морально-психологічної підтримки. Кохання і спілкування з друзями прикрашує життя. Творчість, пізнання, суспільне визнання є бажаним, але не всім щастить. Задоволення – велика втіха, і хочеться отримати сьогодні і всі одразу. Матеріально забезпечене життя постає домінуючою метою існування» [193, с. 130].

Після Революції Гідності 2013–2014 рр., коли українська спільнота чітко визначилася з напрямком подальшого суспільно-політичного розвитку на прогресивні західні ціннісні пріоритети, для українського студентства постала нагальна потреба у вивченні та долученні до системи життєвих цінностей представників розвинених країн, і зокрема, США.

З метою покращення якості формування життєвих цінностей студентів в Україні в ХХІ ст. розглянемо в наступному підрозділі рекомендації щодо впровадження позитивних ідей американського досвіду .

3.3. Перспективи використання американського досвіду щодо формування життєвих цінностей студентів в українській освітній практиці

Зіставлення українського й американського досвіду щодо формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти було здійснене на основі узагальнення теоретичних доробок щодо проблеми життєвих цінностей студентів та аналізу емпіричних даних, отриманих шляхом застосування діагностичних методів дослідження (індивідуальні та групові бесіди, анкетування) для визначення ієрархії життєвих цінностей американських та українських студентів. Аналіз навчальних планів і програм низки закладів вищої освіти у США та в Україні (див. Додаток А і Додаток Б) мав на меті визначити доцільність використання інтерактивних методів формування

життєвих цінностей студентів у закладі вищої освіти та сконструювати модель процесу формування життєвих цінностей студентів в українських та американських закладах вищої освіти.

Наголосимо, що на сьогодні негативні прояви кризового стану економіко-політичного розвитку в Україні вимагають якнайшвидшого реформування усіх сфер суспільного життя і, зокрема, вищої освіти. Адже потік негативної інформації, що буквально «вливається» з багатьох ЗМІ та соціальних мереж на ще незміцнілу психіку молодих людей, призводить до поширення серед них злочинності, булінгу, алкоголізму, наркоманії та суїциду. Припинити такі негативні процеси покликана модернізація вищої освіти, що передбачає виділення стратегічних векторів удосконалення процесу формування системи життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти.

Варто зауважити, що Америка, на відміну від України, у процесі впровадження реформаційних змін в освіту вже вирішила низку педагогічних проблем, що значно вплинули на систему підготовки студентів у закладах вищої освіти, таких як: диференціація та індуалізація професійної підготовки майбутнього спеціаліста, застосування широкого спектра новітніх технологій в освітньому процесі, упровадження інноваційних програм професійної підготовки у ЗВО [278; 285; 286; 289; 305; 325; 327; 348]. Відмінність американської системи вищої освіти, як справедливо зауважує О. Огієнко [136], полягає в гнучкості освітньої системи, здатності до швидкої адаптації відповідно до вимог сучасного суспільства. Саме ця властивість американської освітньої системи підготовки студентів суттєво впливає на якість формування життєвих цінностей студентів та їх конкурентоспроможність. Серед особливостей американського варіанту вдосконалення освітнього процесу у вищій школі, які варто перейняти і в українській практиці підготовки фахівців, виокремлюється акцент на зміну ціннісних орієнтацій в освіті з метою їх упорядкування відповідно до результату педагогічного впливу [465; 469; 478].

Відмітимо, що і для української, і для американської моделі здобуття вищої освіти характерне поєднання різних методів – традиційних і

інноваційних [138; 329; 438]. Водночас, суттєвою характеристикою освітнього процесу в американських закладах вищої освіти є широке застосування електронного навчально-методичного забезпечення для різних цілей і завдань. Використання цих засобів оптимізує організацію самостійної роботи студентів у площині рефлексійної корекції власних життєвих цінностей, які йдуть врозрід із загальноприйнятими цінностями у соціальній групі чи суспільстві загалом сьогодні та в найближчому майбутньому, а також роботу над удосконаленням життєвих ціннісних орієнтацій і оволодінням необхідними життєвими навичками.

У результаті аналізу досвіду роботи закладів вищої освіти США щодо формування життєвих цінностей студентів визначено такі умови для ефективної екстраполяції американського досвіду в системі освітньої діяльності закладів вищої освіти України: багатовимірність та розгалуженість системи вищої освіти США, що спонукає до різноманітності форм і методів навчання; інтеграція наукових досліджень та викладання – національна стратегія та мета в управлінні сектора вищої освіти США; зміна функцій викладачів в освітньому процесі з інформуючої та контролюючої на консультативну та корегуючу; особистісно орієнтований та аксіологічний характер навчання в США; створення спеціальних програм підготовки консультантів, тьюторів, озброєних методикою побудови консультативного діалогу на основі розуміння запитів і мотивів студентів.

Проаналізовані в попередньому підрозділі особливості, що характеризують дотримання умов успішного функціонування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти, дають підстави для висновку про наявність низки проблем різного характеру в українській освітній практиці.

Освітній процес в українських ЗВО надто норматизований, а формування життєвих цінностей студентів відбувається фрагментарно. Підлаштування під певний наявний життєвий стандарт без урахування життєвих потреб кожного студента спричиняє щонайменше – невдоволення процесом і

комунікаціями, а далі – постійну конфліктність особистості студента в соціальному середовищі.

Відірваність змістової частини навчальних предметів від реалій життя призводить до втрати зацікавленості щодо оволодіння професійними компетентностями та частої зміни фахової спрямованості.

Водночас, зауважимо, що лібералізація моделей розвитку молоді, її інтеграції в суспільство, спричинили зміни в способах самовизначення і самореалізації молодих людей у різних сферах життєдіяльності. Зниження інституціонального впливу, розширення простору для самостійного конструювання біографій у зв'язку з появою великого числа альтернатив розвитку ставить молодь перед необхідністю самостійного вибору життєвих орієнтирів і шляхів їх реалізації. Це посилює значення суб'єктних засад молоді у плануванні та організації свого життя і актуалізує необхідність виробляти власні життєві стратегії та розвивати власні життєві цінності.

Відзначимо, що основними бар'єрами, що гальмують розвиток інклюзивної освіти у системі вищої освіти України (на відміну від США), згідно з дослідженнями українського науковця Г. Давиденка, є: низький рівень готовності закладів вищої освіти до навчання студентів з інвалідністю в організаційному, інформаційному, методичному, комунікаційному аспектах; неготовність сучасних науково-педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища; непридатність традиційних педагогічних методів та форм навчання до роботи в інклюзивному освітньому середовищі; неготовність студентського культурно-освітнього середовища до інклюзії [64].

При розробці рекомендацій для поліпшення формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти в Україні ми брали до уваги проаналізовані вище виклики та окреслені перспективні напрями використання прогресивних ідей американського досвіду. Це уможливило обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення процесу формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти в Україні на таких рівнях.

На *суспільно-політичному рівні* необхідно: при плануванні освітнього процесу у закладі вищої освіти брати до уваги національні пріоритети і включати види роботи, спрямовані на суспільно корисну діяльність; заохочувати участь у соціальному житті (закладу вищої освіти, громадських організаціях, політичному житті країни).

На *організаційному рівні* важливо: в освітньому процесі базуватись на ментальності та сенситивності студентів як підґрунті формування життєвих цінностей; розвивати життєві цінності в різних площинах здійснення виховного процесу у ЗВО (зокрема, національно-патріотичного, духовно-морального виховання тощо); спрямовувати трансформацію системи життєвих цінностей кожного студента крізь спектральну площину його самопізнання, самоусвідомлення особистісної значимості, саморефлексії, самомотивування до позитивних змін, самовиховання; здійснювати систематичну спонуку і стимулювання студента до наполегливого досягнення своїх життєвих цінностей, а також організацію індивідуальних освітньо-консультативних заходів; активно упроваджувати в освітній процес ЗВО інформаційно-комунікаційні технології, інноваційні форми проведення освітніх занять та інтерактивні методи подачі та засвоєння нового матеріалу, які зорієнтовані на формування життєвих цінностей студентів. Важливим є створення студентом власного портфоліо життєвих цінностей та умов для інклюзивної освіти.

На *навчально-методичному рівні* потрібно: запровадити алгоритм формування життєвих цінностей студента на рівні закладу вищої освіти; розробити інтерактивне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу; запровадити в межах загальної підготовки студентів спеціальних курсів, спрямованих на залучення студентів до активної участі в житті громади (групи, курсу, факультету, ЗВО), що сприяє вихованню у них життєво-соціальних цінностей, громадянської й індивідуальної відповідальності; курсів зосереджених на критичному аналізі життєвих історій відомих особистостей минулого і сьогодення, які можуть слугувати орієнтирами для студентів у

самопізнанні, пошуках власної стратегії виховання характеру, перегляді своїх пріоритетів і плеканні внутрішніх чеснот; використання конкретних технологій, методик, форм роботи до потреб осіб з інвалідністю; налагодження взаємозаміни освітніх ролей між фізично здоровими студентами та їхніми однолітками з інвалідністю, що сприяє вирівнюванню соціальних стосунків.

На *предметно-професійному* рівні необхідно: спрямовувати освітній процес на розвиток професійних компетентностей та усвідомлення ціннісних орієнтирів професії та фаху. Результатом професійної соціалізації студентів у ЗВО повинні виступати: уявлення про способи побудови професійного майбутнього; усвідомлення ними власних потреб, можливостей, здібностей в обраній спеціальності; здатність до самостійного розвитку, реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин у майбутній діяльності. Усі ці професійно-особистісні особливості дозволяють засвоїти досвід, традиції та цінності відповідного середовища, а також актуалізують потребу в професійній та особистісній самореалізації.

На виховному рівні виділяємо два підрівні: інформаційний та комунікативний.

На *інформаційному* рівні є значимим: створення спеціального порталу для студентів, на якому вони зможуть ознайомлюватися із прийнятними в суспільстві, соціумі ціннісними орієнтаціями; прикладами життя відомих людей, що унаслідуються молодим поколінням; дискусіювати щодо тих чи інших життєвих стратегій і пріоритетів.

На *комунікативному* рівні – запроваджувати соціальну інклюзію та комунікативну підготовку для студентів перших років навчання у ЗВО з метою подолання комунікативного бар'єру у спілкуванні в новому соціальному середовищі та налагодженні взаємин з іншими студентами; організувати роботу мовного центру, де б надавали допомогу студентам у правильному оформленні письмових робіт, доповідей, презентацій, виступів перед аудиторією та проводили різноманітні конкурси комунікативного спрямування.

Висновки до третього розділу

У ході дослідження нами здійснений аналіз ієрархій життєвих орієнтацій, стратегій і цінностей української молоді, визначених українськими вченими упродовж останніх 10 років. Дійшли висновку, що очевидні відмінності між результатами згаданих досліджень пояснюється, насамперед, специфікою використаних методів та методик, а також, імовірно, специфікою залучених вибірок молоді.

Для визначення ієрархії життєвих цінностей українських студентів та стану організації їх формування в українських ЗВО нами було здійснено анкетування за методиками: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича і «Опитувальник цінностей» Шалом Шварца в адаптації Томаса Гроулінга і Маріан Бін.

За результатами анкетування виділено ієрархію з основних тринадцяти термінальних та тринадцяти інструментальних життєвих цінностей для студентів 1-го (в 2017 р.) і 3-го (в 2019 р.) курсів з шести українських ЗВО.

З'ясовано, що соціально-економічні трансформації в Україні, світові тенденції глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства у XXI ст. визначили принципово нові пріоритети в системі життєвих цінностей українського молодого покоління. Зокрема, з часу Революції Гідності (2013–2014 рр.) українські студенти надають перевагу таким життєвим цінностям, як: свобода вибору, громадянськість (активна участь у суспільно-політичному житті) і патріотизм (захист Вітчизни), саморозвиток, збереження власної індивідуальності, власний престиж і безпека, креативність, активні соціальні контакти, суспільно-політична активність; достатнє матеріальне становище, кар'єрне зростання, значні життєві досягнення, духовне задоволення, стабільність сімейного (родинного) благополуччя.

На основі вивчення навчальних планів і програм низки закладів вищої освіти визначено, що з цією метою в українській освітній практиці спостерігається активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у рамках застосування інноваційного відкритого освітнього середовища, що

сьогодні надає реальні можливості для оптимізації освітнього процесу у закладі вищої освіти, поєднання традиційної системи навчання з новітніми технологіями; дозволяє на більш якісному рівні організувати самостійну роботу студентів і, таким чином, забезпечити дієве формування життєвих цінностей студентів.

Розроблено і охарактеризовано українську модель формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти за такими ж компонентами-блоками, як і американська модель: цільовий, методологічний, суб'єкт-об'єктний, змістовий, операційно-технологічний та рефлексивно-діагностичний.

Унаслідок порівняльного аналізу моделей формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США та Україні здійснено прогностичне обґрунтування розвитку системи формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти в Україні в ХХІ столітті з урахуванням конструктивних ідей американського досвіду. Запропоновано рекомендації щодо подолання труднощів, які виникають в освітньому процесі українських закладів вищої освіти під час формування життєвих цінностей студентів, та успішного розвитку системи життєвих цінностей студентів в Україні на суспільно-політичному, організаційному, навчально-методичному, предметно-професійному, виховному (інформаційному і комунікаційному) рівнях організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Зміст розділу відображено в таких публікаціях автора: [121; 122; 151; 159; 160].

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичний аналіз проблеми формування життєвих цінностей у студентів закладів вищої освіти США та визначено можливості використання американського досвіду в українській освітній практиці. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких висновків:

1. Проаналізовано стан дослідженості проблеми життєвих цінностей американських і українських студентів та уточнено зміст ключових понять дослідження. Установлено, що американські та українські вчені і практики досліджували проблему життєвих цінностей студентів у спектрі таких характеристик, як: система цінностей людини, ціннісно-сміслова сфера особистості, духовно-психологічна структура та освітньо-культурний рівень студента, його ментальність і сенситивність, життєві потреби і цілі, життєві орієнтації і стилі поведінки, життєві стратегії і перспективи, життєві соціальні комунікації, життєва компетентність і професійна спрямованість, роль ЗВО у формуванні життєвих цінностей студентів.

У результаті характеристики поняттєво-термінологічного апарату дослідження уточнено сутність ключових понять дослідження: «життєві цінності студента», «ієрархія життєвих цінностей студента», «сенситивність студента», «ментальність студента», «формування життєвих цінностей студентів».

Зокрема, життєві цінності студента трактуємо як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності.

Встановлено, що більшість методик діагностики індивідуальних цінностей особистості в американській та українській психолого-педагогічній практиці розробляються на основі базових методик американських дослідників М. Рокіча і Ш. Шварца.

Доведено необхідність урахування ментальності та сенситивності студентів як підґрунтя для формування їхніх життєвих цінностей у закладах вищої освіти.

Визначено, що ментальність студента – з одного боку, це симбіоз його світобачення у якості і громадянина, і особистості, а з другого боку, це складна ієрархічна система, що визначає спрямованість студента як суб'єкта освітньо-виховних впливів у соціумі закладу вищої освіти і встановлює конкретні мотиви до майбутньої життєдіяльності.

Розглянуто сенситивність студента як його соціо-емоційну чутливість до подій, що відбуваються з ним в рамках освітнього процесу в закладі вищої освіти; встановлено зв'язок сенситивності і менталітету, родинних настанов, відношенні до культурних традицій народу, нації, суспільства загалом, наявних життєвих цінностей, рівня розвитку особистості.

Розкрито сутність поняття «формування життєвих цінностей студентів» як спеціально організований педагогічний процес у рамках освітнього середовища закладу вищої освіти, який спрямований на актуалізацію і засвоєння студентами системи життєвих цінностей, що являє собою інтеграцію особистісних, культурно-соціальних, суспільно-політичних і професійно-зорієнтованих цінностей як власних життєвих переконань і життєвих орієнтирів.

2. Визначено ієрархію та зміст життєвих цінностей американських та українських студентів.

Встановлено, що ієрархію життєвих цінностей американського студента складають його термінальні та інструментальні цінності, які формуються в таких життєвих сферах: суспільно-політичне життя і соціальна активність, соціальні комунікації, навчання і освіта, професійне становлення і робота, сімейне (родинне) життя, безпека життя і довколишнього середовища, здоров'я, фізична активність, особисте захоплення і дозвілля (розваги).

Визначено основні термінальні цінності студентів закладів вищої освіти США: 1) наявність сім'ї (родини); 2) саморозвиток і креативність;

3) професіоналізм і конкурентоздатність; 4) патріотизм і активна соціальна позиція; 5) здоров'я та спортивна форма; 6) свобода вибору (висловлювань та діяльності); 7) плюралізм та демократичність у суспільних відносинах; 8) матеріальне становище; 9) кар'єрне зростання; 10) суспільно-політична активність; 11) життєрадісність; 12) життєві досягнення; 13) рівність та інклюзивність.

Ієрархія інструментальних життєвих цінностей американських студентів має вид: 1) життєрадісність (почуття гумору), 2) сміливість у відстоюванні власних думок, 3) широта поглядів, 4) незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності, 5) креативність, творчість, 6) самоконтроль, самокритичність, 7) життєва мудрість, 8) раціоналізм, 9) освіченість, 10) ефективність у роботі, 11) традиції, 12) відповідальність, 13) дисциплінованість.

Проаналізовано зміст життєвих цінностей американських студентів у таких площинах здійснення освітнього процесу у ЗВО: духовного (ментального, морального, релігійного), національно-патріотичного, громадсько-політичного (суспільно-політичного), соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого виховання та професійного становлення.

Визначено основні термінальні цінності студентів закладів вищої освіти України: 1) свобода вибору; 2) громадянськість (патріотизм); 3) саморозвиток; 4) збереження власної індивідуальності, 5) власний престиж, 6) креативність, 7) активні соціальні контакти, 8) суспільно-політична активність; 9) матеріальне становище, 10) кар'єрне зростання, 11) життєві досягнення; 12) духовне задоволення, 13) родинне благополуччя.

Ієрархія інструментальних життєвих цінностей українських студентів має вид: 1) сміливість у відстоюванні думок; 2) доброта, гуманізм; 3) самоконтроль; 4) незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності; 5) зростаюча впевненість у власних силах і власному досвіді; 6) креативність, творчість; 7) відповідальність; 8) ефективність у роботі; 9) готовність до змін і ризику; 10) раціоналізм; 11) освіченість; 12) життєрадісність; 13) традиції.

Зміст життєвих цінностей українських студентів окреслюється у процесі викладання окремих навчальних дисциплін на базі відкритого інноваційного освітнього середовища з використанням інтерактивних інструментів.

3. Розкрито та охарактеризовано особливості, модель, алгоритм, технологічні та методичні інструменти формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США. Акцентовано увагу на таких особливостях: в основу формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США покладено цілеспрямований студентоцентрикований підхід, який реалізується у сенситивній площині певної моделі ментального простору; формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США здійснюється системно у взаємозв'язку з усіма компонентами конструювання життєдіяльності – життєвими потребами, життєвими орієнтирами і принципами, життєвими стилями поведінки, життєвою стратегією, життєвими перспективами і життєвою компетентністю у процесі духовного (ментального, морального, релігійного), національно-патріотичного, громадсько-політичного (суспільно-політичного), соціального, сімейного, полікультурного, естетичного, здоров'язберігаючого виховання та професійного становлення.

Визначено алгоритм формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США, який передбачає здійснення низки кроків: уведення у ціннісну атмосферу; наповнення ціннісних стимулів зрозумілим змістом; когнітивна розвідка; усвідомлене прийняття необхідності трансформації наявної системи життєвих цінностей; проектування майбутньої конструкції системи модернізованих життєвих цінностей; активна участь у комунікації, діалозі, діяльності; саморефлексія щодо прийнятих життєвих цінностей; творче самовираження в життєвих ціннісних орієнтирах; закріплення комплексу життєвих цінностей як власного переконання; їх інтеграція у власну життєдіяльність в соціумі; запуск механізму постійного оновлення життєвих ціннісних стимулів на основі сенситивності.

Розкрито зміст моделі формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США, яка реалізується як результативно-

динамічна система становлення соціально зорієнтованого громадянина на основі студентоцентрованого, алгоритмічно-діяльнісного, практично-комплексного, професійно-компетентнісного, інтегративно-трансдисциплінарного, полікультурного, гендерного, інклюзивного підходів до розвитку особистості.

Охарактеризовано мету (підготовка висококваліфікованого фахівця із сформованою системою життєвих цінностей, які скеровуватимуть його на активну соціальну позицію, професіоналізм майбутньої діяльності, особистісне самовираження), завдання (здобуття студентом життєвих компетентностей, набуття життєвих умінь та навичок самостійного розв'язання життєвих завдань, використання життєвого досвіду для удосконалення позитивного змістового наповнення життєвих цінностей; випробування нових форматів життєконструювання на основі власного життєвого потенціалу), ціннісну парадигму та основні блоки функціонування моделі (цільовий, методологічний, суб'єкт-суб'єктний, змістовий, операційно-технологічний, практично-результативний і рефлексивно-діагностичний).

Виділено технологічні інструменти, які ефективно використовуються у вищій освіті США у XXI ст. при формуванні життєвих цінностей студентів та є інтерактивними, а саме: 1) інтерактивні освітні зони та інформаційно-комунікаційне освітнє середовище; 2) інтерактивні методи; формат коучингу (передбачає формулювання і максимально швидке досягнення мети шляхом мобілізації внутрішнього життєвого потенціалу); 3) фідбек-векторне спрямування (полягає в тому, що початок і кінець фідбека містить позитив і похвалу, а в середині – необхідні критику і зауваження. Завдяки цьому американські студенти прислухаються до критики, сприймають зауваження і модернізують власні життєві цінності); 4) Skype-простір (студент має можливість у зручний для себе час переймати життєвий досвід); 5) SPARK! LAB-простір (реалізується з використанням інтерактивних методів: «кріолабораторія», «лабораторія винаходів», «магічна лабораторія» тощо).

Виявлено вплив на трансформацію життєвих цінностей американських студентів у XXI столітті низки чинників: політичних, економічних, суспільних,

соціальних, національно-культурних, духовно-моральних, освітніх, професійних, індивідуально-особистісних, родинних (сімейних).

4. Здійснено порівняльний аналіз змісту теоретичних моделей формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США та Україні та розроблено рекомендації щодо врахування позитивного американського досвіду в українській освітній практиці.

За результатами предметного дослідження освітніх програм і специфіки організації освітнього процесу в американських та українських закладах вищої освіти, а також вивчення теоретичних підходів до проблематики життєвих цінностей молоді у сучасних умовах представлено моделі формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти у США та в Україні.

Унаслідок порівняльного аналізу змісту даних моделей запропоновано рекомендації щодо урахування конструктивних ідей американського досвіду для успішного розвитку системи життєвих цінностей студентів в українських закладах вищої освіти на суспільно-політичному, організаційному, навчально-методичному, предметно-професійному і виховному рівнях організації освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективою для подальших досліджень є виявлення та розкриття характерних рис рівнів сформованості життєвих цінностей американських студентів упродовж навчання у ЗВО; вивчення організаційно-педагогічних умов забезпечення ефективності формування життєвих цінностей студентів та удосконалення інтерактивних технологій для цього у різних соціальних інститутах США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О. Ф. Роль і місце ціннісних орієнтацій у сучасній теорії виховання. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2012. № 1 (17). С. 92–95.
2. Альохін М. Смиложиттєві цінності та орієнтири сучасної української молоді індустріальних районів. *Соціологія. Нова парадигма*, 2014. Вип. 132. С. 153–162. URL: <https://www.novaparadigma.npu.edu.ua/index.php/novaparadigma/article/view/20/34> (дата звернення 23.05.2018).
3. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 3. С. 13–23.
4. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. № 64. С. 13–21.
5. Барилко Є. О. Ставлення американської молоді до патріотизму. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. праць*. Луганськ, 2008. № 1 (24). С. 23–27.
6. Батечко Н. Г. Особливості навчання майбутніх викладачів вищої школи в магістратурі у Сплучених Штатах Америки. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 4. С. 51–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_4_12 (дата звернення 19.05.2018).
7. Бахмат Н. В. Особливості професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи у США. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 9. С. 15–20.
8. Бахов І. С. Тенденції розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2017. 624 с.
9. Бевз О. П. Гуманістична педагогіка і психологія як основа підтримки саморозвиваючої особистості в освіті США. *Педагогіка і психологія*. 2006.

- № 2. С. 107–114.
10. Безлюдна Н., Дудник Н. Інтерактивні технології навчання як засіб формування етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2018. Вип. 18. С. 27–34.
  11. Безлюдний О. І. Професійно-особистісне самовизначення майбутніх учителів іноземних мов в умовах інформатизації вищої освіти. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси, 2018. № 3. С. 13–18.
  12. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 20 с.
  13. Безугла М. В. Ціннісні уподобання сучасної студентської молоді. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей*. Сер.: Педагогіка і психологія, 2014. Том. 3. Вип. 43. С. 10–18.
  14. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
  15. Біскуп В. С. Застосування методу аналізу ситуацій (case-study) в інтерактивних формах навчання. 2018. URL: <https://www.sau.kiev.ua/docs/.../v.s.biskup.doc> (дата звернення 07.12.2018).
  16. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. К.: Атака, 2008. 684 с.
  17. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету*. 2011. № 5. С. 116–125.
  18. Бойко З. В. Особливості менталітету українського народу та менталітетів інших народів. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2015. Вип. II (5). С. 72–76.
  19. Бойко Ю. С. Формування аксіологічних установок до здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2015. 271 с.

20. Бойченко М. А. Моделі і технології виховання в зарубіжних країнах. Суми: Мрія, 2012. 141 с.
21. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
22. Братко М. Система освіти США: структура, традиції управління, особливості вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4 (18-19). С. 252–268. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/478/388> (дата звернення 26.03.2018).
23. Бреславець Н. О. Формування компетентності життєвого проектування студентської молоді в умовах вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2010. 20 с.
24. Бубнова С. С. Методика діагностики цінностних орієнтацій личности. М., 1995. 234 с.
25. Будає В., Вдовиченко Р. Алгоритм системного підходу до побудови моделі формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в освітньому просторі університету. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. грудень 2018. № 4 (63). С. 27–32.
26. Будко А. В. Особливості здійснення контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою альтернативних методів оцінювання: метод портфоліо. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2014. Вип. 35. С. 31–43.
27. Бурдіна С. В. Система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Луганськ, 2008. 22 с.
28. Бурцева І. І. Формування у студентської молоді цінностей і особистісних смислів життя у навчально-виховному процесі класичного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2012. 284 с.
29. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Перун, 2005. 1728 с.
30. Бутенко В. Національне виховання студентської молоді як пріоритетний

- напряму діяльності вищої школи. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*: зб. наукових праць. Херсон, 2010. № 1. С. 256–261.
31. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 27–31.
  32. Буяшенко В. В. Ментальність як парадигма співбуття: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. Київ, 1997. 170 с.
  33. Вагнер Тоні. Створення інноваторів. Як вихованти молодь, яка змінить світ. К.: К. Fund, 2015. 384 с. URL: <https://kfund.ua/uk/stvorennya-innovatoriv-yak-vihovati-molod-yaka-zminit-svit/> (дата звернення 17.03.2019).
  34. Вдович С. М. Тренінг сенситивності як засіб розвитку прогностичних здібностей майбутніх психологів. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. 2018. № 28. С. 21–26.
  35. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. К., 2005. 40 с.
  36. Вербицька П. В. Сучасні підходи до підготовки молоді до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: збірник наукових праць. Рівне, 2008. Ч. 1. С. 92–99.
  37. Верхогляд О. О., Романовська Ю. Ю., Романовський О. О. Незалежний (приватний) сектор вищої освіти США: прибуткові та безприбуткові навчальні заклади. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2009. № 2(7). С. 15–30.
  38. Верхогляд О., Романовська Ю., Романовський О. Незалежний (приватний) сектор вищої освіти США в контексті діяльності ВНЗ України. *Освіта і управління*. 2009. № 3/4. С. 175–189.
  39. Веселова В. В. Менталитет американського общества и гуманистическая парадигма образования и воспитания. *Педагогика*. 1999. № 8. С. 91–99.
  40. Вища освіта в Україні у 2018 році. Статистична інформація. К.: Державна

- служба статистики України, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 06.06.2019).
41. Вієвська М. Г. Інноваційні тенденції у виборі форм та методів фахової підготовки студентів у процесі формування соціальної відповідальності. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки.* 2012. № 22(4), С. 119–125.
  42. Віннікова Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2003. 217 с.
  43. Войнаренко М. П., Валькова Н. В. Використання модульного середовища для навчання у виховній роботі ХНУ. *Компютеризація освітньої діяльності*: зб. наук.-метод. праць. Хмельницький: ХНУ, 2012. С. 84–87.
  44. Войнаровська О. Н. Перспективи застосування американського досвіду підготовки бакалаврів з економіки у вітчизняних вищих навчальних закладах. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2010. № 5. С. 7–11. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2010_5/Voynar.htm (дата звернення 12.12.2017).
  45. Володарська Н. Д., Гурлева Т. С. Роль життєвих цінностей у самодетермінації розвитку особистості. *III Міжнародна науково-практична конференція «Гене́за буття особистості»* (м. Київ, 20 грудня 2016 року). К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. С. 133–134.
  46. Воронкін О. С. Тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України (друга половина XX – початок XXI століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. Старобільськ, 2016. 497 с.
  47. Гавриленко К. В. Інтерактивні методи навчання як ефективний інструмент у покращенні професійної підготовки майбутніх медиків. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки».* Черкаси, 2016. № 18. С. 31–35.
  48. Гаврилюк Н. Система вищої освіти США: теоретико-методологічний

- аспект. *Молодь і ринок*, 2018. № 11 (166). С. 92–96.
49. Гавриш І. В. Еволюція цінностей педагогічної майстерності освіти в США. *Сучасні проблеми методичного аспекту освіти та мистецтвознавства: Зб. наук. праць*. К.: Науковий вісник, 2002. С. 31–41.
50. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 192–203.
51. Галян І. М. Ціннісно-сміслова саморегуляція особистості: генеза та механізми функціонування: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І. Франка, 2016. 402 с.
52. Гіровська І. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*. 2012. № 11. С. 32–38.
53. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. К., Наук. думка, 1988. 142 с.
54. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
55. Горбань О., Купрій Т., Овсянкіна Л. Трансформація консолідуючих ціннісних орієнтацій сучасного українського студентства. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1/2 (24/25). С. 1–21. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26825/1/Horban_%20%D0%9E_Kuprii_T_Ovsiankina_%20L_Osvitologichnyu%20dyskurs_.pdf (дата звернення 17.12.2019).
56. Горіна О. Вплив педагогічного середовища ВНЗ на формування духовно-культурних цінностей особистості студента. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наукових праць*. Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, Луганськ, 2010. № 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL//soc_gum/domtp/2010_3/Gorina.Pdf (дата звернення 17.06.2018).
57. Готовцева Н. Г. Формирование ценностных ориентаций студентов посредством личностно-профессиональной самоактуализации в вузе. *Мир образования – образование в мире: научно-методический журнал*. 2009. № 4 (36). С. 179–181.

58. Гріньова О. Вплив рефлексії на проектування життєвого шляху особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 4. С. 98–108.
59. Губська Г. В. Ретроспективний аналіз поняття та явища «віртуальний освітній простір» в контексті реалізації міжнародної освітньої діяльності = A retrospective analysis of the term and phenomenon of «virtual educational space» in the context of implementing of international educational activities. *Освітній дискурс: Гуманітарні науки: зб. наук. праць = Educational discourse: Pedagogical sciences: collection of scientific papers*. Київ: Гілея, 2019. Вип. 10 (1–2). С. 35–44.
60. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.
61. Гуманістична психологія: антологія в 3 т.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Т. 2. Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично-зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / за ред. Р. Трача, Г. Балла. К.: Пульсари, 2005. 279 с.
62. Гусаківська С. С. Психологічні особливості формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Луцьк, 2014. 302 с.
63. Гуткевич С. О., Оніщенко І. Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Монографія. К.: НТУУ «КПІ», 2014. 205 с.
64. Давиденко Г. В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і Психологія». Педагогічні науки*. 2018. № 2 (16). С. 123–128.
65. Данилюк І. В., Гресько В. В. Менталітет як провідна етнопсихологічна характеристика. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2017. Том 22. Випуск 1 (43). С. 68–78.
66. Дикань В. С. Рефлексивний підхід у теорії і практиці підготовки майбутніх

- педагогів в університетах США (педагогічний аспект): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 1999. 20 с.
67. Дічек Н. Суспільна відповідальність як ціннісний орієнтир виховання громадянина: історичний аспект. *Педагогічний альманах*: зб. наукових праць. Херсонська академія неперервної освіти. Херсон, 2016. № 1. С. 40–46.
68. Довгань Л. І., Галузяк В. М. Моральне виховання у педагогіці США: теорія і практика. Монографія. Вінниця, 2009. 234 с.
69. Драгой П. І. Ієрархія життєвих цінностей та стратегій сучасної української молоді (на прикладі дослідження учнівської молоді м. Орджонікідзе). *Соціологія*. 2014 (квітень). № 4 (108). С. 103–108.
70. Дуб В. Г. Роль ціннісно-сислової сфери у професійній підготовці майбутніх педагогів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2012. Т. 14. Ч.1. С. 80–87.
71. Дубовик О. Гуманізація освіти: досвід американських університетів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1997. № 1. С. 54–57.
72. Дудник Н. В. Коуч-технологія як засіб формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти. 2018. URL: <http://dspace.udru.edu.ua:8181/jspui/handle/6789/9750> (дата звернення 21.02.2019).
73. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремінь. К.: Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
74. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.
75. Заболотна О. А. Культурно-історичні відмінності американського і українського стилів соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 2. С. 51–61.
76. Заброцький М. М., Максименко С. Д. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. Київ-Житомир: Волинь, 2000. 32 с.
77. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці:

- психологічні особливості. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 4. С. 89–104.
78. Зарва О. М. Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2011. 20 с.
79. Зварич І. М. Педагогічні засади оцінювання знань студентів у вищих навчальних закладах США: монографія. К.: Фенікс, 2008. 208 с.
80. Зеленов Є. Загальнолюдські цінності – основа планетарного виховання студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наукових праць. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Луганськ, 2009. № 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL//soc_gum/domtp/20091/Zelenov.pdf (дата звернення 12.12.2017).
81. Зіноватна О. М. Вища освіта у США: навчальний компонент у магістерських програмах різного типу. *Вісн. Черкас. Університету*. Черкаси, 2009. № 163. С. 82–86.
82. Зима О. Г., Полубедова А. О. Діагностика ціннісних орієнтацій студентів. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 22 квітня 2016 року). Харків: Виданництво НТМТ, 2016. С. 2910–2914. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/12719/1/5_Zima_Polubedova_Tezy.pdf (дата звернення 03.02.2018).
83. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. К.: Стилос, 2011. 238 с.
84. Злобіна О. Вектори ціннісних трансформацій українців у контексті цивілізаційного вибору. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. К.: ІС НАНУ, 2016. Вип. 3 (17). 0,5 д.а.
85. Золотарьова О. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Слов'янськ, 2016. 269 с.

86. Золотухіна С. Т. Громадянське виховання студентів вищих навчальних закладів України в другій половині XIX – на початку XX століття: монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. 171 с.
87. Іванцев Н. І. Ціннісна регуляція професійного становлення студентської молоді: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2006. 182 с.
88. Іванчук А. П. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді (на прикладі крос-культурного дослідження). *Вісник психології і соціальної педагогіки*: зб. наук. праць. К., 2010. Вип. 3. С. 1–15.
89. Ігнатенко П. Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 118–123.
90. Ігнатюк О. А. Особливості підготовки сучасних фахівців у системі вищої професійної освіти США. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 1. С. 55–64.
91. Ільїна Ю. М. Ментальні моделі особистості: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2003. С. 152–157.
92. Кадемія М., Шахіна І. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі. Вінниця: «Планер», 2011. 196 с.
93. Кадикова Т. А. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів-психологів. *Навчальна книга*. Дніпропетровськ, 2000. С. 190–196.
94. Калініченко А. Роль ціннісних орієнтацій у самовихованні студентської молоді. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2006. № 21(1). С. 175–181.
95. Кияшко Д. Ю. Життєві цінності в юнацькому віці: результати емпіричного дослідження. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. К., 2009. Т. XIV. Ч.2. С. 158–167.
96. Кісіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси, 2006.

- Вип. 88. С. 138–141.
97. Клепко С. Ф. Цінності буття і цінності освіти в контексті глобалізації. *Вища школа*. 2004. №2–3. С. 25–37.
98. Климнюк В. Є. Віртуальна реальність в освітньому процесі. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. Харків, 2018. № 2(56). С. 207–212.
99. Клопов Р. В. Інформаційні технології у вищій освіті США. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. №12. С. 84–87.
100. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. Одеса, 2008. № 4–5. С. 28–33.
101. Коберник О. М. Креативні технології навчання: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 272 с.
102. Коберник О. М., Стеценко Н. М., Бойченко В. В., Прищепя С. М. Удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів засобами платформи Moodle (на прикладі вивчення курсу «Педагогіка»). *Научен вектор на Балканите*, 2018. № 1. С. 53–59. URL : <http://dspace.udpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/10533> (дата звернення 17.03.2019).
103. Коваленко О. Ю. Зміст програм підготовки вчителів у США. 2011. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gnvp/2011_7_SV1/19.pdf (дата звернення 24.02.2018).
104. Козубовська І. В., Стойка О. Я, Сідун Л. Ю. Історико-педагогічні аспекти розвитку вищої освіти в США (кінець ХХ початок ХХІ століття): [монографія]. Ужгород: АУТДОР–ШАРК, 2015. 186 с.
105. Козьменко О. І. Аналіз впливу різноманітних чинників на успіх студентів в університеті. *Науковий часопис НДУ імені М. П. Драгоманова*. К., 2018. Вип. 63. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 82–85.

106. Колісник-Гуменюк Ю. Сучасні інтерактивні технології навчання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 118–124.
107. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Громадянське виховання студентської молоді крізь призму педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. *Вісник Науково-дослідної лабораторії «В. О. Сухомлинський і школа XXI століття»*. Умань, 2018. С. 32–39.
108. Комар О. А. Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика: [монографія]. Умань: РВЦ «Софія», 2010. 326 с.
109. Коровка О. А. Шляхи формування життєвих цінностей в умовах модернізації освіти. 2008. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-11/08keaihs.pdf> (дата звернення 17.01.2019).
110. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон, 2015. Вип. 3. С. 108–112.
111. Кочерга О. М. Формування соціальної відповідальності у студентів педагогічного коледжу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ніжин, 2012. 285 с.
112. Кочубей Тетяна, Очеретяний Анатолій. Формування життєвих цінностей студентів у США. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, 2018. t. 80. nr 3. С. 43–51.
113. Кочубей Тетяна, Очеретяний Анатолій. Роль віртуального освітнього простору закладів вищої освіти США у формуванні життєвих цінностей студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць* / За заг. ред. Л.В. Барановської. К.: НАУ, 2020. С. 103–105.
114. Кошманова Т. С. На шляху до новітньої педагогічної освіти (на прикладі Університету штату Мічиган). Монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. 345 с.
115. Кузнецова О. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів педагогічних

- вищих навальних закладів. *Початкова школа*. 2003. № 9. С. 24–26.
116. Кутняк І. Ментальність як визначальна характеристика свідомості суб'єкта. *Молодь і ринок*. 2012. № 8. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_8_9 (дата звернення 22.11.2018).
117. Кучина К. О. Ідея виховання моральної особистості у вітчизняних освітніх і виховних концепціях та програмах (кінець ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Мелітополь, 2015. 24 с.
118. Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. К., 2018. 475 с.
119. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. К., 2010. Т. ХІІ, ч.4. С. 241–248.
120. Леонтєва І. В. Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Збірник наукових праць. 2019. № 32. С. 29–38. DOI: 10.28925/2311-2409.2019.32.
121. Лунячек В. Е. Розвиток системи вищої освіти у США в умовах децентралізації влади. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2009. № 21 (5), С. 34–36. URL : <https://refdb.ru/look/2330399.html> (дата звернення 19.11.2018).
122. Лутаєв В. В., Циганчук А. С. Соціально-політичні цінності та життєві орієнтації студентської молоді (за матеріалами конкретно-соціологічних досліджень у Національному університеті водного господарства та природокористування 2001-2010 рр.), Рівне: НУВГП, 2011. 209 с.
123. Марцінюк В. Г. Навчальні технології підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ США. *Педагогічний дискурс*. 2008. № 3. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2008_03/martsyniuk.pdf (дата звернення 27.10.2018).
124. Марчук В., Стаднік Н. Сутнісні характеристики ціннісних орієнтацій

- студентів. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Лютий 2018. № 1 (60). С. 183–187.
125. Маслоу А. Психология бытия / Пер.с англ. М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 1997. 304 с.
126. Матяж С. В., Березнянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Соціологія. 2013. Вип. 213. С. 27–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7 (дата звернення 22.05.2019).
127. Мацнєва Т. С., Кравченко Н. В., Грицина О. О. Використання портфоліо у підготовці студентів технічних спеціальностей. *Технології навчання*. 2015. № 14. С. 37–42. URL: <http://dist.knute.edu.ua/files/Portfolio/A1.pdf> (дата звернення 20.06.2019).
128. Миронович Ю., Пашко Л. Формування ключових життєвих компетентностей в аспекті ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогіка*. Львів, 2006. Вип. 21. Ч. 1. С. 42–47.
129. Миропольська Н. Є., Федоренко С. В. Формування комунікативної компетентності студентів бакалаврату вищої школи США. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Педагогіка*. Одеса, 2016. № 3(110). С. 60–65.
130. Мокра М. Інформаційно-комунікаційне середовище в освітній системі США. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 3. С. 213–223.
131. Морозова О. И. Особенности организации процесса обучения в вузе игровыми методами с использованием ИТ-технологий. *Системы обработки информации: зб. наук. пр.* Харків, 2015. Вип. 1 (126). С. 201–205.
132. Музыка О. Л. Тренінг ціннісної підтримки професійного становлення психологів. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Київ-Ніжин: Вид-во НДУ; ДС

- «Міланік», 2007. Т.10. Вип. 1. С. 42–44.
133. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2008. 235 с.
134. Надольний І. Ф. Ієрархія цінностей людського буття. Філософія: навч. посіб. К.: Вікар, 2001. С. 391–393.
135. Овсяннікова В. Ціннісні орієнтації в системі вищої освіти. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки: зб. наукових праць*. Запоріжжя, 2009. № 2. С. 148–150.
136. Огієнко О. Сучасна система вищої освіти США: особливості функціонування та розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017, № 10 (74). С. 131–141.
137. Огнівко Л. В. Професійна підготовка магістрів економічного профілю у вищих навчальних закладах США. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, 2011. № 3. С. 135–139.
138. Олендр Т. М. Програми підготовки студентів природничих спеціальностей, що здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра у США й Україні: порівняльний аспект. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси, 2012. Вип. 147. С. 32–38.
139. Олійник Тетяна, Прокопенко Андрій, Тучина Наталія. Тенденції розвитку особистості студента в умовах цифрового навчального середовища. Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ, 2017. С. 98–102.
140. Онофрійчук Л. О. Скрайбінг як сучасна форма візуалізації навчального матеріалу в закладі вищої освіти. *Народна освіта*. 2020. Вип. 1 (40). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6068 (дата звернення 20.03.2020)
141. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань: ПП Жовтий,

2012. 414 с.

142. Очеретяний А. В. Свобода вибору як важлива життєва цінність студентів. *Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи*: Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, (Вища Банкова школа (м. Познань), Економічне відділення (м. Щецин), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький). (м. Хмельницький, 24 листопада 2017 р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 176–180.
143. Очеретяний А. В. Особливості формування життєвих цінностей студентів у США. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. № 80. Т.2. С. 105–108.
144. Очеретяний А. В. Місце патріотизму у системі життєвих цінностей американських студентів. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2–3 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 51–53.
145. Очеретяний А. В. Функції життєвих цінностей студентів у США. *Становлення і розвиток педагогіки*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16–17 лютого 2018 р.). Харків: Видавництво «Молодий вчений». 2018. С. 144–146.
146. Очеретяний А. В. Структурні характеристики життєвих цінностей студентів у США. *Актуальные научные исследования в современном мире*: сборник научных трудов ISCIENCE.IN.UA. Переяслав-Хмельницький, 2018. № 2(34). ч. 9 (лютий 2018 р.). С. 98–102.
147. Очеретяний А. В. Вплив морально-патріотичного виховання на формування життєвих цінностей студентів у США. *Проблеми освіти*: збірник наукових праць. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. № 88 (частина 2). С. 131–138.
148. Очеретяний А. В. Місце соціальної відповідальності у структурі життєвих

- цінностей студентів у США. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали всеукраїнського науково-методичному семінару (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна), 26 квітня 2018 р.). Умань, 2018. С. 115–117.
149. Очеретяний А. В. Духовно-світоглядний потенціал американського студента як основа модернізації його життєвих цінностей. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики*: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (м. Дніпро, 25–26 травня 2018 р.). Частина II. Дніпро: СПД «Охотнік». 2018. С. 29–31.
150. Очеретяний А. В. Роль менталітету студентів при формуванні життєвих цінностей у вищих навчальних закладах США. *Проблеми освіти*: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. № 92. С. 101–106.
151. Очеретяний А. В. Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у XXI столітті. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОШПО, 2019. № 4 (100). С. 7–10.
152. Очеретяний А. В. Формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України: навчальний посібник. Умань: «Візаві», 2019. 127 с.
153. Паламар С. П., Кондратюк С. Г. Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості сучасної молоді. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 404–407. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/96.pdf> (дата звернення 20.01.2018).
154. Панченко Є. Формування якостей інноваційного лідера в США в системі «старша школа – університет». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3 (47). С. 123–128.
155. Панчук Н. П. Ціннісні орієнтації як показник соціалізації студента в процесі професійної підготовки. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені

- Г. С. Костюка НАПН України. К., 2017. Випуск 38. С. 314–324. URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/en/> (дата звернення 19.01.2018).
156. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість: зб творів / пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. К.: Дух і літера, 2011. 337 с.
157. Підлісний М. М., Шубін В. І. Філософія цінностей: історія і сучасність. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 200 с.
158. Пекарчук Г., Гуцол О. Виховання патріотизму молоді США. *Актуальні проблеми політології*: Матеріали наукової конференції. Вінниця, 2017. С. 100–103.
159. Печерська Г. О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки*. Миколаїв, 2013. Вип. 10. С. 252–257.
160. Полежаєв Д. Ментальність особистості: філософсько-освітній аспект. *Психологія і особистість*. 2005. № 2 (8). С. 71–85.
161. Положення про організацію освітнього процесу у приватному закладі вищої освіти «Київський міжнародний університет». 2019. URL: https://kymu.edu.ua/upload/pdf_files/polozhennya-pro-org-osv-protsesy.pdf (дата звернення 17.12.2019).
162. Положення про освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти у Хмельницькому національному університеті. 2020. URL: <https://khnu.km.ua/root/files/01/06/03/0007.pdf> (дата звернення 25.01.2020).
163. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2016. 40 с.
164. Популярні платформи онлайн-курсів. URL: https://osvita.ua/abroad/higher_school/distance-learning/37601/ (дата звернення 24.04.2019).
165. Постильна О. О. Формування моральних цінностей студентів педагогічних університетів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2015. 20 с.

166. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 02.03.2018).
167. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 02.03.2018).
168. Проблеми теорії ментальності: колективна монографія / відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006. 407 с.
169. Проектно-освітній центр «Агенти змін». Івано-Франківськ. 2018. URL: <http://agentyzmin.pnu.edu.ua/ua> (дата звернення 17.12.2019).
170. Радчук Г. К. Особливості ціннісних орієнтацій сучасних студентів. *World science Multidisciplinary Scientific Edition*. Warszawa, 2018. Vol.5 (33). P. 16–22. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12262/1/Radchuk%206.pdf> (дата звернення 04.07.2019).
171. Різниченко С. Т. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти США. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2010. Вип. 189. Ч.2. С. 41–46.
172. Резнік С. М. Трансформація цінностей освіти в інформаційному просторі. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 4. С. 47–53.
173. Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених (м. Мелітополь, 30 жовтня 2015 року). Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2015. 296 с.
174. Романенко Ю. А. Портфоліо студента: дидактичний аспект. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2012. № 2. С. 38–40.
175. Романовська О. О., Романовська Ю. Ю., Романовський О. О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ-ХХІ століття. Книга 2. Особливості вищої освіти США кінця ХХ – початку ХХІ століття: навч.

- посібник. Вінниця: Нова Книга, 2009. 272 с.
176. Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. №1. С. 138–148.
177. Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. 188 с.
178. Савелюк Н. М. Психосемантичні особливості громадянської свідомості студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
179. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 508 с.
180. Савчук Н. Менталітет у контексті освітньої системи. *Філософія освіти*. 2005. № 2. С. 97–203.
181. Савчук Н. Діагностика ціннісних орієнтацій у педагогічних працівників. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2015. № 1. С. 46–51.
182. Савчук О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 60–67.
183. Свиридчук О. В., Кочубей Т. Д. Використання інтерактивних технологій на заняттях з іноземної мови у ВНЗ. *Особливості викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей*: збірник матеріалів І Всеукраїнського науково-практичного вебінару (м. Житомир, 26 листопада 2014 р.). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014.
184. Северіна Т. М. Ціннісна детермінація особистісного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2012. 20 с.
185. Селюкова Т. В., Андріїв Н. О. Трансформація цінностей як фактор морально-етичних проблем у вихованні студентської молоді. *Педагогічний дискурс*: зб. наукових праць. Хмельницька гуманітарно-педагогічна

- академія. Хмельницьк, 2012. № 12. С. 289–292.
186. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 1. С. 12–28.
187. Сенин І. Г. Опросник термінальних цінностей (ОТеЦ): Руководство. Ярославль. 1991. URL : <http://www.altermed.by/index.php?item=test&pst=otz> (дата звернення 15.03.2018).
188. Сергієнко В., Войтович І. Створення навчальних ресурсів у середовищі Moodle на основі технології «Cloud computing», *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. Том. 24. № 4. URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> (дата звернення 20.02.2019).
189. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*, 2013. № 23. С. 233–241.
190. Сидоренко В. В. Педагогічний коучинг як інноваційна технологія науково-методичного супроводу професійно-особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Донецьк, 2014. № 3 (14). С. 13–19.
191. Сидорчук Н. Г. Скрайбінг: інновації та традиції аудіовізуальної підтримки навчального процесу. *Креативна педагогіка* [наук.-метод. журнал]. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 57–64.
192. Скворчевська Є. Л. Особливості взаємозв'язку життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій у кар'єрі студентів. *Вісник Харківського національного університету*. Харків, 2014. № 10. С. 46–49.
193. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. *Вісник ЧДПУ. Серія: Психологічні науки*. Чернігів, 2002. № 11. С. 128–132.
194. Смалько Л. Є. Індивідуалізоване навчання в системі підготовки майбутнього педагога у вищій школі США: дис. ... канд. пед. наук:

- 13.00.09. Луцьк, 2000. 179 с.
195. Сопів В. Ф., Карпушина Л. В. Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ. Діагностика життєвих цінностей особистості. 2002. URL: <http://um.co.ua/6/6-12/6-121239.html> (дата звернення 14.10.2018).
196. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. К., 2017. № 267. С. 175–181.
197. Сохань Л. В. Життєвий потенціал – інноваційний ресурс особистості як суб'єкта життя. *Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін*. К.: ІС НАНУ, 2005. С. 322–331.
198. Стойка О. Я. Вища освіта США та України: відмінні та спільні риси. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2017. Випуск 1 (40). С. 280–283.
199. Столярчук О. А. Динаміка життєвих пріоритетів студентської молоді. *Науковий огляд*. 2015. № 7 (17). С. 1–9.
200. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2006. 21. ч. 1. С. 123–130.
201. Субашкевич І. Модифікація методики О. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 4–5. С. 77–86.
202. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій [практ. посіб.]. Львів: Растр-7, 2016. 60 с.
203. Сучасна лекція: методика підготовки і проведення / Уклад. Н. В. Безлюдна, О. І. Безлюдний, О. Л. Кірдан, О. М. Коберник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 100 с.
204. Тарасова О. В. Вища освіта в США: сучасний стан та пріоритети розвитку. *Вісник НАДПС України*. К., 2011. № 3. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>

- ejourna1s/Vnadps/2011_3/11tovspr.pdf (дата звернення 07.12.2017).
205. Тверезовська Н. Т. Інтерактивні інноваційні технології у системі вищої освіти. 2009. URL: http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/35_Tverezovska.pdf (дата звернення 15.07.2019).
206. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
207. Ткачова Н. О. Роль та зміст освітніх цінностей в умовах трансформації українського суспільства. *Ціннісні парадигми освіти*. Х.: Основа, 2004. С. 39–55.
208. Ткачук Л. В., Ткачук М. М. Теоретико-методологічні засади виховання патріотичних цінностей студентської молоді. *Проблеми освіти*: зб. наук. праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Вінниця : ТОВ «Нідан–ЛТД», 2018. Вип.88 (частина 2). С. 265–274.
209. Товканець Г. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в США. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів, 2016. № 30. С. 253–261.
210. Токарев Р. В. Життєві та професійні орієнтації студентської молоді. *Філол. і соціол. думка*, 1996. № 7–8. С. 166–172.
211. Топоркова Ю. А. Форми и методы гражданского воспитания студенческой молодежи в университетах США. *Вісник СевНТУ*: зб. наук. пр. Серія: Педагогіка. Севастополь, 2013. Вип. 144/2013. С. 181–185.
212. Трач Ю. В. Віртуалізація освіти як явище сучасної культури. *Культура і мисецтво у сучасному світі*. 2018. Вип. 19. С. 164–172.
213. Трач Ю. VR-технології як метод і засіб навчання. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3–4. С. 309–322.
214. Трухан О. В. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків. *Проблеми сучасної психології*: зб.наук.пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К., 2010. Вип. 7. С. 713–726.

215. Турчик І. Х. Формування громадянських цінностей у молоді США. Зб. наук. праць. Педагогічні науки. 2017. Вип. LXXVIII. Т. 3. С.88–92.
216. Тюріна Т. Формування духовних ціннісних орієнтацій – нагальна потреба нашої доби. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*, Львів, 2006. № 21, ч. 1. С. 104–112.
217. Удич О. Ціннісні орієнтації: багатогранність наукових трактувань. *Рідна школа*. 2014. № 11 (листопад). С. 26–31.
218. Університет економіки та права «КРОК». Корпорація. URL: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/korporatsiya> (дата звернення 09.01.2020).
219. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: <https://fmf.udpu.edu.ua> (дата звернення 09.02.2020).
220. Федоренко М. В. Щодо проблеми формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Донбасу*. Луганськ, 2011. № 1 (13). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/index.htm> (дата звернення 08.12.2017).
221. Федоренко С. В. Цінності життя сучасної студентської молоді в США. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України* / ред. І. Д. Бех, Ж. В. Петрович, Київ, 2016. Вип. 5. С. 271–276.
222. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 551 с.
223. Федорчук В. Інтерактивні технології та їх використання у навчальному процесі вищої школи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2009. Ч. 3. С. 180–185.
224. Філософський словник соціальних термінів. Вид. третє, доп. Х.: Р.И.Ф., 2005. 672 с.

225. Фролов А. В. Реформа инновационной системы США: от STEM к STEAM–образованию. *Alma Mater*, 2013. № 1. С. 101–105.
226. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: [монографія]. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.
227. Хавула Р. Життєва перспектива особистості в юнацькому віці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип.11. С. 343–348.
228. Харківська гуманітарно-педагогічна академія. Комунальний заклад Харківської обласної ради. URL: <http://www.hgpa.kharkov.com/> (дата звернення 09.02.2020).
229. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА, Запоріжжя*, 2009. № 38. С. 222–233.
230. Цільова програма національно-патріотичного виховання студентської молоді Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького на 2015–2020 роки. 2015. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bw9OYXqr5PIWMzZIWGRxZTQ5Nkk/view> (дата звернення 08.12.2019).
231. Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації соціуму: монографія / В. І. Штанько [та ін.]. Х.: ХНУРЕ, 2009. 164 с.
232. Цукур О. Г. Особливості постановки життєвих завдань особистістю в площині сімейних взаємин. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. К., 2012. № 30. С. 251–260.
233. *Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді* / [Н. Дмитрук та ін.]. Київ: СКД, 2016. 89 с.
234. Чернець І. В., Даньшева С. О. Віртуальне освітнє середовище як фактор конкурентоспроможності вищої освіти. *Теорія та методика електронного навчання*. 2015. Т. XIII. Вип. 3 (37). С. 234–241.
235. Черній Л. В. Компетентнісний підхід у фаховій підготовці майбутніх

- учителів іноземної мови в університетах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04.Тернопіль, 2011. 20 с.
236. Чибісова Н. Г. Вищий навчальний заклад як середовище формування цінностей студентської молоді в соціокультурних умовах сучасної України. Х.: Видавництво НУА, 2004. 256 с.
237. Чувакова Т. Г. Професійне становлення молодого вчителя у США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ніжин, 2004. 192 с.
238. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. *Соціальна психологія*. 2009. № 3. С. 86–89.
239. Шандрук С. І. Тенденції професійної підготовки вчителів у США. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 495 с.
240. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 57. С. 181–187.
241. Шевченко Н. Ф. Розвиток емоційно-вольової саморегуляції студентів в умовах вищого навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 3(5). С. 270–280.
242. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 83–87.
243. Шевякова І. П. Дослідження життєвих принципів як ціннісних суджень особистості в юнацькому віці. *Perspectives of world science and education. Abstracts of 6th International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. P. 899–901. URL: <http://sci-conf.com.ua>. (дата звернення 25.03.2020).
244. Шегда О., Андрущак М. Дослідження життєвих перспектив студентів першокурсників. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Сер. Психологічні науки / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. Миколаїв, 2012. Вип.8. Т. 2. С. 356–365.

245. Шемигон Н. Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Х., 2008. 23 с
246. Штанько В. І. Віртуальний комунікативний простір і проблеми самоідентифікації особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2012. 1029,(1). Вип. 47. С. 5–12.
247. Шугай М. А. Особливості прояву основних властивостей ментальності та життєві орієнтації українців. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька акад.»*. Серія: *Психологія і педагогіка*. Острог, 2011. Вип. 18. С. 258–262.
248. Яворська Л. Г. Підготовка молоді до сімейного життя в США: автореф. дис.... канд. пед. наук. 13.00.07. Тернопіль, 2007. 21 с.
249. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр.] / [Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л.А.Лепіхова та ін.]; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 212. 512 с.
250. Яремчук Н. Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2008. Вип. 24. С. 132–138.
251. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризисы / [перевод с англ]. М., 1996. 344 с.
252. *A Review of Brainstorming Techniques in Higher Education*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/321896004_A_Review_of_Brainstorming_Techniques_in_Higher_Education (дата звернення 12.02.2019).
253. Abramson P. R. & Inglehart R. *Value Change in Global Perspective*. USA: University of Michigan Press, 1995. 180 p.
254. Adams N. & Lang L. VR improves Motorola training program. *AI Expert*. 1995. № 10 (5). P. 13–14.
255. Albright M. J. & Graf D. L. *Teaching in the Information Age: The Role of Educational Technology*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Higher and Adult

- Education Series, 1992.
256. Allport G. W., Vernon P., & Lindzey G. Study of values. Factor Structure for a Combined Sample of Male and Female College Students. *Psychological Reports*. (Revised third ed). Chicago: The Riverside Publishing Company, 1970. Volume 27. Issue 3. P. 955–958.
257. Altbach P. G., Berdahl R. O., & Gumport P. J. American Higher Education in the Twenty-First Century: Social, Political, and Economic Challenges. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.
258. Althof Wolfgang & Marvin W. Berkowitz. Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 2006. № 35. P. 495–518.
259. American University. General Education Program. Washington, DC: American University, 2020. URL: <http://www.american.edu/provost/gened/> (дата звернення 12.01.2020).
260. Andrews I., & Ellis. Bringing Virtual Worlds to Life. *AI Expert*, 1994. № 9 (5). P. 15–17.
261. Apple Michael. Patriotism, Pedagogy and Freedom. *Teachers College Record*, 2002. P. 1760–1772.
262. Arcus Margaret E., Schvanefeldt Jay D., Moss J. Joel. Handbook of Family Life Education. Foundations of Family Life Education. CA: SAGE, 1993. 304 p.
263. Arnove Robert F., Altbach Philip G. and Kelly Gail P. (Ed.) Emergent issues in education. Comparative perspectives. New York: State University of New York Press, 1992. 376 p.
264. Aronowitz S. The Knowledge Factory: Dismantling the Corporate University and Creating True Higher Education. Boston, MA: Beacon Press, 2001.
265. Aronson E. & Patnoe, S. Cooperation in the Classroom: The Jigsaw Method. New York: Addison Wesley Longman, 1997.
266. Arweck Elisabeth, Nesbitt Eleanor & Jackson Robert. Common Values for the Common School? Using Two Values Education Programmes to Promote

- «Spiritual and Moral Development». *Journal of Moral Education*. 2005. № 34(3). P. 325–342.
267. Association for Living Values Education International. URL: <http://livingvalues.net> (дата звернення 07.12.2017).
268. Association of American Colleges and Universities. Assessing Liberal Education Outcomes Using VALUE Rubrics. 2012. № 14(1). URL: <http://www.aacu.org/sites/default/files/files/LEAP/> (дата звернення 16.10.2018).
269. Astheimer P., & Felger W. An Interactive Virtual World Experience – the Cyberspace Roadshow / In M. Gobel (Ed.), *Virtual Environments 95: Selected Papers of the Eurographics Workshops*. New York, 1995. P. 199–210, 301–302.
270. Astin A. W. & Astin H. A. Leadership Reconsidered: Engaging Higher Education in Social Change. MI: Kellogg Foundation Report, 2000.
271. Atkin C. K. & Nimmo D., Sanders K. Communication and Political Socialization. *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills, CA: Sage, 1981. P. 299–328.
272. Audi Robert. Role Modelling and Reasons: Developmental and Normative Grounds of Moral Virtue. *Journal of Moral Philosophy*. 2017. № 14(6). P. 646–668.
273. Badrul Huda Khan. Web-Based Training. *Educational Technology Publications*. 2000. 599 p.
274. Baier L. K. Yale College Programs of Study Fall and Spring Terms 2016–2017. Bulletin of Yale University. Yale University Press, 2016. URL: <http://www.yale.edu/printer/bulletin/pdf/files/ycps.pdf> (дата звернення 20.12.2019).
275. Bailey S. S. Creating a Virtual Reality as a Perceptual Equivalence for Training. EMI: *Educational Media International*. 1994. № 31 (4). P. 221–223.
276. Barnard College. Columbia University. New York.. URL: <http://barnard.edu> (дата звернення 14.12.2019).
277. Barnard College. Comprehensive List of Courses: Satisfying General Education

- Requirements at Barnard, 2014. URL: <http://barnard.edu/node/2169> (14.12.2019).
278. Bar-On R. How Important is It to Educate People to Be Emotionally and Socially Intelligent, and Can It Be Done? *Perspectives in Education*, 2003. № 21(4), 3–13.
279. Barr R. and Tagg J. From Teaching to Learning – a New Paradigm for Undergraduate Education. *Change Magazine*. 1995. № 27(6). P. 13–25.
280. Beane J. A. Curriculum Integration. Designing the Core of Democratic Education. NY & London: Teachers College Press, Columbia University, 1997.
281. Beane M. An Adventure in American Culture & Values. 2014. URL: <http://www.internationalstudentguidetotheusa.com/articles/culture.htm> (дата звернення 21.07.2018).
282. Beck C. & Kosnik C. Innovations in teacher education: A social constructivist approach. Albany, NY: SUNY Press, 2006.
283. Beck C. Seven key elements in preservice teacher education. *Teacher Education Forum*. 2014. № 27(10). P. 87–91.
284. Becoming Critical. The Emergence of Social Justice Scholars. Edited by Felecia M. Briscoe and Muhammad A. Khalifa. Albany, New York: State University of New York Press, 2015. 326 p.
285. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. USA.: International Society for Technology in Education. 2012. 120 p. URL: <https://www.liceopalmieri.gov.it/wpcontent/uploads/2016/11/Flip-Your-Classroom.pdf> (дата звернення 20.12.2017).
286. Bernstein B. Social Class and Pedagogic Practice. *The Routledge Falmer Reader in Sociology of Education*, 2004. P. 196-217.
287. Berman Sheldon. *Children's Social Consciousness and the Development of Social Responsibility*. Albany, New York: State University of New York Press, 1997. 264 p.
288. Bidshahri Raea. 7 Critical Skills for the Jobs of the Future. 2017. URL:

- <https://singularityhub.com/2017/07/04> (дата звернення 20.12.2018).
289. Bilsky W., & Schwartz S. S. Values and Personality. *European Journal of Personality*, 1994. № 8(3). P. 163–181.
290. Blaich C. & Wise K. The Wabash National Study: The Impact of Teaching Practices and Institutional Conditions on Student Growth. Wabash College, 2011. URL: <http://static1.1.sqspcdn.com/static/f/333946/12586532/> (дата звернення 20.12.2018)
291. Blumenstyk G. The Chronicle Index of For-Profit Higher Education. *The Chronicle of Higher Education*. 2008. № 54(5). P. 18.
292. Bodnar J. E. Bonds of Affection: Americans Define Their Patriotism. N.J.: Princeton University Press, 1996. 360 p.
293. Bowen Howard Rothmann. Investment in Learning. The Individual and Social Value of American Higher Education. New York: Routledge, 1996. 507 p.
294. Boyer E. L. College: The Undergraduate Experience in America. New York: Harper, 1987.
295. Braithwaite V. A. & Scott W. A. Values. *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego, CA: Academic Press, 1991. Vol. 1. P. 661–753.
296. Brame C. Flipping the classroom. Vanderbilt University Center for Teaching. 2018. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/flipping-the-classroom/> (дата звернення 20.12.2018).
297. Brew A. Towards autonomous assessment: Using self-assessment and peer assessment. In *Assessment matters in higher education*, ed. S. Brown and A. Glasner. Buckingham: Open University Press, 2003.
298. Bricken W. Virtual Reality: Directions of Growth. Notes from the SIGGRAPH 90 Panel. 1990. URL: <http://wbricken.com/pdfs/03words/02vr/01describe/03dir-of-growth.pdf> (дата звернення 23.02.2019).
299. Bridges Brian K., Kuh George D., Kinzie Jillian, Buckley Jennifer A. What Matters to Student Success: A Review of the Literature. Commissioned Report

- for the National Symposium on Postsecondary Student Success: Spearheading a Dialog on Student Success. Indianapolis: NPEC, 2006. 151 p.
300. Bringle R. A. & Hatcher J. A. Implementing Service Learning in Higher Education. *Journal of Higher Education*. 1996. № 67(2). P. 67–73.
301. Brockett R. G. Humanism as an Instructional Paradigm / In C. R. Dills, & A. J. Romiszowski (Eds.). *Instructional development paradigms*. New Jersey: Educational Technology Publications Inc, 1997. P. 245–256.
302. Brown D. H. & Crace R. K. Values in life role choices and outcomes. *The Career Development Quarterly*. 1996. № 44. P. 211–223.
303. Brown D. H. *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*: 4th edition. NY: Pearson Education, 2015. 280 p.
304. Brown S. and Glasner A. *Assessment matters in higher education*. Buckingham: Open University Press, 2003.
305. Bruner J. *In search of mind*. New York: Harper & Row, 1983.
306. Bryan C. and Clegg K (ed). *Reflections, rationales and realities. In Innovative assessment in higher education*. Abingdon: Routledge, 2006.
307. Buchynska D. Video use in educational process as urgent requirement. *Збірник наукових праць: Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2015. Вип. 1. С. 101-107.
308. Burstyn Joan N (ed.). *Educating Tomorrow's Valuable Citizen*. New York: State University of New York Press, 1996. 240 p.
309. Busacca Louis A., Ronald S. Beebe, Toman Sarah M. Life and Work Values of Counselor Trainees: A National Survey. *The Career Development Quarterly*. 23 December 2011. Volume 59. Issue 1. P. 2-18.
310. Buss D., Cantor N (eds.). *Personality psychology: Recent trends and emerging directions*. N.Y., etc.: Springer-Verlag, 1989. 352 p.
311. Butin D. W. *Service-Learning in Higher Education: Critical Issues and Directions*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
312. Carnegie Corporation of New York, & the Center for Information and Research

- on Civic Learning and Engagement. Guardian of Democracy: The Civic Mission of Schools, 2003. URL: <http://civicmission.s3.amazonaws.com/118/f0/5/171/1/Guardian-of-Democracy-report.pdf> (дата звернення 06.04.2018).
313. Ceary Chris D., Donahue John J., Shaffer Katharine. The strength of pursuing your values: Valued living as a path to resilience among college students. 2019. URL: <https://doi.org/10.1002/smi.2886> (дата звернення 12.01.2020)
314. Coleman Marilyn J., Ganong Lawrence H. The Social History of the American Family: An Encyclopedia. CA: SAGE, 2014. 2144 p.
315. Collier G. Higher Education and the Critique of Values. *Journal of Moral Education*. 1988. № 17(1), 2–16.
316. Conley David T. Pathways to Postsecondary and Career Readiness. Wellington, 2011. 51 p.
317. Conley David T. The Four Key Dimensions of College and Career Readiness. 2012. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118269411.ch1/summary> (дата звернення 20.11.2017).
318. Cornelius-White J. H. D., & Harbaugh A. P. Learner-Centered Instruction: Building Relationships for Student Success. Los Angeles, CA: Sage Publications, 2009.
319. Crossan M., Mazutis Daina and Seijts Gerard. In Search of Virtue: The Role of Virtues, Values and Character Strengths in Ethical Decision Making. *Journal of Business Ethics*. 2013. № 113(4). P. 567–581.
320. Crowl T. K. & Kaminsky S., Podell D. M. Educational Psychology Windows on Teaching. Brown & Bench mark publishers, 1997. 416 p.
321. Curriculum, Culture, and Art Education. Comparative Perspectives / Edited by Kerry Freedman and Fernando Hernandez. Albany, New York: State University of New York Press, 1998. 225 p.
322. Davilla A. Civic Engagement and High School Academic Progress; an Analysis Using NELS Data. ERIC Clearinghouse, 2007. 25 p.
323. Davis John Wiley & Sons Barbara Gross. Tools for Teaching. Hoboken: Inc.,

2009. 611 p.
324. De Groot J. I. M. & Steg, L. Relationships between value orientations, self-determined motivational types and pro-environmental behavioural intentions. *Journal of Environmental Psychology*. 2010. № 30(4). 368–378.
325. Deci E. L. & Ryan R. M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. № 55(1). P. 68–78.
326. Democratic Teacher Education. Programs, processes, problems and prospects. Edited by John Novak. Albany, New York: State University of New York Press, 1994. 262 p.
327. Developing Citizens. The Impact of Civic Learning Opportunities on Students' Commitment to Civic Participation / [summary J. Kahne, S. Sporte] CIRCLE Working Paper, 2009. P. 32–39.
328. DeZure D. Innovations in the Undergraduate Curriculum. In J. Guthrie (Ed.), *Encyclopedia of Education*. New York: Macmillan Publishers, 2003. P. 509–514.
329. Dietterich T.a.M., in R.S. Michalski, Carbonell J. G., and Mitchell T. M. (ed.) A comparative review of selected methods for learning from examples. *Machine learning: An artificial intelligence approach*, Tioga Publishing Co., Palo Alto, USA., 2013. P. 41–81.
330. Digest of Education Statistics. 2019. URL: <https://nces.ed.gov/programs/digest/> (дата звернення 18.02.2020).
331. Diversity, Multiculturalism and Social Justice / Edited by Seth N. Asumah and Ibipo Johnston-Anumonwo. Albany, New York: State University of New York Press, 2002. 465 p.
332. Ebel R. L. Measuring Educational Achievements. N.J.: Prentice Hall, 2005. 481 с.
333. Emerson R. W. The Conduct of Life. 1960. URL. : http://en.wikisource.org/wiki/The_Conduct_of_Life (дата звернення 22.12.2017).
334. Ergas O. Mindfulness in education at the intersection of science, religion, and

- healing. *Critical Studies in Education*. 2013. vol. 55, no. 1. P. 58–72.
335. Ethical and Social Issues in Professional Education / Edited by *Celeste M. Brody and James Wallace*. Albany, New York: State University of New York Press, 1994. 286 p.
336. Falchikov N. Learning Together. Peer tutoring in higher education. London and New York: Routledge Falmer, 2001. 312 p.
337. Farenga Stephen J., Ness Daniel (ed). Encyclopedia of Education and Human Development. USA: NY, 2005. 1014 p.
338. Farnsworth Christopher. *Flashmob*. New York: William Morrow, 2017. 368 c.
339. Feather N. T. Values in education and society. New York, NY, US: Free Press, 1975.
340. Feldman K. and Newcomb T. M. Impact of College on Students. San Francisco: Jossey-Bass, 1969.
341. Finn Patrick J. and Finn Mary E. Teacher Education with an Attitude. Preparing Teachers to Educate Working-Class Students in Their Collective Self-Interest. Albany, New York: State University of New York Press, 2007. 266 p.
342. Floresco S. B. The Nucleus Accumbens: An Interface Between Cognition, Emotion, and Action. *Annual Review Psychology*. 2015. Vol. 66. P. 25–52.
343. Forest J. F. & Kinser K. Higher Education in the United States: An Encyclopedia. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2002.
344. Fox K., Becker-Green J., Gault J., & Simmons D. Native American youth in transition: The path from adolescence to adulthood in two Native American communities. Portland, OR: National Indian Child Welfare Association, 2005.
345. Gaston P. L. General Education Transformed: How We Can, Why We Must. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, 2015.
346. Gay G. Culturally Responsive Teaching: Theory, Reserach and Practice. New York: Teachers College Press, 2000.
347. Giordano Gerard. *Solving education's problems effectively : a guide to using the case method*. Lanham : Rowman & Littlefield Education, 2009. 239 p.

348. Giroux Henry A. Education and the Crisis of Public Values: Challenging the Assault on Teachers, Students, and Public Education. Counterpoints: Studies in the Postmodern Theory of Education, New York: Peter Lang. 2011. Vol. 400. 129 p.
349. Gladding S. T. The Counseling Dictionary: Concise Definitions of Frequently Used Terms. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall, 2001.
350. Gleitman G. & Herring-Smith J. Y. The process of the activation of the education in Universities. New York: Longmann & Sons, 2007. 242 p.
351. Grouling T. Project Twelve. USA: Literary Licensing, 2013. 108 p.
352. Gurin P. and Epps E. Black Consciousness, Identity, and Achievement: A Study of Students in Historically Black Colleges. New York: John Wiley & Sons, 1975. 545 p.
353. Guthrie James W. (Ed.). Encyclopedia of Education, 2nd Edition. New York: Macmillan Reference USA, 2003. 3357 p.
354. Hart V., Kenny P., Giesing W., Wang F., Staton R., Sternberger L., & Shealy C. Assessment of beliefs, values, and global learning: A mixed methods approach. Poster presented at the 16th Annual Engagement Scholarship Consortium Conference at Pennsylvania State University, State College, PA, 2015.
355. Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu> (дата звернення 15.01.2020).
356. Harvard Business School. MBA. Student Life. Community Values. URL: <https://www.hbs.edu/mba/student-life/Pages/community-values.aspx> (дата звернення 15.01.2020).
357. Harvey L. Defining and Measuring Employability. *Quality in Higher Education*. 2001. Vol. 7 (2). P. 97–110.
358. Hatton N. & Smith D. Reflection in Teacher Education: Towards Definition and Implementation. *Teaching and Teacher Education*, 1995. № 11(1). 33–49.
359. Hedlund-de Witt A. Rethinking Sustainable Development: Considering How Different Worldviews Envision «Development» and «Quality of Life»,

- Sustainability*. 2014a. vol. 2014. no. 6. P. 8310-8328.
360. Heffernan K. *Fundamentals of Service-Learning Course Construction*. Providence, RI: Campus Compact, Brown University, 2001.
361. Hemingway Christine A. Personal Values as A Catalyst for Corporate Social Entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*. 2005. № 60(3). P. 233–249.
362. Hemsley-Brown J. Market healthy self: the challenges of a free market in higher education. *Journal of Marketing For Higher Education*. 2011. Vol. 21 (2). P.115–132.
363. Hesler R. D. *Moral Education for Americans*. Westport: Praeger Publishers, 1995. 386 p.
364. *Higher Education and Democracy: Essays on Service-learning and Civic Engagement* / [J. Saltmarsh, E. Zlotkovsky]. Philadelphia: Temple University Press, 2011. 472 p.
365. Hogan R. Review of The Survey of Values. in O. Buros (ed.). *The Mental Measurement Yearbook*. Gryphon Press, Highland Park. 1972. P. 355–356.
366. Howard T. Culturally Relevant Pedagogy: Ingredients for Critical Teacher Reflection. *Theory into practice*. 2003. № 42(3), 195–202.
367. Inglehart R., Baker W. E. Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*. 2000. № 65. P. 19–51.
368. Innovation Research Zone Pilot. 2018. URL: <https://education.mn.gov/MDE/dse/zone/> (дата звернення 03.03.2018).
369. Ivtzan I. Linking Religion and Spirituality with Psychological Well-being: Examining Self-actualisation, Meaning in Life, and Personal Growth Initiative. *Journal of Religion and Health*. 2009. vol. 48. no. 1.
370. Jacob P. E. *Changing Values in College*. New York : Harper, 1957. p.
371. Jenkins R. H. Franklin Delanj Roosevelt: The American Presidents Series: The 32nd President, 1933–1945. Times Books, 2003. November 4.
372. Kahil R. *The Road to Human Development. Living Values: An Eduational*. 2002. URL: <http://www.livingvalues.net/> (дата звернення 17.11.2017).

373. Kant Immanuel. *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Third edition / Trans. James W. Ellington. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1993.
374. Kantor D., Ober S. A Systemic Approach to Team Learning. *The Systems Thinker*. Cambridge, MA: Pegasus Communications, 1995. Vol. 6. N 5. P. 576–617.
375. Keeling R. P. (Ed.). *Learning Reconsidered: A Campus-wide Focus on the Student Experience*. Washington, DC: National Association of Student Personnel Administrators & American College Personnel Association. 2004. URL: https://www.naspa.org/images/uploads/main/Learning_Reconsidered_ (дата звернення 04.11.2017).
376. Kelly Eugene W. Jr. Counselor Values: A National Survey. *Journal of Counseling and Development*. July-August 1995. Volume 73, Issue 6. P. 648-653. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01810.x> (дата звернення 22.06.2019).
377. Kelly Jennifer, Holt Jenna, Patel Rituma and Nolet Victor. *Environmental Beliefs and Values: In Search of Models and Methods. Making Sense of Beliefs and Values: Understanding the Global Implications of Human Nature, Publisher: Springer Publishing, Editors: Craig Shealy. NY: Springer Publishing Company, 2016. P. 233–260. URL: https://www.researchgate.net/publication/313270821* (дата звернення 13.12.2018).
378. Kerr Clar, Gade Marian L. and Kawaoka Maureen. *Higher Education Cannot Escape History: Issues for the Twenty-first Century*. Albany, New York: State University of New York Press, 1993. 266 p.
379. Kerr Clark. *The Great Transformation in Higher Education, 1960-1980*. Albany, New York: State University of New York Press, 1991. 383 p.
380. Kerr C. *The Uses of the University*. N.Y., 2001. 243 p.
381. Kim E., Newton F., Downey R., Benton S. Personal factors impacting college student success: Constructing college learning effectiveness inventore (CLEI). *College Student Journal*. 2010. № 44. P. 112–125.

382. Kinser K. Dimensions of Corporate Ownership in For-Profit Higher Education. *The Review of Higher Education*. 2007. № 30(3). P. 217–245.
383. Kinser K. For-Profit Institutions Need to Be Classified, Too. *The Chronicle of Higher Education*, 2007. № 53(30). P. 9.
384. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action. *Toward a General Theory of Action* / Ed.: T.Parsons, E.Shils. Cambridge, 1951. P. 46–71.
385. Kluckhohn F. R., Strodtbeck F. L. Variations in value orientations. Evanston, IL: Row, Peterson, 1961. P. 5–48.
386. Knight P. T. & Yorke M. Employability and Good Learning in Higher education. *Teaching in Higher Education*, 2003. Vol. 8 (1). P. 3–16.
387. Koch C., and Greenfield S. How Does Consciousness Happen? *Scientific American*, 2007. vol. 297, no. 4. P. 76–83.
388. Kochman M. Coach or Couch, Choose Your Therapy. *New York Times*. Published, 2003.
389. Kochubei Tetiana, Ocheretianyi Anatolii. Coaching as anew paradigm for the formation of the living values of american students. *Побудова теорії у соціальній та освітній практиці: матеріали міжнародної наукової Інтернет-конференції* (Університет Антиок у Лос-Анджелесі (США), Приморський університет (Словенія), Краківська Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща), січень – квітень 2018 року), 2018. С. 207–214.
390. Kochubei T., Ocheretyanyi A. Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal, Bratislava*, 2017. Vol. 1. № 12. P. 21–24.
391. Kohlberg L. & Mayer R. Development as the Aim of Education. *Harvard Educational Review*. 1972. № 42. P. 449–496.
392. Kohls L. Robert. *The Values Americans Live*. Washington, DC: Meridian House International, 1984.
393. Kopelman R.E., Rovenpor Janet L. and Guan Mingwei. The Study of Values: Construction of the fourth edition. *Journal of Vocational Behavior*, 2003. № 62.

- P. 203–220.
394. Koretz J. Life Choices: Living in a Humanistic. *Humanism Today*, 1996. 10. P. 30–39.
395. Kosnik C., Rowsell J., Williamson P., Simon R. Literacy teacher educators: Preparing student teachers for a changing world / Beck. C. (Eds.). Rotterdam: Sense Publishers, 2013.
396. Kosnik C., Beck C., Fletcher T. & Cleovoulou Y. Improving teacher education through longitudinal research: How studying our graduates led us to give priority to program planning and vision for teaching. *Studying Teacher Education*. 2009. № 5(2). P. 163–175.
397. Kumar K., Thibodeaux M.S. Differences in Value Systems of Anglo-American and Far Eastern Students: Effects of American Business Education. *Journal of Business Ethics*. 1998. № 17. P. 253–262. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1005773900717> (дата звернення 25.05.2018).
398. Lascell W. A. Academic Service-Learning Faculty Handbook. 2014. URL: http://www.oneonta.edu/academics/csrc/ocuments/PDFs/SL_Handbook_Lascell_2014.pdf (дата звернення 02.07.2018).
399. Lechuga V. Assessment, Knowledge, and Customer Service: Contextualizing Faculty Work at For-Profit Colleges and Universities. *The review of Higher Education*. 2008. № 31(3). P. 287–307.
400. Leming James S. Curricular Effectiveness in Moral Values Education: A Review of Research. *Journal of Moral Education*. 1981. Vol. 10. P. 147–164.
401. Leslie Larry L., Brinkman, Paul T. The Economic Value of Higher Education. American Council on Education/Macmillan Series on Higher Education. New York, Washington: DC, 1988. 288 p.
402. Lickona T. Character Education: The Cultivation of Virtue Instructional – Design Theories and Models [ed. by Ch. M. Reigeluth]. Mahwah, New Jersey, London, 1999. Vol. II. *A New Paradigm of Instructional Theory*, Lawrence Erlbaum Associates, P. 591–612.

403. Lickona Tom, Schaps Eric and Lewis Catherine. Eleven Principles of Effective Character Education. *Special Topics, General*. 2002. № 50. P. 1–4.
404. Living Values USA – Living Values Education. URL: <http://www.livingvalues.net/countries/usa.html> (дата звернення 15.12.2017).
405. Lucas C. J. American Higher Education. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2006. 416 p.
406. Maddi S. R. Hardiness: an operationalization of existential courage. *Journal of humanistic psychology*. 2004. Vol. 44 (3). P. 279–298.
407. Manning Brenda H. Cognitive Self-Instruction (CSI) for Classroom Processes. Albany, New York: State University of New York Press, 1991. 358 p.
408. Martin B. L. & Reigeluth Ch.M. Affective Education and the Affective Domain: Implications for Instructional-Design Theories and Models. *Instructional – Design Theories and Models* [ed. by Ch. M. Reigeluth]. Mahwah, New Jersey, London, 1999. Vol. II: A New Paradigm of Instructional Theory, Lawrence Erlbaum Associates. P. 485–510.
409. Maslow Abraham H. Religions, Values, and Peak-Experiences. USA: Important Books, 2014. 118 p.
410. May R. Love and Will: New York, 1969.
411. McClelland David, Spielberger Charles D. Motives, Personality, and Society: New York, 1984. 490 p.
412. Millis B. J. Putting the teaching portfolio in context. *To improve the academy*. 1991. № 10. P. 215–229.
413. Miller J., Hamilton W. *The independent business school in America education*. New York: McGraw-Hill, 1964.
414. Meglino B. M. & Ravlin E. C. Individual values in organizations: Concepts, controversies, and research. *Journal of Management*, 1998. № 24. P. 351–389.
415. Merton Robert K. On Social Structure and Science. University of Chicago Press, 1996. 386 p.
416. Morris C. W. Varieties of Human Value. Chicago. University of Chicago Press,

1956. URL: <https://doi.org/10.1037/10819-0001956> (дата звернення 02.05.2018).
417. Murray H. A. *Explorations in Personality*. New York: Oxford Univer. Press, 1938. 164 p.
418. Murray J. P. *Successful faculty development and evaluation: The complete teaching portfolio*. Washington: The George Washington University, 1997. 144 p.
419. Nucci L. *Challenging Conventional Wisdom about Morality: The Domain Approach to Values Education*. Berkley, CA : McCutchan. 1989. 458 p.
420. Ocheretianyі Anatolii. Life of american students: historical and pedagogical aspects. *Порівняльно-педагогічні студії*. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2017. № 3–4 (33–34). С. 43–48.
421. Onufriieva L. A., Rudzevych I. L. The professional realization of personality through the prism of value life regulators. *Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. Вип. 40. С. 273–284. DOI 10.32626/2227-6246.2018-40.273-284 (дата звернення 16.09.2019).
422. Parker W. C. Citizenship education in the United States: Regime type, foundations, and classroom practice / In L. P. Nucci, D. Narvaez & T. Krettenauer (Eds.), *The Handbook of Moral and Character Education*, New York: Routledge, 2014. 2nd ed., P. 347–367.
423. Parker W. *Educating the Democratic Mind*. Albany: State University of New York Press, 1996. 381 p.
424. *Patriotic Education in the US Schools*: Scient. Confer., Washington. September 2008, P. 26–28. URL: <http://www.patriotic-education.org/patrioticlinks/> (дата звернення 17.11.2017).
425. Personal factors impacting college student success: Constructing college

- learning effectiveness inventory / E. Kim, F. Newton, R. Downey, S. Benton. *College Student Journal*. 2010. № 44. P. 112–125.
426. Peschard Isabelle. The value(s) of a Story: Theories, Models and Cognitive Values. *Journal of Social Philosophy*. 1994. № 25(1). P. 97–109.
427. Ponzetti, James J., Jr.; Schlichting, Bonnie. The Integration of Values into Family Life Education. *Counseling and Values*, 1989. V. 33. № 3. P. 194–203.
428. Power F. & Higgins A., Kohlberg L. Approach to Moral Education. Columbia University Press, New York, 1989. 368 p.
429. Professional Development for Cooperative Learning. Issues and Approaches. Albany, New York: State University of New York Press, 1998. 335 p.
430. Pusser B., Doane D. Public Purpose and Private Enterprise. *Change*, 2001. № 33(5). P. 18–22.
431. Quantifying the Effectiveness of Coaching for College Students with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. Final Report to the Edge Foundation (31 August 2010). Submitted by Sharon Field, David Parker, Shlomo Sawilowsky, Laura Rolands. *College of education*, Wayne State University, Detroit, MI. 2010.
432. Quincy Seale. 8 Life Lessons From Benjamin Franklin. URL: <https://www.keepinspiring.me/8-life-lessons-from-benjamin-franklin/#ixzz4P1DFGNTr> (дата звернення 20.02.2018).
433. Raths L. E. & Harmin M., Simon S. B. *Values and Teachin*. Columbus, OH : Charles E. Merrill, 1966. 199 p.
434. Reber A. S., Allen R. & Reber E. S. *Dictionary of psychology*. London, Penguin/Viking. Fourth Edition, 2009.
435. Renner R. Higher. The rise of the For-Profit University. *The Journal of Higher Education*. 2003. № 74 (1). P. 108–111.
436. Renton Jane. Coaching and Mentoring: What They Are and How to Make the Most of Them. New York: Bloomberg Press, 2009.
437. Rice J. M. 50 years of objective measurement and research in education. *Educational Research*. 2004. № 41. P. 241–264.

438. Richard I. Light Morning the most of the college. Student speak their minds. Combr., Mass., Lud., Horvard University press, 2001. 242 p.
439. Rogers C. R. Bringing Together Ideas and Feelings in Learning. *Learning Today*. 1972. № 5. P. 32–43.
440. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy. Boston, 1961.
441. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York: Free Press, 1973. 438 p.
442. Ruth Dann. Developing feedback for pupil learning : teaching, learning and assessment in schools. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018. 155 p.
443. Saltmarsh J., Zlotkovsky E. Higher Education and Democracy: Essays on Service-learning and Civic Engagement. Philadelphia: Temple University Press, 2011.
444. Samuel M. Natale & Libertella Anthony F. *Higher Education in Crisis. The Comporate Eclipse of the University*. Albany, New York: State University of New York Press, 2001. 245 p.
445. Seidman A. College Student Retention: Formula for Student Success. Westport CT: American Council on Education and Praeger Publishers, 2005. 345 p.
446. Semeniv Nataliia, Onufriieva Liana. Cultural and Value Characteristics as Determinants of Personality Development in Student Environment. *Problems of modern psychology*. 2019. № 45. C. 338–357.
447. Schwartz S. H. and Bilsky W. Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990. № 58. P. 878–891.
448. Schwartz S. H. and Boehnke K. Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *The Journal of Research in Personality*. 2004. № 38. P. 230–255.
449. Schwartz Shalom H. Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*. 1999. № 48. P. 23–47.
450. Schwartz S. H., Bilsky W. Values and personality. *European Journal of*

- Personality*. 1994. Vol. 8. P. 163–181.
451. Schwartz S. H., Sagiv L. Value priorities and subjective well-being: direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*. 2000. Vol. 30. P. 177–198.
452. Shealy C. N. Making sense of beliefs and values. New York, NY: Springer Publishing, 2016. 669 с.
453. Sheth J. N., Newman B. I. and Gross B. L. Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values. *Journal of Business Research*. 1991. № 22. P. 159–170. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/0148-2963\(91\)90050-8](http://dx.doi.org/10.1016/0148-2963(91)90050-8) (дата звернення 17.12.2017).
454. Smith H. C. *Sensitivity Training: The Scientific Understanding of Individuals*. New York, 1973.
455. Spencer M. *Should a Life Coach Have a Life First?* The New York Times, 27 January 2012.
456. Spring J. American Education. New York: McGraw. HM Higher Education, 2002. 172 p.
Срґінґ Дж. Американська освіта. New York: McGraw - HM High School, 2002. 172 с.
457. Strosnider K. For-Profit Education Sees Booming Enrollments and Revenues. *The Chronicle of Higher Education*. 1998. № 44(20).
458. Taylor P.J. What difference does it make? An essay review of Beyond Versus: The struggle to understand the interaction of nature and nurture. Working Papers on Science in a Changing World, University of Massachusetts Boston, Boston, USA, 2015.
459. Theeboom Tim, Beersma Bianca & Vianena Annelies E. M.. Does coaching work? A meta-analysis on the effects of coaching on individual level outcomes in an organizational context. *The Journal of Positive Psychology*. 2013. Vol. 9, no. 1. DOI:10.1080/17439760.2013.837499 (дата звернення 26.10.2018).
460. The 28 Laws of Attraction: Stop Chasing Success and Let It Chase You. by Thomas J. Leonard. NY: Scribner, 2007.

461. The condition of education 2019. National Center for Education Statistics (NCES 2019-144). U.S. Department of Education. Washington, DC : National Center for Education Statistics, 2019. 396 p. URL: <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2019144> (дата звернення 24.02.2020).
462. The Glossary of Education Reform. URL: <https://www.edglossary.org/portfolio/> (дата звернення 02.02.2018).
463. Thomas J. Leonard. The Portable Coach. NY.: Scribner, 1998.
464. Thompson Dennis L. Moral Values and Higher Education. Albany, New York: State University of New York Press, 1991. 179 p.
465. Tillman Diane G. Living Values Education Activities for Young Adults. Book 1. N.Y.: International Coordinating Office, 2019. URL: https://www.amazon.com/dp/173109759X/ref=sr_1_2 (дата звернення 08.09.2019).
466. Trager G. L. and Hall E. T. Culture as communication: A Model and an Analysis. *Explorations*. 1954. № 3. P. 137–149.
467. University of North Carolina at Chapel Hill. Mission and Values. URL: <https://www.unc.edu/about/mission/> (дата звернення 25.01.2020).
468. Urbach F. Developing a teaching portfolio. *College teaching*. 1992. № 40. P. 71–74.
469. Values in Education and Education in Values. Edited by J. Mark Halstead and Monica J. Taylor. London, New York: RoutledgeFalmer, 1996.
470. Values of Americans. A Study of Ethics and Character. 2005. URL: <https://www.scouting.org/filestore/marketing/pdf/02-849.pdf> (дата звернення 04.04.2018).
471. Voropayeva T. Theoretical and empirical aspects of the formation of national and European identity of citizens of Ukraine (1991-2011). *European Science and Technology*. 2012. P. 710–720.
472. Wagner J. W. What Is a Large, Private Research University? *Society & Values*. 2005. № 10(2). P. 6-7.
473. Wagner Robert W. & Edgar Dale: Professional. *Theory Into Practice*. 1970. № 9(2). P. 89–95.

474. Weber L. E. Survey of the Main Challenges Facing Higher Education at the Millennium. *Challenges Facing Higher Education at the Millennium* / [ed. by W. Z. Hirsch, L. E. Weber]. Oxford, New York, Tokyo: Pergamon, 1999. P. 3–17.
475. Webster Derek. American research in moral/values education: A review of selected doctoral theses. *Journal Learning for Living*. 1978. Vol. 17. P. 105
476. Westheimer J., Kahne J. What kind of Citizen? *American educational research journal*. 2004. № 41(2). P. 237–269.
477. Westheimer J. Thinking of Patriotism. *Educational Leadership*. 2008. P. 15–28.
478. Wiel Veugelers. Different Ways of Teaching Values. *Journal Educational Review*. 2000. Vol. 52. P. 37–46.
479. Yale University. URL: <https://www.unc.edu/> (дата звернення 20.05.2019).
480. Zabolotna O., & Gut N. Learning the language of instruction in ukraine: international students' attitudes. *Advanced Education*. 2018. № 10. P. 48–54. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.143742> (дата звернення 10.02.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Найвідомішим державним закладом вищої освіти у США є Університет Північної Кароліни (м. Чапел-Гілл, штат Північна Кароліна), а до популярних серед американської молоді приватних закладів вищої освіти відносять – Американський університет (м. Вашингтон, округ Колумбія), Бернارد коледж (м. Нью-Йорк, штат Нью-Йорк), Гарвардський університет (м. Кембридж, штат Массачусетс), Йельський університет (м. Нью Гавен, штат Коннектикут).

Розглянемо особливості організації освітнього процесу у цих ЗВО в спектрі формування життєвих цінностей студентів.

АМЕРИКАНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (AMERICAN UNIVERSITY)

(м. Вашингтон, округ Колумбія)

(веб-сайт закладу: <http://american.edu/>)

[259]

Американський університет, який був заснований в 1893 році, є приватним гуманітарним університетом з давньою і цікавою історією організації освітнього процесу. Заклад об'єднує сім академічно-освітніх підрозділів (так званих шкіл): Коледж гуманітарних дисциплін, природничих і точних наук (College of Arts & Sciences), Школа бізнесу Kogod (Kogod School of Business), Школа комунікацій (School of Communication), Школа освіти (School of Education), Школа міжнародної діяльності (School of International Service), Школа політичних студій і державного управління (School of Public Affairs), Коледж права Вашингтону (Washington College of Law).

Насьогодні тут навчається більше 13 тис. американських студентів (з них 7 441 – на бакалаврських програмах, 6 870 – на магістерських програмах).

Для студентів пропонуються різноманітні освітні програми, зокрема: підготовчі, допрофесійної підготовки, основні, сертифіковані бакалаврська, магістерська і докторська, нестандартні.

Під час реалізації даних програм у спектрі формування життєвих цінностей здійснюється розвиток у студентів:

- естетичних почуттів та естетичного досвіду (Aesthetic Sensibilities) на основі критичної рефлексії краси навколишнього світу і різних видів мистецтва;

- комунікативних навичок (Communication Skills), що передбачає обмін

ідеями та інформацією за допомогою письмових, мовленнєвих, візуальних та цифрових носіїв інформації;

- критичного мислення (Critical Inquiry) шляхом включення до систематичного опитування та аналізу життєвих проблем і способів їх вирішення;

- інноваційного мислення (Innovative Thinking), що вимагає відхід від усталених моделей погляду на життєві ситуації;

- глобальної компетентності (Diverse Perspectives and Experiences), що вимагає набуття необхідних знань та аналітичних навичок для розуміння різноманітних життєвих процесів і перспектив (в тому числі в суспільно-політичній площині та в сфері державного управління) та нагромадження позитивного життєвого досвіду;

- здатності до морально-етичних суджень (Ethical Reasoning), що передбачає удосконалення уміння оцінювати життєві стандарти соціуму, формувати морально-етичні переконання та приймати практики їх застосування в морально-етичній площині;

- інформаційної грамотності (Information Literacy), що базується на здатності оцінювання, цитування та ефективного використання великого потоку інформації;

- математичної логіки (Quantitative Literacy and Symbolic Reasoning) через застосування математичних, статистичних даних та символічних міркувань до вирішення складних життєвих проблем.

Оцінювання освітніх досягнень студентів та різноманітні онлайн-опитування для покращення освітнього процесу в Американському університеті відбувається на базі освітньої платформи eXplorance, яка дозволяє керувати своїми параметрами опитування, включаючи зміну термінів опитування та додавання запитань. Крім того, студенти отримують перевагу від більш гнучкої та доступної системи збору відповідей.

Для ефективного розвитку життєвих цінностей у студентів використовують переважно інтерактивні навчальні методи та форми. Зокрема, інтегровані семінари (sophomore seminars), які охоплюють вивчення інтегрованого матеріалу з двох чи більше міждисциплінарних чи мультидисциплінарних курсів. Популярними серед американських студентів є інноваційні заняття «творчі картки» (wildcards), під час яких викладачі демонструють власні професійні досягнення та творчість. Це надає можливість студентам зрозуміти як вирішують ті чи інші життєві питання їхні викладачі, а викладачам – глибше подати предметні питання, розробити і перевірити нові навчальні методики, обрати оптимальний режим викладання.

З метою гармонійного влиття студентів першого курсу в життя університетської спільноти для них в ході освітнього процесу пропонують спеціальні курси під об'єднаною назвою «Комплексні проблеми». За їх допомогою першокурсникам демонструють ціннісний підхід до вирішення життєвих проблем з різних (але часто взаємодоповнюючих) точок зору та

способів мислення як в особистісній, так і в соціально-політичній площинах. Формуються навчальні групи чисельністю не більше 19 студентів.

Упродовж 2017–2020 років найбільш популярними з цих курсів були такі:

– «Знайомство з видатними людьми» («Visual Identities»), в ході якого студенти ознайомлювалися з життєвою позицією конкретних американців, які досягли значних успіхів в різних життєвих сферах; аналізували ідентичність цих особистостей в геоісторичному спектрі, пов'язану з їх культурними уявленнями про політику, релігії, расу, стать, інвалідність, гендерні та інклюзивні питання.

– «Погляди на інклюзивне майбутнє» («Envisioning an Inclusive Future»), що спрямований на прийняття студентами переконання щодо необхідності подолання соціальної нерівності у соціумі та розвитку інклюзивного суспільства.

– «Життя та смерть» («Living and Dying»), що ознайомлює студентів із стилями здорового способу життя і проблемами в галузі охорони здоров'я.

– «Америка і робота» («America At Work»), в ході якого студенти отримують первинні уявлення про американську економіку та розвиток бізнесу в умовах інформатизованого суспільства.

– «Ви – цифровий громадянин» (Are You A Digital Citizen), в ході якого студенти ознайомлюються з особливостями діджиталізації різних сферах життя американського суспільства.

– «Запобігання забрудненню» («Preventing Pollution»), що спрямований на екологічне виховання студентів, активне включення їх у вирішення щоденних і глобальних екологічних проблем для Америки і планети в цілому через залучення до різних тематичних досліджень, дебатів, рольових ігор, перегляду, документальних фільмів та експонатів, що стосуються теми.

– «Технології конструювання власного «Я» («Construction of Self & Other through Technology»), у ході якого студенти вчаться на основі мультикультурного та міждисциплінарного підходів до освітнього процесу сформувати власне «Я», творчо збагатити власну індивідуальність та зберегти ідентичність.

– «Збалансування юридичних інтересів» (Balancing Legal Interests (3) Michael Mass), що спрямований на формування в студентів правової освіченості та навичок збалансування власних потреб і соціальних вимог у правовому полі.

Джерела:

1. American University. General Education Program. Washington, DC: American University, 2020. URL: <http://www.american.edu/provost/gened/index.cfm>.

КОЛЕДЖ БЕРНАРДА (BARNARD COLLEGE)

(м. Нью-Йорк, штат Нью-Йорк)

(веб-сайт закладу: <https://barnard.edu/>)

[276; 277]

Це один з найвідоміших жіночих гуманітарних коледжів США, який входить до асоціації з семи найстаріших та найпрестижніших коледжів східного узбережжя США (так званої ліги «Семи сестер») – коледжі Вассара, Редкліфа, Брин Мора, Веллслі, Маунт Холіока та Сміта. Нині Коледж Бернарда філійовано з Колумбійським університетом, одним з найстаріших приватних університетів США, який засновано в 1754 р. як Королівський коледж.

Розвиток життєвих цінностей у студентів у закладі здійснюється в рамках загальної підготовки, яка ґрунтується на концепції «Дев'яти шляхів пізнання», що передбачає вибір студентами відповідно до їхніх інтересів і нахилів курсів з дев'яти освітніх платформ.

Зокрема, для 1 курсу пропонуються курси з таких освітніх платформ:

1) *«Етика і цінності»* – студенти ознайомлюються зі світом людських цінностей, мотивів та думок, аналізують їхній вплив на дії людей у правовому суспільно-політичному полі.

2) *«Соціальний аналіз»* – студенти досліджують принципи соціальної організації суспільства та механізми індивідуальної і групової поведінки людей.

3) *«Історичні науки»* – студенти вивчають теорії та методи аналізу інформації в площині історичного етногенезу та особливості впливу історичних концептуальних позицій на розуміння минулого, сьогодення та майбутнього.

4) *«Культури світу в порівнянні»* – студенти вивчають культурний досвід людства, розглядають різні культурні традиції та цінності на основі застосування компаративних методів пізнання.

5) *«Науково-практичні дослідження»* – здійснюється опанування студентами наукових методів пізнання інформації, що надходить з різних джерел, у лабораторних умовах.

6) *«Іноземна мова»* – передбачає доручення студентів до культурного різноманіття планети шляхом вивчення ними іноземних мов (на вибір).

7) *«Література»* – у студентів розвивають навички інформативного і критичного мислення шляхом читання текстів різних епох;

8) *«Дедуктивні міркування»* – розвиток у студентів навичок аналітичного мислення та аналізу статистичних даних.

9) *«Образотворче та виконавче мистецтво»* – студентів, ознайомлюють з різними формами художньо-стетичного вираження, а також з впливом мистецтва на збагачення соціокультурного досвіду людини і долучають до вияву власних креативних задатків в певному виді мистецтва.

Як навчальний заклад для жінок, Барнард коледж акцентує увагу студентів на гендерних життєвих проблемах та залучає їх до безпосереднього вирішення питання подолання гендерної нерівності у суспільному розвитку.

Освітній процес у закладі спрямований також на культивування

інтегративної взаємодії викладачів та студентів. Завдяки цьому ефективно розвиваються інтелектуальні ресурси студентів, збагачується їх життєвий досвід, підвищується професійна компетентність та відкриваються нові життєві можливості.

Барнард готує студентів бути лідерами. З цією метою У коледжі Барнарда функціонує більше 80 клубів. Це і допрофесійні та драматичні клуби, літературні товариства, а також організації, що займаються вирішенням кліматичних проблем. Крім того студенти коледжу мають можливість приймати участь у близько 500 клубів Колумбійського університету. Майже 20 клубів та організацій допомагають вивчити свою особистість у міжнародному студентському органі Barnard, Асоціації студентського уряду.

Студенти також активно залучаються до інтерактивних досліджень щодо розв'язання різних життєвих кризових ситуацій, наприклад політичну кризу навколо сімей, які шукають притулку в США, насильство в сім'ї тощо.

Відмітимо, що для набуття студентами екологічних цінностей Барнард-коледж створив з 27 березня 2019 року інтерактивний простір для дослідження одягу та навколишнього середовища, яке очолює Сандра Голдмарк, доцент кафедри професійної практики і засновниця Кампусу «Сталий розвиток та кліматичні дії». З цією метою заклад власним коштом спонсорує проект «Жінки, одяг та клімат».

Джерела:

1. Barnard College. Comprehensive List of Courses: Satisfying General Education Requirements at Barnard. URL: <http://barnard.edu/node/2169>.

ГАРВАРДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (HARVARD UNIVERSITY)

(м. Кембридж, штат Массачусетс)

(веб-сайт закладу: <http://www.harvard.edu/>)

[355; 356]

Структура сучасного Гарвардського університету, що входить до групи елітних американських університетів так званої «Ліги плюща», включає 15 академічних підрозділів – коледжів, які за традицією йменують «школами». Серед них: Гарвардський коледж (історично заснований як гуманітарний коледж для чоловіків), що забезпечує бакалаврську підготовку; спеціалізований інститут Редкліффа (в минулому – коледж для жінок); школа магістерської та докторської підготовки; школа бізнесу; школа інженерних і прикладних наук; школа юридичних наук; богословська школа; школа дизайну; школа медицини; школа стоматології; школа державного управління імені Дж. Кеннеді та ін. Філіями університету є археолого-етнографічний музей Підобі та Гарвардський природничий музей. Навчається в Гарвардському університеті на сьогодні – більше 21 тис. осіб.

З 2008 року найголовнішою характеристикою освітнього процесу в закладі є спрямованість на формування у студентів гуманітарної культури на

засадах гуманістичних і демократичних цінностей.

Головними завданнями освітнього процесу визначені такі: підготувати студентів до активної громадської життєдіяльності; навчити студентів діяти як безпосередні учасники-творці суспільних традицій і цінностей; розвивати в студентів уміння і навички критичного та конструктивного реагування на особисті та соціокультурні зміни; удосконалити моделі морально-етичної поведінки студентів стосовно того, що вони говорять та роблять, в усіх сферах їхньої життєдіяльності.

Для реалізації цих завдань в Гарвардському університеті розроблено та впроваджено освітню програму «Створюючи майбутнє» (Mapping the Future), якою визначено перспективні бінарні напрями ефективного впровадження загальної підготовки студентів бакалаврату, що охоплюють поєднання: 1) спеціалізованих знань і базових знань з гуманітарних дисциплін; 2) оцінки і критики; 3) переосмислення набутих раніше знань і здобуття нових знань; 4) здобуття знань заради інтелектуального розвитку і задля успішної життєдіяльності; 5) ознайомлення з історико-культурними надбаннями людства – високою культурою і масовою культурою; 6) певні знання з різних дисциплін і трансдисциплінарний досвід вирішення різноманітних проблем; 7) сприйняття й адекватна інтерпретація інформації з різних джерел.

В основу освітнього процесу в Гарвардському університеті покладено концептуальну ідею, що життєві цінності студента та розвиток лідерських якостей – нероздільні. А тому навчальна програма закладу (HBS) на сьогодні включає широкий спектр як необхідних, так і факультативних курсів, які стосуються питань етики та лідерства. Використовуються такі моделі навчання, в якій студенти та викладачі навчають та навчаються один у одного.

В студентській спільноті закладу дотримуються так званого Кодексу честі студентів (або життєвого портфолію), який включає комплекс основних життєвих цінностей студентів, а саме: як чесність та добродієвість у поведінці з усіма членами громади, соціальна та особиста відповідальність, взаємоповага та вільне вираження власних думок, повага до прав, відмінностей та гідності інших. Причому до цього Кодексу кожен факультет може вносити інші цінності, які на його думку є важливими для підготовки студентів до майбутньої життєдіяльності та пропагують освітні цінності факультету і закладу.

Освітнє середовище закладу зорієнтоване на залучення студентів до активної участі у житті соціуму, максимальне використання життєвого потенціалу і збагачення власного життєвого досвіду.

Джерела:

1. Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu>.
2. Harvard Business School. MBA. Student Life. Community Values. URL: <https://www.hbs.edu/mba/student-life/Pages/community-values.aspx>.

ЄЛЬСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (YALE UNIVERSITY)

(м. Нью Гавен, штат Коннектикут)
(веб-сайт закладу: <https://www.yale.edu/>)

[274]

Місія Єльського університету, одного з найстаріших і найпрестижніших американських приватних закладів вищої освіти, що входить до «Ліги плюща», полягає у пошуку по всьому світу виключно перспективних молодих людей з різних верств населення для надання їм освітніх послуг шляхом передачі соціокультурного досвіду, накопиченого людством у процесі еволюції цивілізації, що сприятиме повній реалізації їхнього інтелектуального, морального, громадянського і творчого потенціалів.

Філософія навчання і виховання у закладі залишається незмінною з 1828 р. – з моменту оприлюднення відомої «Єльської доповіді», в якій проголошено важливість загальної гуманітарної підготовки студентів, орієнтованої на розвиток широко поінформованого, дисциплінованого інтелекту кожного студента та його здатності до самостійного критичного і креативного мислення без визначення задалегідь, як цей інтелект використовуватиметься, що в цілому слугує фундаментом для опанування будь-якою професією.

Розвиток життєвих цінностей студентів у закладі здійснюється у процесі загальної підготовки та організації студентського життя.

Загальна підготовка студентів у Єльському коледжі охоплює *шість освітніх платформ* – три платформи теоретичного спрямування у галузі гуманітарно-культурологічних, природничих і суспільно-соціальних наук та три платформи освітніх курсів, спрямованих на розвиток практичних навичок письмової комунікації, кількісного міркування та спілкування іноземною мовою.

Організація студентського життя спрямована на забезпечення функціонування студентської спільноти як різноманітного, всеосяжного та доброзичливого містечка. З цією метою для студентів пропонуються різноманітні ціннісно-освітні платформи: «Yale Connect» – залучення до студентських організацій; «Yale Votes» – участь у виборах та онлайн-опитування з різних життєвих питань та шляхів їх розв'язання; «Yale Well» – студентське оздоровлення і спорт.

Студенти також залучаються до проведення різних дослідницьких, викладацьких та навчальних заходів.

Джерела:

1. Yale University. URL: <https://www.unc.edu/>

УНІВЕРСИТЕТ ПІВНІЧНОЇ КАРОЛІНИ
(UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA AT CHAPEL HILL)

(м. Чапел-Гілл, штат Північна Кароліна)

(веб-сайт закладу: <https://www.unc.edu/>)

[467]

Державний дослідницький університет в місті Чапел-Гілл, штат Північна Кароліна. Заснований у 1789 році Університет є найстарішим публічним університетом США. Згідно з рейтингом «Таймс», Університет Північної Кароліни в Чапел-Хілл займає 43 місце серед університетів світу. В даний момент в університеті навчається понад 29000 студентів та працює близько 3500 викладачів. Вони представляють всі штати США та 47 інших країн.

В Університеті Північної Кароліни для студентів розроблено 71 освітніх курсів для здобуття ступеня бакалавра, 110 курсів – для ступеня магістра, 75 курсів – для докторантури.

У закладі ефективно функціонує віртуальне освітнє середовище і дистанційне навчання. Більшу частину навчальної програми займають практичні дослідження з метою набуття студентами як майбутніми фахівцями дієвої професійної практики.

З 2016 року в освітній процес закладу була запроваджена навчальна програма, яка спрямована на розвиток загальних можливостей студентів для підготовки їх до громадянства, лідерства, базується на таких концептуальних позиціях (девізах) щодо розвитку життєвих цінностей студентів: визначте нагальні питання, проблеми та відкрийте нові ідеї, докази та підходи до цих питань; оцініть ці ідеї, докази та підходи, виходячи з обґрунтованих суджень; дійте належним чином, виходячи з цієї оцінки та судження.

Джерела:

1. University of North Carolina at Chapel Hill. Mission and Values. URL: <https://www.unc.edu/about/mission/>

Додаток Б

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПРИВАТНИХ, ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(м. Київ)

(веб-сайт закладу: <https://kymu.edu.ua/istoriya-universitetu/>)

[161]

Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет» розпочав свою діяльність 1994 року. Місією університету є здійснення вагомого внеску в суспільний розвиток шляхом підготовки конкурентноспроможних фахівців і креативних особистостей, проведення досліджень, генерування та поширення нових ідей та інновацій. Візія університету досягається шляхом реалізації проектів і програм розвитку відповідно до цінностей Київського міжнародного університету: компетентність, професіоналізм, патріотизм, якість, креативність і добросесність.

Нині у структуру Університету входять 6 інститутів (інститути лінгвістики та психології; міжнародних відносин; журналістики, кіно і телебачення; театрального мистецтва; юридичний; медичний), 5 факультетів (економічний; фармацевтичний; стоматологічний; будівництва та архітектури; інформаційних технологій).

За роки своєї роботи Київський міжнародний університет випустив більше 15 тисяч фахівців з міжнародних відносин, права, економіки, лінгвістики, журналістики, психології тощо.

Університет є єдиним закладом вищої освіти в Україні, де викладається курс «Університетська освіта», метою якого є ознайомлення студентів із досвідом і цінностями національної і світової культур, життям видатних людей різних епох і цивілізацій, їхнім внеском в історію розвитку людства.

Одним з основних завдань освітнього процесу визначено «формування особистості через патріотичне, правове, екологічне виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, пропагування здорового способу життя, вміння вільно мислити і самоорганізовуватись у сучасних умовах».

З метою використання інформаційно-комунікаційних технологій для формування життєвих цінностей студентів та ефективного управління освітнім процесом в Університеті створено корпоративне інформаційно-освітнє середовище (ІОС), у якому виділяються такі складники: розвинена комп'ютерна інфраструктура, програмні платформи, інформаційно-освітні ресурси та система управління ІОС. Для підтримки навчальної діяльності та управління освітнім процесом в інформаційно-освітньому середовищі

Університету використовуються такі програмні платформи: навчально-інформаційних портал, що містить електронні навчальні курси (ЕНК) для студентів усіх факультетів. Кожна навчальна дисципліна, яка викладається студентам, має електронну підтримку у вигляді електронного курсу з теоретичним матеріалом, ресурсами для виконання лабораторних і практичних робіт, самостійної роботи, формувального, проміжного та підсумкового контролю. Фахівцями Університету розроблено стандарт структури ЕНК, його атестації, систему навчання викладачів щодо розробки ЕНК; електронний архів наукових і навчально-методичних матеріалів, куди ввійшли електронні копії наукових статей працівників Університету; матеріали конференцій, що проводилися на базі Університету, автореферати дисертацій, захищених в Університеті, наукові статті та дипломні роботи магістрів, методичні матеріали на підтримку освітнього процесу, опис відкритих 55 електронних навчальних курсів, патенти; відеопортал, де розмішуються навчальні відеозаписи, відеолекції та інші відеоресурси, які створюються як співробітниками, так і самими студентами Університету.

Джерела:

1. Положення про організацію освітнього процесу у приватному закладі вищої освіти «Київський міжнародний університет». 2019. URL: https://kymu.edu.ua/upload/pdf_files/polozhennya-pro-org-osv-protsesy.pdf.

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКЕОГО**

(м. Мелітополь, Запорізька область)
(веб-сайт закладу: <https://mdpu.org.ua/>)

[230]

За роки існування (з 1923 року заснування як вищі педагогічні курси) даний державний заклад вищої освіти підготував понад 30 тисяч спеціалістів.

Згідно Концепції освітнього процесу, затвердженої в 2016 році, та Положення про організацію освітнього процесу в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, затвердженого в 2019 році, провідною ідеєю при формуванні життєвих цінностей студентів в університеті розглядається національно-патріотичне виховання. З цією метою у 2015 році в університеті було розроблено і впроваджено цільову програму національно-патріотичного виховання студентської молоді на 2015–2020 роки.

В основу Програми національно-патріотичного виховання студентів у закладі покладено ідею розвитку української державності як чинника консолідації суспільного розвитку й нації загалом. Модернізація українських народних традицій і надбань національної та світової психолого-педагогічної науки й практики є основою форм і методів національно-патріотичного виховання. Ідеалом національно-патріотичного виховання згідно з даною

Програмою є національно свідомий, різнобічно та гармонійно розвинений, високоосвічений, комунікативно компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення в професійній та соціальній діяльності. Домінантою національно-патріотичного виховання студентської молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до держави, суспільства та самої себе, відчуття належності до України і світу загалом, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни, дієвої життєвої позиції.

В ході освітнього процесу в Академії патріотичне виховання студентів реалізовується через основні національні цінності (Українську ідею, державну незалежність України, самопожертву в боротьбі за свободу нації, патріотизм та готовність до захисту Батьківщини, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історичну пам'ять, громадську національно-патріотичну активність, пошану до державних та національних символів, до Державного Гімну, Герба і Прапора, Конституції України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтацію власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидію антиукраїнській ідеології, готовність стати на бік народу, який бореться за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу) та через громадянські цінності (прагнення до соціальної гармонії, відстоювання соціальної та міжетнічної справедливості, культуру соціальних і політичних стосунків, пошану та рівність громадян перед законами, пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю держави, права людини на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо, суверенітет особи (право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо), готовність до захисту власних прав і свобод, пошану до національно-культурних цінностей інших народів, повагу до демократичних виборів і демократично обраної влади, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям, пошану до праці як до головного джерела суспільного добробуту).

Джерела:

1. Положення про організацію освітнього процесу в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького. 2019. URL: <https://drive.google.com/file/d/1HWL9vuhcizztkaC6wgf-zXhr43uGR1W0/view>.
2. Цільова програма національно-патріотичного виховання студентської молоді Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького на 2015–2020 роки. 2015. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bw9OYXqr5PIWMzZIWGRxZTQ5Nkk/view>

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧІНИ

(м. Умань, Черкаська область)

(веб-сайт закладу: <https://udpu.edu.ua/>)

[219]

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини з метою якісного формування системи життєвих цінностей у студентів в освітньому процесі активно використовують технологію STEAM-навчання.

На заняттях студенти зосереджені на конкретних проектах, у межах яких повинні за допомогою технічних або інженерних рішень розв'язати цілком реалістичну життєву проблему. Проектний метод, який лежить основі технології здобуття освіти STEM, передбачає демократичну модель навчання. У ній викладач виконує роль коуча, допомагаючи студентам взаємодіяти і проводити мозковий штурм, а також підказує, де взяти потрібну інформацію. Наставник не має права нав'язувати студентам свою ідею або зробити свій висновок.

З початку жовтня 2019 року студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини навчаються за освітньою програмою «Середня освіта (Інформатика)» в рамках освітнього проекту «Вікі-клік». Метою даного проекту є організація процесу здобуття студентами отримання знань і набуття вмінь у спектрі життєвих ціннісних орієнтацій в умовах колективної співпраці на основі спеціально розробленої освітньої платформи. При цьому кожен студент може здійснювати наповнення сторінки «Вікі-клік» інформатичними термінами та поняттями згідно визначеного алгоритму: 1) аналіз джерел для означення певного поняття чи феномену та здійснення їх критичного аналізу; 2) добір найбільш вдалого визначення (трактування); 3) створення сторінки у «Вікі-клік»; 4) наповнення сторінки за схемою: «Термін – Визначення – Зображення – Інша інформація – Посилання – Категорія».

У межах даної платформи студенти мають можливість для розвитку власних життєвих цінностей здійснювати пошук інформації для означення невідомих термінів, додавати власні сторінки з необхідною і важливою інформацією, представляти власні освітні проекти, обмінюватись досвідом, створювати власну базу знань, редагувати існуючі відомості, дискутувати щодо спірних твердження та концепцій щодо розв'язання того чи іншого життєвого завдання тощо.

Для формування життєвих цінностей студентів у ході освітнього процесу в закладі активно використовують відкриту освітню платформу Moodle та електронний сервіс Padlet [219]. Вони найкращим чином дозволяють ефективно послуговуватися інтерактивними інструментами для вирішення конкретних життєвих завдань та набуття життєвих цінностей.

Проект «Вікі-кліп»

Кафедра інформатики
і ІКТ

Вікі-кліп

ВІКІ-КЛІП

Мета
організація освітньої платформи
для накопичення та використання
знань

Наше гасло
Все для нашої
студентської
родини!

Актуальність

- Поява нових технологій
- Збільшення обсягів знань
- Модернізація освіти
- Розбудова інформаційного простору

Вікі - це просто!

Завдання

- Аналіз та вибір вікі-платформи
- Встановлення та вивчення платформи MediaWiki
- Створення та реалізація структури «Вікі-кліп»

Рівні реалізації
Як це працює?

Технічний	Це гнучка система управління сайтом, яка забезпечує створення та оновлення його сторінок, управління ресурсами, встановлення різних налаштувань.
Інформаційний	Це джерело освітніх веб-ресурсів. Цей рівень відображає сукупість колекції сторінок, статтів, повідомлень, графічного зображення, які спільно вносяться або використовуються учасниками.
Функціональний	Це освітній веб-простір, за допомогою якого можна організувати навчальну діяльність, учасників освітнього процесу, сумісна розробка освітніх веб-ресурсів, відкриття їх публікація, організація обговорень, отримання зворотного зв'язку тощо.
Соціальний	Це соціальний веб-простір, в якому закладаються основи формування мережних освітніх співтовариств, які характеризуються інтенсивним обміном знаннями, мотивацією, взаємною підтримкою, обміном досвідом тощо.

Результат
<http://wikifizmat.udpu.edu.ua>

Завітайте до нас!

Сторінка «Вікі-кліп»

Кафедра інформатики
і ІКТ

Головна сторінка
Нові редагування
Випадкова стаття
Про проект

Інструменти

Посилання сюди
Пов'язані редагування
Спеціальні сторінки
Версія до друку
Постійне посилання
Інформація про сторінку

Сторінка Обговорення Читати Перегляд Переглянути історію

Пошук Вікі-енциклопедія кафедри Інформат

URN

URN (англ. **Uniform Resource Name**) — це URI, який тільки ідентифікує ресурс в певному просторі імен (і, відповідно, в певному контексті), але не вказує його місцезнаходження.^{[1] [2]}

Історія

В 1994 році вийшов запит **RFC 1737**, в якому описувалися концептуальні та функціональні вимоги до розробки URN. Сама ідея URN народилася дещо раніше, але до 1994 року не була ніяк сформульована.

Структура URN

<URN> ::= "urn:" <NID> ":" <NSS>

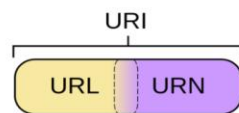
NID ідентифікатор простору імен (англ. Namespace Identifier); являє собою синтаксичну інтерпретацію NSS, не чутливий до регістру. **NSS** рядок з певного простору імен (англ. Namespace Specific String); якщо в цьому рядку містяться символи не з набору ASCII, то вони повинні бути закодовані в Юнікодї (UTF-8) і попереджені (кожен з них) знаком відсотка «%» (докладніше див. URL).^[3]

Джерела

- ↑ Термін <https://padlet.com/galanet82/jou48oscpmu>
- ↑ Фото <http://chvv.com.ua/url-adresu-storinki-sajtu-shho-tse-take-i-de-jogo-vzyaty/>
- ↑ Вікіпедія <https://uk.wikipedia.org/wiki/URN>

Категорія: Вибрані питання комп'ютерної інженерії

Війти

Джерела:

1. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: <https://fmf.udpu.edu.ua>.
2. Фролов А. В. Реформа инновационной системы США: от STEM к STEAM-образованию. *Alma Mater*. 2013. 1. С. 101–105.

УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»

(м. Київ)

(веб-сайт закладу: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/korporatsiya>)

[218]

Університет здійснює підготовку фахівців з правознавства, психології, економіки підприємства, обліку і аудиту, фінансів і кредиту, маркетингу, менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, логістики, міжнародної економіки, міжнародних відносин, регіональних студій та суспільної комунікації, міжнародного бізнесу.

Найбільшим надбанням корпоративної культури Університету є взаємодія та взаємозв'язок із власною культурою кожного члена корпорації – неповторної особистості зі своєю системою цінностей. Це відображається навіть у назві «КРОК», що розшифровується як «Корпорація розвитку освіти і кадрів».

Корпоративна культура Університету є багаторівневою структурою з вертикальними і горизонтальними, прямими і зворотними зв'язками. Для корпорації «КРОК» співробітники є ключовим фактором діяльності, тому вона дбає про їхнє здоров'я і підтримання в них балансу «життя – робота», сприяє професійному та особистісному розвитку кожного з працівників і забезпечує рівний доступ до можливостей, які надає.

В ЗВО мають вагомі досягнення в галузі корпоративної соціальної відповідальності за чотирма основними напрямками:

– активно реалізуються соціальні проекти, спрямовані на розбудову відповідального за свої вчинки суспільства, та благодійні проекти, які допомагають у соціалізації молоді з особливими потребами;

– спрямування на формування у своїх співробітників, студентів та партнерів екологічно свідоме мислення та впроваджуємо ефективні технології економного використання ресурсів;

– надання абітурієнтам можливість вибору актуальної професії за покликанням через реалізацію програм профорієнтації; студентам Університету забезпечуємо умови для професійного та особистісного розвитку, поєднання якісної освіти за фахом з проектами неформальної освіти і створюємо для цього комфортну інфраструктуру; випускникам допомагаємо підтримувати зв'язки та налагоджувати нові контакти через Асоціацію випускників Університету «КРОК»;

– надання можливості фахової та соціальної реалізації кожному з наших співробітників, сприяємо постійному професійному та науковому зростанню і створюємо умови для здорової та комфортної діяльності працівників.

Джерела:

1. Університет економіки та права «КРОК». Корпорація. URL: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/korporatsiya>.

ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

(м. Харків, Харківська область)

(веб-сайт закладу: <http://www.hgra.kharkov.com/>)

[228]

Харківська гуманітарно-педагогічна академія – один із найстаріших вищих навчальних педагогічних закладів України (1920 р.). За 99 років в академії і структурних підрозділах підготовлено понад 85 тисяч висококваліфікованих фахівців. Насьогодні – комунальний заклад Харківської обласної ради.

Організація освітнього процесу спрямована на формування у студентської молоді таких життєвих цінностей як: почуття патріотизму, громадянських і моральних якостей, соціальної толерантності. Спрямовуючими освітніми векторами навчальних дисциплін є національно-патріотичне виховання молоді, соціалізація особистості, формування здорової нації та створення умов для повноцінного розвитку студентської молоді. Проводиться також широка позааудиторна робота, шефська та волонтерська діяльність викладачів та студентської молоді, яка сприяє встановленню соціальних зв'язків, формуванню моральних та духовних якостей.

З цією метою в академії організоване оптимальне освітньо-виховне, соціокультурне середовище, яке реалізовано в: системі соціально-психологічного супроводу студентів з особливими освітніми потребами; проведенні «Уроків толерантності» у студентських групах; створенні інтегрованої волонтерської групи «Відкрите серце»; здійсненні роз'яснювально-інформувальної інтернет-роботи з батьками студентів з інвалідністю; у проведенні різноманітних форм організації дозвілля та творчого зростання студентів з особливими освітніми потребами, створенні кімнати – реабілітації тощо. В рамках функціонування даного освітнього середовища Академія співпрацює з Глобальним ресурсним центром з інклюзивної освіти Інституту суспільної інтеграції Університету Міннесоти (США).

З метою впровадження ідей гендерної рівності в освітній процес з 2009 року в академії працює «Центр гендерної освіти», члени якого проводять виховні заходи стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, булінгу, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми.

При викладанні навчальних дисциплін активно застосовують ІКТ. Так, курс «Психологія вищої школи» вивчається студентами в площині е-тьютерного навчання.

Упродовж оволодіння курсом використовують такі методи: створення персонального освітнього середовища; методи критичного мислення; опанування інтернет-сервісів для створення, мультимедійних презентацій; робота в міжнародних наукометричних базах; інтерактивні методи; майстер-класи. За характером пізнавальної діяльності студентів здійснюється комплексне використання пояснювально-ілюстративних, репродуктивних, частково-пошукових та дослідницьких методів. Серед інтерактивних методів

активно використовуються такі: створення мультимедійних презентацій, інтелектуальні та асоціативні карти.

В Академії функціонує студія онлайн-освіти EdEra (Онлайн-курс «Академічна доброчесність»); проводиться цикл семінарів «Діалоги про виховання» у форматі WorkShop. Позитивно себе зарекомендували й трансформаційні ігри, які є порівняно новим інструментом роботи з психікою людини. Цей метод дозволяє абсолютно безпечно, найменш травматично та при цьому достатньо ефективно працювати з прихованою (чи витісненою) підсвідомою інформацією, емоціями, почуттями, страхами та переживаннями людини. Під час трансформаційної гри студенти відчувають на собі зміну внутрішнього психічного простору, намагаються зрозуміти, чому склалися деякі обставини їхнього життя, трансформують свої погляди, переконання, певні страхи для більш повного та щасливого власного життя.

Джерела:

1. Харківська гуманітарно-педагогічна академія. Кафедра, педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту. 2019. URL: <https://sites.google.com/view/pedagogika-hgpa-kh/>

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(м. Хмельницький, Хмельницька область)

(веб-сайт закладу: <https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx>)

[162]

Хмельницький національний університет – найбільший на Поділлі заклад вищої освіти. Він розпочав своє функціонування у 1962 році на базі Українського поліграфічного інституту. Стогодні для більш як 10 тисяч студентів у закладі розроблено навчальні програми 40 напрямів освітньої підготовки.

Освітній процес у даному закладі вищої освіти організований в рамках модульного середовища. Активно розробляються різноманітні електронні навчальні курси. Віртуальна відкрита освітня платформа розроблена в рамках проекту «Електронний університет». При цьому максимально використовуються: система Moodle (внутрішні повідомлення, ресурси «Завдання», «Тека», чати, форуми), електронне листування та месенджери Viber, Telegram, WhatsApp, веб-сервіс Google Classroom; сервіси Big Blue Button, Zoom Video Communications тощо.

З метою формування життєвих цінностей у студентів, а саме: свободи вибору, соціальної відповідальності, професійного зростання, самовдосконалення, їм пропонується на веб-сайті закладу переглянути зміст базових навчальних програм, проекти майбутніх освітніх курсів та перелік і змістове наповнення вибіркового навчальних дисциплін.

При університеті з 2017 року функціонує Навчальний центр заочно-дистанційної освіти, на базі якого студенти мають можливість наповнювати

корисним змістом життєві цінності, збагачуючи власний життєвий досвід.

Для розвитку професійних цінностей та компетентностей студентів у закладі створюється сприятливе освітнє середовище для їх професійної адаптації як молодих фахівців. У рамках освітньої системи Хмельницького національного університету функціонує 5 навчально-наукових виробничих комплексів, до складу яких входять освітні заклади I–II рівня акредитації, загальноосвітні школи та підприємства.

Для набуття студентами навичок застосування IT-технологій у майбутній професійній діяльності та сприяння кар'єрного розвитку в IT-галузі в Хмельницькому національному університеті функціонує мережева академія «CISCO». Вона дозволяє всім студентам за їхнім бажанням систематизувати знання, вивчити фахову термінологію або удосконалити необхідні в повсякденному житті технічні знання і навички. З цією метою пропонуються різні курси. Так курс «IT Essentials» спрямований на вивчення основ інформаційних технологій. Курс «Introduction to Networks» надає студенту можливість самостійно будувати прості локальні мережі. У процесі освоєння курсу студенти вчаться користуватися інструментами для розробки, моделювання життєвих ситуацій на платформі різних комп'ютерних мереж (зокрема, Packet Tracer).

Освітній курс даної академії «Introduction to IoT» вводить студентів у світ Інтернету речей та розвиває їх навички застосування цифрових технологій як в майбутній роботі, так і в різних сферах життєдіяльності.

«CISCO» також є інтерактивним майданчиком для пошуку першого робочого місця (як в Україні, так і за кордоном).

Формування цінності саморефлексії та самоконтролю здійснюється шляхом упровадження в освітній процес електронного оцінювання навчальних досягнень студентів, а також шляхом електронного анкетування їх життєвих потреб і перспектив. Поточний тематичний (модульний) навчальний контроль проводиться із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на базі системи Moodle, платформ Zoom, Skype, Microsoft Teams.

Для формування життєвих цінностей у студентів в освітньому процесі використовують такі інтерактивні методи, як тренінги саморефлексії, особистого росту, емоційної стійкості, соціальної комунікації; символдрама (проекування та розв'язання різних життєвих кризових ситуацій); психотерапевтична майстерня; коучинг; аудіо-, відеоконференції, вебінари; ділові ігри, виконання проєктів у групах з використанням відео інструментів.

Джерела:

1. Положення про освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти у Хмельницькому національному університеті. 2020. URL: <https://khnu.km.ua/root/files/01/06/03/0007.pdf> (дата звернення 25.01.2020)

Додаток В

**ПІРАМІДА АБРАХАМА МАСЛОУ
(ІЄРАРХІЯ ПОТРЕБ)**

[125]

Рис. В.1. Піраміда потреб Маслоу

Додаток Д

МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» М. РОКИЧА

Тест для вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості

[441]

Розроблена М. Рокичем методика, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей. М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

1. *Термінальні* – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Стимульний матеріал представлений набором з 18 цінностей.

2. *Інструментальні* – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації. Стимульний матеріал також представлений набором з 18 цінностей.

Такий поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі та цінності-засоби.

Особливості проведення процедури тестування:

Респонденту пред'являються два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках.

У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Стимульний матеріал до методики «Ціннісні орієнтації»:

Список А (термінальні цінності):

- 1) активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- 2) життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- 3) здоров'я (фізичне і психічне);
- 4) цікава робота;
- 5) краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- 6) любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- 7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- 8) наявність хороших і вірних друзів;
- 9) суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10) пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- 11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- 12) розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- 13) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);

- 14) свобода (самостійність, незалежність у судженнях вчинках);
- 15) щасливе сімейне життя;
- 16) щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- 17) творчість (можливість творчої діяльності);
- 18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- 1) акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, справи;
- 2) вихованість (гарні манери);
- 3) високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- 4) життєрадісність (почуття гумору);
- 5) старанність (дисциплінованість);
- 6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- 7) непримиренність до недоліків у собі та інших;
- 8) освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- 9) відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- 10) раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- 11) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- 12) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- 13) твердая воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- 14) терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани), плюралізм (сприйняття чужих думок, навіть якщо вони протирічать власним);
- 15) широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- 16) чесність (правдивість, щирість);
- 17) ефективність у справах (працьовитість, продуктивність в роботі);
- 18) чуйність (дбайливість).

При аналізі отриманих ранжировок цінностей потрібно згрупувати в змістовні блоки. Так, наприклад, можна виділити «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації особистого життя і т.д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т.д.

Для подолання соціальної заангажованості і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій випробуваного можливі зміни інструкцій, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки.

Так, після основної серії можна попросити опитуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання: 1. В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті? 2. Як би Ви

розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли? 3. Як, на Ваш погляд, це зробив би людина, досконалий усіх відношеннях? 4. Як зробило б це, на Вашу думку, більшість людей? 5. Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому? 6. Як це зробили б Ви через 5 або 10 років? 7. Як ранжирували б картки близькі Вам люди?

Перевагою даної методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження та обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стомлений матеріал (списки цінностей), так і інструкції.

Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль в даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між особою, яка проводить анкетування (інтерв'ювання) і випробуваним.

ШКАЛА ЦІННОСТЕЙ МІЛТОНА РОКИЧА

Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Комфортне життя	Честолюбство
Захопливе життя	Широта поглядів
Успіх	Талант
Життя в мирі	Бадьорість
Життя в красі	Чистота
Рівноправ'я	Сміливість
Безпека сім'ї	Прощення
Свобода	Допомога
Щастя	Чесність
Внутрішня гармонія	Уява
Зріла любов	Незалежність
Національна безпека	Інтелект
Насолода	Логіка
Порятунок	Любов
Самоповага	Слухняність
Соціальне визнання	Ввічливість
Справжня дружба	Відповідальність
Мудрість	Самоконтроль

Додаток Е

ОПИТУВАЛЬНИК ЦІННОСТЕЙ

Методика Ш. Шварца в адаптації В. Карандашова для визначення пріоритетних життєвих цінностей студентів
[62]

Опитувальник складається з двох частин «Огляд цінностей» і «Профіль особистості». У опитувальнику потрібно відповісти на запитання: «Які цінності важливі для мене як керівні принципи мого життя і які цінності менш важливі для мене?».

Інструкція. Для опитуваного пропонується два списки цінностей. У дужках наведено пояснення кожної цінності. Завдання полягає в тому, щоб оцінити ступінь важливості кожної цінності як керівного принципу у власному житті. Для цього використовується оцінна шкала значень від -1 до 7. Чим вище номер (-1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим важливішою дання цінність є для опитуваного як керівний принцип його життя. При цьому відмітка «-1» – характеризує цінності, протилежні принципам особистості, відмітка «0» означає, що цінність абсолютно не має значення у житті, відмітка «3» означає, що цінність важлива, відмітка «6» означає, що цінність дуже важлива, відмітка «7» характеризує цінності вищої значущості, зазвичай таких цінностей не повинно бути більше двох.

Як керівний принцип мого життя ця цінність є: протилежною моїм принципам – «-1»; є не важливою – «0»; є важливою – «1», «2», «3», «4», «5»; дуже важливою – «6»; найбільш значуща – «7».

Список цінностей 1:

1. Рівність (рівні можливості для всіх).
2. Внутрішня гармонія (бути в мирі з самим собою).
3. Соціальна сила (контроль над іншими, домінантність).
4. Задоволення (задоволення бажань).
5. Свобода (свобода думок і дій).
6. Духовне життя (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях).
7. Почуття приналежності (відчуття, що інші піклуються про мене).
8. Соціальний порядок (стабільність суспільства).
9. Життя, повне вражень (прагнення до новизни).
10. Сенс життя (мета в житті).
11. Ввічливість (люб'язність, хороші манери).
12. Багатство (матеріальна власність, гроші).
13. Національна безпека (захищеність своєї нації від ворогів).
14. Самоповага (віра у власну цінність).
15. Повага думки та врахування інтересів інших, уникнення конфронтації.
16. Креативність (унікальність, багата уява).
17. Мир у всьому світі (свобода від війни і конфліктів).

18. Повага традицій (збереження визнаних традицій, звичаїв).
19. Зріла любов (глибока емоційна і духовна близькість).
20. Самодисципліна (самообмеження, стійкість до спокус).
21. Право на усамітнення (право на особистий простір).
22. Безпека сім'ї (безпека для близьких).
23. Соціальне визнання (схвалення, повагу інших).
24. Єдність з природою (злиття з природою).
25. Змінне життя (життя, наповнене проблемами, новизною і змінами).
26. Мудрість (зріле розуміння світу).
27. Авторитет (право бути лідером або командувати).
28. Справжня дружба (близькі друзі).
29. Світ краси (краса природи і мистецтва).
30. Соціальна справедливість (виправлення несправедливості, турбота).

Список цінностей 2:

31. Самостійний (самодостатній).
32. Стриманий (уникає крайностей в почуттях і діях).
33. Вірний (відданий друзям, групі).
34. Цілеспрямований (працьовитий, натхненний).
35. Відкритий до чужих думок (терпимий до різних ідей і віруваннями).
36. Скромний (простий, що не прагне привернути до себе увагу).
37. Сміливий (який шукає пригод, ризик).
38. Захищає навколишнє середовище (зберігає природу).
39. Впливовий (має вплив на людей і події).
40. Який поважає батьків і старших (виявляє повагу).
41. Вибирати власні цілі (відбирає власні наміри).
42. Здоровий (фізично або духовно).
43. Здібний (компетентний, здатний ефективно діяти).
44. Сприймаючий життя (який підпорядковується життєвим обставинам).
45. Чесний (відвертий, щирий).
46. Підтримання власного іміджу (захист власного).
47. Слухняний (виконавчий, який підпорядковується правилам).
48. Розумний (логічний, мислячий).
49. Корисний (працює на благо інших).
50. Отримує насолоду від життя (хобі, розваги).
51. Віруючий (дотримується релігійної віри і переконань).
52. Відповідальний (надійний, яке заслуговує на довіру).
53. Допитливий (цікавиться всім, допитливий).
54. Схильний прощати (прагне прощати іншого).
55. Успішний (що досягає мети).
56. Охайний (охайний, акуратний).
57. Потурає своїм бажанням.

Додаток Ж

ПСИХОДІАГНОСТИКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Опитувальник термінальних цінностей, розроблений І. Г. Сеніним

[187]

Перелік термінальних цінностей для діагностування:

1. Власний престиж, тобто завойовування свого визнання у суспільстві шляхом наслідування конкретним соціальним потребам.
2. Достатнє матеріальне забезпечення, тобто звернення до факторів матеріального добробуту як до головної суті існування.
3. Креативність, тобто реалізація своїх власних можливостей, прагнення змінити оточуючу дійсність.
4. Активні соціальні контакти, тобто встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі.
5. Саморозвиток, тобто пізнання власних індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик.
6. Досягнення, тобто постановка та рішення конкретних життєвих задач як головних життєвих факторів.
7. Духовне задоволення, тобто керівництво моральними принципами, перевага духовних потреб над матеріальними.
8. Збереження власної індивідуальності, тобто перевага власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності.

Виділені найбільш типові для більшості індивідів сфери життя людини, в яких реалізуються ці цінності:

- а) професійне життя;
- б) навчання і освіта;
- в) сімейне життя;
- г) суспільне життя;
- д) розваги.

Термінальні цінності у тій чи іншій мірі проявляються в усіх вищезгаданих життєвих сферах, кожна з яких, у силу своєї об'єктивної обумовленості, у різному ступені сприяє реалізації тих чи інших термінальних цінностей, тому сфери, які сприяють цій реалізації у найбільшому ступені, набувають для індивіда найбільшої значущості.

Таким чином, другим діагностичним конструктом цього опитувача виступає значущість для індивіда тієї чи іншої життєвої сфери як джерела реалізації тієї чи іншої термінальної цінності.

В цілому конструкція опитувача дає можливість користувачеві відповісти на 3 головних питання: 1. Яка термінальна цінність найбільш переважає в житті

даного індивіда? 2. Яка життєва сфера є найбільш важливою для даного індивіда? 3. У якій життєвій сфері термінальна цінність, що переважає, реалізується у найбільшому ступені, тобто яка життєва сфера найбільш важлива для реалізації цієї термінальної цінності?

Структура опитувача

Для діагностики двох головних діагностичних конструктів тесту (термінальні цінності, життєві галузі) використовуються ті ж самі твердження. Така структура дозволяє виробити аналіз отриманих даних не тільки відповідно вираженості окремо термінальних цінностей і окремо значущості життєвих сфер, але й відносно вираженості кожної із термінальних цінностей у кожній життєвій сфері.

Умови проведення методики

Опитувач термінальних цінностей складається з 80 тверджень, кожне з яких необхідно оцінити за 5-бальною шкалою.

Перед початком тестування дається інструкція.

Інструкція

Запропоновано опитувальник, в якому описані різноманітні бажання людини. Необхідно оцінити кожне із тверджень опитувача за п'ятибальною шкалою наступним чином: якщо особисто для Вас те, що написано у твердженні, не має ніякого значення, то у відповідній клітинці бланку відповідей потрібно поставити цифру «1»; якщо для Вас це має невелике значення, потрібно поставити цифру «2»; якщо для Вас це має певне значення, то поставте цифру «3»; якщо для Вас це важливо, то поставте цифру «4»; якщо для Вас це дуже важливо, то поставте цифру «5».

Питання для опитувальника

1. У роботі швидко досягати визначених цілей.
2. Створювати щось нове в області знань, що Ви їх вивчаєте.
3. Знаходити внутрішнє задоволення в активному суспільному житті.
4. Мати цікаву роботу, що повністю захоплює Вас.
5. Учатися, щоб не відставати від людей Вашого кола у навчанні.
6. Вести такий спосіб сімейного життя, який ціниться суспільством.
7. Щоб люди Вашого кола у вільний час захоплювались тим, чим і Ви.
8. Отримувати матеріальну винагороду за суспільну діяльність.
9. Щоб вигляд Вашої оселі постійно змінювався.
10. Отримати вищу освіту або вступити до аспірантури чи отримати вчену ступінь.
11. Щоб Ваша сім'я володіла дуже високим рівнем матеріального благополуччя.
12. Уникати конформізму у своїх суспільно-політичних поглядах.
13. У своєму захопленні швидко досягати визначених цілей.
14. Вчатися, щоб не загубитися в натовпі.
15. Мати дружні стосунки з колегами по роботі.
16. Бути членом певного клубу за інтересами.
17. Розвивати свої організаторські здібності, займаючись суспільною діяльністю.

18. Разом із сім'єю відвідувати театри, художні виставки, концерти.
19. Щоб Ваше захоплення підкреслювало Вашу індивідуальність.
20. Щоб рівень освіти допоміг Вам закріпити своє матеріальне становище.
21. Як оцінюють Вашу роботу інші люди.
22. Спілкуватися з різними людьми, беручи активну участь у суспільній діяльності.
23. Вчитися, щоб втратити свій талант.
24. Щоб Ваші діти випереджали у своєму розвитку однолітків.
25. У вільний час створювати щось нове, що раніше не існувало.
26. Щоб Ваша професія підкреслювала Вашу індивідуальність.
27. Щоб не відстати від часу цікавитися суспільно-політичним життям.
28. Щоб рівень Вашої освіченості дозволяв Вам почувати себе впевнено у спілкуванні з найрізноманітнішими людьми.
29. Зберігати цілковиту свободу і незалежність від членів Вашої сім'ї.
30. Щоб Ваше захоплення допомагало Вам закріпити своє матеріальне становище.
31. Бути раціоналізатором, новатором.
32. Добиватися конкретних цілей, займаючись суспільнополітичною діяльністю.
33. Вчитися, щоб дізнаватися про щось нове в області знань, що вивчається.
34. Бути лідером у Вашій сім'ї.
35. Знати свої здібності у сфері Вашого хобі.
36. Щоб на роботі можна було придбати різноманітні дефіцитні товари.
Уникати конформізму у своїх суспільно-політичних поглядах.
37. Застосовувати свої власні методи в суспільній діяльності.
38. Щоб сімейне життя виправило деякі недоліки Вашої натури.
39. Цілковито зосередитись на своєму занятті, проводячи вільний час за хобі.
40. Бути корисним для суспільства.
41. Постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію.
42. Щоб лідером у Вашій сім'ї був який-небудь інший її член, крім Вас.
43. Отримувати задоволення не від результатів Вашої роботи, а від її процесу.
44. Знати, якого рівня освіти можна досягти з Вашими здібностями.
45. Займати таке місце в суспільстві, яке б закріпило Ваше матеріальне становище.
46. Ретельно планувати своє сімейне життя.
47. Щоб під час роботи співробітники постійно були поруч.
48. Щоб життя нашого суспільства постійно змінювалось.
49. Мати чоловіка (дружину) з сім'ї високого соціального положення.
50. Щоб рівень Вашої освіти допоміг Вам зайняти бажану посаду.
51. Мати власні політичні переконання.
52. Перед початком роботи чітко її спланувати.
53. Постійно цікавитися новими методами навчання і виховання дітей

в сім'ї.

54. Захоплюватись чимось у вільний час, спілкуватися з людьми, що цікавляться тим самим.
55. Підвищувати рівень власної освіти, щоб внести свій вклад у дисципліну, що вивчається.
56. Займаючись суспільною діяльністю, вчитися переконувати людей у своїй точці зору.
57. Щоб Ваша робота була не гіршою, ніж у інших.
58. Щоб Ваша дружина (чоловік) отримувала високу заробітну плату.
59. Щоб Ваша освіта надавала Вам можливість для отримання додаткових матеріальних благ (гонорари, придбання на пільгових умовах дефіцитних товарів).
60. Беручи участь у суспільному житті, взаємодіяти з досвідченими людьми.
61. Щоб Ваша робота не суперечила Вашим життєвим принципам.
62. У подружжі бути завжди абсолютно вірним.
63. У своєму захопленні створювати необхідні в житті речі (одяг, меблі...).
64. Підвищувати рівень власної освіти, щоб бути в оточенні розумних та цікавих людей.
65. Щоб Ваші суспільно-політичні погляди співпадали з думкою Ваших авторитетів.
66. Мати високооплачувану роботу.
67. У сімейному житті спиратися лише на власні погляди, навіть якщо вони суперечать суспільній думці.
68. Досягати поставленої мети в суспільній діяльності.
69. Пристосовуватись до характеру Вашої дружини (чоловіка).
70. Витратити час на вивчення нових ідей у Вашій професійній сфері.
71. Щоб Ваше захоплення займало більшу частину Вашого вільного часу.
72. Вносити різноманітні вдосконалення в сферу Вашого хобі.
73. Щоб рівень Вашої освіти відповідав рівню освіти людини, думку якої Ви цініте.
74. Завойовувати повагу людей завдяки своєму захопленню.
75. Вибрати рідкісну, унікальну спеціальність для вивчення, щоб краще проявити свою індивідуальність.
76. Займаючись на дозвіллі улюбленою справою, детально продумувати свої дії.
77. Щоб Ваші погляди на життя проявлялись у Вашому захопленні.
78. Вчитись, отримуючи при цьому задоволення.
79. Щоб прийоми Вашої роботи змінювались.
80. Щоб коло Ваших захоплень постійно розширювалось.

Додаток К

МОРФОЛОГІЧНИЙ ТЕСТ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ (МТЖЦ)

В. Ф. Сопіва і Л. В. Карпушиної

[195]

Діагностика життєвих цінностей особистості.

Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ) визначає мотиваційно-ціннісну структури особистості, служить для діагностики основних життєвих цінностей людини. Методика розроблена з використанням і подальшим вдосконаленням методики І. Г. Сеніна.

Життєва цінність трактується дослідниками В. Ф. Сопівом і Л. В. Карпушиною як ставлення особистості до певного життєвого факту (явища) і визнання його життєвої важливості.

Список життєвих цінностей, діагностованих МТЖЦ:

1. Саморозвиток (пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей і інших особистісних характеристик).
2. Духовне задоволення (керівництво морально-етичними принципами, перевага духовних потреб над матеріальними).
3. Креативність (реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність).
4. Активні соціальні контакти (встановлення сприятливих відносин в різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі).
5. Власний престиж (завоювання свого визнання в суспільстві шляхом проходження певним соціальним вимогам).
6. Високе матеріальне становище (звернення до чинників матеріального благополуччя як головному сенсу існування).
7. Досягнення (постановка і рішення певних життєвих завдань як головних життєвих чинників).
8. Збереження власної індивідуальності (переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності і незалежності).

Перелік розглянутих в методиці життєвих сфер:

1. Сфера професійного життя.
2. Сфера освіти.
3. Сфера сімейного життя.
4. Сфера громадської активності.
5. Сфера захоплень.
6. Сфера фізичної активності.

Інструкція до діагностики ставлення до головних життєвих цінностей:

Опитуваному пропонується оцінити власні бажання і прагнення, які

спонукають його до певних дій, за 5-бальною шкалою. При цьому цифра «1» ставиться, якщо твердження не має жодного значення для опитуваного, цифра «2» – має невелике значення, цифра «3» – має певне значення, цифра «4» – важливе, цифра «5» – дуже важливе.

Опитувальник МТЖЦ (містить 112 питань):

1. Постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію
2. Вчитися, щоб дізнаватися щось нове в досліджуваній області знанні
3. Щоб вигляд моєї оселі постійно змінювався
4. Спілкуватися з різними людьми, брати участь у громадській діяльності
5. Щоб люди, з якими я проводжу вільний час, захоплювалися тим же, чим і я
6. Встановлювати особисті рекорди
7. Відчувати антипатії до інших
8. Мати цікаву роботу, повністю поглинає мене
9. Створювати щось нове в досліджуваній мною області знанні
10. Бути лідером в моїй родині
11. Не відставати від часу, цікавитися суспільно-політичним життям
12. У своєму захопленні швидко досягати поставленої мети
13. Щоб фізична підготовленість дозволяла надійно виконувати роботу
14. Позлословити, коли у людей неприємності
15. Вчитися щоб «не закопувати свій таланти у землю»
16. Разом з сім'єю відвідувати концерти, театри, виставки
17. Застосовувати свої власні методи в громадській діяльності
18. Перебувати членом будь-якого клубу за інтересами
19. Щоб навколишні помічали мою спортивну підтягнутість
20. Не відчувати почуття досади, коли висловлюють думку, протилежну моїй
21. Винаходити, удосконалювати, придумувати нове в своїй професії
22. Відчувати себе впевнено в спілкуванні з різними людьми
23. Вести такий спосіб сімейного життя, який цінується суспільством
24. Домагатися конкретних цілей, займаючись громадською діяльністю
25. Щоб моє захоплення допомагало зміцнити моє матеріальне становище
26. Щоб фізична підготовленість робила мене незалежним
27. Щоб сімейне життя виправила деякі недоліки моєї натури
28. Знаходити внутрішнє задоволення в активного громадського життя
29. У вільний час створювати щось нове, раніше не існувало
30. Щоб фізична форма дозволяла впевнено спілкуватися в будь-якій компанії
31. Чи не відчувати коливаний, коли кому-то потрібно допомогти в біді
32. Мати приятельські стосунки з колегами по роботі
33. Вчитися, щоб не відстати від людей мого кола
34. Щоб мої діти випереджали у своєму розвитку однолітків
35. Отримувати матеріальну винагороду за суспільну діяльність
36. Щоб моє захоплення підкреслювало мою індивідуальність
37. Розвивати свої організаторські здібності, займатися громадською діяльністю

38. Повністю зосередитися на своєму захопленні, проводячи вільний час за хобі
39. Придумувати нові вправи для фізичної розминки
40. Перед тривалою поїздкою завжди продумувати, що взяти з собою
41. Яке враження моя робота надає на інших людей
42. Отримати вищу освіту, вступити до аспірантури, одержати вчений ступінь
43. Щоб моя сім'я мала дуже високим рівнем матеріального добробуту
44. Твердо відстоювати певну точку зору в суспільно-політичних питаннях
45. Знати свої здібності в сфері хобі
46. Отримувати задоволення навіть від важкого фізичного навантаження
47. Уважно слухати співрозмовника, хто б він не був
48. У роботі швидко досягати поставленої мети
49. Щоб рівень освіти допоміг би мені зміцнити моє матеріальне становище
50. Зберігати повну свободу і незалежність від членів моєї сім'ї
51. Щоб активна фізична діяльність дозволяла змінювати мій характер
52. Не думати, коли у людей неприємності, що вони отримали по заслугах
53. Щоб на роботі була можливість отримання додаткових матеріальних благ
54. Вчитися, щоб «не загубитися в натовпі»
55. Кидати щось робити, коли не впевнений в своїх силах
56. Щоб моя професія підкреслювала індивідуальність
57. Займатися вивченням нових віянь в моїй професійній діяльності
58. Вчитися, отримуючи при цьому задоволення
59. Постійно цікавитися новими методами навчання і виховання дітей в сім'ї
60. Беручи участь в суспільному житті, взаємодіяти з досвідченими людьми
61. Завоювати повагу у людей завдяки своєму захопленню
62. Завжди досягати намічених спортивних розрядів і звань
63. Чи не кидати щось робити, якщо немає впевненості в своїх силах
64. Отримувати задоволення не від результатів роботи, а від самого процесу
65. Підвищувати рівень своєї професійної освіти
66. Щоб для мене не мало значення, що лідер в родині – хтось інший
67. Щоб суспільно-політичні погляди збігалися з думкою авторитетних людей
68. Займаючись на дозвіллі улюбленою справою, детально продумувати свої дії
69. Беручи участь в різних змаганнях, завоювати будь-якої призи, винагорода
70. Чи не говорити з наміром неприємних речей
71. Розвиток власних здібностей
72. У шлюбі бути завжди абсолютно надійним
73. Щоб життя мого оточення постійно змінювалася
74. Захоплюватися чимось у вільний час, спілкуючись з людьми
75. Брати участь у спортивних змаганнях і продемонструвати свою перевагу
76. Чи не відчувати внутрішнього протесту, коли мене просять надати послугу

77. Щоб прийоми моєї роботи змінювалися
78. Підвищувати власний освітній рівень
79. Мати чоловіка (дружину) з родини високого соціального становища
80. Досягати поставленої мети в своїй громадській діяльності
81. У своєму захопленні створювати необхідні в житті речі (одяг, меблі тощо)
82. Щоб фізична підготовка створювала і відчуття особистої свободи
83. Навчитися уникати сімейних конфліктів
84. Бути корисним для суспільства
85. Вносити різні удосконалення в сферу мого хобі
86. Щоб серед членів моєї спортивної секції (команди) було багато друзів
87. Уважно стежити за тим, як я одягнений
88. Щоб під час роботи постійно була можливість спілкуватися з товаришами
89. Щоб рівень моєї освіти відповідав рівню освіти людини, чия думка я ціную
90. Ретельно планувати своє сімейне життя
91. Займати місце в суспільстві, яке зміцнювало б моє матеріальне становище
92. Щоб мої погляди на життя виявлялися в моє захоплення
93. Займатися громадською діяльністю, переконувати у своїй точці зору
94. Щоб захоплення займало більшу частину мого вільного часу
95. Щоб моя вигадка виявлялася навіть у ранковій зарядці
96. Завжди охоче визнавати свої помилки
97. Щоб моя робота була на рівні і навіть краще, ніж у інших
98. Щоб рівень моєї освіти допоміг би мені зайняти бажану посаду
99. Щоб чоловік (дружина) отримувала високу зарплату
100. Мати власні політичні переконання
101. Щоб коло моїх захоплень постійно розширювався
102. Мати, перш за все, моральне задоволення від досягнутих успіхів у спорті
103. Чи не придумувати вагому причину, щоб виправдатися
104. Перед початком роботи чітко її розпланувати
105. Щоб моя освіта сприяла отримання додаткових матеріальних благ
106. У сімейному житті спиратися лише на власні погляди
107. Витрачати час на читання літератури, перегляд передач і фільмів про спорт
108. Не заздрити удачі інших
109. Мати високооплачувану роботу
110. Проявити свою індивідуальність
111. Поводитися за столом вдома так само, як і на людях
112. Щоб моя робота не суперечила моїм життєвим принципам

Додаток Л

**МЕТОДИКА «РІВЕНЬ СПІВВІДНОШЕННЯ «ЦІННОСТІ»
І «ДОСТУПНІСТЬ» В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ СФЕРАХ**

*Тест Е. Фанталової в модифікації І. Субашкевич
[201]*

Призначення тесту: діагностика неузгодженості, дезінтеграції в мотиваційно-особистісній сфері, ступеня незадоволеності поточною життєвою ситуацією, внутрішньої конфліктності, блокування основних основних потреб, а також рівня самореалізації, інтегрованості, гармонії.

Дана методика досліджує 12 основних загальнолюдських цінностей і виявляє співвідношення таких психологічних параметрів, як «Цінність» (Ц) і «Доступність» (Д) для людини. Для будь-якої життєво важливої сфери можна виділити кілька типових варіантів взаємозв'язку Ц і Д, а саме:

- 1) Ц і Д повністю збігаються;
- 2) Ц і Д в значній мірі збігаються;
- 3) Ц і Д значною мірою розходяться, і така розбіжність має два варіанти:
Ц перевищує Д ($Ц > Д$), Д перевищує Ц ($Д > Ц$);
- 4) Ц і Д повністю розходяться.

Перед початком тестування зачитується інструкція в якій зазначено що особистості надається список із 12 понять, кожне з яких означає одну із загальнолюдських цінностей:

1. Активна, діяльна позиція життя;
2. Здоров'я (фізичне і психічне);
3. Цікава робота;
4. Краса природи і мистецтва;
5. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
6. Матеріально-забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
7. Наявність хороших і вірних друзів;
8. Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів);
9. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, а також інтелектуальний розвиток);
10. Свобода як незалежність у вчинках і діях;
11. Щасливе сімейне життя;
12. Творчість (можливість творчої діяльності).

Опитуваному пропонується порівняти всі ці поняття-цінності попарно між собою на спеціальному бланку за двома різними критеріями.

Додаток М

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ ЖИТТЄВИМ ЦІННОСТЯМ ASSOCIATION FOR LIVING VALUES EDUCATION INTERNATIONAL (ALIVE)

(веб-сайт Асоціації: <http://livingvalues.net>)

[267]

На сьогодні ALIVE зареєстрована у Швейцарії як Міжнародна Асоціація навчання життєвим цінностям. Понад 40 країн з усього світу приймають активну участь у розширенні поінформованості суспільств і соціальних груп щодо життєвих цінностей людей різних вікових груп. З цією метою науковцями з різних країн (на основі доробок американських дослідників) розробляються навчальні матеріали щодо застосування цінностей в житті, проводяться практичні заняття, семінари, дискусії, вебінари з використанням веб-сайту Асоціації – <http://livingvalues.net>. У 2019 році, за сприянням Організації Об'єднаних Націй, були запроваджені нові ініціативи щодо пропагування шляхів формування життєвих цінностей особистості, прийнятних у світі.

У багатьох країнах створені національні асоціації навчання громадян життєвим цінностям. До їх складу, як правило, входять науковці, працівники системи освіти, культури, духовенства та представники організацій та відомств, що займаються освітньою проблематикою.

Перша національна Асоціація навчання життєвим цінностям була утворена в США у 2004 р. Одним із співзасновників Асоціації була американська дослідниця Д. Тілман.

В основу діяльності Асоціації покладено погляд на навчання життєвим цінностям з точки зору міжнародного освітнього підходу, який охоплює всі вікові групи (від дітей до людей похилого віку) та не залежить від кордонів, не є гендерним, охоплює всі віри та культури. Йдеться саме про цінності гармонійного життєіснування нашого світового співтовариства.

Під навчанням життєвим цінностям розуміють – концептуалізацію цінностей, які мають виняткове значення для життєвого розвитку будь-якої людської спільноти, та усвідомлення кожним індивідумом їх важливості та необхідності для гармонійного і мирного життя, процвітання.

Мета Асоціації полягає в допомозі молодим людям (у тому числі й студентам) виділити корисні (для себе і соціуму) життєві цінності; в поглибленні розуміння, в мотивації та відповідальності щодо особистісного та соціального життєвого вибору; в активізації шляхів конкурентоздатної професійної та неповторної особистісної самореалізації.

Основним завданням роботи Асоціації визначено всебічну поінформованість громадян різних країн про життєві цінності для всіх вікових груп з акцентом на шкільну та вищу освіту. З цією метою визначено дванадцять основних життєвих цінностей особистості: мир, любов, повага, толерантність, відповідальність, смиренність, добротність, співпраця, щастя, простота, свобода, єдність.

Організуючи навчання Асоціація підтримує загальний розвиток особистості та культуру набуття позитивних цінностей у кожному суспільстві, зокрема, та в усьому світі, загалом. При цьому особлива увага приділяється формуванню вище визначених життєвих цінностей у дітей та молодих людей (майбутнього покоління), які потребує підтримки у подоланні залежності від наркотиків, алкоголю та психотропних речовин, або перебувають у складних життєвих обставинах внаслідок пережитих страждань через стихійне лихо чи насильство (зокрема, домашнє, сексуальне), чи з інших причин.

Навчання цим життєвим цінностям здійснюються шляхом організації та проведення курсів професійного розвитку (в тому числі й інтернет-курсів), вебінарів із використанням різних відео матеріалів та інтерактивних інструментів.

На веб-сайті Асоціації представлено календар міжнародних занять з формування життєвих цінностей на базі національних асоціацій. Наприклад, у США влітку 2017 року був організований міжнародний літній семінар, а в березні 2019 року – майстер-класи щодо розвитку соціальних цінностей у молоді.

В якості тренерів (фасилітаторів) залучаються вчені-практики, педагоги, психологи, соціальні працівники та відомі авторитетні особистості з різних країн.

Додаток Н

**ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ОРІЄНТАЦІЙ
СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ США
В РІЗНІ РОКИ ХХ–ХХІ СТ.**

*Таблиця Н.1
(авторський аналіз)*

Дата експерименту	Автор дослідження	Предмет дослідження, регіон та ЗВО, на базі яких здійснювалось дослідження	Базова методика дослідження	Ієрархія життєвих орієнтацій (аспектів життя, смисложиттєвих цінностей)
1960–70-і роки	М. Рокич	Загально-національна американська вибірка	Власна методика ранжування цінностей за двома списками: термінальні та інструментальні цінності особистості	<p><i>Ієрархія термінальних цінностей:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) активне діяльнісне життя (active working life); 2) життєва мудрість (life wisdom); 3) здоров'я (health); 4) цікава робота (interesting work); 5) краса природи і мистецтво (the beauty of nature and art); 6) любов (love); 7) матеріально забезпечене життя (a financially secure life); 8) наявність хороших і вірних друзів (having good and loyal friends); 9) суспільне покликання (public vocation); 10) пізнання (knowledge); 11) продуктивне життя (productive life); 12) розвиток (development); 13) розваги (entertainment); 14) свобода (freedom); 15) щасливе сімейне життя (a happy family life); 16) щастя інших (the happiness of others); 17) творчість (creativity); 18) впевненість у собі (self-confidence). <p><i>Ієрархія інструментальних цінностей:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) акуратність (cleanliness); 2) вихованість (education); 3) толерантність (tolerance); 4) високі життєві запити (high life demands); 5) життєрадісність (cheerfulness); 6) старанність (diligence); 7) незалежність (independence); 8) непримиренність до недоліків у собі та інших (indifference to defects in oneself and others); 9) освіченість (intellectuality); 10) відповідальність (responsibility);

Продовження додатку Н

				<p>11) раціоналізм (rationalism); 12) самоконтроль (self-control); 13) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів, тверда воля (courage in upholding their thoughts, views, firm will); 14) терпимість (tolerance); 15) широта поглядів (breadth of views); 16) чесність (honesty); 17) ефективність у справах (efficiency in cases); 18) чуйність (responsiveness).</p>
1990–1994 рр.	Ш. Шварц	Загально-національна вибірка	<p>Опитувальник Ш. Шварца складається з двох частин і вимірює рівень значущості десяти типів цінностей. Перша частина вивчає нормативні ідеали, цінності особистості на рівні переконань, структуру цінностей. Друга частина вивчає цінності на рівні поведінки, індивідуальні пріоритети, які проявляються в соціумі.</p>	<p><i>Ієрархія з 30 цінностей:</i> рівність (equality), внутрішня гармонія (inner harmony), влада (power), задоволення (pleasure), свобода (freedom), духовне життя (spiritual life), почуття спільності (sense of community), стабільність суспільства (stability of society), цікаве життя (interesting life), сенс життя (meaning of life), ввічливість (politeness), багатство (wealth), безпека нації (security of the nation), почуття власної гідності (self-esteem), взаємність у стосунках з людьми (reciprocity in relations with people), творчість (creativity), мир у всьому світі (peace all over the world), повага традицій (respect for traditions), зріла любов (mature love), самообмеження (self-restraint), байдужість до турбот інших (indifference to the cares of others), безпека сім'ї і близьких людей (security of family and loved ones), суспільне визнання (public recognition), єднання з природою (unity with nature), новизна (novelty), мудрість (wisdom), авторитет (authority), справжня дружба (true friendship), світ краси (world of beauty), соціальна справедливість (social justice).</p>
2000 р.	Лінн Кале	студенти з різних університетів Сполучених Штатів	Методика М. Рокича	<p><i>Ієрархія термінальних цінностей:</i> 1) повага до себе (respect for oneself); 2) безпека (security); 3) теплі взаємини (warm relationships); 4) почуття досягнутого (a sense of accomplishment); 5) задоволеність собою (self-satisfaction); 6) повага до себе з боку інших (respect for oneself from others); 7) почуття приналежності (a sense of belonging); 8) радість/задоволення/приємне збудження (joy/pleasure/pleasant excitement).</p>

Продовження додатку Н

2010 р.	Іванчук А. П.	студенти з різних університетів Сполучених Штатів Америки	Методика М. Рокича	<p><i>Ієрархія термінальних цінностей:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) справжня дружба (true friendship); 2) мудрість (wisdom); 3) сімейна безпека (family security); 4) здоров'я (health); 5) внутрішня гармонія (inner harmony); 6) спасіння душі (salvation) 7) свобода (freedom); 8) наповнене, цікаве життя (an exciting life); 9) самоповага (self-respect); 10) зріла любов (mature love); 11) почуття виконаного обов'язку (a sense of accomplishment); 12) рівність (equality); 13) соціальне визнання (social recognition); 14) комфортне зручне життя (a comfortable life); 15) задоволення (pleasure); 16) мирний світ (world of peace); 17) національна безпека (national security); 18) світ краси (world of beauty). <p><i>Ієрархія інструментальних цінностей:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) життєрадісність (loving); 2) чесність (honesty); 3) корисність (helpfulness); 4) сміливість, мужність (courage); 5) відповідальність (responsibility); 6) амбіційність (ambition); 7) великодушність (forgiveness); 8) лояльність (loyalty); 9) здібність (capability); 10) слухняність, покірність (obedience); 11) охайність (cleanliness); 12) ввічливість (politeness); 13) освіченість (intellectuality); 14) незалежність (independence); 15) самоконтроль (self-control); 16) логічність (logic); 17) здатність уявляти (imaginative); 18) широкий світогляд (broad-minded).
2013 р.	Томас Гроулінг	Студенти Університету Дрейка	Дослідження американської системи життєвих цінностей в спектрі американської культури	<p><i>Ієрархія термінальних цінностей:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) індивідуальна свобода (individual freedom), 2) сімейне благополуччя (family well-being), 3) свобода в домі для кожного члена родини (freedom in the home for each family member), 4) конфіденційність (confidentiality), 5) самостійність, впевненість у собі, вольовий підхід до вирішення різних ситуацій (independence, self-confidence, a strong-willed approach to solving different situations), 6) рівність можливостей (equality of opportunity),

Продовження додатку Н

				<ul style="list-style-type: none"> 7) упевненість у правовому захисті (confidence in legal protection), 8) освіта як ключ до розвитку власної особистості та використання наявних можливостей у суспільстві (education as a key to developing one's self and utilizing available opportunities in society), 9) фінансова безпека, матеріальне стабільне становище (financial security, financial stability), 10) наполеглива праця і конкуренція (hard work and competition), 11) сенситивність до співробітництва (sensitivity to cooperation), 12) збереження навколишнього середовища (preservation of the environment).
2014 р.	Маріан Бін співзасновник Міжнародного наукового офісу	Студенти Університету Північної Кароліни	Дослідження системи життєвих цінностей у спектрі освітнього процесу в американських ЗВО	<p><i>Ієрархія життєвих цінностей під час освітнього процесу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> 1) індивідуальність (individuality), 2) конфіденційність (privacy), 3) рівність (equality), 4) повноцінне використання свого часу та пунктуальність (time), 5) неформальність (informality), 6) досягнення та робота (achievement & hard work/play), 7) прямота і цілеспрямованість (direct & assertive), 8) дивитись у майбутнє і змінюватися (looking to the future and to change).

Додаток П

КРОС-КУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ А. П. ІВАНЧУК (2010 р.)

[88]

Термінальні цінності

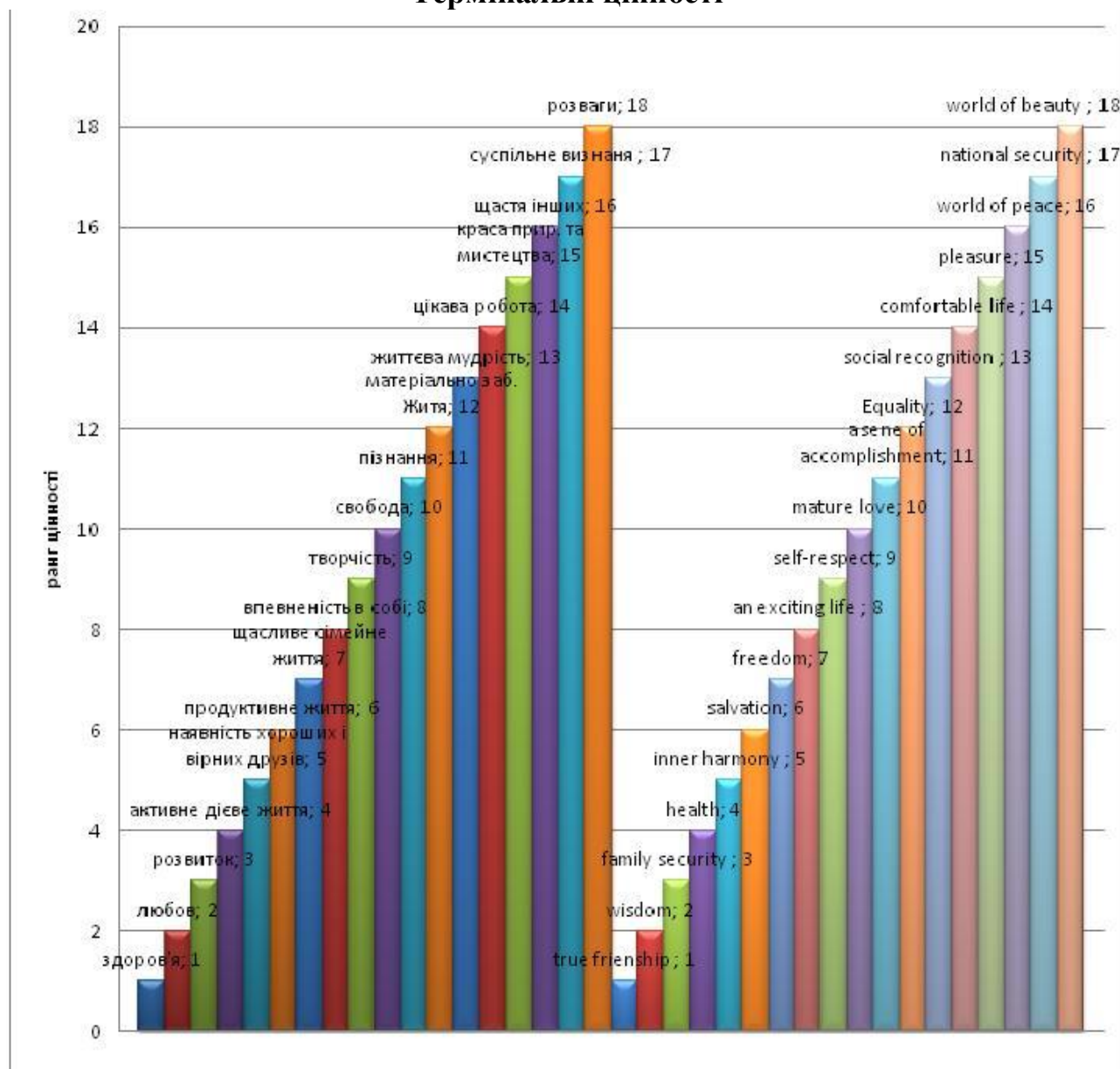

Рис. П.1. Діаграмна ієрархія термінальних цінностей українських (зліва) та американських (справа) студентів згідно з дослідженнями Іванчук А. П., проведених у 2010 р.

Інструментальні цінності

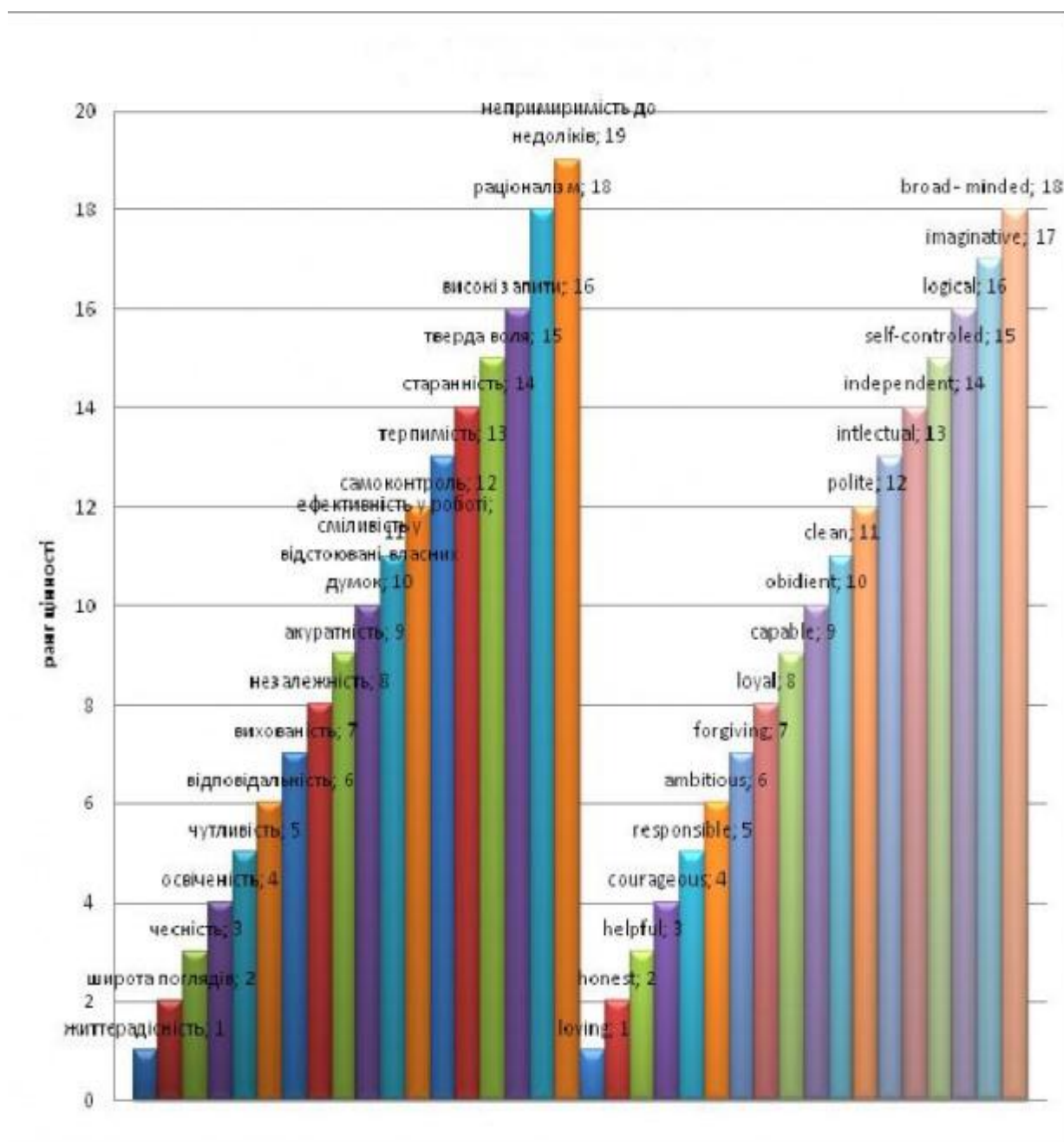

Рис. П.2. Ієрархія інструментальних цінностей українських (зліва) та американських (справа) студентів згідно з дослідженнями Іванчук А. П., проведених у 2010 р.

Додаток Р

**РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ
В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В ПЕРІОД 2010–2019 РР.**

*Таблиця Р.1
(авторський аналіз)*

Дата експерименту	Автор дослідження	Предмет дослідження, регіон та ЗВО, на базі яких здійснювалось дослідження	Базова методика дослідження	Ієрархія життєвих орієнтацій (аспектів життя, смисложиттєвих цінностей)
2010 р.	Іванчук А. П.	На базі ЗВО м. Києва	Використана методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» для ранжування 18 цінностей	<p><i>Ієрархія термінальних цінностей українських студентів (за рангом):</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 – здоров'я, 2 – любов (до себе, до інших), 3 – розвиток себе, 4 – активне життя, 5 – наявність хороших, вірних друзів, 6 – продуктивне життя, 7 – щасливе сімейне життя, 8 – впевненість в собі, 9 – творчість, 10 – свобода, 11 – пізнання, 12 – матеріально забезпечене життя, 13 – життєва мудрість, 14 – цікава робота, 15 – краса природи та мистецтво, 16 – щастя інших, 17 – суспільне визнання, 18 – розваги. <p><i>Ієрархія інструментальних цінностей українських студентів (за рангом):</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 – життєрадісність, 2 – широта поглядів, 3 – чесність, 4 – освіченість, 5 – чутливість,

Продовження додатку Р

				6 – відповідальність, 7 – вихованість, 8 – незалежність, 9 – акуратність, 10 – сміливість у відстоюванні власних думок, 11 – ефективність у роботі, 12 – самоконтроль, 13 – терпимість, 14 – старанність, 15 – тверда воля, 16 – високі запити, 17 – раціоналізм, 18 – непримиримість до недоліків
2011 р.	Федоренко М. В.	на базі Інституту педагогіки і психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка була проведена діагностика сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів 1–3 курсів.	Використана методика «Визначення життєво-професійних цінностей», яка включала 34 твердження, з яких 13 – були професійно орієнтованими	<i>1 курс:</i> 1) здоров'я; 2) наявність хороших і вірних друзів; 3) цікава робота; 4) позитивний соціум; 5) кар'єрне зростання. <i>2 курс:</i> 1) здоров'я і суспільне визнання; 2) любов до дитини; 3) професійна компетентність; 4) уміння розуміти дитину; 5) наявність хороших і вірних друзів. <i>3 курс:</i> 1) любов до дитини; 2) професійна компетентність; 3) кар'єрне зростання; 4) спілкування з учнями, колегами, батьками; 5) уміння розуміти дитину.
березень-квітень 2012 р.	Савчук О. В.	Вивчалися ціннісні орієнтації сучасної молоді. Було опитано 1076 студентів різних навчальних закладів	«Методика дослідження ціннісних орієнтацій» (МДЦО М. Рокіча, адаптована провідним українським психологом	1) здоров'я – (72 %); 2) власне благополуччя – (68 %); 3) фізична насолода – (56 %); 4) розваги – (31 %); 5) свобода (21 %); 6) благополуччя близьких друзів (18 %); 7) чесність (14 %); 8) доброта (4 %).

Продовження додатку Р

		України, що навчалися за різними спеціальностями	В. Семіченко)	
квітень-травень 2013 р.	Драгой П. І.	Досліджувана сукупність – учні 1 і 3 курсу ПТУ у м. Орджонікідзе Дніпропетровської області	Анкетування шляхом використання запитальника М. Рокича	<i>Термінальні цінності:</i> 1) здоров'я (фізичне і психічне); 2) щасливе сімейне життя; 3) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). <i>Інструментальні цінності:</i> 1) життєрадісність (почуття гумору); 2) вихованість (гарні манери); 3) чесність та акуратність; широта поглядів.
2014 р.	Гусаківська С. С	Досліджувалась ціннісно-смілова сфера українських студентів 1 і 5 курсів Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка та Педагогічного інституту у Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	Використані методики: «Опитувальника цінностей» Ш. Шварца і «Must-тест» П. Іванова та О. Колобової. Для ранжування життєвих цінностей цілей; життєвих нормативних цінностей; життєвих цінностей поведінки	<u>Нормативні життєві цінності</u> <i>1 курс</i> 1) доброта; 2) універсалізм; 3) традиції; 4) безпека; 5) конформність; 6) досягнення; 7) самостійність; 8) влада; 9) гедонізм; 10) стимуляція. <i>5 курс</i> 1) безпека; 2) традиції; 3) самостійність; 4) доброта; 5) конформність; 6) влада; 7) досягнення; 8) гедонізм; 9) універсалізм; 10) стимуляція. <u>Життєві цінності-цілі</u> <i>1 курс</i> 1) прив'язаність і любов у сім'ї; 2) гармонійні міжособистісні контакти; 3) паритетні відносини з державою та суспільна безпека; 4) самоповага і повага від інших; 5) особистісне зростання та самореалізація; 6) успішність у навчальній діяльності; 7) здоров'я; 8) любов до дітей; 9) задоволення життям; 10) духовна культура та вихованість; 11) турбота про навколишнє середовище;

Продовження додатку Р

				<p>12) віра в Бога; 13) матеріальний успіх. <i>5 курс</i> 1) особистісне зростання та самореалізація; 2) прив'язаність і любов у сім'ї; 3) матеріальний успіх; 4) гармонійні міжособистісні контакти; 5) паритетні відносини з державою та суспільна безпека; 6) задоволення життям; 7) любов до дітей; 8) самоповага і повага від інших; 9) успішність у навчальній діяльності; 10) здоров'я; 11) духовна культура та вихованість; 12) турбота про навколишнє середовище; 13) віра в Бога. <u>Базові життєві цінності на рівні поведінки</u> <i>1 курс</i> 1) самостійність; 2) доброта; 3) досягнення; 4) конформність; 5) універсалізм; 6) традиції; 7) безпека; 8) гедонізм; 9) влада; 10) стимуляція. <i>5 курс</i> 1) доброта; 2) самостійність; 3) досягнення; 4) безпека; 5) конформність; 6) універсалізм; 7) гедонізм; 8) влада; 9) традиції; 10) стимуляція.</p>
2015 р.	Столярчук О. М	Досліджувалась динаміка життєвих пріоритетів студентської молоді (зокрема, першого та третього курсів, а також магістрантів п'ятого курсу філологічних спеціальностей	Анкетування за методикою самооцінки значущості головних життєвих аспектів юнацтва	<p><i>1 курс:</i> 1) навчання; 2) спілкування з друзями; 3) романтичні стосунки; 4) стосунки з батьками; 5) плани, задуми на майбутнє; 6) інтереси та хобі; 7) стан здоров'я; 8) розваги, відпочинок. <i>3 курс:</i> 1) спілкування з друзями; 2) навчання; 3) стосунки з батьками; 4) романтичні стосунки;</p>

Продовження додатку Р

				<p>5) стан здоров'я; 6) плани, задуми на майбутнє; 7) інтереси, хобі; 8) розваги, відпочинок.</p> <p>5 курс: 1) стосунки з батьками; 2) стан здоров'я; 3) романтичні стосунки; 4) плани, задуми на майбутнє; 5) навчання; 6) спілкування з друзями; 7) інтереси та хобі; 8) розваги, відпочинок.</p>
2016 р.	Зима О. Г.	Вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності серед магістрів 1-го року Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця	Методика – «Діагностика справжньої структури ціннісних орієнтацій особистості» запропонована С. С. Бубновою, яка спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності.	<p>1) допомога і милосердя до людей; 2) визнання і повага людей та вплив на оточуючих; 3) відпочинок, задоволення та мрії; 4) пізнання нового у світі, природі, людині; 5) високий матеріальний добробут; 6) любов; 7) здоров'я; 8) високий соціальний статус і управління людьми; 9) соціальна активність для досягнення позитивних змін; 10) пошук і насолода прекрасним; 11) спілкування.</p>
2017 р.	Альошін М.	Досліджувалась молодь м. Кривий Ріг	Анкетування з ранжуванням цінностей	<p><i>Смисложиттєві цінності та орієнтації:</i></p> <p>1) родинне та сімейне благополуччя; 2) саморозвиток та само пошук; 3) стабільні мсоціальні стосунки, дружба; 4) успішна професійна реалізація, кар'єра; 5) здобуття якісної освіти; 6) мандрівки та відкриття світу; 7) матеріальне благополуччя; 8) успішні особистісні стосунки; 9) робота «у задоволення»; 10) визнання прикладом для наслідування.</p>

Таблиця Р.2

Діагностика сформованості життєво-професійних цінностей студентів 1–3 курсів педагогічного факультету згідно з дослідженнями М. Федоренко

Життєво-професійні цінності	Ранжування (процентне вираження значущості)		
	1 курс	2 курс	3 курс
здоров'я	1 (25 %)	1 (18,2 %)	6
наявність хороших і вірних друзів	2 (16,7 %)	5 (11,66 %)	8
цікава робота	3 (15,7 %)	7	7
позитивний соціум	4 (14,8 %)	8	10
кар'єрне зростання	5 (13,9 %)	6	3 (15,65 %)
суспільне визнання	6	1 (18,2 %)	9
любов до дитини	7	2 (16,2 %)	1 (23 %)
професійна компетентність	8	3 (14,66 %)	2 (17,65 %)
уміння розуміти дитину	9	4 (13,66 %)	5 (12,65 %)
спілкування (з учнями, колегами, батьками)	10	10	4 (14,65 %)

Таблиця Р.3

Ієрархія життєвих цінностей-цілей студентів майбутніх вихователів згідно з дослідженнями С. Гусаківської

Життєві цінності-цілі	Рангове місце	
	1 курс	2 курс
прив'язаність і любов у сім'ї	1	2
гармонійні міжособистісні контакти	2	4
паритетні відносини з державою та суспільна безпека	3	5
самоповага і повага від інших	4	8
особистісне зростання та самореалізація	5	1
успішність у навчальній діяльності	6	9
здоров'я	7	10
любов до дітей	8	7
задоволення життям	9	6
духовна культура та вихованість	10	11
турбота про навколишнє середовище	11	12
віра в Бога	12	13
матеріальний успіх	13	3

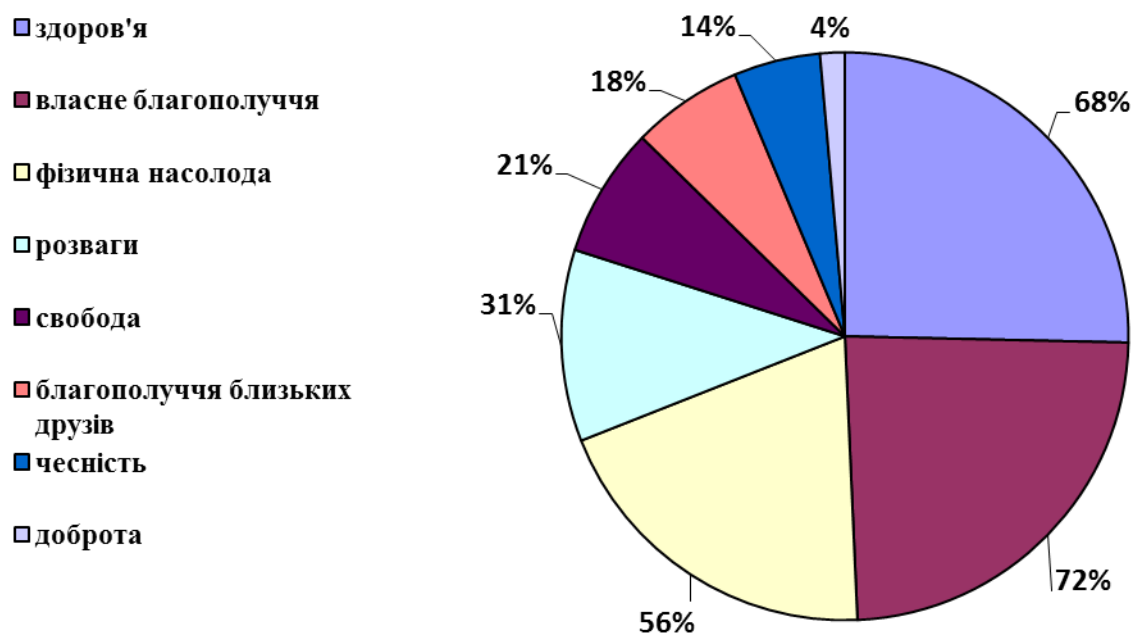

Рис. Р.1. Ієрархія життєвих орієнтацій, найбільш значущих для студентів, за рівнем значущості згідно з дослідженнями О. Савчука

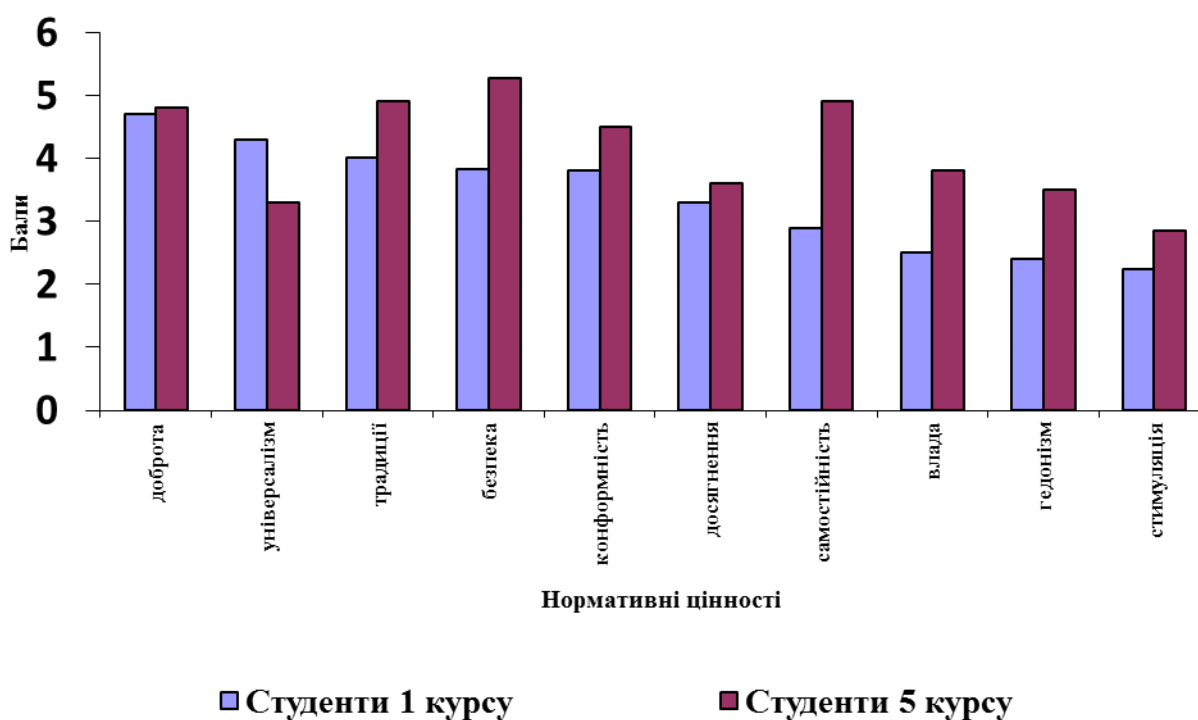

Рис. Р.2. Ієрархія нормативних життєвих цінностей у студентів-першокурсників і студентів-випускників згідно з дослідженнями С. Гусаківської

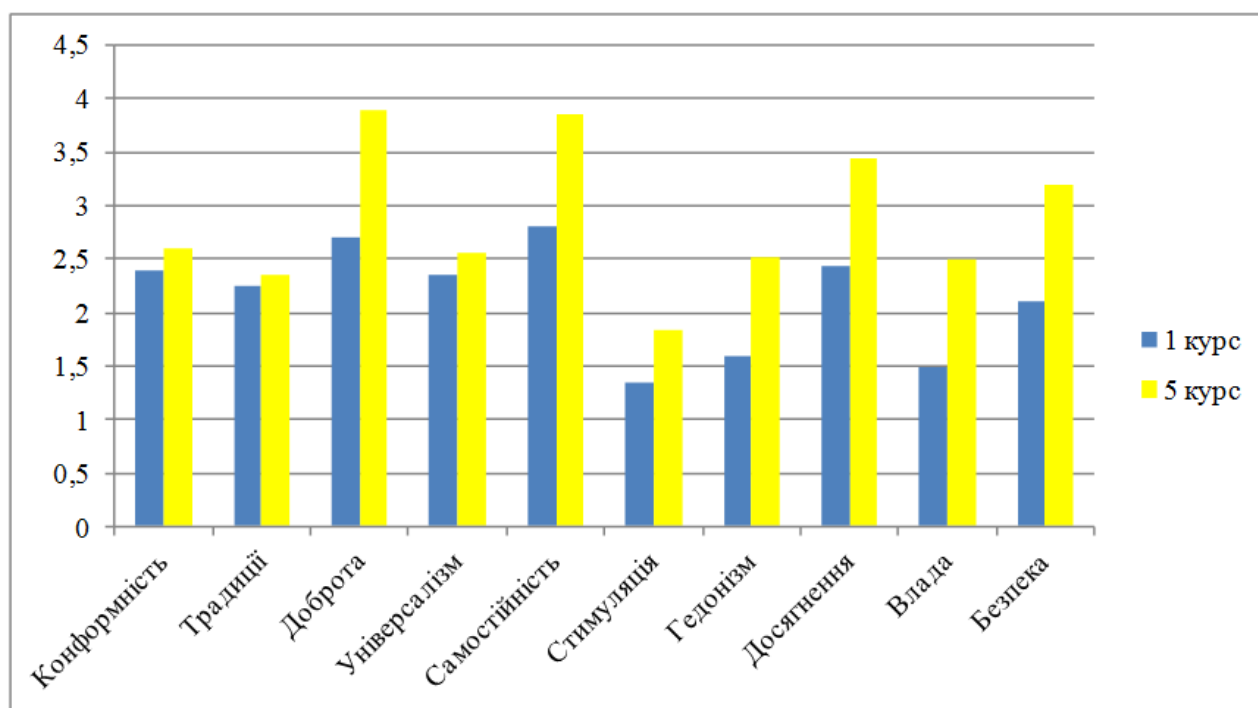

Рис. Р.3. Ієрархія життєвих цінностей на рівні поведінки студентів – майбутніх вихователів згідно з дослідженнями С. Гусаківської

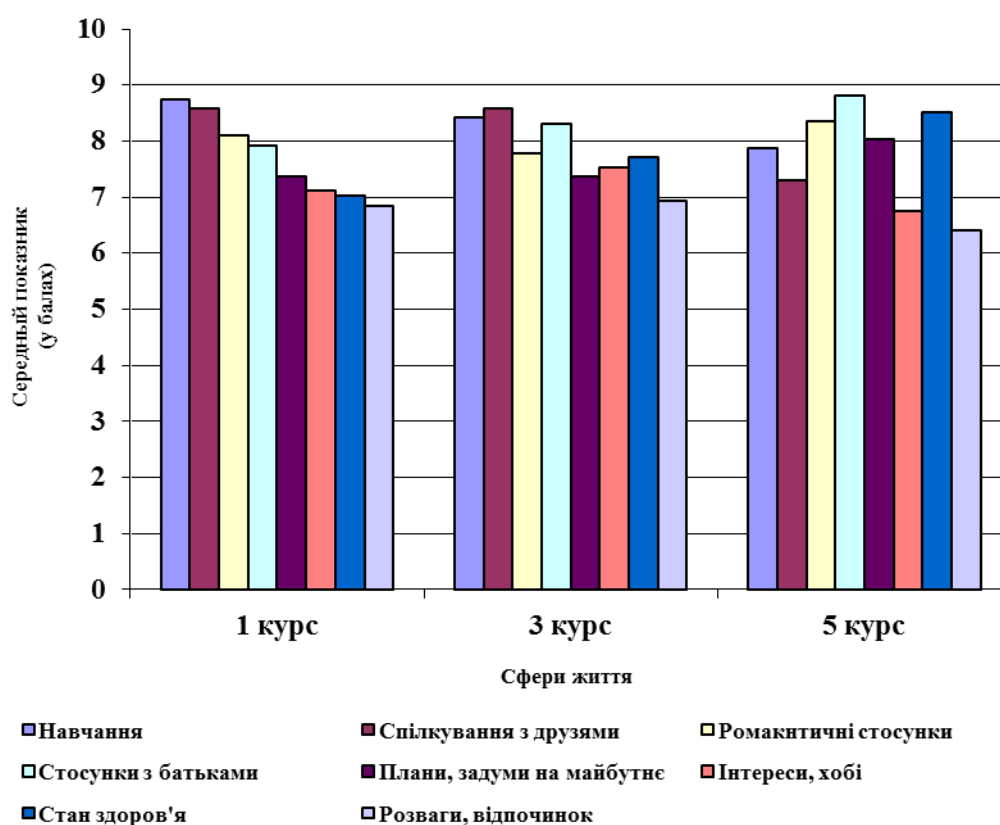
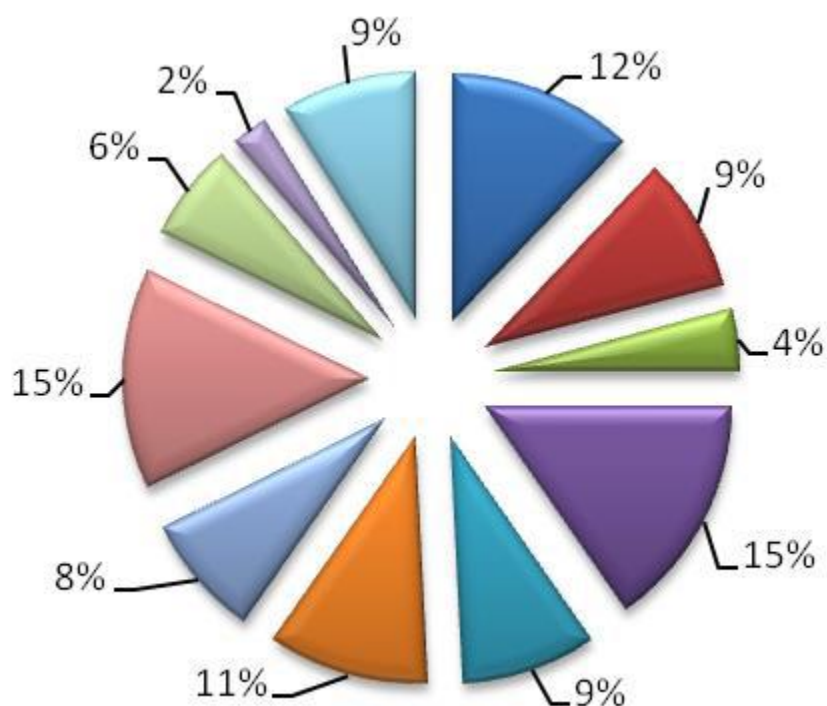

Рис. Р.4. Ієрархія життєвих пріоритетів студентської молоді за сферами життя згідно досліджень О. Столярчука

- I – приємне проведення часу, відпочинок; в суспільстві;
- II – високий матеріальний добробут;
- III – пошук і насолоду прекрасним;
- IV – допомога та милосердя до інших людей;
- V – любов;
- VI – пізнання нового у світі, природі, людині;
- VII – високий соціальний статус і управління людьми;
- VIII – визнання і повага людей та вплив на оточуючих;
- IX – соціальна активність для досягнення позитивних змін
- X – спілкування;
- XI – здоров'я

Рис. Р.5. Результати діагностики структури ціннісних орієнтацій особистості згідно з дослідженням О. Зими

Додаток С

АНКЕТА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ
(2017–2020 роки)
(україномовний варіант)

Шановний студенте!

Ви берете участь у емпіричному дослідженні. Просимо Вас відповісти на всі питання анкети. Анкета анонімна. Результати опитування будуть використані тільки в узагальненому вигляді. Уважно прочитайте питання та виберіть той варіант, який найбільш відповідає Вашій позиції.

Дуже вдячні Вам за співпрацю!

Ваша стаття _____

Курс, на якому навчаєтесь _____

Факультет _____

Університет _____

- 1. Продовжіть фразу: «Під життєвими цінностями я розумію...»**
- 2. Чи орієнтуєтесь у житті на власні цінності?**
  - Так, завжди.
  - Не завжди, беру за орієнтир думку інших.
  - Не маю чіткої системи життєвих цінностей.
  - Вони мені не потрібні, живу, як хочу.
- 3. Які життєві проблеми Вас сьогодні хвилюють?**
  - 1) Політичні;
  - 2) Економічні;
  - 3) Екологічні;
  - 4) Освітні;

- 5) Культурологічні;
- 6) Соціально-побутові;
- 7) Соціально-комунікаційні;
- 8) Професійної компетентності;
- 9) Інші (напишіть) _____

4. Назвіть життєві цінності, які є визначальними для Вас у кожній з представлених сфер життя?

- 1) Сфера професійного життя _____
- 2) Сфера освіти _____
- 3) Сфера сімейного життя _____
- 4) Сфера громадської та громадянської активності _____
- 5) Сфера захоплень _____
- 6) Сфера фізичної активності _____

5. Яких життєвих цінностей прагнете досягнути в найближчому майбутньому? Розставте їх у порядку значимості для Вас, пронумерувавши подані цінності від 1 до 28.

Термінальні життєві цінності	Ранговий номер
здоров'я	
любов, романтичні взаємини	
розвиток себе	
активне життя	
наявність хороших, вірних друзів	
кар'єрне зростання	
щасливе сімейне життя, родинне благополуччя	
активні соціальні контакти	
власний престиж	
свобода вибору	
якісна освіта, пізнання	
матеріально забезпечене життя, власне благополуччя	
високий соціальний статус	
цікава, креативна робота	
краса природи та мистецтво, насолода прекрасним, духовне задоволення	
щастя, благополуччя інших, допомога	
суспільне визнання, повага	
відпочинок, розваги, хобі, мандрівки	
якісна професійна підготовка	

Продовження додатку С

спілкування, стабільні й гармонійні соціальні взаємини	
безпека	
влада	
життєві досягнення	
збереження власної індивідуальності	
дружба	
суспільно-політична активність	
рівні можливості для всіх	
громадянськість (патріотизм)	

Інше (напишіть) _____

6. Завдяки яким життєвим цінностям плануєте досягати власних життєвих цілей? Розставте у порядку значимості для Вас подані нижче інструментальні життєві цінності, пронумерувавши їх від 1 до 28.

Інструментальні життєві цінності	Ранговий номер
життєрадісність	
широта поглядів	
чесність	
освіченість	
чутливість	
відповідальність	
вихованість, дисциплінованість	
незалежність, самостійність, збереження власної індивідуальності	
акуратність, скромність	
сміливість у відстоюванні власних думок	
ефективність у роботі	
самоконтроль, самокритичність	
терпимість, врівноваженість	
старанність	
тверда воля	
оптимізм	
раціоналізм	
непримиримість до недоліків	
доброта, гуманізм	
традиції	
готовність до ризику	
універсалізм	
стимуляція	
щирість	
віра (релігійна)	
креативність, творчість	
впевненість в собі, сила	
життєва мудрість	

Інше (напишіть) _____

- 7. Які фактори впливають на вибір і становлення ваших життєвих цінностей?**
- 1) Ситуація в родині;
  - 2) Ситуація в країні;
  - 3) Соціальне оточення;
  - 4) Взаємини з друзями;
  - 5) Матеріальне положення;
  - 6) Особливості власного фізичного стану та здоров'я;
  - 7) Власний культурно-освітній рівень;
  - 8) Організація освітнього процесу у закладі вищої освіти;
  - 9) Інше _____
- 8. Яких життєвих цінностей, на Вашу думку, має дотримуватися сучасний студент у власній життєдіяльності?**
- 9. Інформації щодо яких життєвих цінностей Вам бракує у закладі вищої освіти, в якому навчаєтесь?**
- 10. Як має бути організований освітній процес у закладі вищої освіти, щоб Ви могли найкращим чином обрати для себе «ідеальні» життєві цінності та найшвидше їх досягнути в житті?**

АНКЕТА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ

СТУДЕНТІВ У США

(англомовний варіант)

Questionnaire to determine the life values of students in the United States

Dear student!

You are participating in an empirical study. Please answer all the questions of the questionnaire. The questionnaire is anonymous. The results of the survey will only be used in a generalized way. Read the questions carefully and choose the one that best suits your position.

Thank you very much for your cooperation!

Your Article _____

The course you are studying _____

Faculty _____

University _____

- 1. Continue the phrase: «Under the values of life I understand...»**
- 2. Do you focus on life in your own values?**
  - As always.
  - Not always, I take the guidance of others.
  - I do not have a clear system of vital values.
  - I do not need them, I live as I want.
- 3. What life problems are you worried about today?**
  - 1) Political;
  - 2) Economic;
  - 3) Ecological;
  - 4) Educational;
  - 5) Culturological;
  - 6) Social and household;
  - 7) Social and communication;
  - 8) Professional competence;
  - 9) Others (write) _____
- 4. What are the life values that are crucial to you in each of the life spheres presented?**
  - 1) Professional life sphere _____
  - 2) Education sphere _____
  - 3) The sphere of family life _____
  - 4) Public Sphere _____
  - 5) Scope of capture _____
  - 6) Physical Activity Sphere _____

- 5. What life values do you aim to achieve in the near future? Arrange them in order of importance to you, numbering the values given from 1 to 28.**

Life values	Rank number
health	
love, romantic relationship	
developing yourself	
active life	
having good, loyal friends	
career growth	
happy family life, family well-being	
active social contacts	
own prestige	
freedom of choice	
quality education, knowledge	
materially secured life, proper well-being	
high social status	
interesting, creative work	
the beauty of nature and the arts, the enjoyment of the beautiful, the spiritual pleasure	
happiness, well-being of others, help	
public recognition, respect	
recreation, entertainment, hobbies, traveling	
quality professional training	
communication, stable and harmonious social relationships	
security	
power	
life achievements	
preserving one's personality	
friendship	
socio-political activity	
equal opportunities for all	
citizenship (patriotism)	

Other (write) _____

- 6. What are your life values that you plan to achieve your life goals? Arrange the instrumental values of life below for you, numbered from 1 to 28.**

Life values	Rank number
buoyancy	
liberality	
honesty	
education	

Продовження додатку С

sensitivity	
responsibility	
education	
discipline	
independence, independence, preservation of one's own personality	
accuracy, modesty	
the courage to defend one's thoughts	
efficiency at work	
self-control, self-criticism	
tolerance, balance	
diligence	
firm will	
optimism	
rationalism	
intransigence to the disadvantages	
kindness, humanism	
traditions	
willingness to take risks	
universalism	
stimulation	
sincerity	
faith (religious)	
creativity	
self-confidence, strength	
life wisdom	

Other (write) _____

7. What factors influence the choice and formation of your life values?

- 1) The situation in the family;
- 2) The situation in the country;
- 3) Social environment;
- 4) Relationships with friends;
- 5) Financial position;
- 6) Features of own physical condition and health;
- 7) Own cultural and educational level;
- 8) Organization of the educational process in higher education institutions;

Other _____

- 8. In your opinion, what vital values should a modern student hold in his or her own life?**
- 9. Information on what vital values do you lack in the institution of higher education in which you study?**
- 10. How should the educational process in a higher education institution be organized so that you can best choose the “ideal” values of life and achieve them most quickly in life?**

Додаток Т

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Kochubei T., Ocheretyanyi A. Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal, Bratislava*, 2017. Vol. 1. № 12. С.21–24.
2. Ocheretianyi Anatolii. Life of american students: historical and pedagogical aspects. *Порівняльно-педагогічні студії*. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2017 р. № 3–4 (33–34). С. 43–48.
3. Очеретяний А. В. Особливості формування життєвих цінностей студентів у США. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон: Херсонський державний університет. 2017. № 80. Т.2. С. 105–108.
4. Очеретяний А. В. Структурні характеристики життєвих цінностей студентів у США. *Актуальные научные исследования в современном мире: сборник научных трудов ISCIENCE.IN.UA*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Выпуск 2(34), ч. 9 (лютий 2018 р.). С. 98–102.
5. Очеретяний А. В. Вплив морально-патріотичного виховання на формування життєвих цінностей студентів у США. *Проблеми освіти : збірник наукових праць*. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Вип. 88 (частина 2). С. 131–138.
6. Тетяна Кочубей, Анатолій Очеретяний. Формування життєвих цінностей студентів у США. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, 2018. № 14. С. 43–51.
7. Очеретяний А. В. Роль менталітету студентів при формуванні життєвих цінностей у вищих навчальних закладах США. *Проблеми освіти : збірник наукових праць*. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип.92. С. 101–106.

8. Очеретяний А. В. Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у XXI столітті. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОШПО, 2019. № 4 (100). С. 7–10.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Очеретяний, А. В. Свобода вибору як важлива життєва цінність студентів. *Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи* : Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю, (Вища Банкова школа (м.Познань), Економічне відділення (м. Щецин), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький). (м. Хмельницький, 24 листопада 2017 р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, С. 176–180.
10. Очеретяний А. В. Місце патріотизму у системі життєвих цінностей американських студентів. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2–3 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 51–53.
11. Очеретяний А. В. Функції життєвих цінностей студентів у США. *Становлення і розвиток педагогіки*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16–17 лютого 2018 р.). Харків: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 144–146.
12. Tetiana Kochubei, Anatolii Ocheretianyi. Coaching as anew paradigm for the formation of the living values of american students. *Побудова теорії у соціальній та освітній практиці*: матеріали міжнародної наукової Інтернет-конференції (Університет Антиок у Лос-Анджелесі (США), Приморський університет (Словенія), Краківська Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща), січень – квітень 2018 року), 2018. С. 207–214.
13. Очеретяний А. В. Місце соціальної відповідальності у структурі життєвих цінностей студентів у США. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали всеукраїнського науково-методичному

- семінару (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (м. Умань, 26 квітня 2018 р.). Умань, 2018. С. 115–117.
14. Очеретяний А. В. Духовно-світоглядний потенціал американського студента як основа модернізації його життєвих цінностей. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції* (м. Дніпро, 25–26 травня 2018 р.). Частина II. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 29–31.
15. Кочубей Тетяна, Очеретяний Анатолій. Роль віртуального освітнього простору закладів вищої освіти США у формуванні життєвих цінностей студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць*. За загальною редакцією Л.В. Барановської. К.: НАУ, 2020. С. 103–105.

**Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації**

16. Очеретяний А. В. *Формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти США та України: навчальний посібник*. Умань: «Візаві», 2019. 127 с.

Додаток У

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Парламентські слухання про становище молоді в Україні «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» (м. Київ, 2 листопада 2016 р.). Форма участі – учасник слухань, обмін думками між учасниками на тему: «Розвиток життєвих цінностей українських студентів».
2. Науково-методологічний семінар з історії освіти (Національна академія педагогічних наук України, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського (Україна), м. Київ, 30 березня 2017 р.). Форма участі – виступ на тему: «Історія дослідження цінностей».
3. Науково-методологічний семінар «Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1920)» (Національна академія педагогічних наук України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (Україна), м. Київ, 17 травня 2017 р.). Форма участі – виступ на тему: «Життєві цінності студентів в Україні».
4. Науково-методологічний семінар з історії освіти «Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень (Національна академія педагогічних наук України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (Україна), м. Київ, 25 жовтня 2017 р.). Форма участі – виступ на тему: «Методики досліджень цінностей студентів».
5. Всеукраїнський круглий стіл з міжнародною участю: «Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи» (Вища Банкова школа (м. Познань), Економічне відділення (м. Щецин), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький), Україна, м. Хмельницький, 24 листопада 2017 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Свобода вибору як важлива життєва цінність студентів».
6. Міжнародна наукова Інтернет-конференція «Побудова теорії у соціальній

- та освітній практиці» (Університет Антиок у Лос-Анджелесі (США), Приморський університет (Словенія), Краківська Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща), січень – квітень 2018 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Coaching as anew paradigm for the formation of the living values of american students».
7. Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Класичний приватний університет (Україна), м. Запоріжжя, 2–3 лютого 2018 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Місце патріотизму у системі життєвих цінностей американських студентів».
  8. II Міжнародна науково-практична конференція «Становлення і розвиток педагогіки» (Україна, м. Харків, 16–17 лютого 2018 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Функції життєвих цінностей студентів у США».
  9. XXXIV Міжнародна наукова конференція «Актуальные научные исследования в современном мире» (Україна, м. Переяслав-Хмельницький, 26–27 лютий 2018). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Структурні характеристики життєвих цінностей студентів у США».
  10. XVIII Міжнародна конференція «Морально-патріотичне виховання студентської молоді в системі вищої освіти» (Барський гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського (Україна), м. Бар, 23–25 квітня 2018 року). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Вплив морально-патріотичного виховання на формування життєвих цінностей студентів у США».
  11. Всеукраїнський науково-методичний семінар «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна), м. Умань, 26 квітня 2018 р.). Форма участі – виступ на тему: «Місце соціальної відповідальності у структурі життєвих цінностей студентів у США».
  12. III Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпровський національний університет імені Олеся

- Гончара (Україна), м. Дніпро, 25–26 травня 2018 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Духовно-світоглядний потенціал американського студента як основа модернізації його життєвих цінностей».
13. Науково-методологічний семінар з історії освіти «Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри» (Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, 23 жовтня 2018 р.). Форма участі – виступ на тему: «Аспекти дослідження проблеми формування життєвих цінностей студентів у контексті здобуття ними вищої освіти».
  14. Парламентські слухання про становище молоді в Україні на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (м. Київ, 10 квітня 2019 р.). Форма участі – учасник слухань, обмін думками між учасниками на тему: «Завдання системи вищої освіти щодо формування життєвих цінностей українських студентів».
  15. XX Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої освіти: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Барський гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського (Україна), м. Бар, 15–17 квітня 2019 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Роль менталітету студентів при формуванні життєвих цінностей у вищих навчальних закладах США».
  16. XXI Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні» (Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна), м. Житомир, 21–22 листопада 2019 р.). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему: «Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у XXI ст.».
  17. VIII Міжнародна науково-практична конференція з проблем вищої професійної освіти «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (м. Київ, 20 березня 2020 р.). Форма участі – заочна, публікація на тему: «Роль віртуального освітнього простору закладів вищої освіти США у формуванні життєвих цінностей студентів».

Додаток Ф

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань молоді і спорту

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-14, факс: 255-33-32

№ 04-21/19-449 (262971)„ 27 ” 12 20 19 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Очеретяного Анатолія Вадимовича
 на тему «**Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України**»,
 на здобуття ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

У рамках підготовки до розробки законопроектів у галузі реалізації державної молодіжної політики, члени комітету та секретаріат були ознайомлені з матеріалами дисертаційної роботи Очеретяного Анатолія Вадимовича.

Сформульовані дослідником висновки щодо особливостей, алгоритму та інтерактивних інструментів формування життєвих цінностей студентів були також використані при підготовці комітетських слухань на тему «Формування національної ідентичності та національно-патріотичного виховання як стратегічного напрямку державної політики України» від 11 грудня 2019 року, круглих столів на тему «Шляхи вдосконалення державної молодіжної політики» від 8 жовтня 2019 року та «Перспективи розвитку фізичного виховання та спорту в системі освіти України» від 22 листопада 2019 року.

Вагомим внеском щодо результатів дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного відмічено аналіз впливу популярного сьогодні в молодіжному середовищі віртуального освітнього середовища на формування життєвих цінностей студентів. Сутнісними перевагами

створення віртуального освітнього середовища у закладах вищої освіти є: реалізація особистісно орієнтованої освітньої парадигми без абсолютизації методик викладання; двосторонній зв'язок, що забезпечує інтерактивність; різноманіття можливостей для здійснення зворотного зв'язку; мовне та технологічне різноманіття.

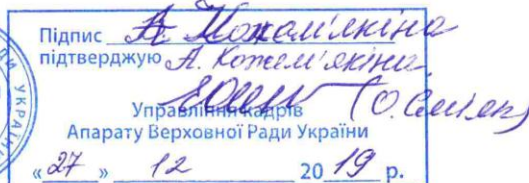
Відзначено, що робота Очеретяного А.В. виконана на належному теоретичному рівні, є самостійною завершеною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати, які мають важливе значення для подальшого розвитку теорії і методики виховання, й свідчить про те, що дисертант виявив ерудицію та вміння самостійно успішно проводити теоретичний аналіз наукових джерел, робити логічні та ґрунтовні висновки.

Матеріали дослідження Очеретяного А.В. на тему «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України» та запропоновані методичні рекомендації щодо використання американського досвіду у вітчизняній вищій освіті отримали позитивну оцінку членів Комітету з питань молоді і спорту і можуть бути практично використані при удосконаленні національного законодавства в сфері молодіжної політики в Україні та при реформуванні національної системи виховання сучасного студентства.

Голова Комітету

А.КОЖЕМ'ЯКІН

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Україна, Київ, 03113,
вул. Табірна 30-32, а/с 65
Тел.: (044) 455-57-57, 455-58-88, 455-56-66
Тел./факс: (044) 456-84-28, 455-69-81
krok@krok.edu.ua

№ 21-104 від 26 грудня 2019 р.

Щодо впровадження результатів
дисертаційного дослідження

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Очеретяного Анатолія Вадимовича
«Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних
закладів США та України»,
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Матеріали та результати дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного щодо формування життєвих цінностей студентів пройшли апробацію через впровадження в освітній процес навчально-наукового інституту психології Університету «КРОК» в 2018-2019 навчальному році.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю сьогодення щодо підготовки до життя конкурентоспроможного молодого покоління із цілісно сформованою системою життєвих цінностей, а також активізацією процесів розвитку в Україні приватного сектору вищої освіти.

Вагомим внеском в освітню практику закладу вищої освіти став запропонований А.В. Очеретяним механізм формування життєвих цінностей студента, який базується на врахуванні його ментальності й сенситивності, особистого життєвого світу й досвіду в спектрі ціннісної парадигми, що є інтеграцією ціннісних установок щодо розвитку приватної вищої освіти, закладу вищої освіти, соціальних груп у закладі та за межами закладу, родинного оточення, українського суспільства загалом.

Запропоновані автором продуктивні ідеї засвоєння життєвих цінностей студентами в інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі з використанням інтерактивних методів у форматі коучингу та фідбек-векторного спрямування були високо оцінені студентами та викладачами.

Висновки про позитивний ефект від впровадження результатів дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного і доцільність використання в подальшому рекомендацій щодо формування життєвих цінностей студентів в освітньому процесі приватного закладу вищої освіти *затверджено на засіданні кафедри психології. (протокол №4 від 19 листопада 2019 року).*

Ректор Університету,

С.М. Лаптев

Директор навчально-наукового
інституту психології

Сингаївська І.В.

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Україна, м. Київ-03179,
вул. Львівська, 49
Тел.: 594-03-04
Факс: 503-02-77
<http://www.kymu.edu.ua>
e-mail: info@kymu.edu.ua

KYIV INTERNATIONAL
UNIVERSITY
49, Lvivska str.
03179-Kyiv; Ukraine
Tel.: 594-03-04
Fax: 503-02-77
<http://www.kymu.edu.ua>
e-mail: info@kymu.edu.ua

13.01.20 № 468

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Очеретяного Анатолія Вадимовича
«Формування життєвих цінностей у студентів вищих
навчальних закладів США та України»
на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Цією довідкою, обговореною та схваленою на засіданні кафедри психології та педагогіки Київського міжнародного університету (протокол № 05 від 19 грудня 2019 року) засвідчується, що основні положення та результати дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного з теми «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України» було впроваджено та апробовано в освітньому процесі приватного закладу вищої освіти у процесі підготовки магістрів за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки» впродовж 2017–2019 навчальних років.

Під час освітнього процесу в КиМУ проводилися спеціальні майстер-класи, круглі столи, семінари, дебати і тренінги з впровадження інтерактивних методів формування життєвих цінностей студентів, які були високо оцінені викладачами кафедри та студентами Інституту лінгвістики та психології. Зокрема, було виокремлено особливу практичну значущість застосування під час навчальних занять виділених А.В. Очеретяним таких інтерактивних методів, як: прес-метод, кейс-метод, метод проєктів, презентація, тайм-лайн, що значно підвищило продуктивність формування життєвих цінностей студентів, їхню професійну компетентність. Водночас освітній процес здійснювався шляхом постійного активного моделювання життєвих ситуацій, спільного вирішення життєвих проблем усіма суб'єктами взаємодії.

Основні теоретичні та практичні матеріали дисертаційного дослідження було використано під час викладання навчальних дисциплін «Інноваційні технології навчання», «Моделювання діяльності фахівця», «Соціальна та екологічна безпека діяльності», «Системний підхід у вищій школі».

Зроблені під час дисертаційного дослідження висновки засвідчили про достатній науковий рівень виконаного дослідження, його вагомому теоретичну та практичну значущість, що доводить доцільність подальшого впровадження його результатів у процес підготовки магістрів спеціальності «Освітні, педагогічні науки».

Проректор
з науково-педагогічної роботи,
доктор педагогічних наук,
професор

С.М.Мартиненко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA248201720344290001000032413, UA408201720344281001200032413,
 UA678201720344291001300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

д.с.д.д.д.д. № *01-13/304*

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Очеретяного Анатолія Вадимовича

на тему «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки

В освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради було впроваджено результати дисертаційного дослідження А.В.Очеретяного щодо використання інноваційної парадигми формування життєвих цінностей студентської молоді – формату коучингу.

У рамках коучингу освітній процес конструювався на підґрунті поєднання принципів консультування і тренінгу та мав на меті не повчання, а мотивування суб'єктів освітнього процесу до якісних змін. Викладач-коуч допомагав студенту знаходити та розвивати свої сильні сторони, навички і можливості. Він оцінював перешкоди у розвитку студента і наполягав на необхідності самостійного подолання студентом різних бар'єрів, що стримують його життєвий успіх, а також визначав необхідні життєві ресурси. При цьому використовувалися такі специфічні інтерактивні методи, як: метод конкретних ситуацій (вдосконалення власних знань студента здійснювалося лише через розгляд, вивчення та обговорення конкретних проблемних життєвих ситуацій), метод емоційного стимулювання (формування пізнавального інтересу відбувалося шляхом створення позитивних емоцій до запропонованого виду діяльності, підвищення зацікавленості та мотивації до навчального процесу), метод просктів (пропагувалося самостійне конструювання знань та самостійні орієнтації в інформаційному просторі), метод презентації (здійснювалася публічна демонстрація результатів вирішення завдання та захисту обраної траєкторії дій). Завдяки специфічним методам коучингу забезпечувався в освітньому процесі вільний доступ студентів до ціннісного середовища, динамічний розвиток потреб і переконань, постійна модернізація в позитивному спектрі життєвих орієнтирів та дієве закріплення їх у життєвих цінностях.

Запроваджені в освітній процес результати дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного щодо застосування педагогічного коучингу в системі вищої освіти забезпечили набуття студентами здатності самостійно вибудовувати позитивний ряд власних життєвих переконань: хочу – можу – вірю – дію – маю результат.

Упровадження результатів наукового дослідження А.В. Очеретяного дало позитивний ефект, що свідчить про практичну значимість дисертаційного дослідження.

Перший проректор

Лариса Петриченко

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Очеретяного Анатолія Вадимовича
на тему «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних
закладів США та України» на здобуття ступеня доктора філософії зі
спеціальності 011 – освітні, педагогічні науки, галузь знань 01
Освіта/Педагогіка

В освітній процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького було впроваджено результати дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного щодо формування життєвих цінностей студентів під час аудиторних занять та в позааудиторний час.

Здобутком дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного є запропоновані інтерактивні інструменти, які ефективно використовувалися в освітньому процесі при формуванні життєвих цінностей студентів, а саме: 1) інтерактивні зони (використання комп'ютерного та мультимедійного обладнання, ІТ-технологій, ІТ-серверів і ІТ-програм); 2) інтерактивні методи (кейс-метод, флешмоб, метод проєктів, спільний проєкт, мозаїка, презентація, «мікрофон», «прес-метод», «дискусії», «пошук інформації», «коло ідей», «синтез думок», «діалог», «акваріум», «басейн» тощо); 3) формат коучингу (формулювання і максимально швидке досягнення мети шляхом мобілізації внутрішнього життєвого потенціалу, засвоєння провідних життєвих стратегій отримання результату, розвиток і вдосконалення необхідних здібностей і життєвих навичок студента); 3) фідбек-векторне спрямування (початок і кінець фідбека містив позитив і похвалу, а в середині – необхідні критику і зауваження. Завдяки цьому студенти прислухалися до критики, сприймали зауваження і модернізували власні життєві цінності); 5) Skype-простір (через онлайн-екскурсії, онлайн-подорожі, онлайн-комунікації, вебінари студенти мали можливість у зручний для себе час переймати життєвий досвід).

Сутність застосування цих інтерактивних інструментів у системі вищої освіти полягає в тому, що освітній процес провадиться за умови постійного активного моделювання життєвих ситуацій, спільного розв'язання життєвих проблем усіма суб'єктами взаємодії. Це ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь для майбутньої самостійної життєдіяльності, виділенню власних життєвих цінностей, створенню атмосфери гармонійного життєвого співробітництва та взаємодії задля оптимального досягнення життєвих цілей.

Запропоновані автором інтерактивні інструменти формування життєвих цінностей отримали позитивну оцінку студентів та викладачів і в подальшому будуть використовуватися в освітньому процесі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Довідка розглянута на засіданні кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи (протокол № 11 від 04.05.2020 року).

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

Підпис: *Людмила Москальова*
Зав. канцелярією Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Людмила МОСКАЛЬОВА

Людмила Москальова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
 3-45-82, E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ р/р 35228202004420, банк одержувача УУДКСУ
 в Черкас. обл. МФО 820172, код 02125639

28.05.20 № 889/01
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Очеретяного Анатолія Вадимовича
 «Формування життєвих цінностей у студентів
 вищих навчальних закладів США та України»,
 поданого на здобуття ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Впровадження та апробація результатів дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного здійснювалося в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини впродовж 2017–2019 років на кафедрі педагогіки та освітнього менеджменту.

Основні теоретичні та методичні матеріали дисертаційного дослідження знайшли відображення під час розробки навчальних програм та при викладанні дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Теорія і методика виховання у вищій школі». Були організовані тематичні круглі столи, вебінари і тренінги щодо інтерактивних інструментів формування життєвих цінностей студентів під час освітнього процесу у закладі вищої освіти, які викликали зацікавленість серед викладачів та студентів.

Високу оцінку отримало застосування під час занять таких інтерактивних інструментів, як: інтерактивні зони; інтерактивні методи; формат коучингу; фідбек-векторне спрямування; Skure-простір; SPARK! LAB-простір, що значно підвищило ефективність сприймання студентами навчальної інформації.

Результати впровадження наукового дослідження А.В. Очеретяного в освітній процес ЗВО неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та освітнього менеджменту.

Позитивні висновки щодо результатів впровадження дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного затверджено на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 13 від 06.03.2020 р.).

07898

В. о. ректора

П. Ю. Курмасв

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

21.01.2020р. № 17/01

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Очеретяного Анатолія Вадимовича
 на тему «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США
 та України» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – освітні,
 педагогічні науки

На базі Хмельницького національного університету впроваджувалися основні результати дисертаційного дослідження А.В. Очеретяного «Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України».

Для викладачів і студентів було проведено ряд науково-методичних семінарів і тренінгів, об'єднаних за темою «Формування життєвих цінностей студентів у закладах вищої освіти», які отримали позитивне схвалення. Викладачам і студентам було викладено сутність поняття «життєві цінності студента», які розглядалися як основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його навчальної діяльності у ЗВО та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності. Були проаналізовані мотиваційний, когнітивний, емоційний, діяльнісний та оціночний компоненти життєвих орієнтирів студента. Особлива увага була приділена: ролі сенситивності та ментальності студентів для становлення їхніх життєвих цінностей; ієрархії життєвих цінностей та особливостям їх формування у закладах вищої освіти США та України.

Джерельна база дослідження використовувалася викладачами під час організації освітнього процесу. Це сприяло підвищенню ефективності формування життєвих цінностей студентів, що свідчить про доцільність використання теоретичних і методичних матеріалів дослідження в освітньому процесі ЗВО.

Урахування виділених автором функцій життєвих цінностей студента дозволило скоригувати та вдосконалити навчальну систему у ЗВО в площині розвитку його особистості, виявити недоліки у формуванні життєвих цінностей і знайти способи їхнього усунення.

У цілому, позитивний ефект від практичного впровадження результатів дослідження свідчить про доцільність використання положень та рекомендацій дисертації А. В. Очеретяного в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Третько В. В. (0382)77-35-04

С. А. Матюх
 С. А. Матюх